

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**HARPUTLU İSHAK EFENDİ VE *ZİYÂU'L-KULÛB*
ADLI ESERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Emine PUSE

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı: Dinler Tarihi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İbrahim ÇAPAK

MAYIS 2010

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HARPUTLU İSHAK EFENDİ VE *ZİYÂU'L-KULÛB*
ADLI ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Emine PUSE

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı: Dinler Tarihi

Bu tez 05 / 05 / 2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. İbrahim ÇAPAK

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Atilla ARKAN

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Saim YILMAZ

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazımında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya herhangi bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Emine PUSE

05/05/2010

ÖNSÖZ

XIX. yüzyıl İslâm dünyasında misyonerlik faaliyetlerinin arttığı bir dönemdir. Osmanlı Devleti de, bu faaliyetlerden nasibini almıştır. Bu devirde, özellikle Protestan misyonerlerinin faaliyetlerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu misyonerlik faaliyetlerinde Amerika'nın payına Osmanlı Devleti düşmüştür. O dönemde Osmanlı topraklarında bir hayli Amerikan okulu açılmıştır. Bu okullar aynı zamanda ayrılıkçı faaliyetlere de ev sahipliği yapmıştır.

XIX. yüzyıl aynı zamanda Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında karşılıklı reddiyelerin en çok yazıldığı dönemdir. Protestanlar sadece dinlerini yaymaya çalışmakla kalmamışlar, Müslümanların inançlarında şüphe uyandıracak eserler yazıp dini değerlerine yabacılaştırmayı hedeflemişlerdir. Hıristiyanların bu faaliyetlerine karşı Müslümanlar da boş durmamışlardır. Onların eserlerine cevap mahiyetinde reddiyeler kaleme almışlardır. İshak Efendi de bu dönemde misyoner yazarların eserlerine karşı cevap yazan kişiler arasındadır. Kaleme aldığı *Şemsu'l-Hakika* ve *Ziyâu'l-Kulûb* adlı eserleri Hıristiyanlar tarafından kaleme alınmış olan eserlere karşı yönelik yazılmış reddiyelerdir. Bu reddiyeler İslâm reddiye geleneği ve Müslümanların Hıristiyanlarla ilişkilerini göstermesi bakımından önemli metinlerdir.

Tezimle ilgili çalışmalarda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr.İbrahim Çapak'a, Doç. Dr. Fuat Aydın'a, verdiği destekten dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı Emekli Müfettişi Sait Tandoğan'a ve emeği geçen tüm hocalarıma, arkadaşlarıma ve aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Emine PUSE

Sakarya 2010

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM I. HARPUTLU İSHAK EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ	3
1.1.Hayatı ve İlmi Kişiliği	3
1.2. Eserleri	6
1.2.1. <i>Mecmuâtu’l-Kavâid</i>	6
1.2.2. <i>Es’ile-i Hikemiyye</i>	7
1.2.3. <i>Şemsu’l Hakîka</i>	7
1.2.4. <i>Es’ile-i Hikemiyye ve Zübdetü’l-İlm-i Kelam</i>	8
1.2.5. <i>Kâşifu’l-Esrâr ve Dâfiu’l-Eşrâr</i>	8
1.2.6. <i>Mitfâhu’l-Uyûn</i>	9
1.2.7. <i>El-İstişfâ Fî Tercemeti’ş Şifa</i>	9
1.2.8. <i>İcazetname</i>	9
1.2.9. <i>Ziyâu’l-Kulûb</i>	10
BÖLÜM II. ZİYÂU’L-KULÛB	11
2.1. Eserin Yazıldığı Dönemde Kültürel Ortam	11
2.2. Eserin Yazılma Amacı	17
2.3. Eserin Konusu	18
2.4. Eserin Metodu	20
2.5. <i>Ziyâu’l-Kulûb</i> ’un Diğer Reddiyeler Arasındaki Yeri	27
2.6. Eserin Yayınlanmış Halinde Orijinalliğini Bozan Tespitler.....	30
2.6.1. Parantez İçindeki İlaveler.....	30
2.6.2. Parantezde Olmayan İlaveler.....	34
2.6.3. <i>Cevab Veremedi</i> ’de Yer Almayan İfadeler.....	35
2.6.4. İfade Farklılıkları.....	36
BÖLÜM III. ZİYÂU’L-KULÛB	39

SONUÇ	242
KAYNAKÇA	244
ÖZGEÇMİŞ	247

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselam.
vb.	: Ve benzeri.
Bkz.,bkz.	: Bakınız.
<i>Cevab.</i>	: <i>Cevab Veremedi.</i>
çev.	: Çeviren
<i>DİA</i>	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör.
H.	: Hicrî.
haz.	: Yayına hazırlayan.
Hz.	: Hazreti.
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı.
neşr.	: Neşreden.
ö.	: Ölüm Tarihi.
s.	: Sayfa.
S.A.V., s.a.v	: Sallallahu aleyhi ve sellem.
trz.	: Tarihsiz.
y.y.	: Yayın yeri yok.
<i>Ziyâ.</i>	: <i>Ziyâu'l-Kulûb.</i>

Tezin Başlığı: İshak Harputî ve Ziyâu'l-Kulûb Adlı Eseri	
Tezin Yazarı: Emine PUSE	Danışman: Doç.Dr. İbrahim ÇAPAK
Kabul Tarihi: 05/05/2010	Sayfa Sayısı: V (ön kısım) + 247 (tez)
Anabilimdalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Bilimdalı: Dinler Tarihi
<p>Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde; XIX. Yüzyılda misyonerlik faaliyetleri büyük bir artış göstermiştir. Osmanlı devleti siyasî yönden olduğu gibi, kültürel yönden de baskı altında kalmıştır. Osmanlı'nın ilk dönemlerinden beri Müslümanlar ile gayr-i müslimler hoşgörü içinde yaşamışlardır. Tanzimatla birlikte gayr-i müslimlere gösterilen müsamahayı misyonerler fırsat bilerek faaliyetlerini artırmışlardır. Bu dönemde misyonerler bölücülük faaliyetlerinde buldukları gibi Müslümanların inançlarında da şüphe uyandırmaya çalışmışlardır. Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında karşılıklı eleştirel yazılar artmıştır. Hristiyanlar'ın İslâm dininin aleyhine yazdıkları eserlere karşı Müslümanlar da İslâm'ı savunan eserler yazmışlardır.</p> <p>İshak Efendi, özellikle Protestan misyonerlerin İslâm dininin aleyhinde yazdıkları eserlere cevap veren alimler arasındadır. Yazdığı eserlerde Hristiyanları küçümsemeden, onlarla alay etmeden ilmi bir şekilde eleştiride bulunmuştur. O'nun <i>Ziyâu'l-Kulûb</i> adlı eseri, Protestan misyonerlere karşı yazılmış bir reddiyedir.</p> <p>Tezde, İshak Harputî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, <i>Ziyâu'l-Kulûb</i> adlı eserin incelemesi yapılmış, son bölümde eserin tamamı sunulmuştur.</p> <p>Bu eser, İslâm ile ilgili yapılan itirazlara cevap vermesi; özellikle Hristiyanlığın Teslis inancını eleştirmesi, Dört İncil arasındaki çelişkileri göstermesi ve Tahrif konusunu incelemesi açısından önemlidir.</p>	
Anahtar Kelimeler: İshak Harputî, <i>Ziyâu'l-Kulûb</i> , Hristiyanlık, İslâmiyet	

Title of the Thesis: Harputlu Ishak Efendi and His Book Named as <i>Ziyâu'l-Kulûb</i>	
Author: Emine Puse	Supervisor: Assoc Prof. Dr. İbrahim Çapak
Date: 05/05/2010	Nu. of. pages: V (pre text) + 247 (main body)
Department: Philosophy and Religions	Subfield: History of Religions Sciences
<p>At the recent period of the Ottoman Empire, by the end of XIXth Century there was a great increase in the activities of missionaries. During these activities the Ottoman Empire was pressured by western politics and cultural values. However, Muslims and non Muslims had lived in tolerance at each other in a peace within Otoman land for the years. After the acceptance of Tanzimat, nonMuslims were tolerated more than ealier periods. Missionars valued this tolerance as opportunity to increase their missionary activities deliberately. As a consequence, missionaries stated to influence non muslim to separate from Otoman by advertising Cristianity and attempted to create a doubt about the values of Islam, including muslims. Then, a huge discussion existed between Christians and Muslims.</p> <p>Ishak Efendi standed againt the critiques of missionaries on Islam, by writing scientific books as answers to these activities. His book named as <i>Ziyâu'l-Kulûb</i> written to reject the claims of the Protestant missionaries about Islam an.</p> <p>This thesis provides information about the life and works of Isaac Harputî and analysis his book named as <i>Ziyâu'l-Kulûb</i>. And a translated copy of the book is provided in the third chapter.</p> <p>This book is importnat in view of answering the claims of missionaries, showing ambiguities the belief of Christians in God and among Christian Books, and analysing deformations in those books.</p>	
Keywords: İshak Harputî, <i>Ziyâu'l Kulûb</i> , Christian, Islâm	

GİRİŞ

Tezin Konusu: Bu tez Harputlu İshak Efendi'yi ve *Ziyâu'l-Kulûb* adlı eserini konu edinmektedir. Konu giriş ve sonuç dışında üç bölümde ele alınmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, amacı ve yöntemleri açıklanmaktadır. Birinci bölümde, İshak Harputî'nin hayatı ve ilmî kişiliği ile eserleri hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde ise, *Ziyâu'l-Kulûb* adlı eser incelenmektedir. Eserin yazıldığı dönemde kültürel ortamın nasıl olduğu, eserin yazılma nedenleri, eserin içerdiği konular, diğer reddiyeler arasındaki yeri ve eserin metodu hakkında bilgi verilip, sadeleştirilmesi olan *Cevab Veremedi* ile aralarındaki farklılıklara değinilmektedir. Üçüncü bölümde de *Ziyâu'l-Kulûb* latinize edilerek verilmiştir.

Tezin amacı: İshak Harputî'nin hayatı ve yaşadığı dönemdeki kültürel ortam ve eserin yazılmasına zemin hazırlayan etkenler ve özellikle o dönmedeki misyonerlik faaliyetleri hakkında bilgi verilmesi, *Ziyâu'l-Kulûb* kitabının yazıldığı dönem göz önünde bulundurularak incelenmesi, kitabın Müslüman Hıristiyan polemik ilişkilerine katkısının belitilmesi, Hıristiyanlar'ın İslâm dinine yaptıkları itiraz ve eleştiriler ve bunlara verilen cevapların açıklanması amaç edinilmiştir.

Tezin Önemi: *Ziyâu'l-Kulûb*'un yazıldığı dönem hakkında bilgi vermesi, o dönemde Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki polemik konularının neler olduğunu bildirmesi açısından önemlidir. Yazar, kaynak olarak sadece kendi eserlerini kullanmamış, bu polemik konularıyla ilgili yazılan Hıristiyan ve Müslüman yazarların eserlerinden de faydalanmıştır.

Tezin Yöntemi: Bu tezde İshak Efendi'nin hayatı ve *Ziyâu'l-Kulûb* adlı eseri incelendi. Yazarın hayatını ve eserlerini araştırırken bu konu ile ilgili yazılmış kitaplar incelendi ve bu kaynaklar kullanılarak yazarın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildi. Özellikle eserler hakkında bilgi verilirken genelde kitapların kendilerinden faydalanıldı.

Eser hakkında yapılan incelemede ise içeriğinin ne olduğu, eserde geçen ve yazılmasına neden olan Protestan misyonerlerin neşrettikleri risâlelerin yer verdiği eleştirilerin neler olduğu ve kitabın daha çok hangi konulara ağırlık verdiği, eserde nasıl bir metot takip edildiği, kaynak olarak hangi eserleri kullandığı belirlenmiştir.

Kitapta İslâmî delil olarak kullanılan âyetlerin sure numaraları, hadislerin ise kaynakları verilmemiş. Âyetlerin anlamı da verildiği için genelde latinize edilmeyip sure numarası belirtildi. Hadisler ise *Concordance*' ve başka kaynaklardan tarandı. Kaynağı bulunan hadisler belirtildi. Âyetlerin numaraları ve hadislerin kaynakları metinde parantez içinde verildi.

Son bölümde eserin tamamı latinize edilerek verildi. Kitapta okunamayan kelimeler ya da okunuşundaki doğruluğundan şüphe edilen kelimeler paranteze alındı ve yanına soru işareti konuldu.

Ziyâu'l-Kulûb daha önce Hakikat yayınları tarafından *Cevab Veremedi* adıyla sadeleştirilmiş. Fakat esere yapılan ilaveler eserin orijinalliğini bozmuştur. Yapılan bu ilavelerden ikinci bölümde örnekler verildi. Bu tezde ise esere hiç bir ilave yapılmadan, eser olduğu gibi verilmiştir.

BÖLÜM I: HARPUTLU İSHAK HOCA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

Bu bölümde İshak Harputî'nin hayatı, şahsiyeti, ilim hayatı ve ilmî kişiliği ve de eserleri hakkında bilgi verilecektir.

1.1. Hayatı ve İlmî Kişiliği

Hoca İshak Efendi, H.1216 (1803) yılında Harput'ta bugünkü adı Akçakiraz olan Perçenç Köyü'nde doğmuştur. Babası zamanının din âlimlerinden Hoca Abdullah Efendi'dir. Büyük babaları, IV. Murat devrinde Bağdat seferine iştirak eden ve gösterdiği yararlığa mukabil Harput'ta kendisine beylik verilen Karakoyunlu İsmail Bey ile yine Harput'ta türbesi bulunan din âlimlerinden Şeyh Ali Efendi'dir.¹

Çocukluğu hakkında fazla bilgi bulunmayan Harputî, ilk tahsilini Harput'ta yaptıktan sonra İstanbul'a gitmiştir. Burada Fatih medreselerinde ders görerek tahsilini tamamlayıp icazetini aldıktan sonra Harput'a dönmüştür. Harput'ta ancak iki sene kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a geri gitmiş ve icazet aldığı Fatih medreselerinde ders okutmağa başlamıştır.² Ardından evvela, Valide Mektebi birinci muallimliğine, bir müddet sonra da Saray Şehzâdegân Hocalığı'na³ tayin edilmiştir.⁴

İshak Efendi bir ara Maarif Meclisi üyeliğinde bulunmuş ve sonra da 1855'de irade-i seniyye⁵ ile Darü'l-Maarif⁶ hocalığına tayin edilmiştir.⁷ Bu göreve getirildikten sonra

---

¹ Ebu'l-Ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, neşr. İsmet Sungurbey, İstanbul 1996, II-III, 276.

² İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, İstanbul 1958, II, 125.

³ Şehzâdegân Mektebi: Padişahların çocuklarının okudukları mektebe verilen addır. Topkapı Sarayı'nda bulunmaktadır. (Mehmet Zeki Pakalın, "Şehzâdegân Mektebi", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B., III, 332-333.

⁴ Mardin, *Huzur Dersleri*, s. 789.

⁵ İrade-i Seniyye: Padişahın bir işin, yapılması veya yapılmaması hakkında verdiği emir yerinde kullanılan bir tabirdir. (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, 78-79).

⁶ Darü'l-Maarif: Osmanlı eğitim tarihinde Avrupaî mektep planında yapılan binada açılan ilk modern kurum. Tanzimatın getirmiş olduğu zihniyet değişikliği ve devlet hayatındaki yeni teşkilatlanmanın gerektirdiği formasyona sahip memur yetiştirmek üzere, bu yönde geliştirilmiş programlarla eğitim

molla"⁸ diye anılmaya başlanmıştır. 1879'da İstanbul Payesi⁹ ve sonra da evkaf müfettişi¹⁰ olmuştur.¹¹

Huzur Dersleri'ne¹² 1270 ile 1870 yılları arasında muhatap¹³ olarak katılmıştır.¹⁴

Medine (bazı kaynaklarda Mekke olarak geçiyor)¹⁵ ve Isparta kadılığı gibi görevlerde kırk yıl çalıştıktan sonra memuriyetten ayrılarak ilmi çalışmalara yönelmiştir.¹⁶

İshak Efendi'nin ailesi hakkında pek bilgi bulunmamakla beraber, kaynaklardaki bilgilerden evli olduğu anlaşılmakta ve Cemaleddin Molla adında bir oğlu olup, O'nun da Osmanlı Devleti'nin Mısır'a en son tayin edilen kadı olduğu geçmektedir.¹⁷

İshak Hoca 1892 senesinde İstanbul'da vefat etmiş ve Fatih türbesi haziresine defnedilmiştir.¹⁸

---

ve öğretim veren okullar açılmış olup, Daru'l-Maarif bu yeni anlayışla açılan okulların başında gelir. (M. Hüdaî Şentürk, "Daru'l-Maarif", *DİA.*, VIII, 548).

⁷ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 125.

⁸ Molla: Mevleviyet payesini ihraz eden ulema hakkında kullanılan bir tabirdir. Sonraları ilmi ve ictimai evki yüksek bulunanlar hakkında kullanıldı. Birinci sınıf kadılarına da molla denirdi. Lügat manası; alim, fakih, fadıldır. (Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, 549).

⁹ İstanbul Payeliği: İlmiye rütbelерinden birinin adıdır. Askerlerden Rumeli beylerbeyliğine eşittir. (Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, 94).

¹⁰ Evkaf Müfettişliği: Osmanlı ülkesinde bulunan bütün vakıfların idaresinden mülhak ve diğer vakıfların denetiminden sorumlu olan kurum. II. Mahmut tarafından sultanlara ve yakınlarına ait dağınık bir vaziyette bulunan vakıfların tek elden idaresi maksadıyla 1286'da kurulmuştur. (Bkz. Nazif Öztürk, "Evkaf-ı Hümayun Nezareti", *DİA.*, XI, 521-524).

¹¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, haz. Nuri Akbayar, İstanbul 1996, III, 805.

¹² Huzur Dersleri: Osmanlılarda 1759'dan 1924 yılında hilâfetin kaldırılmasına kadar, Ramazan ayında padişahın huzurunda yapılan tefsir dersleri. (Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", *DİA.*, XVIII, 441).

¹³ Muhatap: Ramazanlarda sarayda padişah huzurunda yapılan ve "Huzur Dersleri" denilen derslerde ulemadan hazır bulunanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. (Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, 570).

¹⁴ Mardin, *Huzur Dersleri*, s. 276.

¹⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, III, 805.

¹⁶ Mustafa Kara, "İshak Efendi, Harputlu", *DİA.*, XXII, 531.

¹⁷ Mardin, *Huzur Dersleri*, s. 791.

¹⁸ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 127.

Harputî, *İcazetname*'sinde tahsil ettiği ilimlerden ve bu ilimleri aldığı hocalardan bahsederken, hocalarının değeri ve önemine de vurgu yapmaktadır. Kendisi, Sarf ilmini Abdullah el-Harputî'den, Nahv ve Mantık ilmini Seyyid el-Hacc Ali el-Harputî'den, Belagat ve Usul ilmini Mustafa el-Vedinî'den, Tefsir ilmini sultan hocası olarak da bilinen el-Hacc Ömer el-Akşehirli'den, Kelam, Hikmet (Felsefe), Hadis, Fıkıh ilmiyle beraber diğer akli ve nakli ilimleri İmamzade olarak bilinen Muhammed Esad'dan aldığını belirtmektedir.¹⁹ Daha sonra muteber hadisleri rivayet etme konusunda Seyyid Abdurrahman el-Kuyucu'dan ve Seyyid Salih el-Amasravî'den icazet aldığını, Muhammed Ahmet et-Tarsusî'den Kütüb-i Sitte'den Buharî dışındaki kitapları okuduğunu bildirmektedir. Ayrıca Muhammed b. Hibetullah b. Muhammed en-Naci'den de *Şifa-i Şerif* ve başka ilimler okuduğunu ve başka hocalardan da icazet aldığını bildirmektedir.²⁰

Büyük bir din âlimi olması sebebiyle sarayda padişahın ve devlet erkânının huzurlarında âlimlerle, yabancı din adamları ile ilmî ve dini tartışmalar yaptığı hatta bir defasında bir misyoner heyeti ile yaptığı dini münakaşada bütün soruları cevaplandığı, buna mukabil kendisinin sorduğu bir soruya cevap alamadığı, eserlerini de bu tartışmaların sonucunda yazdığı kaydedilmektedir.²¹

Yine verilen bilgilerden İshak Efendi'nin cesur, dürüst, görevine bağlı ve eğitime verdiği önem anlaşılmaktadır. Sultan Aziz devrinde saraya davet edildiği bir Kadir gecesinde yaptığı konuşmayı dinlemeyen padişahı uyarmış, padişahın hareketlerinde bir değişiklik olmayınca da kızarak toplantıyı terk etmiştir. Bunun üzerine ertesi gün Bursa'ya sürgün edilmiştir. Burada bir gece kalmış ve: "Hünkâra arz edin, emrettiler geldik, geceyi misafiriniz olarak burada geçirdik. Ulû'l-emre itaat vaciptir, vazifeye icabet ise farzdır, beni talebem bekliyor", diyerek de ayrılmıştır.²² Kendisinin bu sözlerindeki amacı aslında hükümdara itaatsizlik etmek değildir. Sadece bir an önce ilim hayatına ve öğrencilerine geri dönmek istemiştir.

---

¹⁹ İshak el-Harputî, *İcazetname*, trz., s. 4-6.

²⁰ Harputî, *İcazetname*, s. 7-11. (Bkz. Enver Demirpolat, "Harputlu İshak Hoca'nın Hayatı ve Eserleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 9, Konya 2003, s. 398).

²¹ Mardin, *Huzur Dersleri*, s. 790.

²² Mardin, *Huzur Dersleri*, s. 790.

İshak Efendi'ye şeyhülislamlık teklif edildiği halde: "Bana makam ve paye vererek ağzımı kapatmak istiyorsunuz, ben kendimi Allah yoluna verdim, artık kul kapısına dönmem", diyerek geri çevirmiştir.²³ Bu hadiseden de kendisinin ilme verdiği önem bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Isparta kadılığı sırasında şehrin valisi kendisine fazla alaka göstermiş ve bir köşk hazırlayıp burada misafir etmiştir. Bu vaziyetten hiç memnun olmayan Hoca Efendi, kendine uygun bir yer bulup oradan taşınmıştır. Bir müddet sonra maaşının gecikmesinden dolayı vali fazla ödeme yapmak isteyince, valiyi azarlamıştır.²⁴ Bu menkıbe de İshak Efendi'nin mütevâziliğini ve tok gözlülüğünü ortaya koymaktadır.

İshak Efendi'nin Beykoz'un Akbaba Köyü'nde 1886 yılında yaptırdığı cami Birinci Dünya Savaşı sırasında asker işgali yüzünden ve bakımsızlıktan yıkılmıştır.²⁵ Buradan yazarın kendisini hayır işlerinden de eksik etmediğini görülmektedir.

İshak Efendi'nin hayatı ile ilgili kaynaklarda geçen bilgilerden ve eserlerinden çok yönlü bir ilim adamı olduğu ortaya çıkmaktadır. İlmî konudaki zenginliğini kendisine saklamayıp farklı dallarda eserler vermiştir. Aynı zamanda eserlerini Türkçe olarak kaleme alması yazdıklarının herkes tarafından anlaşılmasını istediğini göstermektedir.

1.2. Eserleri

İshak Efendi ilmî açıdan zenginliği yazdığı eserlerden de belli olmaktadır. Kendisi farklı branşlarda eserler vermiştir. Bu bölümde O'nun kaleme almış olduğu eserler hakkında bilgi verilecektir.

1.2.1. Mecmuâtu'l-Kavâid

Osmanlıca olarak kaleme alınmış olup, 240 sayfadan oluşan eser H.1272, 1277, 1278, 1301 ve 1324 yıllarında sırasıyla, Daru't Tıbbati'l-Amire, Cerîde-i Havadis, Tercüman-ı Hakikat, Sahafiye-i Osmaniye ve Ahmed Kamil Efendi Matbaaları'nda

---

²³ Mardin, *Huzur Dersleri*, s. 790.

²⁴ Mardin, *Huzur Dersleri*, s. 790.

²⁵ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 127.

basımı yapılmıştır. Basım yeri belirtilmeyen bir diğer baskısında ise 1283 tarihi yazılmaktadır.²⁶

Eser Arap dilbilgisi ve Mantık ilmini konu edinmektedir. Konular soru-cevap şeklinde işlenmiştir.

1.2.2. *Es'ile-i Hikemiyye*

Osmanlıca olup, Kelam ve Akaid ilmi ile ilgili bir metindir. 166 sayfa olup H.1278 ve 1301 yılında Ali Şevki Efendi ve Ceride-i Askeriye matbaalarında basımı yapılmıştır.

Harputî, eseri yazma nedenini insanlarda oluşan şüpheleri gidermek için kaleme aldığını söylemektedir.²⁷ Yazar yetmiş beşinci sayfadan itibaren soruları Karınca Kaptan ismiyle sormaya başlamıştır. Yazar, bu eserinde de konuları soru ve cevap şeklinde ele almıştır.

1.2.3. *Şemsu'l-Hakîka*

Osmanlıca olan eser, 290 sayfa olup H.1278 yılında Takvimhane-i Amire Matbaası'nda basılmıştır.

İshak Efendi eseri o dönemde Hıristiyan misyonerlerin İslâm dini ile ilgili yaptıkları itirazlara cevap vermek için kaleme aldığını ifade etmektedir.²⁸ Eser çeşitli polemik konularını ele alır. İlk olarak "Tahrif" problemiyle ilgili tartışmayı ele alır. Tarihi bilgiler ve İnciller'deki tezatlardan yola çıkarak tahrifi ispatlamaya çalışır.²⁹

İshak Efendi "Çarmıh konusundaki Dört İncil'deki rivayetleri inceleyerek, İncillerin Çarmıh hakkında verdikleri bilgilerin doğru olmadığını ve Hz. İsâ'nı çarmıhının kabul edilemeyeceğini belirtir. Daha sonra İncillerdeki Hz. İsâ'nın ulûhiyyetini red eder. Bazı Hıristiyan doktrinlerinin İsâ'nın tabiatı konusundaki görüşlerinin batıllığını ortaya kor. "Tebşirat" konusunu da ele alan İshak Efendi, "Ahmed" kelimesinin Yunanca

---

²⁶ Demirpolat, "Harputlu İshak Hoca'nın Hayatı ve Eserleri", s. 407.

²⁷ Harputî, *Es'ile-i Hikemiyye*, s. 2.

²⁸ Harputî, *Şemsu'l-Hakîka*, s. 2.

²⁹ Harputî, *Şemsu'l-Hakîka*, s. 25-53.

"Faraklit" kelimesi olduğundan hareketle, İncillerde Hz. Muhammed'in haber verildiğini ispat etmeye çalışmıştır.³⁰

Yazar, Hıristiyanlara yetmiş iki soru yönelterek eserini bitirmektedir.³¹

1.2.4. Es'ile-i Hikemiyye ve Zübdetü'l-İlm-i Kelam

Eser Osmanlıca olup, Kelam ilmi ile alakalıdır. H.1283 tarihinde Cemiyet-i Osmaniye Matbaası'nda basılmıştır. 184 sayfadan ibarettir. *Zübdetü'l-İlm-i Kelam* adıyla da bilinir.

1.2.5 .Kâşifu'l-Esrâr ve Dâfiu'l-Eşrâr

Basım yeri belli olmayan eser Osmanlıca olarak H.1288 ve 1291 yıllarında basılmıştır.

Bu eserin bazı kaynaklarda Sultan Aziz'in Bektaşiliğe olan merakını gidermek için kaleme alındığı zikredilmektedir. Sultan Aziz bu merakını, Hoca İshak Efendi'ye açınca, Hoca, Bektaşilik hakkında bir reddiye yazarak padişaha takdim edip, Onu ikaz etmiştir. Yine aynı kaynakta İshak Hoca'nın sonraları, birinci reddiyesini kâfi görmeyerek ikinci bir reddiye daha yazdığı ve ilk reddiyesini Harputlu Ebcizâde Hoca Zülfikar Efendi'ye tebyiz ettirdiği geçmektedir.³²

Müellif, kitabın yazılış sebebinin Bektaşiliğin dine aykırı görüşlerini etkisiz hale getirmek olduğunu söylüyorsa da eser daha çok Hurûfliğe³³ yazılmış bir reddiye

³⁰ Mehmet Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Ankara 1998, s. 85.

³¹ Harputî, *Şemsu'l-Hakika*, s. 261-287.

³² Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II, 125.

³³ Hurûfliğin temeli, eski çağlardan gelen ve harflere sayıların kutsallığını kabul edip, bunlara çeşitli sembolik anlamlar yükleyen anlayışa dayanır.

İslâm dünyasında batınî düşüncelerin ışığında Hurûfliği bir sistem şekline sokan ve bir fırka halinde yayan kişi Fazlullah-ı Hurûfî olmuştur. Batınîler'in tevil usullerini başarılı bir şekilde kullanan Fazlullah rüya yoluyla gerçeği bulduğunu, bazı sırların kendisine bu yolla bildirildiğini ileri sürerek Arapça'daki yirmi sekiz harf ve bunlara ve bunlara ilâveten Farsça'daki dört harf ile sayılar arasında çeşitli ilişkiler kurmak suretiyle Hurûflik sistemini yerleştirmiştir. Hurûfler, Fazlullah'ın baş eseri ve Hurûfliğin ana kaynağı olan *Câvidannâme*'yi ilâhî kitap olarak tanırlar.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında bâtinî yorumları sayesinde gün geçtikçe taraftar kazanan Fazlullah-ı Hurûfî, düşüncelerinin şeriata aykırı olduğu yönünde ulema ve fukahanın görüş bildirmesi üzerine

mahiyetindedir. Üç bölümden meydana gelen kitabın ilk bölümü, Fazlullah el-Hurûfî'ye ve Bektaşîliğin temel prensiplerine; ikinci bölüm, Abdülmecid Firişteoğlu'nun *Işknâme* adlı eserinin tenkidine; üçüncü bölüm, *Câvidannâmeler*'de yer alan dine aykırı görüşlerin eleştirisine ayrılmıştır.

Kaynaklar, Fazlullah Hurûfî'nin baş halifesi olan Ali el-Ala (ö.1419)'nın, Kırşehir'de Hacı Bektaşî Veli Tekkesi'nde kimliğini gizleyerek dervişlere, *Câvidannâme*'yi Hacı Bektaşî Veli'nin fikirleri gibi sunduğunu kaydederler.³⁴

1.2.6. Miftâhu'l-Uyûn

El yazması halinde bulunan eserin yazım tarihi belli değildir. Süleymaniye Kütüphanesinde 1090 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Hoca İshak bu eseri Tabiiyyun denilen bir akımın itirazlarına cevap vermek için *Es'ile-i Hikemiyye*'den yirmi beş yıl sonra kaleme aldığını belirtmektedir.³⁵

1.2.7. El-İstişfâ Fî Tercemeti's-Şifa

İbn Sina'nın *Şifa* adlı eserinin İlahiyat adlı bölümünün Türkçe'ye yapılan çevirisidir. Kaynaklar bu eserden sadece İbn Sina'dan yapılan çeviri eser diye söz ederler. Bazı kaynaklarda eser adı "*İstişfa Cümletü's-Şifa* olarak belirtilse de İshak Hoca, adının "*el-İstişfa fî Tercemeti's-Şifa*" olduğunu belirtmektedir.³⁶

1.2.8. İcazetname

Timur'un oğlu tarafından yakalanıp, yargılama sonunda öldürüldü. Genel olarak kabul edilen bir görüşe göre Anadolu'da Hurûfilik, Fazlullah-ı Hurûfî'nin önde gelen halifelerinden damadı Ali el-A'la vasıtasıyla yayılmıştır. Bu zat Fazlullah'ın idamından sonra Timurlular tarafından uygulanan baskıdan kaçarak, Suriye ve Anadolu'da çeşitli yerleri dolaşarak Hurûfî inançlarını yaymıştır. Bu arada Kırşehir'e giden Ali el-A'la bir müddet Hacı Bektaşî Veli türbesinde kalmış, kimliğini gizleyerek Bektaşî gibi görünmüş, buradaki dervişlere *Câvidannâme*'yi Hacı Bektaşî Veli'nin düşünceleri gibi sunmuştur. Hoca İshak Efendi, *Kâşifu'l-Esrâr*'da (s.4 vd.) Hurûfîliğin Anadolu'ya bu şekilde gidiğini söyler; ancak daha eski kaynaklarda Ali el-A'lâ'nın Anadolu'daki faaliyetleri hakkında bilgi mevcut değildir. (Bkz., Hüsamettin Aksu, "Hurûfilik," *DİA.*, XVIII, 408-410).

³⁴ Aksu, "Hurûfilik", s. 410.

³⁵ Harputî, *Miftâhu'l-Uyûn*, s. 2.

³⁶ Demirpolat, "Harputlu İshak Hoca'nın Hayatı ve Eserleri", s. 403.

İshak Hoca diğerk eserlerini hep Osmanlıca olarak yazdığı halde bunu Arapça olarak kaleme almıştır. Matbu' olmayıp yazım tarihi belli değildir. Toplam 10 varaktır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde 542 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.

İcazetname'nin Muhammed Şevki'nin öğrencisi İsmail ez-Zühdi tarafından istinsah edildiğı eserin sonunda³⁷ belirtilse de, eserdeki ifadeler İshak Hoca'nın kendisine aittir.

İcazetname, İshak Efendi'nin tahsil ettiğı ilimleri ve eğitim aldığı hocaları belirtmesi açısından önemlidir.

1.2.9. Ziyâu'l-Kulûb

Osmanlıca yazılmış olup basım tarihi belli olmamakla beraber metinde geçen "hicret-i nebeviyyeden bu ana gelinceye kadar yani bin iki yüz doksan üç senesidir"³⁸ ifadesinden eserin H. 1293 yılında kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Hıristiyanların İslâma yönelik eleştirilere cevap olarak kaleme alınmış olan ve çalışmamızın konusunu oluşturan bu metinle ilgili olarak ikinci bölümde detaylı bilgi verilecektir.

---

³⁷ Harputî, *İcazetname*, s. 20.

³⁸ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 112-113.

BÖLÜM II: ZİYÂU'L-KULÛB

Bu bölümde Harputlu İshak Efendi'nin *Ziyâu'l-Kulûb* adlı eserinin yazıldığı dönemdeki kültürel ortam, ayrıca bu ortamın içinde o dönemdeki misyoner faaliyetleri, yazılma nedeni, konusu, metodu, yazarın eserde kullandığı kaynaklar, eserin diğer reddiyeler arasındaki yeri hakkında bilgi verilecektir.

2.1. Eserin Yazıldığı Dönemdeki Ortam

Osmanlı Devleti klasik döneminde muhtelif soylardan gelen ve farklı inanç sistemlerine mensup insanları barış içinde bir arada yaşatmayı başarmış; bu toplum düzenine ve barışına “nizam-ı alem” adını vermiştir. Avrupalılar buna *pax ottamana* diyorlardı. Ne var ki, daha Kanûnî'nin ölümünden önce, bu düzende yıllar sonra belirginleşecek hastalık alâmetleri görülmeye başlamıştı.³⁹

Osmanlı Devleti'nin eğitim alanındaki Batılılaşma dönemi 1700'lerin sonunda başlar ve günümüz Türkiye'sinde hâlâ devam etmektedir. Osmanlı Batılılaşmasının başlangıcını Lâle Devri (1718-1730) ile başlatmak doğru olacaktır. Bu dönemde Avrupa ülkelerine elçiler gönderildi, ticaret, kültür, ve sanat hayatı gelişti. Matbaa Türkiye'de 1492'de Yahudiler, 1567'de Ermeniler ve 1627'de Rumlar tarafından kullanılmaya başlanmasına rağmen, Türkler ancak bu dönemde, 1727'de matbaa kurup kitap basmağa başlamışlardır.

III. Selim ile başlayan XIX. yüzyıldaki Batılılaşma çabaları gene önce askerî alanda ortaya çıktı. Askerî eğitim alanındaki çalışmalar tam bir sisteme bağlanmış ve 1839'dan itibaren başlayacak olan sivil hayattaki modernleşmenin de temelleri atılmıştır. Bu arada en başarılı çalışmalar eğitim alanında yapılmış; yeni oluşturulmağa başlanan devlet bürokrasisini yürütmek için birçok okullar açılmıştır.⁴⁰

Osmanlı devlet ve toplum yapısında meydana gelen değişmeler, gündelik hayat tarzlarını da etkilemiştir. Her şeyden önce, nüfus artışı, küçük yerleşme birimlerinin

---

³⁹ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti Tarihi*, II, s. 499.

⁴⁰ Mustafa Ergün, “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemine Bir Bakış”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğler*, Der. Hidayet Yavuz Nuhoglu, IRCICA, İstanbul 2001, s. 89-91.

ekonomik yetersizliği, Tanzimat döneminde iskân kısıtlamalarının kaldırılması, nihayet savaşlar sonucu meydana gelen nüfus dalgalanmaları, ayrı “millet”lere göre oluşturulmuş olan mahallenin kültür bütünlüğünü bozmuş, etnik ve dinî gruplar gündelik hayat tarzı açısından daha geniş bir etkileşme içine girmişlerdir. Mahallelerin ve şehirlerin kültür merkezlerini oluşturan ve sosyal hayatı biçimlendiren külliye sistemi çözümlenerek dağılmış, cami çok yönlü fonksiyonunu kaybetmiştir.⁴¹

II. Mahmud döneminde devam eden iç ve dış tehditler, girişilen ıslahatlar için önemli bir tahrik unsuru olmuştur. II. Mahmud, III. Selim dönemi gelişmelerinden gerekli dersleri çıkarmış, özellikle asker ve ulemâ ittifakının bertaraf edilmesini hedefleyen tedbirleri almış olarak faaliyete geçti. Önde gelen ulemâ, ıslahatın gerekliliğine inandırıldı. Yeniçeri Ocağı’nın ilgası, II. Mahmud devrinin on üç yıl süren son dönemine damgasını vuran reformlarının önünü açtı.

Eğitim, bilhassa çağdaş devlete hizmet verebilecek düzeyde eğitilmiş insan kaynağındaki zafiyet, II. Mahmud’un eksikliğini en fazla duyduğu ve acilen gidermeye çalıştığı bir konu olmuştur. 1821 Rum isyanında idam edilen veya görevlerine son verilen Divan-ı Hümayun ve donanmadaki Rum tercümanların yerine Müslümanlardan lisan bilenlerin tedarikinde yaşanan zorluk, XIX. yüzyılın ilk çeyreği sonunda üç kıtada hâlâ geniş toprakları bulunan bir imparatorluk için fevkalâde acı bir tecrübe olmuş olmalıdır. II. Mahmud, döneminin hakim dili olan Fransızca’nın öğrenilmesini bizzat teşvik etti ve bunun için Bâbiâli’de bir tercüme odası açtırdı. Yurt dışına ilk defa olmak üzere öğrenci gönderdi ve bunların içinde yabancı dili ilerletenleri takip ederek ödüllendirdi. 1820’lerden itibaren ihmal edilmiş olarak gayr-i müslim kâtipler elinde muattal kalan yurt dışındaki elçilikler yeniden işlerlik kazandı ve Müslüman elçiler tayiniyle dil öğrenmek üzere gençlerin yetişmesine vesile olundu.

II. Mahmud, Müslüman ve gayr-i müslim farkı gözetmeden bütün halkın kucaklanması ve devlete ısındırılmasını özellikle Ruslar’ın Edirne’ye, Mısır kuvvetlerinin Kütahya’ya kadar geldikleri son savaşların ortaya çıkardığı gerçekler karşısında hayatî

---

⁴¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti Tarihi*, s. 509.

bir zorunluluk olarak görmüştür. Daha önceki devirlerde görülmeyen bir yoğunlukta sayıları binlerle ifade edilecek derecede kilisenin tamir edilmesine izin verdi.⁴²

Avrupa'daki gelişmeler, XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı idarecilerini devleti hemen her alanda Batı modeline göre yeniden yapılandırmaya mecbur etmiştir. Batı'nın üstünlüğü somut biçimde ilk defa savaş meydanlarında hissedildiği için yenileşme de askerî eğitimden başlamıştır.

II. Mahmud, modernleşmenin sivil eğitim alanını da başlamasını sağlamıştır.

Tanzimat Fermanı'nın ilânından sonra Osmanlı Devleti, Batı tipi yarı seküler modern bir eğitim sisteminin kuruluşuna sahne oldu.

XIX. ve XX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde gayr-i müslim azınlıkların eğitim alanında önceki yıllarda sahip oldukları hak ve özgürlükleri devam etti. Hıristiyan ahalinin eğitildiği okullar 1820'lerden itibaren ayrılıkçı hareketlere hizmet etmeye başladı ve özellikle Balkan savaşları ve I. Dünya Savaşı yıllarında devlet aleyhindeki faaliyetlerin üsleri haline geldi.

XIX. yüzyılda büyük Avrupa devletleriyle Amerika Birleşik Devletleri ve bu ülkelerin dinî örgütleri Osmanlı Devleti'nde yüzlerce okul açtı. Osmanlı yönetimi, bu okullar için açılış imtiyazı vermeyi uluslar arası ilişkilerde bir araç olarak görmüş olmakla beraber çok sayıda izinsiz eğitim veren okulların açılmasını önleyemedi ve bunlara göz yummak zorunda kaldı.⁴³ Osmanlı topraklarındaki Katoliklerin koruyuculuğunu Fransa ve Avusturya, Ortodoksların koruyuculuğunu ise Rusya üstlenmiştir. Adı geçen bu devletler 1840 tarihinden itibaren Lübnan ve Suriye bölgelerinde Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında meydana gelen çatışmalardan faydalanarak kendi mezheplerinden olanları himaye etmek bahanesiyle olaylara müdahale etmişler, bu vesileyle nüfuzlarını kuvvetlendirmeye çalışmışlardır. Bu gelişmeler, İngiltere'yi hareketlendirmiş ve bölgede siyasi güç olabilmenin yolu olarak misyonerlerden yararlanmaya yönlendirmiştir. Özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarında

---

⁴² Kemal Beydilli, "Mahmud II", *DİA.*, XXVII, 354-356.

⁴³ Cemil Öztürk, "Osmanlılar (Eğitim ve Eğitim Kurumları)", *DİA.*, XXXIII, 566-568.

gürülmeye başlayan Protestanların ise, koruyuculuğunu İngiltere, Amerika, Almanya v.b. devletler almaya çalışmışlardır.⁴⁴

XIX. yüzyılda ABD, siyaset arenasına henüz büyük güçler arasında çıkmayan bir devlet olarak bilinir. Osmanlı devlet adamları Avrupa devletlerinin nüfuzuna kıyasla, ABD'ye karşı «ehven-i şer» bir güç olarak yaklaşma eğilimi beslemişlerdir. Gerçi bu devletin XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgilenmediği ve faaliyet göstermediği pek söylenemez. Daha 1876'da ABD ile Osmanlı ticareti, hacim bakımından, dördüncü sırada yer alıyordu. Fakat ticarî faaliyet dışında diğer devletlerle kıyas edilemeyecek derecede Osmanlı Devleti'nin dış ve iç sorunlarına karşı yansız kalan ve karışmayan Amerika diplomasisinin bir konuda dinamik bir politika izlemiştir. ABD vatandaşlarının misyonerlik faaliyeti...Bu dönemde misyona mensup din adamı veya laik Amerikan vatandaşlarının kurdukları okul, hastane, yetimhane gibi tesislerin çalışabilmelerini Amerikan diplomatları desteklemişlerdir. Bu dönemde ABD, Bâbiâli'yi müdahaleleriyle rahatsız eden bir devlet değildi. İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya'nın tersine, büyükelçilik düzeyinde de temsil edilmiyordu. Ancak misyonerlik faaliyetinin desteklenmesi dolayısıyla XX. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde Amerikan eğitimi görmüş, Amerikan tarz-ı hayatına ve politikasına sempati duyan bir aydın tabaka yetişirebilmişti. Bu sayededir ki Amerika, bir ölçüde Balkanlarda, fakat özellikle Anadolu ve en çok da Arab Ortadoğusu'nda kendi politika ve ticaretine yardımcı olacak geniş gruplar kazanmış bulunuyordu. Bu kazançta, Amerikan misyonerlerinin payı büyük olmuştur.⁴⁵

Andolu'daki azınlıklar arasında Protestan misyonerlerinin yoğun faaliyetlerine şahit olunmaktadır. Türkiye'ye gelen ilk Protestan misyonerleri, çalışmalarına öncelikle İzmir'den başlayarak, misyoner faaliyetleri açısından Asya'nın anahtarı kabul edilen Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemeye gayret etmişlerdir. Özellikle Amerikan misyoner teşkilatlarının organize ettikleri bu faaliyetlerden en çok etkilenenler

---

⁴⁴ Mustafa Erdem, "Türkiye'de Azınlıklara Yönelik Misyoner Faaliyetleri", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, ed. Ö. Faruk Harman, İstanbul 2004, s. 271-272.

⁴⁵ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler", *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadî ve Sosyal Değişim (Makaleler I)*, s. 321-324.

Ermeniler olmuştur.⁴⁶ Protestanlığı yaymak isteyen bu misyonerler, Müslümanlar ve Ortodoks Rumlar arasında şansları olmadığını çabuk anlamışlardı. Bundan sonra yöneldikleri asıl cemaat Ermeni Grogeryenler oldu. Ermeni kilisesi bu sayede bir parçalanmaya daha uğradı ve Katolik ve Grogeryen Ermenilerin itiraz ve önleyici faaliyetine rağmen, Ermeni-Protestan kilisesi günden güne güçlendi. Protestanlığın yayılmasına karşı çıkanlar, sadece eski inançta sebat eden Ermeniler ve Katoliklerin hâmisi Fransa değildi. Yerli Ortodoksların yöneticilerinin Bâbîâli nezdindeki şikayet ve itirazları bitmiyordu. Osmanlı Ortodokslarının ruhanî liderleri ve cemaat ileri gelenleri, sık sık Osmanlı makamlarına, Amerikan misyonerlerini şikayet ediyor ve cemaatlerini onlar aleyhine kışkırtıyorlardı. Osmanlı yöneticileri sırf isyan ve karışıklıkları önlemek için, misyonerlerin faaliyetini yasaklayıp kendilerini yönetim bölgelerinden kovunca; bu sefer de ABD elçisinin ve konsolosların bitmez tükenmez itirazları başlıyordu. Ortodoksların hâmisi Rusya Çarlığı, Protestan misyonerlerin faaliyetinden en çok rahatsız olan devletti.⁴⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk Amerikan Okulu 1824'de Beyrut'ta açıldı. 1824'den 1866'ya kadar imparatorluktaki Amerikan eğitim kurumlarının sayısı 400'e yaklaştı. Bunlar, çoğunlukla 1830'lar ve 1840'larda kurulmuştu ve ruhsatsız olarak faaliyetlerini sürdürüyorlardı. 1869'da Osmanlı Devleti «Maârif Nizamnâmesi»ni çıkarttı. Bunun 129. maddesine göre yabancı okulların ruhsatsız çalışması mümkün değildi ve ruhsat almaları gerekiyordu. Buna rağmen birçok okul 1880'ler ve 1890'larda ruhsat almışlardır ve devletin bu konuda ciddi bir müdahalesine de rastlanmamıştır.

Amerikan misyonerleri okul yanında, dispanser ve hastahane açarak sağlık hizmetlerini de birlikte götürmek gibi bir yol izlediler. Mahallî halka bazı hizmetler götürerek, aralarında taraftar toplama ve tutunma çaresine başvurdular.

Amerikan misyonerlerinin faaliyet alanının Suriye, Lübnan, Filistin, Doğu Anadolu, yukarı Mezopotamya, Çukurova ve kısmen de Orta Anadolu olduğu görülmektedir. Selânik, Manastır, İşkodra, Kosova ve Yanya gibi Rumeli eyaletlerindeki kurumlar

---

⁴⁶ Erdem, "Türkiye'de Azınlıklara Yönelik Misyoner Faaliyetleri", s. 275.

⁴⁷ Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler", s. 321-324.

yok denecek kadardır. Amerika, Ermeniler ve Şark Katoliklerini kendine hedef seçmiş, onlar arasında faaliyet göstermeyi yeğlemiştir. Ermeni cemaati bazı hallerde Amerikan misyonerlerine karşı olumlu tutum takınmış, hatta yardımcı olmuştur.⁴⁸

Protestan örgütlerin dünyayı aralarında paylaşmalarında Osmanlı İmparatorluğu Amerika'nın payına düşmüştür. 1840-1870'li yılların ilk on beş yılının yayılma, ikinci on beş yılının ise yerleşme, örgütlenme şeklinde değerlendirilmesi mümkündür. Zira 1839 yılında 5 olan misyoner istasyonu sayısı 1870 yılında 17'yi bulmuş, bunlara bağlı uç istasyonların sayısı 180'e ulaşmıştır.⁴⁹ Avrupalılar'ın kurduğu devlet ve misyoner cemaat okulları, daha ziyade ülkenin varlıklı ve yüksek bürokrasiye mensup ailelerin çocuklarına eğitim vererek kültürel nüfuz alanları oluşturmayı hedefledi. Amerikalılar'ın açtığı misyoner okulları Protestanlığı yaymayı amaçladı. Bu konuda özellikle Anadolu'daki yoksul Ermeniler arasında başarılı oldular. Genellikle Hıristiyan öğrencilerin devam ettiği, sayıları yüzleri bulan Anadolu'daki Amerikan misyoner okulları da çok defa imparatorluk aleyhine çalışan bölücü hareketlere beşiklik ve yataklık etti.⁵⁰

Bölgeden bölgeye yahut milletten millete farklı tutum ve tavırlar uygulamış olsalar da misyonerlerin Müslümanlara yönelik son iki yüzyıllık çalışmalarında, Hıristiyanlığın anlatılması yanında Müslümanlarda İslâmî inanç ve değerlerle ilgili çeşitli kuşkular uyandırmak suretiyle onları kendi kimlik ve değerlerine yabancılaştırmaya yönelik çalışmalar da dikkati çeker. Başta Gottlieb Pfander⁵¹ ve M. Zwemer olmak üzere

---

⁴⁸ Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler", s. 321-324.

⁴⁹ Erdem, "Türkiye'de Azınlıklara Yönelik Misyoner Faaliyetleri", s. 279.

⁵⁰ Cemil Öztürk, "Osmanlılar (Eğitim ve Eğitim Kurumları)", s. 568.

⁵¹ Karl Gottlieb Pfander (1803-1865); İslâm karşıtı eser ve faaliyetleriyle tanınan Alman misyoneri. Stuttgart'a bağlı Waiblinge kasabasında doğdu. 1825'te, Basel Protestan Misyonerlik Okulu'nu bitirdi. 1839'da Hindistan'a gitti. Basel Hıristiyanlık Okulu'nun muvafakatiyle İngiliz Misyonerlik Cemiyeti'nin üyesi oldu. Bu arada Rahmetullah el-Hindî gibi alimlerle yaptığı münazaralardaki başarısızlığı sebebiyle gözden düştü. Daha sonra Hindistan'ı terk etti. Hindistan'daki hizmetlerinden dolayı kendisine ilâhiyat doktoru unvanı verilen Pfander ertesi yıl İstanbul'da görevlendirildi. Burada Sultan Abdülaziz ile görüşüp O'na Hıristiyanlığın Hindistan'da hızla yayıldığına dair yanlış bilgi verdi. Durumu araştıran padişah Rahmetullah el-Hindî'yi İstanbul'a davet etti. Pfander, 1 Aralık'ta Londra'da öldü. (Bkz. Aydın Topaloğlu, "PFANDER, Karl Gottlieb", *DİA*, XXXIV, 268).

çeşitli misyonerlerce İslâm'ı hedef alan ve Arapça, Farsça, Türkçe gibi yerel dillere de çevrilerek yayımlanan yoğun eleştiri içerikli yayınlar bu amaca yöneliktir. Bunlardan XIX. Yüzyılda Pfander'in başta *Mîzânü'l-Hakk* olmak üzere yazmış olduğu bir dizi İslâm karşıtı polemik kitapları misyonerlerce çeşitli dillere çevrilip İslâm ülkelerinde kullanılmıştır. Pfander'in İslâm ve Hz. Muhammed hakkında birçok şüpheyi işleyen *Mîzânü'l-Hakk* başlıklı eserine Rahmetullah el-Hindî *İzhâru'l-Hakk* adlı hacimli eseriyle cevap vermiştir. XX.yüzyılın ilk yarısında şiddetli bir İslâm düşmanı olarak çalışmalar yürüten ve İslâm'ı "ölmek üzere olan bir din" şeklinde değerlendiren Zwemer ise *The Moslem World* başlıklı derginin editörlüğünü yapmış, ayrıca İslâm'a yönelik çeşitli kitaplar yayımlamıştır.⁵²

Bütün misyonerlik çalışmalarına rağmen, Osmanlı dönemine bakıldığında Protestan misyonerlerinin amaçlarına tam olarak ulaşamadıkları görülmektedir. Müslümanları, Musevileri ve Rumları Protestanlaştırmada bekledikleri başarıyı elde edememişler ve doğu hıristiyanlarına yönelmişlerdir. Misyonerler Doğu Kiliselerinde amaçladıkları toptan değişimi sağlayamamışlardır. Doğunun kadim kiliselerinden kopmalar da büyük olmayıp, küçük hareketler olarak kalmıştır. Ancak kalıcı bazı etkiler de bırakmışlardır. Azınlıklara kazandırdıkları milliyetçiliğe bağlı olarak yeni devletler kurulmuştur. Ayrıca açtıkları okullarla kültür düzeyini yükseltmişler, Ortadoğu dillerinde bir edebiyat meydana getirmişlerdir.⁵³

2.2. Eserin Yazılma Amacı

İshak Hoca, eserin yazılma nedenini eserin mukaddime bölümünde şöyle dile getirmektedir: "Protestanların İslâm aleyhinde neşr ettikleri yayınlar ve iftiralar hakkında herkesin dikkatini çekmek ve kendilerinin doğru gibi yaptıkları yayınların ne gibi esaslara dayandığını bütün âleme göstermektir. Daha önce *Şemsu'l-Hakîka* adıyla neşr ettiğim kitapta Protestan misyonerlerin İslâmiyet'e karşı yaptıkları sorulara ve itirazlara bir hayli açıklama yapılmış ve din-i Mesîhiyye üzerine bir çok soru irad edilmiştir. Fakat Protestan rahibleri güya ne *Şemsu'l-Hakîka* 'yı ve ne de Rahmetullah Efendi'nin Arapça yazılan ve daha sonra Türkçe'ye çevrilen *İzhâru'l-Hakk* adındaki

⁵² Şinasi Gündüz, "Misyonerlik", *DİA.*, XXX, 197.

⁵³ Mustafa Numan Malkoç, "Türkiye'de Protestan Misyonerliği", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, ed. Ö. Faruk Harman, İstanbul 2004, s. 166-173.

meşhur kitabını hiç görmemiş gibi yeniden bir takım risâleler yayınlayıp eski iftiralarını bunlarda da tekrar etmişlerdir. *Şemsu'l-Hakika* ve *İzhâru'l-Hakk*'ta kendilerine yöneltilen soruların hiç birine cevap veremeyip acz ile sükut etmişlerdir. Bunun üzerine *Ziyâu'l-Kulûb* adlı bu eseri yazmaya karar verdik".⁵⁴

Yazar, ayrıca bu eseri yazmaktaki maksadının gayr-i Müslimlerin mezhepleriyle alay edip, küçümsemek olmayıp, sadece Protestan misyonerlerin İslâm dini aleyhinde neşr ettikleri risâlelere cevap verme görevini yerine getirmek olduğunu vurgulamıştır. Mezheblerini ve rahatlarını korumak isteyen Hıristiyan vatandaşların da bu misyonerlerden rahatsız olup, misyonerlerin zararlarını def etme konusunda kendisiyle hemfikir olduğuna binâen bu konudaki mağduriyetini anlayacaklarını ümit ettiğini söylemiştir.⁵⁵

İshak Efendi, Protestan misyonerlerin İslâm aleyhine yaptıkları iftira ve itirazlara cevap verme konusunda daha önce kaleme aldığı *Şemsu'l-Hakika*'yı misyonerlerin dikkate görmezlikten gelmesi üzerine tekrar bu konuda *Ziyâu'l-Kulûb*'u kaleme almıştır. Eserde onların İslâm dini aleyhinde yazdıkları risalelerdeki eleştirilere cevap vermiştir. Kitabın tamamına bakıldığında *Gadâu'l-Mülâhazât* adlı risale öne çıkmaktadır. Diğer risalelerin adı zikredilmediği halde bu risalenin adı belirtilmiştir.

2.3. Eserin Konusu

Eser daha önce de denildiği gibi İslâm aleyhine yazılan risâlelere karşı cevap vermek amacıyla yazılmıştır. Eserin konusunu da bu risâlelerde İslâm'a yöneltilen eleştiriler şekillendirmektedir. Eserde birkaç risâleye yer verilmekle beraber bunlardan *Gadâu'l-Mülâhazât* adlı risâle öne çıkmaktadır. Zaten diğer risâlelerin adı belirtilmemiştir. Bu risâlelerin konusu, yazarın eserde yer verdiği eleştirilere dayanarak anlaşılmaktadır.

Ziyâu'l-Kulûb'da geçen ilk risâlenin adı zikredilmemiştir. Sadece Protestan rahipleri tarafından İstanbul'da neşr edildiği belirtilmektedir. Konusu genel olarak Hıristiyanlık ve İslâmiyet'in mukayesesi. İslâm'a yapılan itirazlardan Hıristiyanlığın en üstün din olduğu, nesh edilmemiş olduğu, süratle yayılması, kılıç zoruyla yayılmaması,

---

⁵⁴ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 12.

⁵⁵ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 12.

medeniyete tesiri, Hıristiyanların dinlerini yaymak için yaptıkları gayretler, İslâmiyet'in hakiki din olmadığıdır.

Esere konu olan diğer risâlenin kim tarafından, nerede ve ne zaman basıldığına dair bir bilgi yoktur. Bu risâlenin temel konusu İncillerin muharref olmadığıdır. Bunu yapılan eleştirilerden anlamaktayız.

Gadâu'l-Mülâhazât adlı risâlenin de yazarı, basım yılı ve yeri belirtilmemiştir. Konusu ise, nesh yani Hıristiyanlığın nesh edilmediği ve bunun delilleri, mucizeler, teslis, Hıristiyanlık ve İslâmiyet'teki ibadet şekilleridir. Daha farklı konular da olabilir ama yazarın esere aldığı itirazlardan anlaşılan bunlardır.

Kitaptaki diğer risâlenin de yazarı, basım yeri ve yılı yoktur. Bu risâlenin konusu ise, Hıristiyanlığın evrenselliği, ruhaniyeti, Hıristiyanlık ve İslâmiyet'in yapısı ve yayılma şekli, Hıristiyanlığın nesh ettiği hükümler, ceza, Hz. İsâ'nın çarmıha gerilmesi, İslâm dinindeki Hac, cihad, çok eşlilik ve boşanma hükümleridir.

Eserin konularını da doğal olarak bu risâlelerdeki itirazlar şekillendirmiştir. Eserde ilk olarak Kitab-ı Mukaddes'in tarihi ve tahrifi üzerinde durulmuş. Bu konuyla alakalı olarak da Dört İncil'in konumu, Hz. İsâ ile ilgisi, yazarlarının Havariyyundan olmadığı, şüpheli kitaplar, bazı mektupların konumundan bahsedilmiş. Yine bu konu içinde İnciller arasındaki ihtilaflar incelenmiş. İhtilaf konularında ise Hz. İsâ'nın nesebine de değinilmiştir.⁵⁶

Eserdeki polemik konularından biri de mucizelerdir. Yapılan bir itiraza karşı Hz. Muhammed (s.a.v.)'in mucizeleri anlatılmaktadır.⁵⁷

Ziyâu'l-Kulûb'daki diğer bir polemik konusu da İnciller ile Kur'an-ı Kerim'in hükümleridir. Bu da hangi dinin daha mükemmel olduğu ile alakalıdır. İnciller'in ve Kur'an'ın hükümlerinden ve konularından bahsedilmiştir.⁵⁸

Eserdeki en önemli konulardan biri "Teslis" konusudur. Teslisin batıllığı İncillerdeki cümlelerle ispatlanmaya çalışılmıştır. "Baba" ve "İbn" kelimelerinin mecazi anlamda

---

⁵⁶ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 43-112.

⁵⁷ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 132-144.

⁵⁸ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s.148-196.

kullanıldığı, Ekânim-i Selâse'nin tarihi süreci ve İncillere girişi, Hz. İsa'nın kurtarıcılığı meselesi ve çarmih⁵⁹ konuları da teslisten sonra bahsedilen konulardır.⁶⁰

Ziyâu'l-Kulûb'daki bir başka konu ise ibadetlerdir.⁶¹ Bu konu yine Protestan rahiplerin İslâm'daki ibadetlere yaptığı eleştiriler sonucu ele alınmıştır. İki dinin ibadetleri karşılaştırılmış ve İslâm'daki ibadetlerin manevi boyutu detaylıca anlatılmıştır. İbadetler konusundan sonra İslâm dininin siyasi bir yapıya sahip olmadığı açıklanmıştır. Yine bununla alakalı olarak cihad konusundan bahsedilmiştir. İki dinin bu konuyla ilgili uygulamalarından örnekler verilmiştir.⁶²

2.4. Eserin Metodu

İshak Efendi, eserin yazılma amacını belirtirken İslâm devleti himayesi altında yaşayan gayr-i Müslimlerin inançlarını tahkir etmek olmadığını söylemiştir.⁶³ Yazar, Protestan misyonerlerin İslâm aleyhine yönelttikleri eleştirileri ilmî bir şekilde değerlendirmeye çalışmıştır. Yazarın öncelikle eseri Türkçe olarak kaleme alması eser açısından önemli bir özelliktir.

Harputî, eseri belli bir bölümlenmeye tabi tutmamıştır. Eserin konusunu ve konularının sıralamasını içinde geçen risâlelerdeki İslâm aleyhine yöneltilen eleştiriler ve itirazlar şekillendirmiştir. İlk önce kitabın mukaddimesinde kitap içinde geçen konulardan özet olarak bahsetmiştir. Sonra sırasıyla risâlelerdeki eleştiriler belirtilmiş ve bunlara cevap verilmiştir. Bu süreçte gerekli görüldüğü yerde konuyla ilgili detaya girilmiş varsa alt başlıklar da işlenmiştir.

Müellif bu eserde en çok "diyalog" metodunu kullanmıştır. Önce polemige konu olan iddiayı belirtmiş sonra da konuyla ilgili cevabını yazmıştır. Eleştirilere cevap verirken de bilhassa tarihsel bilgilerde, konuyla ilgili önce varsa Hıristiyan araştırmacıların görüşlerine daha sonra İslâmi kaynaklara yer vermiştir. Hıristiyanların kutsal kitabı olan *Kitab-ı Mukaddes* de kullanılan önemli bir kaynaktır. Bazı konularda Kur'an-ı

---

⁵⁹ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 341-359.

⁶⁰ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 230-240.

⁶¹ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 242-274.

⁶² Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 297-311.

⁶³ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 12.

Kerim ve hadislerden de örnek vermiştir. Son olarak da kendi bilgi ve görüşlerine yer vermiştir.

Mesela, Protestan misyonerlerin: "İslâmiyet'in harp ile yayılıp Hıristiyanlığın ise güzellik ile ve İslâmiyet'ten daha çabuk yayıldığı", şeklindeki iddialarına karşılık, cevap olarak önce Hıristiyan tarihçi George Sale'nin görüşleriyle cevap vermiştir. Sale, İslâmiyet'in kılıç zoruyla yayılmadığını anlatmaktadır. Daha sonra da, *Feridun Münşaatı* adlı İslâmi kaynaktan bilgiler sunmaktadır. Sonra da Kitab-ı Mukaddes'ten deliller sunmaktadır. Tabii ki kendi görüş ve bilgilerini de vermektedir.⁶⁴

Bir diğer polemik konusu ise, misyoner rahiplerin: "İncillerin tahrif olmadığı", iddiasıdır. Müellif burada Kitab-ı Mukaddes'in tarihi sürecinden bahsediyor. İncillerin tahrif edildiğini ispatlamak için Hıristiyan yazarların eserlerinden ve verdiği bilgilerden faydalanmıştır. Daha sonra da Dört İncil'deki çelişki ve farklılıkları ortaya koymuştur.⁶⁵ Bu çelişki ve farklılıkların nasıl ortaya konulduğuna örnek verecek olursak mesela, "Matta İncilinin yirmi yedinci babında: 'İsâ karyeye iki tilmiz gönderdi ki, bir dişi hımar ile sıpasını götürsünler'. Sâir İncillerde dişi eşeği söylemeyip yalnız bir sığa götürsünler dediğini beyan ederler".

"Markos İncilinin birinci babında yazmış ki: 'Yahya çekirge ve yaban balı ekl ederdi. Ve Matta İncilinin on birinci ayetinde yazmış ki: 'Yahya asla yemez ve içmez idi' ".

"Yuhanna İncilinin beşinci babında: 'Eğer ben kendi nefsim için şahadet edersem şahadetim hak olmaz'. Ve sekizinci babda yine İsâ der ki: "Eğer ben kendi nefsim için şahadet edersem şahadetim haklıdır'. Ve bu iki kavil arasındaki tenakuz muhakkaktır". Bunlar eserdeki, İncillerdeki ihtilaflarla ilgili örneklerden birkaçıdır.

İshak Efendi'nin eserde en çok başvurduğu yollardan biri de "mukayese"dir. Genelde ya Hıristiyanlık ile İslâmiyet'i ya da İnciller ile Kur'an-ı Kerim'i kıyaslamıştır. Tabii bunu diyalog metodunun içinde yapmıştır. Diyalog metodu kitabın başından sonuna kadar uygulanmıştır. İddialara cevap verilirken genelde bir kıyaslamaya gidilmiştir.

---

⁶⁴ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 21-25.

⁶⁵ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 43-111.

Mesela, yukarıda bahsedilen İnciller arasındaki çelişkiler gösterildikten sonra Kur'an-ı Kerim'in bunlardan uzak olduğunu söylenmiştir.⁶⁶

Gadâu'l-Mülâhazât adlı kitaptaki: "Hz. İsa (a.s.)'ın şeriat terbiyesi görmüş bir kavim içerisinde zuhûr edip, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in şeriat terbiyesi görmemiş bir kavimden zuhûr etmesi", iddiasına karşı yine iki din ile ilgili kıyaslama yapılmıştır. Hz. İsa'nın en yakın havarisi Petrus ile diğer havarilerin şeriat terbiyesi bir kavim içinde oldukları halde Hz. İsa yakalanınca kendi başlarının derdine düştükleri; öbür tarafta şeriat terbiyesi görmedikleri halde Hz. Ebubekr'in peygambere mağara arkadaşı olup aynı zamanda tüm servetini bağışladığını, Hz. Ömer'in korkmadan Müslümanlığını ilan ettiğini, Hz. Osman'ın da servetini din için sarf eylediğini ve Hz. Ali'nin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yerine yatağına yattığını anlatmaktadır.⁶⁷

Kitaptaki ikinci iddia olan: "Hıristiyanlığın yumuşaklık ve tatlılıkla yayıldığı halde, İslâmiyet'in zorlukla ve dünyevi menfaatlerle yayılması"na da aynı şekilde cevap verilmiştir. Hıristiyanlar ile Müslümanların bu konudaki uygulamaları anlatılmıştır. Hıristiyanların İsa Aleyhisselam'dan sonra döktükleri kanlardan, engizisyon mahkemelerinden, yeni keşfedilen yerlerde akıttıkları kanlardan bahsedilmektedir. Müslümanlarda böyle bir uygulama olmadığı, fethettikleri yerlerin halkını İslâm'ı kabul etme ile cizye arasında serbest bıraktıklarını, şimdi hangi dinin tatlılıkla yayıldığına söylenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁶⁸

Yazar bazı yerlerde teşbihe de başvurmuştur. *Gadâu'l-Mülâhazât* kitabındaki: "İslâmiyet gibi böylesine efdal bir din niçin diğer dinlerden önce gönderilmedi" iddiasına karşı yazar bu konuyu usta-eser ilişkisine benzetmiştir. Sanatlarında kâmil olan ustaların eserlerinin kabasını öğrencilerine yaptırdıktan sonra en nazik işleri kendilerinin yaptığı gibi Allah Teâlâ'nın da peygamberlerin en üstününü en son gönderip dinini mükemmelleştirmesinin ilahi hikmetine daha uygun olduğunu belirtmektedir.⁶⁹

---

⁶⁶ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 112-113.

⁶⁷ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 117-119.

⁶⁸ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 125-127.

⁶⁹ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 127-129.

Protestan papazların diğer bir iddiası da: "Hz. Muhammed (s.a.v.)'in mucizesinin bulunmamasıdır". Burada yazar Hz. Muhammed (s.a.v.)'in mucizelerini iki kısma ayırmış ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in mucize sahibi olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. İlk kısım Hz. Peygamberin geçmiş ve gelecek ile ilgili kati olarak verdiği haberlerdir. Hz. Peygamber'in Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid kitaplarını bir kimseden okuyup öğrenmediği halde geçmiş ümmetlerin hallerinden verdiği haberlere örnekler vermiştir. Mesela, Hz. Peygamber Nuh peygamberin kıssasını anlatmıştır. Hud Suresi'nin 49. ayeti bu mucizeye işaret etmektedir. Yine Bedr gazasından önce Allah Teâlâ Kamer Suresi'nin 45. ayeti ile müminlere zafer müjdelemiştir. Ve öyle de olduğu söylenmiştir.

Diğer kısım da Hz. Muhammed (s.a.v.)'den fiilen sadır olan mucizelerdir. Mesela, yazar miraç mucizesini İbn Sina'nın akli delillerle *Şifa* kitabında ispatladığını, buna benzer durumların Uhnuh, Elyesa ve İlya Aleyhisselam'da da görüldüğünü söyleyerek, diğer mucizeleri de bu şekilde ispatlamaya çalışmıştır.⁷⁰

Protestanların bir iddiası da: "İncillerin emir ve tebliğleri Musa Aleyhisselam'ın şeriatından üstündür. Kur'an-ı Kerim'in hükümlerinin de İncillerden üstün olması gerekir. Bunu araştırmak gerekir".

Yazar bu iddia karşısında İncilleri ve Kur'an'ın hükümlerini karşılaştırmıştır. Önce İncillerde geçen hükümlerin neler olduğunu söylemiştir. Sonra da Kur'an-ı Kerim'in İncillerden daha üstün olduğunu örneklerle göstermeye çalışmıştır. Bu örneklerde İncil'deki hükümlerle ilgili bir ayet vermiş, o hükümle ilgili Kur'an ve hadislerde daha fazla bilgi olduğu ya da İncil'in izin vermediği bazı şeylere Kur'an'ın izin verdiğini göstermeye çalışmıştır. Örneğin; İncil'de denilmiş ki: "Ne mutlu ruhta fakir olanlara! Zira göklerin melekûtu onlardır". (Matta 5/4) Kur'an-ı Kerim'de ise, Hadid/20, Enam/32, Kehf/46, Mü'min/39,40, Şuara/12, Şûrâ/36 ayetleri gibi dünyayı zem eden nice ayet ve hadisin mevcut olduğu belirtilmiştir.

Kur'an-ı Kerim dünya hayatına gönül bağlamayı kötölemekle beraber, ticaret, sanat, mal ve servete izin vermiştir. (Nisa/29, Bakara/275, Âl-i İmran/14,15 gibi.) İncil'de ise

---

⁷⁰ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 129-146.

ticarete ve dünya için çalışmaya izin verilmeyip: "Her neye malik iseniz satın da sadaka veriniz", denilmiştir.

Yazar, Kur'an ve İncil'deki hükümleri karşılaştırıp, Kur'an'ı konulara ayırıp her biri tefsir edilse mevcut İncillerin birkaç mislinden fazla olacağını söylüyor. Kur'an-ı Kerim ile İncillerin karşılaştırmasını, okyanus ile küçük bir havuzun kıyaslanmasına benzetiyor.⁷¹

Yazar teslisin batıllığını ispatlamak için İncil'den deliller getirmiştir. Mesela, Yuhanna İncilinde: "Ey baba! Hakiki hayat hakiki bir olan Seni ve Senin gönderdiğin İsa Mesih'i bilmelerinden ibarettir", (17/3) yazılıdır. Bu ayette Allah'ın bir olduğu ve Mesih'in Allah tarafından gönderildiğinin açık olduğunu söylemektedir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁷²

Müellif "eb" ve "ibn" kelimelerinin mecâzî anlamda kullanıldığını ispatlamak için yine İncil ayetlerini delil olarak kullanmaktadır. Hıristiyanların teslis inancını da İncillerde gördükleri "eb" ve "ibn" kelimelerinden çıkardıklarını, halbuki her lisanda mecazi tabirlerin bulunup kişinin akrabası olmayan bir insana babam, oğlum, kardeşim diyebileceğini söyleyip, İbranicede dahi Hz. İsa (a.s.)'ın makamı ve kulluğuna nispet etmek için hatta Havariyyun için dahi bu tabirlerin kullanılmış olduğunu söyleyip İncil'den buna deliller getirmektedir. Örneğin: "Ne mutlu sulh edicilere! Zira onlar 'ebnaullah' diye çağırılacaklardır". (Matta 5/9).

Nasaranın bu teslis inancına Yuhanna İncilindeki bazı şüpheli ibarelerden dolayı düştüklerini, halbuki Yuhanna'ya nispet edilen İncil'in diğer İncillerden çok sonra ve Yunanistan'da yazıldığıнын herkesin malumu olduğunu ve "Eb" tabirinin Ahd-i Atik'de dahi olduğunu söyleyip örnekler vermektedir. Mesela Sıfır-i Huruc (Çıkış)'da Rabb şöyle diyor: "İsrail benim ilk oğlumdur. Oğlumu bırak ki bana ibadet etsin", demektedir.

Kitab-ı Ermiya (Yeremya)'da: "Ben İsrail'in babasıyım ve Efrayim benim ilk oğlum", demektedir.

---

⁷¹ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 148-196.

⁷² Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 204-207.

Yazar: "eğer İbnullah tabiriyle hakikaten Allah'ın oğlu kast olunursa İsrail, Efrayim, Süleyman ve diğer İsrail peygamberlerinin hep ilah olması lazım gelirdi. Yahudiler lisanları olan İbraniceyi iyi bildiklerinden bu tabirlerin mecaz olduğunu bilip hataya düşmediler. Fakat havarilerden sonra, İnciller ve Hz. İsa Aleyhisselam'ın nasihatları şunun bunun elinde kalıp başka lisanlara tercüme edildi. Tercüme edenler cahil ve İbranice'nin özelliklerinden habersiz oldukları için metinde her gördüklerini anlamadan tercüme ettiler. Sonradan bu tercüme'leri görenler, tercüme'deki lafızları hakiki manalarından başka bir manaya kullanmaya cesaret edemediler. Yanlış ve batıl görüşler hep buradan ortaya çıkmıştır", demektedir.⁷³

İshak Efendi, daha sonra Hıristiyanların teslise delil olarak kullandıkları Yuhanna İncilindeki ayetleri verip, teslis inancının tarihi sürecinden ve Hıristiyanlığa nasıl girdiğinden bahsetmektedir.⁷⁴

Protestan papazlar *Gadâu'l-Mülâhazât* kitabında İslâm dini ile ilgili eleştirilere devam ederek Hıristiyanlığın İslâmiyet'ten daha üstün olduğunu ispatlamaya çalışırlar. Bu eleştirilerden bir tanesi, Kur'an-ı Kerim'in İsa Aleyhisselam'ın kurtarıcılık yönünden bahsetmemesidir.

Yazar, İslâm'da gerçek kurtarıcının Allah olduğunu, Hz. İsa'nın ise ancak günahkar ümmetine şafaatçi olarak kurtarıcı olacağını söyleyerek İncil'den deliller sunuyor. Örneğin, Matta İncilinde Zebede oğulları için Hz. İsa: "Lakin sağımda solumda oturmak benim elimde değildir. Pederim kime takdir eylemiş ise ona verilir", demiştir.

Yazara göre böyle diyen birisi için (Allah'ın biricik oğludur ve O'nun aynıdır. Kanını dökerek günahları afv etti), demek kadar cahillik olamaz.⁷⁵

Papazların bir itiraz konusu da ibadetlerdir. İslâm'daki ibadetlerin hepsine itiraz etmişler ve ibadetlerin zahiri olup, ruhani olmadığını, Hıristiyanlıkta ise böyle ibadetlerin olmayıp ruhani bir din olduğunu savunmaktadırlar.

Harputî ise İslâm'daki ibadetlerin ruhani yönünü tek tek anlatmıştır.⁷⁶

---

⁷³ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 208-212.

⁷⁴ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 213-229.

⁷⁵ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 209-215.

Başka bir risaledeki itirazlardan biri de, Hıristiyanlığın her milletin yapısına uygun olduğu, Muhammed Aleyhisselam'ın harb ederek bir din değil siyasi bir hükümet kurduğu, Hıristiyanlığın İslâmiyet'ten daha çok yayıldığı gibi onu kabul etmeyenlerle savaşmadığı fakat İslâmiyet'in Müslüman olmayanlarla harb etmeyi emredip mağlup olanlardan cizye alıp onlara hakaretle muamele ettiği, İslâmiyet'de cihad emrinin olduğu Hıristiyanlık'ta ise olmadığıdır.

Yazar bu itiraza, iki dinin bu konudaki uygulamalarından bahsedip bir kıyaslama yaparak cevap veriyor. Hz. Muhammed aleyhisselam'ın sultanlar gibi mal toplamadığından, elindekini dağıttığından, işlerinde ashabına danıştığından, Avrupa'nın tek hâkiminin papalar olduğundan, engizisyon mahkemelerinde kralları dahi aforoz ettiklerinden bahsedip, tarihin meydana olup İslâm dininin zorla yayılmadığı, cihadın Müslüman topraklarına saldıran zalimlere karşı savunma amaçlı yapıldığı, fethedilen yerlerde asla katliamlar yapılmadığını, bunun dinde yasak olduğu, yoksa altı yüz yıl hüküm süren Osmanlı'da hiç Hıristiyan kalmayacağını söylüyor. Hıristiyanlıkta ise her ne kadar cihad emri yoksa da uygulamalarının böyle olmadığını ve Hıristiyanların mağlup ettikleri halka yaptıkları zulümleri anlatıyor. Bunların içinde Yahudilere yaptıkları zulümler, Gırnata'da Müslümanlara yaptıkları zulümler, Katolik ve Protestanların birbirlerine işkenceleri vardır.

Ayrıca cihadın Hıristiyanlıkta da olduğunu söylüyor. İsa aleyhisselam'ın: "Ben şeriatı yıkmağa gelmedim. Ben yıkmağa değil tamam etmeğe geldim", buyurmuş olduğunu böylece, Musa Aleyhisselam'ın şeriatında mevcut olan şeriatı tamamladığını söylemektedir.⁷⁷

Protestan papazlar neşrettikleri bir risalede, İslâm dinindeki kısas, ukubat, kölelik, çok eşlilik ve boşanma konularını eleştirmektedirler.

Müellif onların bu konulardaki itirazlarına cevaplar getirmektedir. Kısas ve cezaları vücutta kangren olmuş bir yarayı kesmeye benzetmektedir. Kangrenli yaralar alınmadığında vücut nasıl zarar görürse, suçların da cezalandırılmadığında toplumun öyle zarar göreceğini, bu hükümlerin de rastgele uygulanmadığını, bir takım şartları

---

⁷⁶ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 242-269.

⁷⁷ Harputî, *Ziyâu'l-Kulûb*, s. 270-311.

olduğunu söylemektedir. İslâm dinindeki köleliğin Avrupa’da ve Amerika’daki gibi olmadığını belirterek aralarındaki farkı açıklamaktadır. Aynı şekilde çok eşliliğin ve talağın da açıklamasını yaparak şartlarını belirtmektedir.⁷⁸

Papazlar Müslümanların İsâ Aleyhisselam’ın öldürülmeyip, diri olarak semaya kaldırılması konusundaki inançlarına itiraz ederek: "Bu inancın tarihlere muhalif ve tevatüre zıt olduğunu, İsâ Aleyhisselam’ın öldürülmesi esnasında gösterdiği mucizelerin Dört İncil’de yazılı olduğunu", demektedirler.⁷⁹

Yazar, Hz. İsâ zan ettikleri kimsenin çarmıha gerildiği esnada yanında kimse bulunmadığı havarilerden de kimse olmadığını sadece birkaç kadının uzaktan seyrettiğinin Matta ve Markos İncillerinde yazılı olduğunu dolayısıyla bu konuda herhangi bir tevatürün olmadığını söylemektedir. Daha sonra bu konuyla ilgili Dört İncil’deki farklılıkları sunmaktadır.⁸⁰

2.5. Ziyâu’l-Kulûb’un Diğer Reddiyeler Arasındaki Yeri

İshak Efendi *Ziyâul-Kulûb*’u Protestan misyonerlerin iki dinin karşılaştırılması ile ilgili davetleri üzerine kaleme almıştır. Eser, Hıristiyanlara karşı en çok reddiyenin yazıldığı bir dönem olan XIX. yüzyılda yazılmıştır. Eserin hedefi, Protestan misyonerlerin İslâm’a yönelik yaptıkları itiraz ve eleştirilere ilmi bir şekilde cevap verip aynı şekilde de Hıristiyanlığı eleştirmektir.

Eserde bir çok polemik konusunun ele alındığını görmek mümkündür. “Tahrif” meselesi içinde Kitab-ı Mukaddes’in tarihi süreci,⁸¹ Dört İncil’in ve bazı Mektupların konumu,⁸² Dört İncil arasında görülen tenakuz ve ihtilaflar⁸³ gibi konular, “Hz. Muhammed (s.a.v.)’in mucize sahibi olup olmadığı”,⁸⁴ “Cihad”⁸⁵ konusu, “Teslis” ile

⁷⁸ Harputî, *Ziyâu’l-Kulûb*, s. 311-340.

⁷⁹ Harputî, *Ziyâu’l-Kulûb*, s. 341.

⁸⁰ Harputî, *Ziyâu’l-Kulûb*, s. 342-357.

⁸¹ Bkz. Harputî, *Ziyâu’l-Kulûb*, s. 43-46; *Kutsal Kitaba İlahi Çağrı (İzhâru’l-Hakk* çevirisi), Rahmetullah el-Hindî, çev. Abdulhâdi Sıdık, Faran Yayıncılık, I, 43-48.

⁸² Harputî, *Ziyâu’l-Kulûb*, s. 46-57; el-Hindî, *İzhâru’l-Hakk*, I, 49, 65-72.

⁸³ Harputî, *Ziyâu’l-Kulûb*, s. 57-113; el-Hindî, *İzhâru’l-Hakk*, I, 75-153.

⁸⁴ Harputî, *Ziyâu’l-Kulûb*, s. 132-145; el-Hindî, *İzhâru’l-Hakk*, II, 67, 161-189.

⁸⁵ Harputî, *Ziyâu’l-Kulûb*, s. 297-311; el-Hindî, *İzhâru’l-Hakk*, II, 290-304.

beraber “Eb” ve “İbn” kelimelerinin mecâzi anlamda kullanılması ve Hz. İsa’nın tanrılığı gibi konular⁸⁶ işlenirken genelde Rahmetullah el-Hindî’nin⁸⁷ *İzhâru’l-Hakk*⁸⁸ adlı eserinden etkilenilmiştir. Özellikle de tahrif konusu tamamen bu kitabın gölgesinde işlenmiştir. “Tahrif”i ispatlamak için ortaya konulan Dört İncil arasındaki çelişkilerle ilgili deliller, Dört İncil’in konumu ve Hıristiyan araştırmacıların görüşleri, *İzhâru’l-Hakk* ile tamamen aynıdır. Yine Hz. Muhammed (s.a.v.)’in mucizeleri, “Cihad” konusunda Hıristiyanların başka dinden olanlara ve birbirlerine yaptıkları katliamlar ve zulümler, “Teslis” konusunda Hz. İsa’nın tanrılığının kendi sözleriyle çürütülmesi, “Eb-İbn” kelimelerinin mecâzi anlamda kullanıldığına dair delillerde yine bu eserin etkisinde kalınmıştır. Zaten eserin birçok yerinde *İzhâru’l-Hakk* ve yazarın kendi kitabı olan *Şemsu’l-Hakika*’ya atıflar yapıp bunlar kaynak olarak da gösterilmektedir.

---

⁸⁶ Harputî, *Ziyâu’l-Kulûb*, s. 197-211; el-Hindî, *İzhâru’l-Hakk*, II, 41-52.

⁸⁷ Rahmetullah el-Hindî: 9 Mart 1818 tarihinde Hindistan’ın Utar Pradeteş eyaletine bağlı Muzaffernagar’ın Keyrâne kasabasında doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra kendi kasabasında ders okutmağa başladı. Ancak ülkedeki misyoner faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmak amacıyla hocalığı bıraktı. 10-11 Nisan 1854’te misyoner Karl Gottlieb Pfander ile nesih, İncil’in tahrifi, İsa’nın ulûhiyeti, teslis, Hz. Muhammed’in peygamberliği ve Kur’an’ın Allah kelâmı oluşu konularında Agra’da bir münazara yaptı. Daha konular bitmeden Pfander tartışmadan çekildi.

Hindistan’da 1857 ayaklanmasında Keyrâne bölgesindeki kuvvetlerin başında İngilizler’e karşı savaştı ve İngilizler’in ülkeye fiilen hakim olmasının ardından izini kaybettirip Mekke’ye yerleşti. 1858’de İstanbul’da görevlendirilen Pfander, burada Agra münazarasında Müslümanların yenildiğini ve Hıristiyanlığın Hindistan’da hızla yayıldığını söyleyince Sultan Abdülaziz, Mekke’de olduğunu öğrendiği Rahmetullah’ı İstanbul’a davet etti. Gerçeğin ortaya çıkması üzerine misyonerlerin faaliyetleri takip altına alındı. Bu arada Pfander bir bahane ile İstanbul’dan ayrıldı.

1863 yılı ortalarında tekrar İstanbul’a gelen Rahmetullah, Sultan Abdülaziz ve Sadrazam Hayreddin Paşa’nın isteği üzerine 1864 münazarasını kitap haline getirdi. Mekke’ye dönen Rahmetullah, tedris faaliyetine ağırlık verdi. 1 Mayıs 1891 tarihinde Mekke’de vefat etti. (Abdülhamit Birişik, “Rahmetullah el-Hindî, *DİA.*, XXXIV, 421).

⁸⁸ *İzhâru’l-Hakk*: Rahmetullah el-Hindî’nin Hıristiyanlığa reddiye olarak yazdığı eseridir. Müslümanlar tarafından Hıristiyanlığa yazılan reddiyeler arasında önmeli bir yere sahip olan bu kitap, İngilizleri’n Hindistan’ı işgali döneminde yapılan dini tartışmalar neticesinde ortaya çıkmıştır. Sahasında önemli bir eser olup sonraki reddiyeler için de kaynak teşkil etmiştir. (Mehmet Aydın, “İzhâru’l-Hakk”, *DİA.*, XXIII, 507-509).

Kitapta bunlardan başka konular da işlenmiştir. Yazar, “Teslis” bahsinde İŖâ-i Rabbani kurbanını da ele almıştır. Daha sonra Ekanim-i Selasenin Hıristiyanlığın aslında olmadığını, tarihi sürecinden ve kaynağındaki dinlerden bahsederek ispatlamaya çalışmıştır. Eserde “Çarmıh”⁸⁹ konusunda iki din arasındaki inanç farklılığı belirtilmiş, bu konuda İncillerdeki çelişkiler dokuz madde ile açıklanmıştır.

İslâm dinin mükemmelliğini ortaya koymak için İncil ve Kur’an-ı Kerim’in hükümlerini kıyaslayarak Kur’an-ı Kerim ile hadislerin İncillere göre çok daha kapsamlı olduğunu ortaya koymuştur.⁹⁰ Yine iki dinden hangisinin daha ruhani olduğu meselesinde de İslâm dinindeki ibadetlerin manevi yönü tek tek açıklanmıştır.⁹¹ Bu meselenin içinde Hz. İsa’nın kurtarıcılığı meselesine de değinilmiş, İslâm’da asıl kurtarıcının Allah olduğu belirtilmiştir.

Eserde Protestanların eleştirileri doğrultusunda suçlara verilen cezalar (özellikle kısas) kölelik, çok eşlilik ve boşanma konularına da değinilmiştir.⁹² Papazların, “bu hükümlerin kendilerinde olmadığı”, iddialarına karşı eserde bu hükümlerin Hıristiyanlıkta da olduğu onların kutsal kitaplarından ve yaptıkları uygulamalardan örnekler verilerek ispatlanmaya çalışılmıştır.

Eserin sonunda da Allah Teâlâ’nın bazı sıfatlarına inanç ve peygamberlere hürmet iki din açısından kıyaslanmıştır. Hıristiyanların Allah’ın “Tevhid” sıfatını bırakıp “Teslis” inancını getirdikleri, Allah’ın ilim sıfatında O’na cahillik yükledikleri, kudret sıfatına da acizlik yakıştırdıkları ve son olarak da papaları günahsız sayıp peygamberlere de attıkları iftiralar ve çirkinlikler yine kutsal kitaplarındaki bu konulardaki cümlelerle anlatılmıştır. İslâm dininde ise Allah’a ve peygamberlere bu tür yakıştırmaların olmadığı vurgulanmıştır.⁹³

Eser genel olarak incelendiğinde iki din arasındaki karşılıklı diyalogların temelinde “hangi dinin daha üstün din olduğu” meselesi görülmektedir. Protestan papazların

---

⁸⁹ Harputî, *Ziyâu’l-Kulûb*, s. 341-360.

⁹⁰ Harputî, *Ziyâu’l-Kulûb*, s.148-196.

⁹¹ Harputî, *Ziyâu’l-Kulûb*, s. 242-274.

⁹² Harputî, *Ziyâu’l-Kulûb*, s. 311-340.

⁹³ Harputî, *Ziyâu’l-Kulûb*, s. 360-375.

bütün itirazlarının temelinde “Hıristiyanlığın en üstün din olduğu iddiası” vardır. Papazlar Hz. İsa'nın Hz. Musa'nın dinindeki bazı hükümleri (sünnet, cihad vb.) iptal etmesi, Hıristiyanlıkta zâhiri ibadetlerin olmayıp kalp temizliğinin önemli olması, Hıristiyanlığın yumuşaklıkla yayılması, siyasi bir din olmayıp ruhani bir din olması gibi özelliklerle Hıristiyanlığın üstünlüğünü savunup İslâmiyet'in ise İncil'de kaldırılan hükümlerin tekrar geri getirilmesini, kalp temizliğinin önemi olmayıp bir takım şekilsel ibadetlerin önemli olması, siyasi bir din olup yayıldığını iddia edip bunları İslâmiyet'in eksikliğine bağlamışlardır.

İshak Efendi, bu itirazları Hıristiyanların kendi kutsal kitaplarından ve kendi araştırmacılarının eserlerinden deliller getirerek çürütmeye çalışmıştır. Yine Hıristiyanlığın Hz. Musa'nın dininin devamı olduğunu Hz. İsa'nın sözüyle (Ben şeriati iptal etmeğe değil ancak tamam etmeğe geldim. Matta, 5/17) delillendirip önceki hükümlerin bu dinde de geçerli olduğunu söylemiştir. Dinlerinin yayılma konusunda ise onların uygulamalarından örnek vermiştir.

Harputî'nin Hıristiyanların iddialarına cevap verirken objektif olmaya çalıştığı görülmektedir. İki dini kıyaslayarak İslâm'ın üstünlüğünü ispatlamaya çalışmıştır. Eserde “Faraklit” konusuna hiç değinilmemiştir. Bunun da nedeni eserin kaleme alınmasına neden olan risalelerde bu konuyla ilgili bir itirazın olmamasıdır. Neticede İshak Hoca'nın bu eseri yazıldığı dönem Hıristiyanlık ile Hıristiyanlık arasındaki tartışma konularıyla ilgili bilgi vermesi açısından önem taşımaktadır.

2.6. Eserin Daha Önce Yayınlanmış Halinde Orijinalliğini Bozan Bazı Tespitler

Eserin daha önce bir sadeleştirilmesi yapılmıştır. Yapılan bu sadeleştirme takdire değer bir çalışmadır. Yalnız yayınlanan bu çalışmada eserin orijinalliğini bozan müdahaleler olmuştur. Bazen bir paragraf bazen de sayfalarca ilave bilgi verilmiş. Her ne kadar köşeli parantez içinde olsa da bu bilgilerin dipnotta verilmesi gerekirdi. Bazen de parantez olmadan eklemeler yapılmıştır. Ya da eserde olan ibareler bu sadeleştirme de yer almamaktadır. Aşağıda bu tespitlere örnekler verilmiştir.

Ayrıca olumlu yönde ilaveler de olmuştur. Eserde Kur'an ayetlerinin sure numarası ve İncil cümlelerinin bab numarası verilmemiştir. Yapılan bu çalışmada ise bunlar belirtilmiştir.

2.6.1. Parantez İçindeki İlaveler

Ziyâul-Kulûb'daki Haşr Suresi'nin mealine ilaveten *Cevab Veremedi*'de; [İnsanlar bir şey yapmak isteyince, O da irade ederse, isterse o şeyi yaratır. Hâlik [yaratıcı] yalnız Odur. Ondan başka kimse, hiçbir şey yaratamaz. Ondan başka kimseye hâlik [yaratıcı] denilemez. İnsanların dünyada ve Ahirette rahat ve huzur içinde yaşamalarını, sonsuz saadete kavuşmalarını sağlayan, kurtuluş yolunu göstermiş ve bu yolda yaşamalarını emr etmiştir. Azamet [büyüklük] ve kibriyâ [yücelik] ancak ona mahsustur.] cümleleri vardır.⁹⁴

İslâmiyet'in yayılma şekli konusunda *Cevab Veremedi*'de İslâm ordusu komutanı Ebû Ubeyde İbn Cerrah'ın Halife Hz. Ömer'in emirleri doğrultusunda, feth edilen yerlerdeki insanlara yaptığı uygulamalar *Herkese Lazım Olan İman* kitabından alınarak örnek verilmiştir.⁹⁵

Hıristiyanların şehirlerinin daha gelişmiş olduğu iddiasıyla ilgili *Cevab.*'da Fransa'da sefalet içinde yaşayanlarla ilgili Türkiye gazetesinin de bir Fransız gazetesinden aldığı haber aktarılmış. Sayfanın devamında ise [Müslümanların dinlerine sarılınca ilerlediği, Hıristiyanların ise dinlerine yapışınca gerilediği], belirtiliyor.⁹⁶

Dört İncil'in incelendiği konuda *Cevab*'da Yahudilerin Hz. İsa ve Hz. Meryem'e attıkları iftiralarla ilgili bir paragraf var.⁹⁷

Ziyâ.'da adları geçen Hıristiyan araştırmacılar Strausse, Cirum (Jerome), Norton ve Brteşınayder (Bretschneider) hakkında, *Cevab.*'da kısaca bilgiler (Norton'la ilgili biraz daha uzun) verilmiş.⁹⁸

Sahabenin Hz. Peygamber için yaptıkları fedakarlıkların anlatıldığı konuda *Cevab.*, Hz. Ebubekr'in Hz. Peygamberle Medine'ye hicretinde mağara arkadaşlığı esnasında

---

⁹⁴ Bkz. *Ziyâul-Kulûb*, s. 2; *Cevab Veremedi* (*Ziyâul-Kulûb*'un sadeleştirilmiş şekli), Hakikat yayınları, İstanbul 1997, s. 7.

⁹⁵ Bkz. *Ziyâ.* (*Ziyâul-Kulûb* bundan sonra *Ziyâ.* şeklinde kısaltılarak yazılacaktır.), s. 24; *Cevab.* (*Cevab Veremedi* bundan sonra *Cevab.* şeklinde kısaltılarak yazılacaktır.), s. 24-25.

⁹⁶ Bkz. *Ziyâ.*, s. 37; *Cevab.*, s. 36.

⁹⁷ Bkz. *Ziyâ.*, s. 43; *Cevab.*, s. 40.

⁹⁸ Bkz. *Ziyâ.*, s. 44-50; *Cevab.*, s. 40-46.

Hz. Ebubekr'i yılan sokması hadisesini ve sonra da Hz. Osman'ın Tebük gazvesi için bağışladıklarını eklemiştir.⁹⁹

Teslis bahsinde *Cevab.*'da Ülfet Aziz es-Samed (Peşaver Üniversitesi öğretim üyesi) ve Dr. Scott Enslin'in kitaplarından, *Encyclopedia Americana*'dan, Lord Raglan'ın eserinden bilgiler sunulmaktadır.¹⁰⁰

Ziyâ.'daki Matta 19/16-17 cümleleriyle ilgili *Cevab.*'da bu cümlelerin değiştirildiğine dair açıklama var.¹⁰¹

Ziyâ.'da teslisi reddeden İncil cümleleri ile ilgili *Cevab.*'da İsa'nın Rab olmadığına dair açıklama yapılmış. (Ahd-i Atik'ten örnekler verilmiş. Bir de *İzharu'l-Hakk*'tan bilgi nakledilmiş).¹⁰²

Ziyâ.'da Yuhanna 20/17. cümlesindeki "baba" kelimesinin mecaz anlamda kullanılmasıyla ilgili, *Cevab.*'da açıklama var.¹⁰³

Ziyâ.'da geçen Matta İncilinin beşinci babındaki cümlelerle ilgili, *Cevab.*'da açıklama var.¹⁰⁴

Ziyâ.'da zikredilen Pavlus'un Filipelilere yazdığı mektuptaki cümlelerden sonra, İsa'nın nesebi konusunda ve Yeremya kitabındaki cümleden sonra *Cevab.*'da açıklama var.¹⁰⁵

Teslisin kaynağı konusunda *Cevab.*'da Hindistan âlimi Mazher Cân-ı Cânân'ın Brahma dini ile ilgili görüşü verilmiş. Daha sonra Brahmanizm, Budizm ve eski Mısır dinleri hakkında bilgi aktarılmış. Budizm ve eski Mısır dinleri eserin aslında hiç zikredilmemiştir.¹⁰⁶

---

⁹⁹ Bkz. *Ziyâ.*, s. 118-119; *Cevab.*, s. 88.

¹⁰⁰ Bkz. *Ziyâ.*, s. 197; *Cevab.*, s. 161-166.

¹⁰¹ Bkz. *Ziyâ.*, s. 205; *Cevab.*, s. 173.

¹⁰² Bkz. *Ziyâ.*, s. 205; *Cevab.*, s. 174-175.

¹⁰³ Bkz. *Ziyâ.*, s. 205-206; *Cevab.*, s. 175.

¹⁰⁴ Bkz. *Ziyâ.*, s. 210; *Cevab.*, s. 178.

¹⁰⁵ Bkz. *Ziyâ.*, s. 211; *Cevab.*, s. 179-180.

¹⁰⁶ Bkz. *Ziyâ.*, s. 215-217; *Cevab.*, s. 185-186.

Pisagor, Time'nin Eflatun'un hocası olduğuna dair gerekçeler, Eflatun'un ideası, görüşleri, felsefesi ve teslis hakkında *Cevab.*'da yeri geldikçe bilgiler verilmiş.¹⁰⁷

Aryüs (Arius) ve Atnas (Athanes) 'la alakalı bazı yerlerde parantezde bilgiler verilmiş. Ayrıca Suriyeli papaz Nestorius hakkında uzun bir açıklama yapılmış.¹⁰⁸

Şirkle ilgili *Cevab.*'da açıklama yapılmış.¹⁰⁹

Hz. İsa'nın ilah olmadığına dair bilgi verilmiş.¹¹⁰

Sahabenin Hz. Peygamber için yaptıkları fedakârlıklara örnekler verilmiş. Daha sonra bu konuda yine bir açıklama verilmiş.¹¹¹

Abdestle ilgili *Cevab.*'da parantezde cümleler var. Konunun devamında İslâmiyet'in kolaylık dini olmasında Nisa Suresi'nin 28. ayeti verilmiş ve azimet ile ruhsat konusundan bahsedilmiş.¹¹²

Hıristiyanların Tevrat'a inanıp hükmüyle amel etmemesi konusunda *Cevab.*'da açıklama verilmiş.¹¹³

Cihad konusunda Hıristiyanların yaptığı zulümlerin anlatıldığı bölümde *Türkiye Tarihi*'nden bilgi aktarılmıştır.¹¹⁴

Allah'ın birliği konusunda *Mektubat* adlı eserden üç sayfalık bilgi nakledilmiş.¹¹⁵

Allahın birliğini ispat konusunda üç sayfadan fazla ilave bilgi yer almaktadır.¹¹⁶

---

¹⁰⁷ Bkz. *Ziyâ.*, s. 217-219; *Cevab.*, s. 187-191.

¹⁰⁸ Bkz. *Ziyâ.*, s. 221-224; *Cevab.*, s. 193-196.

¹⁰⁹ Bkz. *Ziyâ.*, s. 236-237; *Cevab.*, s. 210.

¹¹⁰ Bkz. *Ziyâ.*, s. 239; *Cevab.*, s. 212-213.

¹¹¹ Bkz. *Ziyâ.*, s. 241-242; *Cevab.*, s. 214-216.

¹¹² Bkz. *Ziyâ.*, s. 245-246; *Cevab.*, s. 218-219.

¹¹³ Bkz. *Ziyâ.*, s. 248; *Cevab.*, s. 220.

¹¹⁴ Bkz. *Ziyâ.*, s. 299; *Cevab.*, s. 261-2162.

¹¹⁵ Bkz. *Ziyâ.*, s. 359; *Cevab.*, s. 298-301.

¹¹⁶ Bkz. *Ziyâ.*, s. 363; *Cevab.*, s. 304-308.

Hıristiyanların peygamberlere yükledikleri günahlardan bahsederken *Seadet-i Ebediye* kitabından “İsâ aleyhisselam insan idi, O’na tapılmaz” ve İsâ aleyhisselam peygamberdir ona tapılmaz” başlıkları altında altı sayfaya yakın ilave bilgi var.¹¹⁷

2.6.2. Parantezde Olmayan İlaveler

Farisî’nin Makam-ı Ahyar kitabından alınan Pfander ile Rahmetullah Efendi arasındaki münazaralar eserin aslında yer almamaktadır.¹¹⁸

Müslümanların nüfusuyla ilgili *Kıyas-ı Enbiya*’dan verilen bilgiler eserde zikredilmemektedir.¹¹⁹

Eserde Protestan papazların İncil tahrifinden bahsedilirken *Cevab.*’da ilaveten “Mearif nezaretinin 1301 tarihli ve 572 numaralı ruhsatı ile İngiliz ve Amerikan Bible şirketlerinin 1303 (m.1886) senesinde İstanbul’da bastırdıkları” ifadesi yer almaktadır.¹²⁰

Dört İncil arasındaki çelişkiler konusunda “Birdir Allah” diye şiir konulmuş.¹²¹

Teslis bahsinde Müslümanların bazı yanlış inançlarının (Allah baba, Allah dede denilmesi gibi) teslisten kaynaklandığına dair ve Pavlus hakkında bilgi verilmiştir.¹²²

Farzları terk etmeğe namaz kılmamak ve zekat vermemek örnek verilmiş. Ayrıca Bakara Suresi’nin 222. ayeti zikredilmiş.¹²³

Abdest konusunda papazın abdest almasıyla *Riyad-un-Nasihin*’den alınmış cümleler eklenmiş.¹²⁴

Cevab.’da eserin son cümlesinden sonra konu bitmeyip Dört İncil hakkında bilgi verilmeğe devam edilmektedir. Daha sonra da Dört İncil, Yehudîlik, Tevrat ve Talmud

---

¹¹⁷ Bkz. *Ziyâ.*, s. 374, *Cevab.* s. 317-323.

¹¹⁸ Bkz. *Ziyâ.*, s. 13; *Cevab.*, s. 16-17.

¹¹⁹ Bkz. *Ziyâ.*, s. 23; *Cevab.*, s. 22-23.

¹²⁰ Bkz. *Ziyâ.*, s. 66; *Cevab.*, s. 55.

¹²¹ Bkz. *Ziyâ.*, s. 72; *Cevab.*, s. 59.

¹²² Bkz. *Ziyâ.*, s. 228; *Cevab.*, s. 199-204.

¹²³ Bkz. *Ziyâ.*, s. 237; *Cevab.*, s. 211.

¹²⁴ Bkz. *Ziyâ.*, s. 245; *Cevab.*, s. 218.

başlıkları altında konular devam etmektedir. Yine sonra Hindistanlı âlim Muhammed Ma'sum Faruki'nin *Mektubat* adlı eserinden mektub tercümeleri verilmektedir.¹²⁵

2.6.3. Eserin Yayınlanmış Halinde Yer Almayan İfadeler

Eserde zikredilen “Albigien” kelimesi *Cevab.*'da yer almamaktadır.¹²⁶

Dört İncilin çelişkileriyle alakalı konuda zikredilen Matta 10. babda geçen: “Hz.İsâ'nın sulh vazına geldim” ve Luka 12. babda yer alan: “Şikak komağa geldim”, cümlelerinin ihtilafıyla ilgili paragraf *Cevab.*'da yer almamaktadır.¹²⁷

Metinde anlatılan Cizvit papazlarıyla ilgili hikâyede “dülger” kelimesinin karşılığı *Cevab.*'da yok. Aynı hikâyedeki “saralılardan cinleri kovma” mucizesi de zikredilmemiş. “Ebras ve sıtmalıları iyi etme ” ifadesi yerine “cüzamlıları iyi etme” ifadesi kullanılmış. Yine “bir sürü hınzıra cinleri gönderip denizde boğma” cümlesi yerine “denizde fırtınaları durdurmak” cümlesi yazılmış. Ayrıca “iki balıkla on bin kişiyi doyurmak” ifadesi de eserin aslında geçmemektedir.

Hikâyenin devamında geçen “beş on kadar fakir balıkçı ile sıhhat kazanan birkaç adam ve kadından başka inanan olmadı” ifadesi yerine *Cevab.*'da “çok az insan ona iman etti” cümlesi yer alıyor.

Yine aynı hikâyede Çin hakanın papazlara sorduğu, “cinlerin suda boğulma mucizesi” *Cevab.*'da yer almamaktadır.¹²⁸

Eserdeki “eb” ve “ibn” kelimelerinin mecaz anlamda kullanıldığını anlatan iki paragraf *Cevab.*'da özet bir şekilde alınmış. Metinde Hz. İsâ'nın ömründe “Ben Allah'ın oğluyum” diye bir ifade kullanmadığı ve “eb” ile “ibn” kelimelerini hangi anlamda kullandığı açıklanıyor. Bunlar *Cevab.*'da bulunmamaktadır.¹²⁹

---

¹²⁵ Bkz. *Cevab Veremedi*, s. 323-368.

¹²⁶ Bkz. *Ziyâ.*, s. 35; *Cevab.* s. 33.

¹²⁷ Bkz. *Ziyâ.*, s. 83; *Cevab.*, s. 67.

¹²⁸ Bkz. *Ziyâ.*, s. 201-203; *Cevab.*, s. 167.

¹²⁹ Bkz. *Ziyâ.*, s. 207-209; *Cevab.*, s. 177-178.

Teslis inancının tarihi süreci konusunda bahsedilen Eflatun'un ikinci asl maddesindeki "büyük şeytan" ifadesi *Cevab.*'da geçmemektedir.¹³⁰

Ekânim-i selâse konusunda metindeki "Mesihîlerin akaide dair kitapları okuduk da" ifadesi *Cevab.*'da yer almıyor.¹³¹

Mesîhin kurtarıcılığı bahsinde, "İsâ Aleyhisselam'ın Yahudilerden kaçıp gizlenmesi ve yerini kimseye söylememelerini tenbih etmesi, çarمیhta: Ya rab! Niçin beni terk ettin', diye feryat etmesi" gibi cümleler *Cevab.*'da zikredilmemiş. Yine aynı sayfadaki; "benî İsrâîl'in Hz. Musa'dan birçok mucize gördüğü halde buzağıya tapması" ve "Hz. İsâ'nın da mucize göstermesi" ifadeleri *Cevab.*'da bulunmamaktadır.¹³²

Protestanların ibadetleriyle alâkalı bir paragrafta yer alan; "bunların ibadetlerinin özü pis kıyafetleriyle toplanıp, başları açık olarak papazın okuduğu İncili güya dinlemek", cümlesi ile aynı konuyla ilgili başka bir sayfada yazılı olan; "kadınların süslenip, omuz ve sinelerini açarak kiliseye gidip, orada herkesin birbirine kaş-göz işareti yaptığı, oradakilerin sevgilisini seyr etmek için gittiği", ifadeleri *Cevab.*'da zikredilmemiş.¹³³

Kitabın sonundaki "Müslümanların inancında peygamberlerin nübüvvetten önce ve sonra günahattan masum oldukları, Allah Teâlâ'nın da tüm eksikliklerden uzak olduğu ve Allaha ve peygamberlere hürmet edilmesiyle ilgili cümleler" *Cevab.*'da yer almamaktadır.¹³⁴

2.6.4. İfade Farklılıkları

Metinde Filozof Time'nin görüşünde "Allah çok güzel bir Allah yapmak istedi", ifadesi *Cevab.*'da ise "İbn (oğul) çok güzel bir tanrı yapmak istedi" şeklinde geçmektedir.¹³⁵

---

¹³⁰ Bkz. *Ziyâ.*, s. 217; *Cevab.*, s. 188.

¹³¹ Bkz. *Ziyâ.*, s. 228; *Cevab.*, s. 198.

¹³² Bkz. *Ziyâ.*, s. 239; *Cevab.*, s. 212.

¹³³ Bkz. *Ziyâ.*, s. 248-250; *Cevab.*, s. 220-222.

¹³⁴ Bkz. *Ziyâ.*, s. 375; *Cevab.*, s. 323.

¹³⁵ Bkz. *Ziyâ.*, s. 217; *Cevab.*, s. 188.

Eserdeki “218 piskoposun ittifakıyla”, ifadesi *Cevab.*’da “319 piskopos” olarak geçiyor.¹³⁶

Tahrif konusunda metinde, “İznik meclisinde elli dört incilin mihraba konulup bunlardan elli tanesinin kendiliğinden yere düşüp, dört tanesinin düşmediği ve bunların hak olduğunun anlaşıldığı” yazıyor. *Cevab.*’da ise, “dört incilin tartışmalar sonucu hak olduğunun anlaşıldığı” yazmaktadır.¹³⁷

Eserde, “yazar bedensel temizliği önemsemeyip, batını tasfiyeyi önemli gören papazın ayağındaki ütülü pantolon çıkartılsa zahirde ve batında hangisinde temizliğin daha fazla olduğu anlaşılır” ifadesi *Cevab.*’da “yıkanmağı, temizliği, Müslümanlardan öğrenerek, pislikten kurtuldular ise de, bozuk inanışları ve uydurma ibadetleri devam etmektedir” şeklinde geçmektedir.¹³⁸

Eserde kısas konusunda “erkek ve kadın hırsız hakkında, el kesme emrinin uygulanmaması sadece Osmanlı Devletinde sonradan ortaya çıkmayıp önceki İslâm devletlerinde de uzun zamandır uygulanmadı. Buna benzer şarap içmek, yalancı şahitlik gibi şeri cezalar da Dört Halife zamanında tam olarak uygulandı. Ama sonra saltanat ve devlet kanunlarının ortaya çıkmasıyla tevilat üzere fetvalar vererek diğer cezaları sıkı uyguladılar. Fakat bir memlekette bu emirlerin icra edilmemesiyle Allah’ın kanunu değişmez. Başka ülkede ve asırda yerine getirilerek İslâmiyet kıyamete kadar baki olacaktır” şeklindedir.

Cevab.’da ise “erkek ve kadın hırsız hakkında, el kesme emrinin tatbik edilmemesi, sadece Osmanlı devletinde sonradan meydana gelmiş bir hadise değildir. Daha önceki İslâm devletlerinde de asırlardan beri tatbik edilmemiştir. Şarap içmek, yalan yere şahitlik yapmak, iffetli kadına iftira etmek ve zina hadleri de, birkaç hadise dışında tatbik edilmemiştir. Çünkü bu cezaları tatbik etmek için bazı şartların bulunması lazımdır. Şartları bulunmadan ceza verilemez. İslâm devletlerinde, bu cezayı tatbik edecek şartları bulunan vaka zuhur etmemiştir. Bunun da sebebi, Kur’an-ı Kerim’de, bu suçları işleyenler için bildirilmiş olan, ağır cezalardır. İslâm devletlerinde had

---

¹³⁶ Bkz. *Ziyâ.*, s. 222; *Cevab.*, s. 193.

¹³⁷ Bkz. *Ziyâ.*, s. 223; *Cevab.*, s. 194.

¹³⁸ Bkz. *Ziyâ.*, s. 246-247; *Cevab.*, s. 219.

cezalarını hakimler dahi afv edemez. Had cezasını icab eden suç işleyenlere cezaları herkesin gözü önünde tatbik edilir. Bu cezalara çarptırılmak korkusundan, kimse bu suçları işlemez, işleyemez.¹³⁹

Eserin orijinalliğini bozan örnekleri çoğaltmak mümkün. Ayrıca yapılan sadeleştirmede metinde olmayan konu başlıkları konulmuştur. Bazı yerlerde maddelendirmeler yapılmıştır. Bunların parantezde olması gerekirdi.

---

¹³⁹ Bkz. *Ziyâ*, s. 319; *Cevab*. s. 273.

BÖLÜM III: ZİYÂU'L- KULÛB

Bismillahirrahmânirrahîm

Feriza-i hamd ü senâ ol Vacibu'l-Vücûd'un dergâh-ı ulûhiyyetine ittihafa sezadır ki, envar-ı kainat pertev-i tecelliyatından bir lem'a ve kâffe-i mevcudat derya-yı bî-payan kudretinden bir katredir. Ehaddir; şerîk ve nazîri yoktur. Sameddir; baba ve oğul olmaktan münezzehtir. (Haşr/23). Ve vecibe- i tahiyat ve salavat la tahsî ol rasûl-i zîşan ve nebiyy-i ahiri'z-zaman Hazret-i Muhammedeni'l-Mustafa aleyhi etemme't-tahiyyanın ravza-i mukadesesine takdime-i ihrardır ki; alemi, zalam-ı cehaletten tahlis ve ila yevmi'l-kıyam yeryüzünde hükümet-i tevhidi tesis için Kur'an-ı Kerim ve Furkan-ı Azîm ile meb'us ve (Âl-i İmran/164) nida-yı hakikat intimasıyla memurdur.

Ve tuhaf-ı teslimat O'nun âl ve ashabının mezaci-i aliyyelerine sezavar ihdadır ki manend-i nücüm Hüda-yı salikan-ı (s.3) rah-i hakkî ser-menzil-i necat ve saadete ihda ve her biri mal ve canlarını izhar-ı din-i mübîn için feda ile Allah birdir kelime-i hakkını rub'-i meskune tebliğ ve isra eylediler.

(Ve ba'de) erbab-ı tahkik ve irfana hafî olmadığı üzere bu âlem-i kainata nazar-ı ibretle bakıldık da kâffe-i umur ve ahval-i ber kanun-i mümteni't-tağîra merbut olduğu görülür. Ve her fikirden evvel ol kanunu vaz' ve hıfz eden bir zat-ı vacibu'l-vücûdun vücub ve vücûdu mütebadir akl-ı selim olur. İşte hakk bu mebde-i evvel ve bu sani-i bîçun lem yezeldir. Ve hakikat onun müstecmel-i kemalat-ı sıfatiyyesi olan sıfat-ı vahidiyettir. İmdi Hakk bir ve daim u kadim ve gayr-i mutegayyir olduğu gibi hakikat dahî öyledir. Maddî ve gayr-i maddî her şey bu âlem-i kevn u fesadda murûr-i dehr ile fesad ve tagayyur bulur. Lâkin hakikat tagayyurdan mes'undur. "Bir ile bir iki eder" kaziyyesini tagayyur edecek bir zaman gelmesi muhal olduğu gibi vahdet-i ilahiyyeyi dahî murûr-i a'sar u ezmanın tagayyur edemeyeceği aklen sabit ve bedihîdir. Hilye-i akl ile mümtaz olan nev'-i beşer rûy-i arzda ru-nümay-ı zuhûr olalıdan beri bu mesele-i hakikat mevcut ve her nev'-i din ve mezhebde bir kisve-i mahsusa ile zâhir ve meşhurdur.

Lâkin ukûl-i beşer mütehalif ve derecat-ı idrak mütefavit olmakla herkes ol hakikati aradığında kendine mahsus olan tab' u meşreb ve terbiye ve ilim ve idrake bir tarz-ı hasda tasavvur edip ona ol şivede bir kisve iksa eder. Zira akl-ı beşer acz u noksanı

hasebiyle küllü cüz ile ihataya (s.4) çalışıp ekser ya hakîkati buldum dediği zamanda ondan ayrı düşer. Mecus ve abd-i esnam hep bu mazlakadan gireyve-i şirk ve dalalete düştüler.

Abd-i aciz kendi akl-ı nakısı ile ol hakîkat idrake muktedir olamayacağından Cenab-ı Erhame'r-rahimîn her asırda her kavme irsal-i rusul ile talim-i hakikat buyurdu. Saadetmend olanlar iman ile nâil-i hakîkat ve necat oldular. Bedbahtlar i'raz ve inkar edip hazelan ve hüsranda kaldılar. Ancak her peygamberin asrı ve bulunduğu iklim ve akvamın ahval-i ve a'datı başka başka olmakla, onlardan her biri ol hakîkati beyan ve talim ettikleri sırada beşerin selamet-i dünyeviyye ve uhreviyyesine vesile olacak bir tarz-ı mahsus üzere min kıbeli'r-rahman bazı ahkam ve vezâif dahî beyan eylediler. Bundan üç bin beş yüz sene mukaddem Hazret-i Mûsâ nübüvvetiyle ba's olunduk da evvel geçen Âdem ve Nuh ve İdris ve İbrahim ve İshak ve Ya'kub aleyhimüsselam'ın kendi zamanlarında kavimlerine talim ettikleri mesele-i tevhid-i ilahiye kavm-i benî İsrail'e beyan ve ifham ve bazı feraiz-i ibâdât ve ahkâm-ı muamelat dahî temhid ile şirkten tahzîre mübalağa ile ikdam eyledi. Ondan sonra kavm-i benî İsrail enva-i feterat ve ihtilalata uğrayıp Hazret-i Mûsâ'nın talim eylediği esas hakikat-i terk ile dalalete düştüklerinden Cenab-ı Rabbi Ekrem Hazret-i İsâ'yı ba's buyurdu. Ol dahî ol esas hakîkat neşr-u talime ve ondan inhiraf edenleri hidayete sa'y ile din-i Mûsâ'yı tahkim eyledi.

O'ndan sonra O'na tabi olanlar dahî mukaddeman benî İsrail'in uğradıkları teşvişat ile müteşettit asran ba'de asrin gûna gûn Enâcil-i muharrirat yazılarak (s.5) belde belde rehabin cemiyetleri teşkil ile yek diğerine mübayin surette esas mezheb üzerine dürlü dürlü kararlar verilerek mesele-i hakîkat külliyyen metruk ve mustetir olmakla Allah Teâlâ Hazretleri habib-i muhteremi sallallahu aleyhi vessellemi ba's ve irsal ve şeriat-ı Museviyye'nin ekser ahkamı a'mâl-i zâhiriyye ve din-i Mesîh'in dahî talimat-ı sırf ahval-i batiniyyeye dair olduğundan bunun ikisine de şamil ve cami' ve etemm ve ekmel-i şerayi' olmak üzere Kur'an-ı Azîmuşşan'ı O'na inzal buyurdu.

Hazret-i Peygamber-i Zîşan vahy-i Rabbanî ile şeriat-ı Museviyye ve adab-ı İseviyye'den muktezâ-yı asr ve zamana muvafik olanları ibka ve olmayanları terk ve ilga ve zâhir ve batını cami' nice hakayık ve ahkam-ı Celile dahî zamm ve ilhak eylemekle şeriat-ı mutahhara-i Ahmediyye (?) hal-i ekmeliyyette zuhûra geldi.

Velhasıl mesele-i vahdet-i Alihetiyye bu dinlerin hiç birinde başka dürlü olmayıp cümlesi bu esasa mübtenîdir. Yalnız ihtilaf bu aslın fer'i olan ahkam-ı şer'iyye ve usûl-i ibâdât cihetlerindedir. Şu kadar ki mesele-i tevhid Hazret-i İsâ'dan iki yüz sene mürûruna kadar asla münazi-i fih olmayıp bil-cümle Havariyyun ve onların tabi ve tebe-i tabileri i'tikad-ı vahdet üzere gelip gitmişler ve mevcut olan Üç İncil'in hiç biri teslise dair harf-i vahid söylememişler iken, iki yüz tarihlerinde Yuhanna'ya nisbet olunan dördüncü İncil lisan-ı Yunanî üzere meydana çıktı. Ve birinci defa olarak bunda hükema-yı Yunaniyye'den Eflatun'un ma'hud ekânîm-i selâsesesini tazammun eder bazı ibarat-ı mübheme görüldü.

Ol esnada ise İskenderiyye medreselerinde hükema-yı Yunaniyye'nin ve hususan (s.6) Revakiyyun ve İşrakiyyun mezahib ve akval-i mütenevvialar üzere mübahisat ve mücadilat ber-devam olmakla Eflatun meşrebine nâil olanlar İncil-i mezkûrun tervîcini iltizam eylediler. Ancak din-i Mesîh'de ol zamana kadar böyle bir söz işitilmediğinden Mesihîyyûn bunu kabul etmeyip kat'a red ettiler. Bu vechile Mesîhîler iki fırkaya münkasım olup çok zamanlar münazaat ve mukatelattan sonra birinci Kostantin zamanında İznik'de akd olunan cemiyet-i ruhbanîyye asıl din-i Mesîh olan vahdeti terk ile fikr-i Felatun olan Ekânîm-i Selâsenin kabulü üzerine karar vermekle ol günden teslis meselesini tesis edip asıl Mesîhîler müteferrik ve perişan ve mezheb-i Eflatun meydana gelip din-i Mesîh metruk ve pinhan oldu. Bu vechile din-i tevhit yerine itikad-ı teslis geçip gittikçe kuvvet buldu. Ve muvahhidin-i Nasârâdan şurada burada kalanlar dahî ehl-i teslis kiliseleri tarafından lanetleme edilerek demleri heder tutulmakla gayret-keşan müteassıbin himmetleri ile az vakt içinde mahv u nâbûd oldular.

Miladın dokuzuncu asrında Şark Kilisesi, Garb Kilisesi'nin evza-ı tahammülked-ezanesine dayanamayıp Roma'daki papanın Petrus kaim-makamı ve Hazret-i İsâ vekili olduğunu inkar ve papazların tecerrüdü gibi bazı mesâil-i asliyede muhalefet edip ayrıldılar.

Ve konsil dedikleri mecalis-i rehabinden her birinin akdinde usûl-i itikadiyyeye bir diğer suretle karar verilmekle muhalif olan fırka ayrılarak böylelikle hesabsız mezhebler zuhûra geldi. Mamafih Roma Kilisesi yine bildiğinden şaşmayıp evvelki mesleğinde devam etti. Ol asırlardaki hükümdaran dahî ahval-i alemde cahil (s.7) ve

bî-haber olduklarından taht-ı raiyyetlerinde bulunan koyun bir sürü halkı istedikleri gibi soymak ve her ne türlü zulm ederlerse kimse mukabele etmemek için papazların cühele-i avam-ı nâs üzerindeki nüfuzlarını kendi menfaatlerinde isti'mal maksadıyla adeta papazların zîr-i hükümetine girmiş derecede onlara mağlub edilir. Papazlar dahî hükümdarların bu mütalaalarını ve cehl ü zaaflarını pekala bildiklerinden onların kuvve-i cismaniyyelerini kendi menfaatleri hizmetlerinde isti'mal edip hakîkatte Avrupa'nın hakim-i müstakilli onlar oldular. Hattâ evâilde papazların intihab ve nasbı İtalya hükümdarının rey ve tasdikine mevkuf iken, sonraları papazların nüfuzu bir hadde baliğ oldu ki, imparatorları azl ve nasba muktedir oldular. Cühele-i nâs ise hayvan gibi bir şey bilmediklerinden gerek hükümetin zulm ve ta'ziyyatı ve gerek papazların hırs ve tama' ve ihtilasatı altında ezildikleri halde; "Allah'ın emri böyle imiş" diyerek sabr u sükut ederler idi. Bu hal ile Avrupa Kıtası baştan başa zalam-ı cehl ve taassub içinde harab u yebab iken, memâlik-i İslamiyye tamamıyla Avrupa'nın aksi bir idarede idi.

Yani; Arabistan ve Irak, Arab ve Acem ve Mısır ve Türkistan cihetleri hulefa-yı Emeviyye ve Abbasiyye idaresiyle her yüzden terakkiyat-ı medeniyye üzere oldukları gibi Endülüs Kıtası dahî mülük-i Emeviyye'nin zîr-i hükümet-i hakimanesinde meratib-i mamuriyet ve medeniyetin zirve-i ulyasına varmış ve ilim ve sanat ve ticaret ve felahat hususlarına ziyade itina olunmakla İspanya iklimi mukaddeman Gotlar elinde bir orman iken Muhammedîlerin kabza-i idarelerine nümune-i nema-yı ravza-i cinan olmuş idi. Avrupa'nın erbab-ı ulum ve sanayi, din-i İslam'ın hakkını bir vakitte ödemeyip ilelebet (s.8) müteşekkir olmalıydılar. Zira onlara şerare-i maarif ibtida, Endülüs Müslümanlarından sıçramıştır.

Kurûn-i vüstada Endülüs'te şa'şaa-ı nümûn olan envar-ı medeniyet, harice dahî taşıp Avrupa'ya sirayet etmekle oralarda dahî bazı ashab-ı idrak sernümâ-yı zuhûr olmağa ve onların telif ve neşr eyledikleri müellefat ile cühele-i avamdan bir takımın gözleri açılmaya başlayıp nihayet beş yüz tarihlerinde Almanya'da Luter zuhûra geldi. Ve müceddid-i din olmak davasıyla Roma Kilisesi'nin bir çok na-makul esaslarına muarız oldu. Ve onun akabinde Calvin dahî çıkıp Luter'in itirazatını tasdik ve tey'id ile beraber bazı mesâilde O'na muhalefet eyledi. Bunların ikisi de Katolik dininin rüsum

ve adâtını red ile papanın hilafet ve vekaletini inkar eylemeleriyle bu güruh “Protestanet” tesmiye oldu.

Roma Kilisesi mukaddeman Şark Kilisesi’nin iftirakında tebeasının heman sülüsünü gâib ettiği gibi Protestanlık zuhûruyla bir sülüsî miktarını daha elinden çıkardığından can başına sıçrayıp bir zamanlar Katolik kralları kuvvetiyle, Protestanları kılıçtan geçirip muzaffer olmak tedbir-i fasidine düştü. Lâkin tarîk-i cebr ile hiç bir zamanda itikad-ı vicdan tagayyur etmek adet olmadığından bu tedbir aksine tesir edip Protestanlığın İngiltere ve Amerika’ya dahî neşrine bâis oldu. Bunun üzerine Roma Kilisesi edyân-ı sâire ve akvam-ı vahşinin celbiyle teksîr-i nüfus sevdasına düşüp mahsus mektebler teşkili ile dünyanın her tarafına giderek Katolik dini neşr u ilan etmek üzere misyoner namıyla bir sınıf-ı muteassıb papazlar yetiştirmeye sa’y eyledi. Ve Amerika, Japonya, Çin (s.9) ve Habeş taraflarına bunlardan takım takım misyoner gönderdi. Bunlar da nereye gittiler ise bir takım sâde-i dil cahilleri enva-i mevaid ile iğfal ve anayı, kızının ve oğlu, babasının aleyhine tahrik ve izlâl ile ol memleketleri rehin-i şûruş ve ihtilal eylediler. Bil-âhere hükümetler ve halk bunların fitne ve fesadından bî-zâr olup her memlekette sürüp çıkardılar. Ve bazı mahallerde dahî eşedd-i ukubetle ilzam ettiler.

İşbu misyonerler âlem-i insaniyete o kadar mazarrat etmişlerdir ki, bütün cihânı Hristiyanlık’tan tenfire sebep olmuşlardır. Hele Roma Kilisesi’nin din taassubu ve mal tamamı ile tertib ve ihtira’ eylediği vahşiyâne tedbirler ile nev’-i beşer halk olunalı işitilmemiş esbâb-ı işkencenin tafsilatı namıyla Sen Bartelmi Albicu (Albigen) Engizisyon vukuâtına dair yine Katolik papazlarının kalemiyle yazılmış olan tarihlerde okunduk da insanın tüyleri ürperir.

Katolik Kilisesi’nin minval-i meşrûh üzere neşr-i dine kıyam ettiğine mukabil Protestanlar dahî boş durmayıp, taraf taraf cemiyetler teşkil ve külliyetli sermayeler tertib ile cihanın her tarafına kitaplar ve misyonerler gönderdiler. Hattâ muahharan neşr olunan bir muvazene-i defter-i mantıkınca bin sekiz yüz dört sene-i miladiyyesinde tesis olunan mâhûd Protestan cemiyeti marifetiyle Tevrât ve İncil nüshaları iki yüz dört lisana tercüme edilip geçen bin sekiz yüz yetmiş iki sene-i miladiyyesi âhiline kadar yine bu cemiyet vâsıtasıyla tab’ ve neşr olunan kitapların adedi (s.10) altmış sekiz milyon dört yüz yetmiş yedi bin otuz bir nüshaya balığ olmuş.

Yalnız sene-i mezkûre zarfında cemiyet iki yüz beş bin üç yüz on üç İngiliz lirası sarf etmiştir.

Lâkin, Avrupa devlet ve milletleri evvelki gibi âmâ olmayıp gözlerini çoktan açmış ve bu misyonerlerin ne yâd-kâr olduklarını biddefeat tecrübeleriyle bilmiş olduklarından Avrupalılar beyninde asalaktır ve itibarları yoktur. Bu kitaplar bedava olduğu halde bile Avrupa'da sorulmayıp mülk-i sâireye gönderilir ve kendileri devletin kavanîn-i müessesine tabi olmadıkça yekdiğeri memâlikinde ikâmet ve hele asla neşr-i dine cüret edemeyip böyle bir harakette bulunan papaz hemen zabtiye marifetiyle tard ve ihrac olunur. Bu zatlar ol vechile her memlekette müsteskil oldukları halde devlet-i aliyyenin öteden beri serbeste-i edyân hakkında mültezimi olan usûl-i semîhanede bil-istifade kırk elli seneden beri memâlik-i mahruseye birer ikişer sokuldular. Ve şurada burada mektebler ihdas ile güya insaniyete hizmet için halkın çocuklarını bedava okutuyoruz, diyerek bazı cüheleyi kandırdılar. Eğerçi; her milletin cühelası vezaif-i diniyyelerini lâyıkiyla bilemediklerinden ve hususıyla Prostestanet cemiyetlerinin sermayeleri vasi' olmakla mezheblerini kabul edenlere aylık, yıllık gibi nakden muavenetten mâadâ sefâretler ve konsoloslar vasıtalarıyla kendilerine tabi olanları mazhar-ı imtiyaz etmeye dahî muktedir olduklarından Anadolu ve Rumeli cihetlerinde tebea-i (s.11) Hıristiyan'dan bazı sade dilânın iğfâl ve celbine muktedir oldular ise de bunların mezhebi zehebî olmakla umdukları derece istifade edemediler. Hele hamd olsun millet-i İslâmiyyeden isim ve şöhreti malum bir şahsın bile iğfaline muktedir olamadılar.

Vakıa; teşvik-i emsal için geçen bin sekiz yüz altmış altı senesinde İstanbul'da tab' ettikleri Türkçe İncil nüshasının âhîrinde (bu kitâp Ali Bey'in tercümesi ve Tûrabi Efendi'nin himmeti ile mukaddeman basılan nüshanın musahhihidir) sözüyle Muhammedîler'den dahî bazı eşhas celbine muktedir olduklarını beyan etmişler ise de ol tarihlerde birkaç yüz altın alarak İncil'i tercüme eden zatın ismi bizce malum ve fakat Prostestanet dinine girdiği mechul olduğu gibi Ali Bey namında bu işe ehil bir maruf âdem bulunmadığından sahte bir isim olması istimâlden baîd değildir. Zira eğer marûf bir kimse olsa şöhreti ile yazılmak icab ederdi. Ama Tûrabi Efendi Mısır'da sakin ve bir Prostestanet kızı ile müteehhil olduğundan böyle bir hizmette bulunması pek de müstebad değil ise de, kendisinin bir vakitte Prostestanet âyinini takdir ve tervic

ettiği görülmeyip belki bilakis onların her türlü kabâyhini meydana koyduğundan tahvil-i mezheb ettiğine inanılmaz. Ve bil-farz öyle de olsa Tûrabi Efendi herkesin marufu olmayıp çocukluğunda Mısır idaresi tarafından İngiltere'ye gönderilmiş ve Avrupa'da papazlar mektebinde tahsil-i lisan etmiş olmakla din-i İslâm'ı bilmeden öteye meyl etmiş demek olur. (s.12) Bu ise istibade şayan değildir.

Eğer Protestanlar din-i Muhammedî'yi arif ve terbiye-i İslamiye ile hakayık-ı şer'-i şerîfe vakıf olarak Kelime-i Tevhid'in lezzet-i ruhaniyesiyle ta'tir-i dimağ etmiş bir Müslim-i aklın kendi mezheplerini kabul ettiğini gösterebilirlerse ol zaman akça ve himayet gibi esbâbtan birinin mevcut olup olmadığını teftiş iktiza eder. Hem bu bir emr-i tabidir ki Cenâb-ı Vacibu'l-Vücûd'a şerîk ve nazîri olmaktan tenzih eden bir mezheb ehline "Allah birdir, lâkin üçtür yahud Allah üçtür, lâkin birdir" itikadını ilka etmek pek güç ve belki mümteni'dir. Usûl-i dini bilen bir Muhammedî için hikemiyat ile ziyade iştigal ederek meşreb-i feylesofâneye meyl etmek belki mümkündür. Lâkin Hıristiyan olmak katiyyen mümkün değildir. Bu sebeble ve din-i İslâmın hâfız-ı hakîkisi Cenab-ı Allah olmakla ol makule-i misyonerlerin teşebbüsât-ı fâsidederinden ahali-i İslâmiyye için hiç cây-ı ihtiraz ve hatır olmayıp belki o hatıranın hatırı bile bizce bir nev'-i tenezzüldür. Lâkin buraya gelen papazlar, cemiyetler tarafından muvazzaf olarak hasbi'l-memuriyye bir vakitten beri din-i İslâm'ın butlanı ve Nasrâniyyet'in rüchanı üzerine bir takım risaleler yazıp meccanen neşr etmekte ve onlarda bir tarz-ı hilekarâne ile daima hakktan sükut edip bâtlı hakk göstermeye çalışmakta olduklarından her mukabele her Müslim-i muktedir için farz-ı kifaye olduğu misillü bir taraftan da din-i ser-rüşte ederek sâir memâlikte ettikleri gibi zevci zevce ve evlad ve akraba beyninde ilkâ-yı adavet (s.13) ve asıl maksatları ve cühele-i avamı iğfal ile hükümet-i meşruaları aleyhine tahrik ve tarîk ile hükümet-i İslâmiyyeyi muhatârât gûne gûn ilka etmekten ibaret olmakla devlet-i aliyyenin sâye-i âtîfesinde müstazill olan tebea-i Hıristiyanıyye arasında bu yolda teşettüt-i nifak düşmekten, ileride devletçe husûle gelecek mazarratın dahî piş-i nazar dikkate alınması hühkümet-i seniyyenin zimmet-i himmetine ait feraizindendir. Egerçi, her hükümet-i İslâmiyye taht-ı tâbiyyetinde bulunan mezahib-i muhtelif ashabının umûr-i diniyyelerine müdahale etmeyip bunları bir zamanda dinlerinden dolayı incitmemiş ve bâ husus salatanat-ı seniyye-i Osmaniyye altı yüz seneden beri zîr-i destinde bulunan tebe-i gayr-i müslimin umûr-i mezhebiyyelerine kat'a karışmadıktan mâadâ her türlü teshilat

ve muavenete dahî mazhar buyrulmuş ise de bu müsâade hukuk-i mukaddese-i saltanat-ı seniyyeye adem-i tecavüz dâiresiyle mahdud olup her ne zaman hukuk-i devlete bir arıza-i mazarrat melhûz olur ise yine ahval-i kadime-i ruhaniyyelerine taarruz etmeksizin def-i mazarrat ashabına teşebbüs vezâif-i hükümettedir. Bir âdemin hanesinde hem misafir ve hem de onun mukaddes-i itikat ettiği şeyleri muhakkir olmak dünyanın hiçbir tarafında görülmüş şeylerden olmadıktan mâadâ bunların mazarrat-ı mülkiyeleri geçen Şam vakaa-i müteallimesiyle yakınlarda İstanbul'da ve Ankara ve Bursa ve sâir taraflarda husûn-i taraftarını ile hilafkiranı arasında zuhûr eden cidal u kıtal ile dahî sabittir.

(s.14) Bu bâbda bize ait olan cihet onların din-i İslâm aleyhinde neşr ettikleri akval-i sahîfe ve müftereyat-ı sarîha hakkında herkesin nazar-ı dikkatini celb etmek ve kendilerinin suret-i hakta dermiyan ettikleri akaidenin ne makule esaslara mübtenî olduğunu âleme göstermek kazıyyesi olmakla ve mukaddeman (“Şemsu'l-Hakika”) namıyla kaleme alıp neşr u ilan edilen kitabda mukaddemce dermiyan etmiş oldukları esile ve tarizata cevab olarak bir hayli tafsilat-ı beyan ve akayid-i Mesîhiyye üzerine bir çok esile dahî irad olunmuş iken Protestânet rahibleri gûya onu ve ne de Hindistan ulema-yı mütebahhirinden Rahmetullah Efendi'nin ol bâbda lisan-ı Hindî ve vech-i ekmel üzere tasnif ile muahharan lisan-ı Arabiyye ve sonra dahî Türkçe'ye tercüme kılınan (“İzharu'l-Hakk”) namındaki kitab-ı müstetabını hiç görmemiş gibi tekrar bir takım risâleler neşr ve eski söyledikleri sözleri bunlarda dahî derc ile zikr olunan “Şemsu'l-Hakika” ve “İzharu'l-Hakk”ta dermiyan olunan suallerin hiç birine cevab veremeyip acz ile sükut etmeleriyle bu kerre dahî müsteînan billah Teâlâ bu risâlenin tahrîrine şurû' ve kıyam ve (“Ziyâu'l-Kulûb”) namıyla benam kılındı.

Ancak şurası malum olmalıdır ki, bizim bu risâleyi yazmaktan maksadımız tabiiyet-i saltanat-ı seniyyede bulunan milel-i gayr-i müslimenin mezheplerini ber-gûne tezyif ve tahkir olmayıp mücerred Protestânet misyonerlerinin din-i İslâm aleyhinde yazıp neşr ettikleri risâlelere cevab ve mukabele-i farîzasını ifadan ibaret olduğuna ve mezheplerini ve rahatlarını muhafaza etmek isteyen Hıristiyan hemşehrilerimiz dahî bu ecnebîlerden bî-zar ve onların iskat-ı def'-i mazarratları hususunda bizim ile hem eftar oldukları umûr-i malumeden bulunduğu binaen onlar hakkında hürmet-i

mahsusamızı te'kid ile beraber bu bâbda mağduriyetimizi kabul edeceklerini ümit ederiz. (Ve billahi't-tevfik).

(s.16) Protestanet rahibleri din-i İslâm aleyhine daru'l-hilafeti'l-aliyyede neşr eyledikleri risâlelerden birinde din-i Mesîh'in fazl u rüchanını iddia ve Hıristiyanlığın kuvve-i hayatiyye ve dünyaya galebe eden tesirat-ı muzafferane ile tulû' ve kemal-i süratle âdemler arasında intişâr eylemesi Allah Teâlâ hazretlerinin şeriat-ı sabikadan efdal ve erfa' bir hakikat dünyaya ihsan ve inayet buyurmuş olduğuna ve Hristiyanlığın zuhûru akabinde kavm-i Yehud müthiş ve muhavvef belaların hulûluyla beraber heyet-i milliyelerinin izmihlâl ve inkırazı kavm-i merkumun Hazret-i Mesîh ve din-i mübînini inkar eylediklerine mebnî min tarafillah bir mücazat idiğine sened ve burhan olduğunu bast ü beyan ettikten sonra mukayeseye ibtidâr ile derler ki; (İslâmiyet'in zuhûruyla Hristiyanlık dahî mensuh olmuş denirse acaba İslâmiyet'in kuvve-i hayatiyyesi kulûb-i nâsı cezb u celb eylemek tesiri cihetiyle Hristiyanlık'tan efdaliyyeti zâhir olmuştur. Veyahut İslâmiyet'in zuhûruyla Hristiyan'ın üzerine müthiş belalar eylemiş mi?).

Cümlelerin malumudur ki, Hristiyanlık üç yüz sene kadar politika kuvvetinden halî olup İslâm ise tarih-i hicretten sonra din-i mücerred heyetini tecavüz ile politika kuvvetine dahî malik oldu. Bu cihetle ikisinin kulûb-i nâsa olan derece-i tesirat-ı ruhaniye ve maneviyyelerinin nisbet-i hakîkasını keşf eylemek asîrdir. Fakat Hazret-i Mesîh'in emr-i tebşîr ile meşgul olduğu üç senelik müddettir. Ol emrden birçok tabiini arasında on iki Havariyyûn intihab ve bir diğer vakitte mübeşşirin-i (s.17) İncil namıyla yetmiş nefer daha, zevât-ı ihtiyar ve ihtida-yı nâsa ba's eyledi. Ve kezâlik; yüz yirmi kadar müridleri dahî bir yerde tectemi' eylemiş oldukları a'mâl-i Havariyyûndan mukayyed olduğu misillü ol Hazretin semâya urûclarına kadar kırk gün esnasında beş yüzden mütecaviz ihvân-ı mü'minîne gönderdiği (Pavlus'un) risâlesinde musarrahtır. Ve lâkin müverrihin-i Arab'ın meselâ İbn İshak ve katibi'l-Vakidî ve Taberî ve İbn Said ve sâire kavlince ibtida Hazret-i Muhammed'e iman edenler kendi ilk zevcesi ve veled- i radâisi ile Zeyd ve İbn Ammî Ali ve yar-ı gârı Ebu Bekr O'nun müstağrak ihsanı olan birkaç nefer kölelerden ibaret idi. Ve Hazret-i Ömer'in İslâm'ı kabul ettiği tarihe gelinceye kadar yani Hazret- i Muhammed'in iddia-yı nübüvettinin altıncı senesine değin cümle İslâm olanlar elli neferden ve bir rivayette kırk veya kırk beşer ile on

veyahut on bir avrattan ibaret imişler. Ve kezalik; Mekkeliler'in muhalefet ve muâdât-ı havfindan ikinci defa Habeş'e firar eylediklerinde İslâmların adedi yüz bir nefere yani seksen üçer ve on sekiz avrata baliğ olmuş idi. Ve Katibi'l-Vakidî'nin hicretten on dokuz mâh sonra vuku' bulan Bedr gazasında mevcut bulunan Muhacirînin seksen üç neferden ibaret olduklarını beyan eylediğine nazaran sal-i hicret yani on üç seneye kadar Mekkelilerden Hazret-i Muhammed'e tabiiyyet edenler ancak bâlâde zikr olunan miktara baliğ olabilmıştır. Ve Medine'ye esna-yı Hicret'te dahî tâbi olanlar yetmiş üç er ve iki avrat oldukları ihbarat-ı tarihiyyedendir.

İşbu kıyas üzere Hıristiyanlık ve Müslümanlık'tan hangisinin tesirat-ı külliyesi olduğu (s.18) zâhir ve aşina olur. Zira Cenâb-ı Mesîh ile Hazret-i Muhammed'in kuvve-i dünyeviyye ve hakime olmaksızın yalnız tebliğat-ı mücerredeleri vasıtasıyla ihtida eyledikleri nüfus yekdiğerine mukayese olduk da Hazret-i Muhammed'in on üç senelik mesaiyyesinin semeresi er ve avrat olarak yüz seksen nefere iblağ olunabildiği ve Hazret-i Mesih'in ise üç sene zarfında inâstan başka en azı beş yüzden ziyade ihtida eylemiş olduğu tebeyyün eder. İşbu zikr olunan müddetten sonra Mesihîyyet ve İslâmiyyet tenasüb-i intişarı değışilmiş ve bu tehavvül ve tebeddül ise mahza kullanılan esbab ve vesâilden yani şübhesiz gâretgerlik ve cengaverlik Muhammedîler'in mu'tadları olduğu halde galebe ile terakki eylediklerinden neşet eylemiştir. Yoksa dinlerinin Hıristiyan dini gibi kulûb-i nasa olan şiddet-i tesiratında değildir. Ve Mesihîler Roma putperestlerinin eza ve cefalarına üç yüz sene tahammül ve enva-i mevania tesadüf ettikleri halde şol derece tekessür eylediler ki, bâni-i Kostantiniyye olan Birinci Kostantin din-i Mesîh'i kabul ettik de bir kaç milyona baliğ olmuş idi. Ve eğerçi milel-i mağlube suret-i zâhirede İslâm'ın kabulüne pek de icbar olunmazlar idi ise de hayli tahkîr ve imtiyazat-ı milliyelerinden mahrumiyetle beraber enva-i ta'diyata müsadif olduklarından başka kendi din ve âyinlerini vikaye edecek esbabın memnuiyyeti cihetiyle dûçâr-ı tazyîk ve ızdırab oldukları, kendilerini maanen İslâm'ın kabulüne icbar demek idi. Meselâ, Ömeru'l-Faruk hazretlerinin zamanında dört binden mütecaviz kenîsalar tahrib (s.19) olunduğu merviyattandır. Binâen aleyh binlerce cahil ve dünyaperest ve hâmîsiz kimselerin ol vakitteki ihtilalat arasında nâil-i mal ve itibar olmak tamaından nâşî İslâm'ı kabul eylemelerine taacubb olunamaz. İslâmiyeti'n bu vechile intişarı İskender Rûmî gibi bazı cihangîrânın zuhûruna mümasil olmakla fütuhât-ı vakia-i İslâmiyye ahkam-ı Kur'aniyye'nin min

indillah olduğunu isbat edemez. Maamâfih, ehl-i İslâm'ın bu kadar ikdam ve ictihadı taht-ı hükümetlerinde bulunan Hıristiyanlar'a ol kadar kâr-ger olamamıştır. Halbuki Hıristiyanlar'ın daveti putperestlere daha ziyade te'sir etmiş idi. Zira bu günkü günde Avrupa'da bir küçük putperest cemiyeti bulunamayıp ehl-i İslâm'ın her beldesinde ise Hıristiyan-ı kesret ile olduğu malumdur.

Ve Yehudîler Hıristiyanlığı red eyledikleri için Allah Teâlâ'nın muhavvef gazabı üzerlerine hulûl ile vatanlarından mahrum ve kemal-i hakaretle dünya üzerinde matrud ve mezmum oldular. Bakalım Hıristiyanlar dahî İslâm'ı red eyledikleri için Yehudîler'den ziyade ve onlar kadar olsun musâb olmuşlar mıdır? Vel-yevm rûy-i zeminde bulunan Müslümanlar yüz yirmiden yüz elli milyona kadar olup Hıristiyanlar ise üç yüz milyonu mütacavizdir. Hakk ve min indillah olan din-i safvet ve adl u insafi ve iman-ı kâmil ve ibâdet-i maneviyye cihetinden kurb-i ilahînin saadetini neşr ve ifâza etmesiyle bir kavmin derece-i rif'at ve hal-i saadete vâsıl olmasına bais olacağı şübhesizdir. İmdi eğer İslâmiyet'in zuhûru ile Hıristiyanlık mensuh olmuş olsaydı memâlik-i İslâmiyye servet ve saadette mümtaz bulunması iktizâ eder idi.

(s.20) Halbuki Arabistan İslâmiyet'in menşei olup asr-ı Muhammediyye'de hükümet ve asâyiş ber-karar olarak hulefa-yı evvelînin asırlarında dahî evlad-ı Arab dünyada servet-i sâ mânla maruf nice milel ve tavâif üzerine icra-yı hükümet eylemişler. Amma çe (ne) faide. Az vakitte hâsıl olan servet ve sâ mân müddet-i kalîlede mahv u perişan oldu. Hâlâ evlad-ı Arab fakr u fâkaya giriftâr ve memâlik-i İslâm'ın ekser beldeleri harâb ve arazileri mevrûattan hâlî ve ehl-i bilâd cümlesi servet ve mamuriyet ve medeniyetten berî olarak ulûm ve maârif ve sanayi ile Avrupalı'ya muhtâc olmuşlardır. Hattâ bir mühendis lâzım olsa Avrupa'dan getirtirler ve hattâ fûnûn-i bahriyye ve askeriyye talimine muktedir âdemler yetiştirmek için gençlerinin umûr-i tahsil ve terbiyeleri Hıristiyan muallimlerine ihale olunur ve asâkir-i İslâm'ın muhârebelerde kullandıkları eslihanın ve ulemâ ve ketebenin üzerine yazı yazdıkları evrakın â'lâ ve ednânın giydikleri ve isti'mâl ettikleri esvâb ve eşyânın ekserisi Hıristiyan memâliki ve imalatından olup, oralardan celb olunduğunu bir kimse inkâr edebilir mi? Ve asâkir-i İslâmiyye'nin isti'mâl ettikleri eslihaları dahî Avrupa'dan celb olunur. Avrupa ise Hıristiyanlık sayesinde nüfus ve terbiye ve devlet ve servet hususlarında terakki edip mükemmel fakrâhâne ve muntazam mektebler ve fakrâhâneler ve hastahâneler inşa

eylemişlerdir. Hıristiyanlar her beldeye muallimler ve kitablar gönderip neşr-i din-i Mesîh ediyorlar. Müslümanlar tarafından putperestleri ve Hıristiyanları davet için niçin gayret ve hamiyet ile milyonlarca Kur'an tercümelerini (s.21) ve müteaddid ulemâ ve mübeşşirler gönderilmiyor. Eğer İslâm'ın zuhûruyla Hıristiyanlık mensuh olmuş olsaydı hâl böyle bir aks olur muydu? Netice itibarıyla işbu makalat hulasa edildik de Hıristiyanlığın din-i İslâm üzerine efdaliyyet ve hakkiyyeti ve Hıristiyanlığın adem-i mensûhiyyeti şu birkaç delile binâ kılınmıştır: Yani, din-i Mesîh'in süratle intişârı ve Yehud üzerine nâzil olan belalar misillü Hıristiyan üzerine belayâ-yı müdhişenin adem-i nüzûlü ve İslâmiyet seyf ile kuvvet bulup Hıristiyanlık yalnız talim ve nasihat ile kuvvet bulması ve nüfusça Hıristiyan'ın İslâm'dan ekser olması ve düvel-i Nasârâ'nın kuvvetlerinin ziyâde olması ve hırfet ve sanayi ve servet ve mamuriyet-i bilâdca Hıristiyanlar'ın İslâm üzerine tefevvuki ve hayrât ve müberrata sa'y ve ihtimamlarından ibarettir.

Fıkra-i evveliyyenin cevabında ulema-yı Mesîhiyyun'dan mütercim-i kıssis Seyl (Sale)'in beyânı kâfidir. Belki sekiz yüz elli tarihinde matbu' olan nüshasında muharrerdir ki, Medine-i Münevvere hânelerinde hicretten evvel bir hane kalmamış idi ki, ondan Müslim çıkmaya. Yani İslâmiyet her hanesine girmiş idi. Eğer bir şahs İslâmiyet'i büldan ve memalik-i âfaka ancak seyf kuvvetiyle münteşir şayi' oldu diye dava ederse onun bu davası sarf-ı töhmet ve mahs-ı cehalettir. Zirâ İslâmiyet içlerine girdiği nice beldeler bulundu ki, seyfın ismini işitmemişler idi. Sît-i belâğât-ı Kur'an'la İslâmiyet onlara girmiş idi. (İntihâ).

Ebu Zer ve biraderi Üneys ve mâderleri radiyallahu anhüm evvel-i İslâmiyet'te dahil-i İslâm oldular. Sonra Ebu Zer'in davetiyle kabile-i Ğıfârîn nasafi dâhil-i (s.22) İslâm oldular. Ve nübüvetten yedinci senesi Mekke'den Habeş'e giden seksen üç adet ricâl ve on sekiz adet nisâ dahil-i İslâm olup Mekke-i Mükerrreme'de dahî bir nice halk müslimîn kalmışlar ve Necran Nasârâlarından yirmi kadar kimesne dahil-i İslâm olmuşlar idi. Ve kezalik Dammad-ı Ezdî nübüvetten onuncu seneden akdem İslâmiyet'i kabul edip Tufeyl İbn-i Amr dahî hicretten evvel ana ve babası ve kavm-i kabilesiyle beraber dahil-i İslâm oldular. Ve benî Sehl kabilesi Medine-i Münevvere'de Mus'ab bin Umeyr'in va'z-ı berekâtıyla hicretten evvel dâhil-i İslâm olup Amr bin Sabit'den mâadâ Medine-i Münevvere'de erkek ve hatun cümle-i İslâm

olup ancak Amr, Uhud gazasından sonra dâhil-i İslâm oldu. Fakat Necd tarafında bulunan kurâda sâkin olan bedevîler kalıp sonra hicrette “Bureydetül-Eslemî” yetmiş adet kavmiyle beraber dahil-i İslâm oldular. Ve "Necâşî" dahî hicretten akdem imana gelip kezalik Ebu Hind ve Temim ve Naim akrabasıyla beraber ve dört nefer, diğer zevat Şam’dan tasdiklerini mucib hediyeler gönderip İslâmiyet’e girdiler. Hâsılı gazâyı Bedr’e şuru’dan evvel fahr-i kainat aleyhi efdalu’s-salavât efendimizin müşfikâne müterahhimâne va’z u nasihatı ve Kur’an-ı Kerim’in büleğa-yı Arab tasdikiyle müsellim olan i’câzı ile dâhil-i dâire-i İslâm olan zümre-i muvahhidînin adedi gerek Medine’de ve gerek havâlisinde zükûr ve inâs birkaç bin nüfûsa baliğ ve Hazret-i İsâ’nın müddet-i davetine tâbi olanlar ise İncil hesabınca iki yüz iki neferden ibârettir. Ve itikad-ı Nasârâ üzere ba’des-salb zuhûr eden hârîka-âdeleri müşâhede ederek din-i İsâ ile (s.23) müşerref olanlarla beraber cümlesinin adedi beş yüze bâliğ olabilir.

Fahr-i kainat aleyhi ekmelit-tahiyyat efendimiz irtihali dar-ı beka buyurmazdan evvel ashab-ı güzîn rıdvanullah teâlâ aleyhim ecmaîn efendimiz hazerâtının mikdarı yüz yirmi dört bin adede bâliğ olduğu kütüb-i mevsukada mukayyedir. Vefat-ı peygamberî akabinde Müseylemetü’l-Kezzab vakası zuhûra gelip birinci halife Hazret-i Sıddîk radiyallahu anhu on iki binden mütecaviz gazât-ı Muvahhidîn sevk eylemiş ve hattâ bu gazâda dokuz yüz huffaz-ı Kur’an nâil-i rütbe-i şehadet olmuş idi. Beş on konaklık mahalle on iki bin mücahid sevk eyleyen halifenin taht-ı idaresinde ne kadar rical ve nisvan müslüman olmak lazım gelir? Aklen mukayese olsun.

İmdi bu vefat-ı peygamberîden üç dört sene sonra Ömer İbn Hattab radiyallahu anhu otuz kırk bin asker sevk edip Acemistan Mecusîlerini Hind’e ve Anadolu’yu Konya’ya kadar ve Şam-ı şerif eyaletini ve aktar-ı Mısriyye’yi daire-i itaate alıp, bunların ekser ahalişi dahî şeref- i İslâm ile müşerref oldular. Dalâlet-i kadîmelerinde kalanlar pek nadir idi. Bu vechile beş on sene zarfında memâlik-i İslâmiyye’de bulunan nüfus-i İslâm’ın mikdarı yirmi otuz milyona bâliğ olup, halbuki muterizin beyanında anlaşıldığına göre Hazret-i İsâ’dan üç yüz sene sonra İmparator Kostantin’in iman edip O’nun îânesi sebebiyle nüfus-i Mesîhhiyyun ancak altı milyona bâliğ olabildi. Beş on yılda hâsıl olan yirmi otuz milyon ile, üç yüz yılda hâsıl olan altı milyon hesab edilince beynlerinde olan tefavüt nisbetten sûrat-i intişâr-ı din kangî milllette olduğu harice çıkar.

(s.24) Kuvve-i İslâmiyye'nin mücerred seyf-i cihad vasıtasıyla olduğu davası dahî bir esastır. Evvelâ, Hazret-i Ömer radiyallahu teâlâ anhu feth eylediği mahalleler ahalisini bir muktezâ-yı şer'-i Muhammedî kabul-i İslâm ile i'ta-yı cizye beyninde muhayyer bırakıp ehl-i belde dahî canı istediği şıkkının birini ihtiyar eyleyerek itaat ve inkiyad ederlerdi. Verdikleri cizyenin dahî en alası asrımızın senesiyle mukayese olunduk da kırk elli kuruştan ibaret olmakla ehl-i kudret olanlar için bu mikdar şeyin i'tasında terk-i din edecek derece bir meşakkat yoktu. Ve ehl-i cizyenin malı malımız ve ırzı ırzımız gibi haklarında kemal-i adl ve hakkaniyet üzere muamele olunurdu. Beş on kuruş vergi havfından nâşî âbâ ve ecdâdının dinini terk eyleyen kaç şahıs bulunabilir?

Rusyalılar yüz seneden beri istila eyledikleri Kazan ve Ejderhan ve Kırım ve Dağıstan ve Türkistan taraflarında bulunan nüfus-i İslâmiyye'nin sabîlerinden şeyh fanisine varıncaya kadar her bir şahıs için senede birer altın almış iken asker vermek mekteblerinde mesku lisanı talim etmek gibi enva-i hakarat ve iz'ac dahî görmüşler iken acaba bu kadar müddette bunlardan ne mikdar âdem tanassur eyledi. Hattâ Kırım muharebesinde bir muktezâ-yı muâhede-i tarafeyn tebaasından yekdiğeri memâlikine hicret edenlere müsaade olduğundan Rusya tarafından iki milyon mütecaviz ehl-i İslâm hicret eyleyip Rusyalılar nüfus başına yirmi karbon harc-ı rah vermiş iken, tebaa-i devlet-i aliyye Hıristiyanları'ndan acaba kaç bin kişi Rusya memâlikine gittiler?

(s.25) Hazret-i Ömer radiyallahu anhu dört yüz kenisâ hedm eyledi, demek ise, bedâhed-i tarihiyyeye karşı bir bühtân-ı azîmdir. Hıristiyan müverrihleri beyân ederler ki; Hazret-i Ömer Kudüs-i Şerif'i feth eyledik de: "Kangi kenisâyı ister iseniz mabed yapın" diyerek Hıristiyanlar tarafından arz olundu ise de birini kabul etmeyip nice zamandan beri süpürüntülük olmuş heykel-i mukaddes mahallini tathîr ile üzerine mabed binâ eyledi.

Ehl-i Kitab hakkında Muhammedîler'in mükellef oldukları sûret-i muâmele Hazret-i Peygamber-i Zîşan tarafından kâffe-i Müslimîne hitâben tahrir ve tevsik olunan nâme-i saâdetde münderiç ve musarrahtır. Nâme-i mezkûrun aslı Feridûn menşetinde mazbût olup tercümesi dahî şöyledir: (Bu Kitab Muhammed ibn Abdullah'ın kâffe-i Nasârâ'ya verdiği ahidname sûretidir ki, Hakk Teâlâ O'nu rahmetiyle beşâret edip

azabıyla halkı kurtarmaya göndermiş ve O'nu halkının üzerinde olan emanetine emin eylemiştir. Ol Muhammed bu kitâbı cümle millet-i Nasrâniyye'ye müntesib olanlara ahd için verdi. Her kim ki, o ahdi boza. Gerek sultan ve gerek gayri olsun Hakk Teâlâ'nın ahdin bozmuş ve dinini istihzâ etmiş olur. Ve Allah Teâlâ'nın lânetine lâyük olur. Bir rahib ya bir seyyah bir dağda, ya bir derede ya beyâbânda ya abadanlıkta, ya alçak yerlerde, ya kum içinde olarak ihtimâ etmiş olursa nefsimle a'vanımla ehl-i milletimle etbâimla onlardan her gücü izâle ettim. Onlar benim râiyyetim ve ehl-i zimmetimdedir. Ben onları sair muâhedeleri olan zimmîlerin mükellef oldukları tekâlifeden haric tuttum. Harac vermesinler illâ gönülleri (s.26) hoş olduğu mertebe versinler. Onlara cebr ve ikrâh olunmasın. Bir uskuf yani reis-i ruhanî mensubundan tağyîr olunmasın. Savmağa yapıp mu'tekif olanlar savmalarından çıkarılmasın ve seyahat üzere olanlar men edilmesin. Ve manastır ve kenîsalarından bir nesne hedm olunmasın. Ve kenîsaları malından mal alınıp Müslüman mescidleri binasına sarf olunmasın. Her kim buna muhalif işlerse Allah'ın ve Rasulü'nün ahdin bozmuş olur. Ve kesb etmeyip ibadete meşgul olan uskuflarına her nerede iseler cizye ve garâme tahmîl olunmasın. Gerek bir bahrda ve mağrib ve maşrikde ve şimâl ve cenûbda onların zimmetin ben hıfz ederim. Onlar benim zimmet ve misakımdadır. Emanımladır. Ve dağlarda olup ibadete münferid olanların mezruâtından harac ve oşır alınmaz ve müşâtara alınmaz. Yani birkaç pay edilip kimi kendilerine verilip kimi beytu'l-mala alınmaz. Zira onların ziraatları kendi boğazları içindir, ticaret için değildir. Ve dahî harb için âdem ihrac olunmak lâzım gelse onlara teklif olunmaz. Ve cizye alınmak lâzım gelse ne kadar emvâl ve akâr sahibi olursa olsun yılda on iki dirhemden ziyâde nesne alınmaz. Ve zahmet u maşakket teklif olunmaz. Ve mücadele olursa rıfkla veche-i ihsanla mücadele olunur. Ve merhamet ve şefkat kanadı altında hıfz olunurlar. Her kande olurlarsa ve müslimînin taht-ı nikâhlarında olan Nasrâniyye'ye cebr ve ikrâh olunmaz. Ve levazım-ı dinine riâyet ve kilîsalarına varıp ibadet etmekten men olunmaz. Her kim ki, Allah'ın bu ahbine muhalefet ve zıddıyla amel etmeye kasd eder Hakk Teâlâ'nın ve Rasulü'nün (s.27) misakına isyan etmiş olur. Ve kilîsa müremmit olunmakta muâvenet olunurlar. Bu ahidnâme kıyamete dek bâki olup dünya münkazî oluncaya değin müebbed ola. Muhalefet olunmaya).

İşbu ahidnâme hicretin ikinci senesinde olan Muharrem'in üçüncü günü mescid-i saâdette Ali ibn Ebi Tâlib Hazretleri'nin kalemi ile yazılıp âhiri şu vech ile imza ve

eşhad olunmuştur. (Ve şehide bihâzâ'l-ahdillezi ketebehû Muhammed bin Abdullah Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem bicemî'n-Nasârâ ve'l-vefâi bicemii mâ şurita lehüm aleyhi men esbete ismehû ve şahâdetehû Ebu Bekr bin Ebî Kuhafe, Ömer bin el-Hattâb, Osman bin Affan, Ali İbn Ebî Tâlib, Ebud-Derdâ, Ebû Hureyre, Abdullah bin Mesûd, el-Abbas İbn Abdu'l-Muttalib, Fadl bin Abbas, Zübeyr bin Avvâm, Talha bin Abdullah, Sa'd bin Muaz, Said bin Ubâde, Sabit bin Nufeys, Zeyd bin Sabit, Ebû Hanife bin Uyeyne, Muazzam bin Kurayş, Hâris bin Sâbit, Abdu'l-Azîm bin Hasan, Abdullah bin Amr İbnu'l-Âs, Ammar bin Yasin.

Hazret-i Ömer'in esna-yı hilafetinde İlyâ ehline i'ta eylediği emânnâmenin tercümesi dahî budur: (İşbu mektub Emiru'l-mü'minîn Abdullah Ömer'in İlyâ ehline verdiği emânnâmedir ki, nefsleri ve kenâisleri, ve sabîleri ve sakîmi ve mustakîmi ve sâir milletleri için yazılmıştır. İslâm onların kenâislerine giremeyecek ve hedm edip bir şeyleri naks ve kesr ve emvâllerinden bir habbe azl etmeyecek din-i İslâm'a duhullerine ve kendi âyinleri rafz ve terklerine taraf-ı İslâm'dan cebr olunmayacak, bir ferdden bir şemme zarar görmeyecekler. Onlardan kendi (s.28) kendilerine çıkıp giden olur ise maksad ve me'vâlarına varıncaya kadar nefsleri ve malları ve ırzları üzerine eman verilir. Eğer içlerinde sakin olurlar ise emân üzere olup İlyâ ehli gibi cizye vereler. Ve eğer İlyâ halkından bazıları Rûm ile beraber ıyâl ve mallarını alıp giderler ve kenâis ve salîblerini tahliye ederler ise yine me'valarına varıncaya kadar nefsleri ve bîaları ve salîbleri ve malları üzerine eman verilir. Yerli olmayanlar isterler ise otursunlar ve dilerler ise kendi vatanlarına gitsinler. Vakt-i hasada kadar onlardan bir şey ahz olunmayacaktır.

Dahî işte Allah Azimu'ş-şan'ın ve Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem hazretlerinin ve hulafa-yı Muhammediyesi'nin ve umum-i mü'minlerin ahd ve misakları şu ahidnâmenin mazmunu üzeredir. Ve sahabeden radiyallahu anhum Hâlid bin Velid ve Amr bin Âs ve Abdurrahman bin Avf ve Muaviye bin Ebi Süfyan dahî şahidlerdir. (İntihâ).

Ve Hazret-i Ömer radiyallahu anhu hazretleri İlyâ muhasarasında binefsihi teşrif ettiler. Vakta ki, millet-i Nasrâniyye kabul-i cizye ile himâye-yi İslâmiyye'ye dehâlet eylediler. Kendi hükümetlerinin sakîl u vahim olan taaddiyât ve teklifâtından ve mukâtilat-ı dâimededen kurtulup bir zamanda görmedikleri adl u insafi, düşman ettikleri

Müslümanlardan görmekte İslâmiyet'in muhsinat ve saadet halini ayne'l-yakîn bil-müşahede hiç bir kimseden cebr u ikrâh görmeksizin alay alay mahalle mahalle İslâmiyet'i kabul eylediler. Ve kıss aleyhi.

Elhâsıl şu tafsilden malum oldu ki, (s.29) İslâmiyet'te her tâifenin beş on sene zarfında milyonlarla duhûlu cebr ve silah vasıtasıyla olmayıp belki şeriat-ı mutahhara-i Muhammediyye'nin kemal derece adalet ve hakkaniyete ve Kur'an-ı Kerim'in mu'ciz min indillah olarak cümle kütüb-i semaviyye üzerine tefevvuk ve efdaliyyetine mebnîdir.

Tarih-i Taberî'de cild-i sâlisin atmış yedinci sahîfesinde mestûrdur ki, Hazret-i Ömer'in ahd-i hilafetinde ashab-ı güzinden Müsennâ bin Hârise asâkir-i İslâm'a serdar olarak Acem leşkeriyle Nüvit nam mahalde muharebe üzere iken taraf-ı İslâm kalîl ve zaîf oldular. Ol mahalde sakin tersalar var idi. Müsennâ onların katına varıp: "Siz de bize yardım edin", demekle kabul eylediler. Hattâ onların içinde «Hamus» namında bir delikanlı: "Acem leşkerinin serdarını bana gösterin", deyip Mihran'ı gösterdiklerinde hemen bir ok attı. Ok Mihran'ın karnından urub arkasından çıktı ve düştü. Derhal Acemler bozuldular. (İntihâ).

Bundan sabit olur ki, Nasârâ taifesi ol asırda İslâm'dan cebr u taaddî görmediklerinden onlardan müteneffir değiller imiş. Ve nefret şöyle dursun onlardan o kadar memnun imişler ki aylıksız tayinsiz onlardan tezvîc makasıdı uğruna bezli-can etmişler hattâ Mesîhîler'in Muhammedîler ile bil-ittifak kendi dindaşları Mesîhîler ile nice kerre mukatele eyledikleri ve bu hal devlet-i Osmaniyye ile devlet-i Çasariyye beyninde zuhûra gelen muharebat-ı adîde dahî vuku' bulduğu mutalaa kezarane tevarihe nihan değildir.

Nasrâniyet'in İslâmiyet üzerine rüchanı için Protestanların irad eyledikleri delillerin ikincisi de; din-i Mesîh'in zuhûrundan sonra (s.30) Yehudîler üzerine müdhîş belaların nüzülüyle kıyamete kadar züll ü hakarete kalması ve saadet-i milliyelerinden mahrum olup hiçbir tarafta onlardan bir hükümet bulunmamış olduğu halde İslâmiyet'in zuhûruyla Hıristiyanlar'a bir gûne mesâib nâzil olmamasıdır.

İşbu delilin mukaddimatı bitamamiha vuku-i halin hilafıdır. Zira kavm-i Yehud'un belaya uğraması yalnız din-i Mesîh'in zuhûrundan sonra olmayıp kütüb-i Ahd-i

Atik'de ve tevarihde muharrer olduğu üzere bunlar bi'set-i İsa'dan mukkaddem gûne gûn belalara uğradılar. Ahd-i Yusuf'dan zaman-ı Mûsâ'ya kadar Mısırlılar'ın elinde esir kalıp enva-i hakaretler çektiler. Sonra ahd-i mulûke değin ve ondan sonra dürlü dürlü fetret ve ihtilalat ile bid-defaat perişan oldular. Ez cümle Buhtunnasr Kudüs-i Şerif'i harab ve nice bin benî İsrâil'i katl ve idam ettikten sonra kalan kabâil-i Yehud'u ve yetmiş kadar enbiya-yı benî İsrâil'i dahî hepsini alarak Babil'e götürdü. Hattâ ol fetret esnasında Tevrat nüshaları ihrak olunup bir nüsha bile kalmamış idi. Selevcitler'in hükümet-i zalimanesinden Mûsevîler'in ne beliyyelere uğradıkları ve Makkabe kabilelerinin isyanı esnasında ne kadar kanlar döküldüğü ve nihayet miladdan yüz atmış sene evvel meşhur Romalı Pompe arz-ı Filistin'i kabza i teshire götürdüğü ve bunların cümlesi bi'set-i İsa'dan evvel olduğu tarihlerde mesruhtur.

Amma urûc-i İsa'dan yetmiş sene sonra Romalı Titus'un Kudüs şehrini tahzîb ve heykeli ihrak ile ve benî İsrâil'e katl-i âmm etmesi için sebep aranırca tarihlere (s/31) müracaat olunsun. Bir de kavm-i Yehud'un dünyaca züll ü meskenetleri Hazret-i İsa aleyhisselamın asr-ı saadetinden sonra cemi-i aktâr-ı arzda umumen vaki' olmayıp belki bazı mahallerdedir. Zira bi'set-i Muhammediyye'de Medine-i Münevvere ile Şam-ı Şerif arasında olan Hayber kal'a-ı metinesi misillü bir takım mahallerin hükümdarları Kab bin Eşref ve Merhab ve Samuel gibi Yehudî idi. Vakta ki, seyyidi'l-mürselîn ve hâtimi'n-nebiyyin efendimiz hazretlerine adavet ve ihanet ettiler. Gazab-ı ilahîye mazhar olup ("Duribet aliyhimü'z-zilletü ve'l-meskeneti" «Bakara/61») âyet-i kerimesinin hükm-i celilince perişan oldular. Bir daha teşekkül-i hükümete muktedir olamadılar.

Hem de bir yeni din ve şeriat zuhûrunda edyân-ı batıla ashâb üzerine belaya-yı müdhişe nüzulu lâzım olmuş olsa benî İsrâil bir kaç bin sene şeriat-ı Mûsâ ile müteşerri' oldukları zamanlarda kendilerinden ez'âf-ı muzâafa ekser olan Mecûs ve putperestler üzerine belaya-yı müteâkibe vürud ile yer yüzünde mahv u perişan olmaları lâzım gelirdi. Halbuki Çin ve Hint ve Türkistan ve Amerika ahalisi halleri üzere kaldılar.

Hakikat din-i Mesih'i isbat muarrizinde muterizin kesret-i nüfus-i Nasârâya irad eylemesi dahî bir kavî sened değildir. Çünkü her ne kadar Avrupa'da neşr olunan istatistiklerde Hıristiyan nüfusu kesret ile gösterilir ise de bunların hiçbirisi diğerine

tavafuk etmeyip mikdar hususunda her biri milyonlarca ihtilaf ederler. Zira Asya ve Afrika'nın çok mahalleri henüz tamamıyla keşf ü tahkik olunmadığından fenn-i istatistik ashabı (s.32) buralarda bulunan nüfusu cesamet-i arziyye nisbetinde tahmin ile yazarlar. Hattâ Mısırlı Seyyid Rufaa'nın bit-tercüme Mısır'da tab' eylediği coğrafiyyesinde küre-i zeminde bulunan nev'-i beşerin cümlesi dokuz yüz milyon tahmin olunup nısfı Mecûsî ve sâir putperest ve nısfı diğeri dahî Müslim ve Nasârâ ve Yehud olduğunu ve ehl-i Kitabın dahî sülûsan-ı ehli İslâm sülûsü Yehud ile Nasârâ idiğini beyan eder. Lâkin bu dahî hesap tahmini olduğundan sened ittihazına şayan add olunamaz. Ve bir de nüfus-i Mesîhiyye'nin ekseriyetine teslim dahî etsek delile-i davaya mutabakatını göremeyiz. Zira kesret-i nüfus bir dinin hakîkatine delil olursa, elyevm rû-yi zeminde bulunan ehl-i Kitabın mecmuu beş yüz milyon nüfustan nâkıs olduğu halde Mecûs ve putperestlerin adedi onlardan iki kat ziyade olmakla bunların delilleri hakk olmak lâzım gelir. Kezalik, Hazret-i İsâ aleyhisselamdan sonra üç yüz seneye değin Putperestan biddefaat Mesîhiyyun'u katl-i âmm ve yedlerinde olan kütüb ve resâili ihrak ederek gûna gûn tahkîr ve eza ile perişan edildiler. İmdi eğer delil-i mezkûr davaya mütabık olsa üç yüz sene zarfında din-i Mesîh'in batıl ve din-i Putperestan'ın hakk olması lâzım gelir.

Yine Protestanlar'ın din-i Mesîh'e delil-i rüchan olmak üzere taadad ettikleri delâilden biri dahî ümûr-i dünyeviyyede Nasaârâ'nın İslâm'dan ziyade ilerlemiş olmasıdır. Bu bahs arîz u amîk tahkike muhtac olup çünkü Avrupa'nın ilim ve maârif ve sanayide ileri gitmeğe başlaması (s.33) ancak üç yüz seneden beridir. Tarih-i miladdan bin beş yüz senelerine gelinceye kadar Avrupa ahalisinin ne hal-i vahşet ve bedâvette oldukları ve onlar bu hal üzere olduğu asırlarda Asya ve Irak ve Hicaz ve Mısır ve Endülüs ekâlîminde bulunan milel-i İslâmiyye'nin ol zamana göre ulûm ve maârif ve sanayide ne dereceye kadar ileriye gittikleri ve Avrupa memâlikinde elân cârî olan kavanîn-i medeniyye ve siyasetiyyenin me'hazı Endülüs ve Mısır kütüphaneleri olarak hattâ papalık mesnedini hâiz olan ikinci (Silvester) dahî Endülüs daru'l-fünûnunda esâtize-i İslâmiyye'den tahsil-i ulûm ettiği tarihlerde görülünce umur-i diniyyenin bu hususlarda tesirâtı teslim olunacak olur ise Hıristiyanlar'dan evvel ondan Müslümanlar müstefid olurlar. Zira Enâcil-i Erbaa'da hükümet, siyaset, sanat, ticaret, ziraat gibi esbab-ı medeniyyeye kat'a ruhsat verilmeyip şedîden nehy olunmasına mukabil din-i Muhammedî ulûm ve sanayia ve ticarete ve adalet ve hükümete ve icra-yı siyasete

müsaade olduğundan esbab-ı medeniyet ve mamuriyyet elbette idare-i İslâmiyye ve şeriat-ı Ahmediyye hükmünde bulunan mahallerde olmak tabiidir. Lâkin asrımızda iki tarafta dahî muktazâ-yı tabiatın hilaf-ı zuhûru için bir sebep aranılırsa iki canibinde de ahkam-ı diniyyeye kemaliyle temessük olunmaktan gayri bir şey bulunamaz. Hattâ Avrupa filozoflarından birisi bir kaç sene mukaddem neşr eylediği bir risâlede demiştir ki; din-i İslâm'ın hakk olup din-i Mesîh'in adem-i hakkiyyeti (s.34) umûr-i dünyeviyyelerinde görülen âsâr ile sabittir. Zira Muhammedîler şeriatlarına ihtimamda kusur eyledikçe zaaf buldular, tedennî ettiler. Mesîhîler dahî dinlerini ne kadar terk ve ihmal ettiler ise o kadar kuvvet buldular. Ve âmmenin malumudur ki, düvel-i Mesîhiyye'nin tuttıkları meslek bütün bütün kitablarının hilafıdır.

Protestanlar'ın hakkiyyeti din-i Mesîh için getirdikleri delillerden biri de Avrupa'da putperest bulunmayıp hükümet-i İslâmiyye'nin her beldesinde ise Yehud ve Nasârâ bulunmasıdır ki, bu hali din-i Mesîh'in şiddet-i tesirine haml ederler. Halbuki bu delil din-i Mesîh'in hakkiyyetinden ziyade şeriat-ı İslâm'ın adaletine şahittir. Zira bir kimse kangî dinde bulunursa bulunsun memâlik-i İslâmiyye'nin her tarafında nâil-i hukuk mazhar-ı muaddelet ve istirahat olabilir. Onun ne mezheb üzerine icra-yı âyin etmesine ne de memlekette ticaret ve sanâatla geçinmesine kimse mumaneat etmez. Lâkin Avrupa'nın ekser mahallerinde putperest şöyle dursun, Nasârâdan diğer bir fırkanın serbesti ve istirahatla ikamet eylemesi gayet mütaassir ve bazı memleketlerde belki münteni'dir. Ez cümle Ermeni ve Rum tâifeleri İslâm'ın her beldesinde buldukları halde Avrupa memleketlerinde şimdiye kadar tavattun ettiği biladda Ermeni, Katolik, Protestanet tâifesinden temekkün ve takarrür etmiş beş on hane bulunmaz. Petersburg'da, Roma'da, İspanya'da Protestanet (s.35) papazları mektebler ve kilîsalar ve manastırlar yapamazlar, alenen memleketin mezhebi aleyhine kitablar neşr edemezler. Kezalik ahalisi Protestanet ve Rum olan beldelerde dahî Katolik papazlarının hali böyledir. Memâlik-i İslâmiyye'nin hiç bir tarafında Sen Bartelmî Albigen Engizisyon vakaaları gibi bir şey vukûa gelmedi. Ve hiçbir tarihte millet-i İslâmiyye cânibinden Harb-i Salîb gibi bir hadise-i dehşetnuma meydana konulmadı. Şu vakaaların her birinde İslâm ve Protestanet ve Yehud'dan ve hattâ Katolikler kendi hısm ve akrabalarından nice yüz bin nüfus-i masumenin kanı döküldü. Hususan Harb-i Salîbin devam ettiği iki yüz elli sene müddette Avrupa harab oldu ve "bir yüzüne şamar ururlarsa öteki yüzünüzü de tutun", diye tavsiye eden Hazret-i İsâ'nın

memleketinde onun namına olarak mutaassıbın Nasârânın cüret ettikleri hareket-ı vahşiyänenin tafsilatı ve ol müddette Avrupa ve Asya'da nice milyon nüfusu hûn nâ hakları nasıl rîzân ve bunca memâlik-i Nasurat gadârâne ile viran olduğu tarihlerde mestûrdur. Hâlâ Eflak ve Boğdan'da ve Odesa'da bî-çare Yehudîler'in ne hakaretler çektikleri ve İngilizler'in, Moskovlar'ın memâlikinde bulunan ahali-i İslâmiyye'nin ne hallerde yaşadıkları herkese malumdur.

Erbab-ı rüşd ve insaf bir kere şunları mûlahaza etsinler ve bir kere de elyevm memâlik-i İslâmiyye'de mazille-nîşîn âram olan tebea-i Mesîhiyye'nin refah ve servetine ve serbesti ve istirahatine baskınlar da ba'de bu iki dinde kangisinin taht-ı tabiiyetinde bulunanların mazhar-ı adalet ve istirahat (s.36) olduğuna ve insaniyet ve medeniyet için ve hizmet ve eşrefiyyeti olacağına Allah için hükm etsinler. Hele Avrupa'da olan ulûm ve sanayi ile mamuriyet ve serveti ve orada hastahaneler ve mektebler gibi umûr-i hayriyyenin kesretiyle din-i Mesîh'in efdaliyyetine istidlâl pek garibdir.

Kurûn-i vüstaya kadar Avrupa Hıristiyan olmakla ahvali dahî tamamen Enâcilin talimatına muvafık bir hal-i harabiyetteydi. Delil makamında irad olunan ulûm ve sanayi ve hastane ve mekâtib gibi âsâr-ı medeniyyeden bir eser bulunmayıp Romalı vaktinden kalanlar bile mahv u mûnderis olmuştu. Avrupalılar o vakte kadar İncillerde ve hususıyla Luka'nın on ikinci babında mübeyyin olduğu üzere sanaât ve ticaret ve zirâat tarîklerine rağbet etmeyip havada uçan kuşlar gibi geçindiklerinden Avrupa kıtası baştan başa zalâm u cehl ve taassubda ve hastahâne ve mekteb ve fakrâhane gibi şeylerde büsbütün gaflette idi. Lâkin Kur'an-ı Azîmu's-şan umûr-i dünyada ziyâde tehâlikeden tahzîr ile beraber ("Hel yestevillezîne ya'lemûne vellezîne lâ ya'lemûne". Zümer/19), ("Yâ eyyühellezîne âmenû lâ te'külû emvâleküm beyneküm bi'l-bâtli illâ en tekûne ticâreten an terâzin minküm". Nisa /29), (Bakara/275), (Nisâ/36) misillü nice nusûs-i kâtia ile ümmet-i Muhammediyye tahsil-i ulûm ve maârif ve ticarete ve babaya ve anaya ve hısm ve akrabaya ve yetimlere (s.37) ve âcizlere, komşulara ve yolculara ve esrâya ihsan için emr-i terğib buyrulmakla Avrupalılar'ın ecdâdı daha bu şeylerden haberdar değil iken bilâd-ı İslâmiyye'nin her tarafında mekâtib ve medâris-i muntazama ve fakra ve mesâkîne mahsus tabbehâneler ve imâretler ile sâir nice hayrat u müberrat, bunlara kifayet edecek evkâf-ı mahsusa mevcut ve her belde-i İslâmiyye'de erbab-ı hüner ve sanat meşhûd idi.

Ez cümle Avrupalı çalar saat nedir bilmez iken bundan bir adedi Harun Reşid tarafından Şarlman'a ihdâ olundu. Papa Silvester Endülüs'de mekteb-i İslâm'da tahsil-i ulûm etti. İspanya krallarından Sanşu mübtela olduğu illet-i istiskaya tedavi için Endülüs'teki Müslüman etibbaya mürâcatla kesb-i sıhhat eyledi. Kur'an-ı Azîm'de fukara ve mesâkîn ve ebnâ-yı sebîl mükerreren emr olunmakla bu vazife ehl-i İslâm'a meşreb-i hükmüne girip bu sebeble el-halet-i hâzihi üç haneli bir İslâm karyesinde bir misafir geldik de ne aç ve ne açık kalır. Hattâ ehl-i İslâm ile dünyada âmîziş etmeleriyle tebea-ı gayr-i Müslime dahî işbu meşrebde giderler. Halbuki Avrupa'da o kadar servet ve mamuriyet, o kadar hastahane ve fakrâhane ile beraber hayli âdemin açlıktan helâk olduğu ve hususuyla İngiltere ve Almanya memâlik-i mamuresinde fakra gürûhu taîşeden bî-zar olup behersine üç dört yüz bin nüfusu Amerika'ya ve Türkistan'a ve bilâd-ı sâireye hicret ettikleri umûr-i behidiyyedendir. İşte eğer ulûm-i maârif ve sanâyi ve esbab-ı medeniyet ve mamuriyet delil-i hakkıyyetten olursa bu delil dahî Hristiyanlık'tan ziyâde İslamiyyet'in hakkıyyetine sened-i kavî olur.

(s.38) Bir kavmin servet ve sâ mânı dahî mu'tekid olduğu dinin hakkıyyetini isbata kâfi delillerden olamaz. Çünkü muterizin din-i Mesîhe iman etmedikleri için envâ-i belaya dûçar olarak muzmahill oldular dediği kavm-i Yehud'dan (Rotcild) servette dünyanın birincisidir. Hâlâ İngiltere vükelâsından bulunan Lord İsrâîlî dahî Yehudî olduğu halde pek zenginlerden sayılır. Velhâsıl Avrupa'nın muamelat-ı sarrafıyesi elyevm ekseriyetle Yehudîler ellerinde olmakla çok zaman geçmeden Avrupa'nın servet-i külliyesine Yehudîler istilâ edeceği şimdiden görünmektedir. Bu halde din-i Mûsâ din-i Mesîh'den efdal olmak ve Avrupa'nın ekser mahallinde ve hususuyla Rusya memâlikinin her mahallinde ve sanat ve ticaret ve servetten bî-behre olarak fakr u fakaya mübtela olan ne kadar Hristiyan var ise bunların itikatları bâtil ve ve yalnız hakkıyyet-i din ehl-i servet olanlara münhasır bulunmak lâzım gelir. Bu hal ise muterizin deliline kuvvet verecek şeylerden değildir.

Avrupa mekteblerine gelince bunlar iki sınıf olup bir sınıfı papazlar idaresinde ve diğeri avâm-ı nâs ve hükümetler taht-ı nezaretindedir. Papazlar elinde bulunan mekâtibde her şeyden evvel akâyid-i Nasrâniyet talim olduğundan bir müddetten beri millet meclislerinde bu mekteblerin papazlar elinden alınması için mebâhis cereyan etmekte ve yakın zamanda terbiye-i etfâl büsbütün papazlardan çıkıp onların

mektepleri yalnız muteriz gibi mutaassıb papazlar yetiştirmeye münhasır kalacağı (s.39) görülmektedir. Amma hükümetler ile avâm nezâretinde bulunan mekteblerin hiç birinde dine müteallik bir harf okutturulmayıp onlarda talim olunan yalnız fûnûn-i hikemiyye ve riyâziyetten ibâret olmakla onlardan çıkan erbab-ı mâlûmatın cümlesi de din-i Mesîhin aleyhindedirler. Ve bu mekteblerden yetişenler günden güne çoğalıp mahsus cemiyetler teşkil ve müretteb gazeteler neşr ile din-i Mesîh'in butlanını âleme ilana sa'y ettiklerine nazaran Nasrâniyetin hakkiyyetine delil makamında muterizin dermiyan ettiği mektebler bir gün gelip ol dinin izmihlâlüne sebep olacağında şübhe yoktur.

Beyne'l-İslâm ulûm ve maârifin ne derece müsellemler tutulduğu hüsn-i idarenin fikdânından nâşî mahv u mûnderis olanlardan maâdâ elyevm, memâlik-i İslâmiyye'de mevcut olan lâ bu'd ve lâ yahsî medâris-i umumiye ve mekâtible bunlara merbût bulunan evkâf-ı külliye ve imârât-ı âmireye atf-ı nazar insaf ile tahakkuk eder. Hususıyla, dâru'l-hilafeti'l-aliyyede bulunan medâris-i umumiyye evkâfının vakıfnâmeleri mütalaa olunduk da görülür ki, tahsil-i ulûm eden talebenin pilav u zerdelerine varıncaya kadar medâr-ı maîşetlerini ve her medresenin müderris ve bevvâb ve sâir hıdmesinin vezâifini mütekeffildir.

Acaba Avrupa mekâtib-i umumiyyesinin hiç birinde bu teshîlat var mıdır? Amma bu medâris ve mekâtibin niçin eski revnak ve intizamı kalmamış denir? Ve bunun esbabı taharrî olunur ise bunda dine müteallik bir şey bulunamayıp hayrat u müberrata mahsus evkâfın hükümet idaresine geçeli hüsn-i isti'male mazhar olmadıkları nazar-ı teessüfle görünür. Maamâfih bunlardan (s.40) yetişen talebe Avrupa talebesi gibi yalnız Riyâziyyât ve Hikemiyyâta hasr-ı nazar etmeyip ilm-i Kelam, ilm-i Fıkh ve Hadis ve Tefsir ile dahî iştigal ettiklerinden usulüyle ders görmüş olan talebede, öyle itikad kaçaklığı olamaz. Zira din-i İslâm-ı malumat tezâyüd ettikçe zihinde tesis eder. Yani bir âdem ne kadar çok okursa o kadar kavî Müslüman olur. Lâkin Nasrâniyette hal bunun aksinedir. Bir kimesne "üç bir, bir üçtür" kaziyesini bilâ-teftiş teslim edecek kadar ahmak ve cahil olmadıkça hâlis Hıristiyan olamaz.

Amma Hıristiyanlar her beldeye muallimler ve kitablar gönderip neşr-i din-i Mesîh ettikleri halde Müslümanlar tarafından putperestleri ve Hıristiyanları davet için niçin gayret ve hamiyet olunup, milyonlarca Kur'an tercümelerini ve müteaddid ulema ve

mübeşşirler gönderilmiyor?, suâline gelince; bunun birinci cevabı dahî ânifen bast u beyan olunan ecvibe dahilindedir. Yani bu vazife-i diniyenin icrası idare-i İslâmiyye'nin daire-i şer'-i nebeviyyede cereyan-ı müddette muteber tutulup sonraları işbu vezâif-i diniyeye vehn u halel târî olduğu sırada bu vazife dahî metruk kalmıştır.

İkinci derecede, din-i mübîn'i İslâm'ın müddet-i kalîle zarfında küre-i arzın hemen nısfına intişârı himmetkârân-ı eslâfe kâfi görünüp ba'dehû murûr-i zaman ile ahlâk-ı diniyyeye tatarruk eden zaaf sebebiyle bu vazife mensî bırakılmıştır.

Üçüncü mertebede, din-i İslâm bi's-suhûle o müddette tâ bu kadar tevessü' edince ba'de ezîn akli olan, (s.41) gözü gören, saadet isteyen kendi arasın bulsun, mal meydandadır, diyerek emr-i davete sonraları ehemmiyet verilmemiştir. Nitekim bir tacirin iki yüz kîrât bir pırlantası olsa, onu mağaza mağaza gezdirip müşteri aramaya ihtiyacı olmaz. Zira müşterileri onun ayağına gelir. Lâkin mal çürük olur ise onu sormak için kapı kapı dolaştırıp: "A'lâ maldır, bunu alınız, bir daha ele geçmez", gibi avamı iğfal edecek yalanlar söylemek dahî iktisa eder. Bu sırada muterize şunu da ihtar ederiz ki bir mezhebin usul-i akâyidi üzerine mebahise etmek ol mezhebin kitaplarını etrafiyla mutalaaya mevkuf olup yoksa sırf cehl ü taassub veyahut yalnız kendi zihninde hakkiyeti sabit olan efkar-ı mücerrede ile edilmez. Din-i İslâm üzerine hıfz-ı akâyid ve ref'-i şükûk eder ilm-i Kelam namında bir ilm-i mahsus vardır ki ona dair şimdiye kadar pek çok kitablara yazılmıştır. Bu ilm delâil-i nakliyyeden mâadâ edille-i akliyye ile hakîkati din-i Muhammediyye'yi isbat ve yalnız ehl-i Kitab ile değil felâsife ile dahî bahs eder. Çünkü din-i İslâm'da akl-ı müstakîmin kabul etmediği şey ile Cenâb-ı Hakk teklif etmez. Mezheb-i İslâm üzerine makulane bahs etmek için hiç olmasa ilm-i mezkûre dair meşhur olan şerh-i mevâkîf ve şerh-i makâsîd gibi bir iki kitabı güzelce okumak lâzımdır. Yoksa burhan iknâi yerinde; "Pavlus böyle dedi, yahut filan İncil'de böyle yazmış veyahut bu mesele esrâr-ı ilahîdendir buna böylece inanmak lâzımdır", demekle isbat-ı müddia edilmiş olmaz. (s.42) Zira bu me'hazların sıhhat ve emaneti bizce şöyle dursun, ukulâ-yı Nasârâ nezdinde dahî müselleme değildir. Nitekim beyan olacaktır.

Enâcil Üzerine Tahkîkat

Protestanet râhibleri neşr ettikleri risâlenin birinde demişlerdir ki; (Mecmûa-i İncil'in tarihinden bî-haber alan Müslümanlar yedimizde olan İncil'in nusha-i aslı olmadığını Hıristiyanlar'ın gûya risalet-i Muhammediyye hakkında vârid olan mühim bir şehadeti ketm eylemek garaziyle bazı âyât-ı İnciliyyeyi muehharan tahrif etmiş olduklarını iddia ederler ise yalnız şu cevabı i'ta ederler ise İmam İsmail Buhârî ve Şah-ı Veliyyullah ve İmam Fahri Razi ve Hindistan ulemasından Seyyid Ahmed ve sâirin elyevm müsta'mel ve mütedavil olan nüsha-i İnciliyyenin Hazret-i Muhammed'den akdem tedavül eden nüshanın aynı olup tahrif tebdilinden berî olduğunu tasrih eymişlerdir. Ve elân Avupa'nın bazı meşhur kütüphanelerinde mevcut bulunan nüsa-i atîka dahî kavlimizi tasdik ederler. Binaberîn eğer Müslümanların yedinde kütüb-i mukaddese ve onların asr-ı Muhammediyye'den evvel elsine-i müteaddideye olan tercümelerin tahrif iddiasını müsbet bir sened veya burhanları var ise ale'l-umum ibrazını taleb ederiz.)

Biz onların bu davetine kemal-i memnuniyetle icabet edip istedikleri sened ve burhanları birer birer beyan ederiz.

Malum olduğu vechile (s.43) Hıristiyanlığın esas itikadat-ı olan kütüb-i diniyye Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd ünvanıyla iki firkaya münkasım olup Ahd-i Atîk kitabları Tevrat-ı muharref ile bazı enbiya-yı benî İsrâîl'e isnad olunan hurafat-ı mecmualarından Ahd-i Cedîd dahî dört havariyyuna nisbet edilen Enâcil-i Erbaa ile Havariyyundan bazılarının etraf ve eknafa gönderdikleri iddia olunan mekatib gibi ufak tefek bazı risâlelerden ibarettir. Ahd-i Atîk kitablarının muharref oldukları ulema-yı Mesîhiyyunun taht-ı tasdiklerinde olmakla ol babda tafsilat-ı latifeye ittila murad edenler için (*İzhâru'l-Hakk'a*) müracaat mümkün bulunmakla biz burada ondan çokluk bahs etmeyeceğiz.

Protestanet muhakkiklerinden İstivroz (Strauss) diyor ki: Bidâyet-i intişâr-ı Nasraniyette Kütüb-i Ahd-i Atîk yunan lisanına tercüme edilip ol esnada Yehudîler kütüb-i İsrâiliyye'nin hilâfidır, diyerek Mesîhiler'e kavî itirazlar ettiklerinden bunlara karşı müskit cevaplar bulmak için mütûn-i kütüb üzerine hîn-i tercümede bazı tahrîfât ve ilâvât ile meselâ, bir küçük zamîme ile İsâ'nın salbi fıkrası Zebûr'a sokuldu. İsâ'nın cehennemlere girmesi fıkrası dahî Yeremya kitabına yerleştirildi. Yehudîler ise bu tahrîfâtı görüp: "Bunlar bizim kitaplarımızda yoktur," diye bağırdıkça papazlar daha

ziyâde yaygara edip (Gidi Allah'tan korkmazlar!) siz kütüb-i mukaddeseyi de tahrif ediyorsunuz, diyerek Yehudîler'i ithama say ettiler. (İntihâ).

Fakat sonraları münâzaa (s.44) ilerleyip ulemâ-yı Mesîhhiyyûn'dan bir takımı dahî iştibâh ve tereddüde düşmüşler ile Hristiyanlar ile firak-ı adîdeye münkasım oldular ve aralarındaki ihtilâfât-ı müntec mukâtelât oldu. Nihâyet mahallinde beyan edeceğimiz vechile mîlâd-ı mesîh'ten üç yüz yirmi sene sonra İstanbul imparatoru Büyük Kostantin emriyle ulemâ-yı Mesîhiyye bir meclis akd edip bu kütüb-i meşkûke hakkında meşveret ve tahkîki hale mübadiret ettiler. Orada İsâ'nın ulûhiyyetini tasdik ile beraber kütüb-i İsrailiyye'nin mütercem oldukları hal üzere sıhhatine ve mâadâları hal-i meşkûkiyyet üzerine terk olunmaya karar verildi. Nitekim kitab-ı mezburun üzerine Cirum (Jerome) nâm-ı müellifin yazdığı mukaddimede mebsuttur. Bundan sonra Ludisiya (Laodicea) meclisi namıyla üç yüz altmış dört senesinde bir meclis dahî akd olunup onda dahî kütüb-i İsrâiliyye'yi kabulden sonra mukaddemki mecliste meşkûk bırakılan yedi aded kitablardan dahî kabul edilmek üzere ittifak olundu. Onlar (Kitab-ı Ester), (Risâle-i Yakub), (Risâle-i Saniye-i Petrus), (İbraniyye-i Pavlus Risâlesi)'dir. İşbu hükm-i risâle-i amme ile tekid edildiler. (Yuhanna'nın Kitab-ı Müşahedât'ı) mezkur iki mecliste dahî haric ve meşkûk kaldı. Bundan sonra üç yüz doksan yedi senesinde Kartaca (Carthage) meclisi namıyla yüz yirmi altı şahıstan ibaret bir meclis akd olup orada evvelki meclislerin red eylediği kitablardan bir kaç dahî kabul olundu ki onlar: (Kitab-ı Tubiya), (Kitab-ı Baruh), (Kitab-ı Kilisâi), (s.45) (Kitabu'l-Makabbiyyun), (Kitabu'l-Müşahedât-ı Yuhanna)'dır. Mecalis-i mezkûrenin ol vechile inikad ve kararından sonra işbu kütüb-i meşkûke cumhur-i Mesîhiyyun indinde makbul ve müsellemler olarak bu hal bin iki yüz sene kadar bakî kaldı.

Ba'dehû Protestanet fırkası zuhûr edip (Kitab-ı Baruh) ve (Kitab-ı Tubiya) ve (Kitab-ı Yehudiyyet) ve (Kitab-ı Vezdüm) ve (Kitab-ı Kilisâ-i) ve (Kitab-ı makkabîn-i Evvel ve Sâni) haklarında eslâfe muhalefetle: "İşbu kitablardan vacibu'r-reddir ve müsellemler değildir", dediler ve Kitab-ı Ester'in bazı ebvalarında dahî eslâfe, Nasârâ'nın hükmünü red ve bazı akvalini teslim eylediler. Ve ol vechile red ve inkarlarında vücûh-i adîde ile temessük edip: "Ez cümle bu kitablardan aslı İbranî ve Keldanî lisanları üzere olup halbuki bu kitablardan bu lisanlar üzere mevcut değildir. (Vivisbius/Eusebe) nâm-ı rahib

müverrih *Kitab-ı Rabiin*'in yirmi ikinci babında kütüb-i mezkûrenin ve hususıyla *Kitab-ı Makkabiyyin-i Sâni*'nin muharref olduğunu tasrih eylemiştir”, dediler.

Bu vechile Protestanîler bin iki yüz seneden beri âmme-i Nasârâ'nın Ruhü'l-Kuds ile mülhem sandıkları ve vermiş oldukları kararları esas-i din ittihaz ettikleri yani mecalis-i rehabin i kadîmenin hata ve batıl üzere icma ve ittifak etmiş oldukları tasdik ve itiraf ile beraberine meclislerin aklı ihtimale baîd olan bir takım kararların kabul ve teslim eylediklerinden hakîkatte mebnâ-yı tezaad üzere bir mezheb-i garîb ihtira' etmişlerdir. Şimdi böyle aslı ve esası bin türlü şekk ve şübhe ile mestur (s.46) olan bir dini nasıl olub da bu kadar milyon ukalâ-yı Nasârâ nazarında medâr-ı itminan ve vesile-i necât ve gufrân-ı itikad olduğunu görenler ("inne hâzâ'ş- şeyu acab") diyerek sebbâbe- güzün hayret olurlar.

Bunlardan başka gerek Ahd-i Atîk ve gerek Ahd-i Cedîd kitablarından mütekid Nasârâ olanların şan ve ahvali dahî zalâm ve iştihahtan azade olamayıp hiç birisi sened-i mutassılı sahîh ile sabit el-esas değildir. Çünkü malum olduğu üzere bir kitabın vacibu't-teslim *Kitab-ı Semavî* olduğu: "Şu kitab filan nebî vasıtasıyla yazılmış ve bilâ-tağyiru tahrif sened-i muttasıl ile bize vasıl olmuştur" diye delil-i tam ile isbat olunmadıkça akl-ı selime emniyet gelemez. Zira öyle zann-ı mücerred ile bir şahs-ı mülheme isnad olunan kitab ol şahsın tasnifi olduğunu isbata kâfi olamadığı misillü bir veya birkaç fırkanın sevk-i gayret ve taassubla iddia-yı mücerredî dahî bu babda hadd-i kifâyede add olunamaz.

Ulema-yı Mesîhiyyun ise Kütüb-i Mukaddeselerinin sıhhatini ya enbiya-yı seleften veya havariyyundan birine isnad-ı mücerreden başka bir delil iradına muktedir olamayıp hâlbuki iddia-yı mücerred bais-i itikad ve itminan olacak edille-i mukniadan olmakla hiçbir âkıl necat-ı uhreviyyesini öyle zaif esaslara binâ edilerek emin u rahat olamaz. Hattâ Kütüb-i Ahd-i Atîk'ten bile çoğunu ve Kütüb-i Ahd-i Cedîd'den Hazret-i İsâ ve Meryem'e mensûb olan yetmişden mütecaviz ve bir takımları elyevm mevcûd bulunan kitablari Mesîhiyyun inkâr edip: "Bunlar ekâzib-i mesnûadandır", (s.47) derler. Bunların tafsilâtını murad edenler "*İzharu'l-Hakk*" a müracaat etsinler.

Ulema-yı Mesîhiyyun'un kudema ve mutaahharini ekseriyetle ittifak etmişlerdir ki (İncil-i Matta) evvelâ lisan-ı İbranîde idi. Fırak-ı Mesîhiyyenin iftirâkı hasebiyle

sonradan asıl nüshayı gayp ettiler. Elân mevcut olan onun tercümesidir. Ve bu tercümeyle dahî isnad edecek indlerinde bir malum şahıs mevcut değildir. Hattâ mütercimın ismi bu âna değin yakinen malum olmadığı efdal-i kudemâ-i Mesîhiyyeden bulunan Cirum (Jerome) itiraf etmiştir.

Vard (Ward) Katolik, kitabında dedi ki: “Cirum (Jerome) mektubunda tasrih etmiştir ki, mütekaddiminden bazı ulamâ İncil-i Markos’un bab-ı âhirinden ve bazı dahî Luka İncili’nin yirmi ikinci bâbının bazı âyetlerinden ve bazısı dahî iki evvelki bâblarından şekk ve iştibâha düştüler. Bu iki bab Marsiyut (Marcionite) fırkasının nüshalarında yoktur”. (İntihâ).

Ve muhakkik (Norton) bin sekiz yüz otuz yedi senesi Bustin (Boston)’da matbû olan nüshasının yetmişinci sahifesinde İncil-i Markos hakkında demiştir ki: “Bu İncil’de tahkîke muhtâc bir ibare vardır ki dokuzuncu âyetinden bab-ı âhirine varıncaya kadar âyetlerdir. Keribah (Griesbach)’a taaccub ederim ki metinde bir alâmet-i şekk va’z etmeyip şerhinde bu âyetlerin mulahakkattan olduğuna edill-e serd eyledikten sonra demiştir ki: "İstinsah kütüb eden kâtiblerin âdet-i malufelerini mülâhazâ ettiğimiz ve onları metinlerinden ibare-i ihrâc etmekten ziyâde (s.48) idhal etmeye râğbet eder olduklarını gördüğümüz halde bu ibârenin şüpheli olduğu sabit olur" ". (İntihâ).

Kezalik Yuhanna’ya nisbet olunan İncil hakkında dahî sened-i kâmil yoktur. Belki hilâfına delil olan bir nice umûr mevcuttur.

(Evvelkisi): Bu İncil’de Yuhanna aynen gördüğü hâlât ve vakayii yazmış olduğuna dair serâhat yoktur. Ve bir şey ki ona zâhir hal şahid ola. Hilafına bir delil olmadıkça nazar-ı itibardan sâkit olmaz.

(İkincisi): Yirmi birinci bâbın yirmi dördüncü âyeti böyledir ki: (İşte bu kelimâtı yazan ve şehâdet eden şâkird budur. Biz dâhi biliriz ki, bunun şehâdeti hakır.) (İntihâ).

Görülür ki, bu sözü Yuhanna hakkında İncil-i Yuhanna’yı tasnif eden âdem demiş ve bu âyette Yuhanna’ya zamir-i gâib ircâ olunup asıl katib kendisini sigâ-i mütekellim ile yâd u tezkâr eylemiştir. Bundan malum oldu ki incil-i mezbûru tertib eden Yuhanna olmayıp bir diğerkatibdir ki, kendi dahî Yuhanna’nın hakkaniyet şehadetine malumât-ı

iddia etmiştir. Zâhir olan bu âdem Yuhanna'nın bazı mektubâtını ele geçirip hazf ve ilave ile bu kitabı yazmış olmalıdır.

(Üçüncüsü): Karn-ı sâîden İncil-i Yuhanna üzerine ihtilaf ve inkar olunduğu zamanda Yuhanna'nın telâmizesinden Pulkarb (Polycarpe) tilmizi İriyus (İrenee) ber-hayat ve mevcûd idi. Niçin münkirlerin makablinde naklini tashih edip serd-i delil etmedi. Eğer sıhhat olaydı bar bar bağırır idi. Eğer bu husussun sıhhatini Pulkarb (Polycarpe) ile tilmizi İriyus (İrenee) meyânında (s.49) geçmemiştir denilirse bu hulya çok baîddir ki; İriyus (İrenee) bir alay lüzumsuz zaîf bahisleri daima üstadından sorup ve öğrenip dururken, "bu incil Yuhanna'nın mıdır?" suâlini sormamak ve fevkâl-gaye hıfz etmemek mümkün müdür? Eğer nisyan etti denilirse bu hulya çok baîddir. Zira İriyus (İrenee) tarîk-i ananeyi hakkıyla bilmek ve mesmuatını lâyıkiyle hıfz eylemekle maruftur.

Hattâ ulemâdan Yosibilyus (Eusebe) 1847 senesinde matbu' olan tarihinden kitâb-ı hâmisin yirminci babında 219 sahifesinde İriyus'un (İrenee) rivâyât-ı lisaniye hakkında olan kavlinde şu vechile nakl eylemiştir: (Ben bifazlillahi Teâlâ şu sözleri işittim. Ve levha-ı sineme yazdım. Evrak üzerine yazmadım ve kadim-i eyyamdan beri adetim budur ki, ol vechile yazdığım şeyleri daima tilâvet ederim.) (İntihâ).

Bundan malum olur ki; karn-ı sâîde dahî bu İncili inkar edenler olmuş ve onlara karşı mukabele edip isbât edilememiştir. Ulemâ ve seniyyeden Silisus (Celse) karn-ı sâîde ("Mesîhiler İncillerini üç dört defa ve belki daha ziyâde maânisi muhtal ve mübeddel olur surette tebdîl ve tahrif ettiler") diye feryad etmiş ve Mani Gizgan (Maniheizm) fırkasının a'zam ulemâsından Festus dahî karn-ı rabi' de; "bu madde-i tahrifîyye vâki ve sahihtir. Bu Ahd-i Cedîd'i ne Mesîh ve ne havariyyun telif etmeyip belki mechuli'l-hal bir âdem telif ile nâsın itibarını celb için havariyyuna ve onların refiklerine nisbet etmiş ve bir takım iğlât ve tenâkuzu havi kitablar telifiyle (s.50) İsevîleri ziyâdesiyle incitmiştir", demiş idi.

(Dördüncüsü): Katolik Herald (Catholic Herald) 1844 senesinde tab' olunan kitabın cild-i sâbii'n 250. sahîfesinde Estadlen (Stahelin) nâm-ı müelliften rivâyetle bu İncil-i Yuhanna'yı İskenderiyye medresesinin talebesinden birisi yazmış olduğundan şüphe olmadığı zikr u beyân eder.

(Beşincisi): Muhakkik Bretşanayder (Bretschneider) ki bu İncil'in külliyesi ve resâil-i Yuhannâ'nın kâffesi Yuhunna'nın olmayıp belki karn-ı sânde onları mechûl bir şahıs yazmış olduğuna kâildir.

(Altıncısı): Kirdinius (Grotius) demiştir ki: "Bu İncil yirmi bab idi. Sonra (Efsus/Efes) Kilisâsı ona yirmi birinci bâbı ilhak eylemiştir".

(Yedincisi): Bu İncil ve Yuhanna'nın kâffe-i tasânifini karn-ı sânde (Vecin/Alogien) fırkası inkâr ettiler.

(Sekizincisi): Yuhanna İncili'nin sekizinci babında vâki ibtida ki on bir âyeti cumhur-i ulemâ red eylemiştir. Ve tercümesi Japoniyye (Süryanice)'de dahî mevcud değildir.

(Dokuzuncusu): Enâcil-i Erbaa'nın telifleri zamanında dahî bilâ-sened birçok rivayât-ı vahiyeye mevcuddur ki, bunlar dahî bile kitabların sıhhat ve selâmetine dair indlerinde bir gûne sened olmadığı sabit olur.

Ez cümle 1822 senesinde matbu olan tefsirinden cild-i rabiin bab-ı sânde (Horne) demiştir ki: "Telif-i enâcilin zamanları hakkında bizlere vâsıl olan nukûl ve ahbâr bütün nâkıs ve neticesizdir. Bizleri biz emr-i muîne isal edemez. Halbuki kudema-i evvelîn meşayihî şu rivayet-i vahiyeyi (s.51) tasdik ve teslim ile hemen durmayıp yazdılar. Ve onlardan sonra gelenler dahî onlara tazimen ol mektubatı keyfema ittifak kabul ettiler. İşte böyle yalan yanlış bir katibden diğer katibe intikal edegeldiğinden ve ol zamanlardan beri hayli müddetler geçdiğinden artık nakd-i temyizi müteazzir olmuştur".

Tekrar cildimiz burada demiştir ki: "İncil-i evvel miladdan ya 37 ya 38 veya 41 veya 48 veya 61 veya 62 veya 63 veya 64 veya 65 senesinde ve İncil-i Sâni ise miladin ya elli altıncı senesinde veyahut ondan sonra altmış beşinci senesine kadar olan senelerin birinde telif olunmuştur. Ve İncil-i Sâlis de 53 veya 63 veya 64 senesinde telif olunmuştur. Ve İncil-i Rabi' dahî 68 veya 69 veya 70 veya 98 senesinde yazılmıştır". (İntihâ).

Ve Risâle-i İbraniyye ve Petrus'un Risâle-i Sâniye'si ve Yuhana'nın Risâle-i Sâniye ve Sâlise'si ve Risâle-i Yakub ve Risale-i Yehuda ve Müşahedât-ı Yuhanna ve Risâle-i Yuhanna'nın bazı fıkraları min haysu'l mecmu' bunların havariyyuna isnadı bilâ-sened

olup bunlar 363 senesine kadar meşkûk idi ve bazı fıkraları ise ile'lân inde'l-cumhur galat ve merduddur. Hattâ fıkralar lisan-ı Süryanî üzerine tercüme olunanlarında gayr-i mevcut ve Arab kilisalarının kâffesinde Petrus'un Risâle-i Sâniyyesi ve Yuhanna'nın İkinci ve Üçüncü risâleleri ve Risâle-i Yehuda (s.52) ve Müşâhedât-ı Yuhanna metrûh ve merdûddur. Ve kenîsa-i Süryaniyye ise ibtidâden ilel-ân red eder.

Müfessir (Horne) tefsirinde cild-i sâni ve 207 ve 206 sahifelerinde demiştir ki: "Petrus'un Risâlesi ve Risâle-i Yehuda ve Yuhanna'nın İkinci ve Üçüncü Risâlesiyle Müşâhedâtı kezâlik İncil-i Yuhanna'dan bab-ı sâninin ikinci âyetinden on birinci âyetine değin âyetler ve Yuhanna'nın Risâle-i Ūlasından beşinci babından yedinci âyet tercüme-i Süryaniyyede kat'a mevcut değildir. (İntihâ). Demek ki tercüme-i Süryaniyye mütercimi indinde bu mezkuratın huccet ve sıhhati olmadığından esna-yı tercümede iskat eylemiştir.

Vard (Ward) Katolik 1841 senesi kitabının otuz yedinci sahifesinde: "Protestan a'lem ulemâsından (Racers/Rogersin) (Risâle-i İbraniyye) Risâle-i Yakub'u ve Yuhanna'nın İkinci ve Üçüncü Risâlesiyle, Müşâhedâtını kütüb-i mufassalayı itikaden tekzib eyleyen fırka-i ulema kütüb-i mukaddese cümlesinden ihrac eylediklerini beyan etmiş ve protestan ulemasından (ve ekserisi) dahî müellif Yusniys (Eusebe)'in asrına kadar her kitab vacibu't-teslim olmadığını iddia ile beraber Risâle-i Yakub ve Risâle-i Yehuda ve Petrus'un Risâle-i Saniyyesi ve Yuhanna'nın Risâle-i Saniyye ve Salisesi, tasanif-i havariyyundan olmadığı sözünde dahî ısrar göstermiştir. Ve Risâle-i İbraniyye dahî bir müddete kadar merdud olduğu misillü Petrus'un Risâle-i Saniyye ve Salisesiyle, Müşâhedâtı ve Yehuda Risâlesi Süryanî ve Arab kilîsalarında (s.53) vacibetü't-teslim değil iseler de bizlerce müsellimdir", demiştir. (İntihâ).

Müfessir (Lardner) tefsirinin cild-i rabiinde 175 sahifesinde: " Serl (Cyrille)'in ve onun asrında olan (Lorşilim) Kudüs-i Şerif kenîsasının indlerinde Kitab-ı Müşâhedat teslim olunmadığını zikr-i tavzih ve mûma ileyh (Serl/Cyrille)'in yazdığı *Fihrist-i Kanun*'da bu kitabın ismi dahî bulunmadığını tasrih eyledikten sonra 323 sahifesinde bu Müşâhedat-ı Yuhanna tercüme-i süryaniyye-i kadîmede mevcut değildir. Ve bunun üzerine ne (ve Barhibiriyus/Barhebraeus) ve ne de (Yakub) nâm-ı müellifler taraflarından şerh yazılmıştır. (Ve Eybidicsu/Ebedjesu) nâm-ı müellif dahî kendi kitab-ı Fihristinde Risale-i saniye Petrus ve Risale-i Saniye ve Sâlise-i Yuhannayı ve

Müşahedat-ı Yuhannayı ve Risale-i Yehuda'yı bil-külliyeye terk eylemiştir. Ve bu babda Süryanîlerin raiyyeleri de budur", diye beyân ve teşrih etmiştir. (İntiha).

Katolik Herald (Catholic Herald) cild-i sâbiin 206. sahifesinde der ki; "(Roz/Rose) nâm-ı müellif kitabının 160. sahîfesinde Prttestan ulemasının ekserileri Kitab-ı Müşahedat'ın vacibu't-teslim olduğunu teslim eylemezler. Ve (Profer Ewald/Prof. Ewald) şahadet-i kaviyye ile isbât eder ki, bu İncil-i Yuhanna ve Resâil ve Müşâhedat'ı yalnız bir musannıfın tasnifatı olmak mümkün olamaz", demiştir.

Ve Yuvesbiyus (Eusebe) tarihinin kitab-ı sabiinden yirmi beşinci bâbda Vebnisişen (Dionysius)'den naklen: "kudemâ, Kitab-ı Müşahedâtı kütüb-i mukaddeseden çıkarıp (s.54) red ve cerhine sa'y eylediklerinin beyânı sırasında; (işbu Kitâb-ı Müşahedât baştan aşağıya manasızdır. Ve onu havariyyundan olan Yuhanna'ya nisbet sırf galat olup cehâlet ve adem-i rûyet eseridir. Ve onun musannıfı ne havari ve ne Mesîhi ve ne bir sâlih-i âdemdir. Belki bu Müşahedâtı (Serinthisen/Cerinthiens) nâmında (bir Rumlu ?) tasni' ve Yuhanna'ya nisbet eylemiştir)", fikralarını irâd ettikten sonra kendisi der ki: (Lâkin bu kitâbı Kütüb-i Mukaddeseden çıkarmaya muktedir olamam. Zirâ bî-nihaye ihvânımız kitab-ı mezkûre ta'zim ediyorlar. Ve ben bu kitâbın musannıfı bir racul ilhamı olduğunu teslim ederim. Amma Yakub'un karındaşı ve Zeydî'nin veledi ve İncil'in musannıfı bulunan Yuhanna-yı Havari olduğunu pek kolaylıkla teslim edemem. Belki muhavere-i vâkıasından ve gayr-i sözlerinden malum olan havari olmamasıdır. Ve kitâb-ı mezkûrun musannıfı Kitab-ı A'malde mezkûr olan Yuhanna dahî değildir. Zira onun İşaya memleketine geldiği sübût bulmadı. Bu âdem İşaya ahalisinden bir diğeri Yuhanna'dır ki, her ikisinin üzerine Yuhanna ismi verilmiştir.

Ve kezâlik İncil ve Risâle ile Kitab-ı Müşehâhedatın ibâre ve mazmunlarından malum olur ki, İncil ve Risâle müellifi olan Yuhanna bu kitabın musannıfı değildir. Zira İncil ve Risâlenin ibâresi lehce-i Yunanîde hüsn-i intizam üzerinedir. İçinde elfâz-ı muğlâka yoktur. Amma Kitab-ı Müşâhedâtın ibâresi böyle olmayıp muhâvere-i Yunaniyyeye muhalif bir gayr-i (s.55) müteârif üslub üzeredir. Ve havari olan Yuhanna İncile ve Risâle-i âmmesinde ismini izhâr etmeyip belki kendi nefsinden mütekellim veya gâib sigalarıyla tabir eder. Ve bir şey temhid etmeksizin maksûde şuru' ediverir. Bu şahıs ise böyle olmayıp başka bir meslektedir.

Ez cümle bab-ı evvelin birinci âyeti: ("Şol Yesu' Mesîhin ilanı ki, Allah Teâlâ O'nu Mesîhe i'ta etti. Yakında olması muhakkak olan şeyleri kullarına göstereyim için ve onu kendi kulu Yuhanna yediyle gönderdi".) ve dördüncü ayeti: ("Yuhanna'nın vasıtasıyla yedi kilîsaya beyân ahkâm etti".) ve dokuzuncu ayeti: ("Ben sizin muzayikada ihvanınız ve melekût-i Yesu'il-Mesîh'de ve onun sabr ve tahammülünde şerîk ve refîkiniz olan Yuhanna'yım"). Ve kezalik yirmi ikinci babın sekizinci âyeti: ("Ben vakayii görüp ve işiten Yuhanna'yım".) nehc u üslublarında olup işte bu âyetlerde tarikât-ı Havarinin hilâfına olarak ismini izhâr eylemiştir.

Eğer hilâf âdet-i kadîme olarak kavmine kendini bildirmek için burada ismini izhâr eyledi, denirse cevap verilir ki, eğer muradı bu ise kendine mahsus olan künye ve sıfatı yazmalıydı. Meselâ ben Yakub'un karındaşı ve Zeyd'in oğlu Yuhanna'yım. Veyahut Hazret-i Mesîhin müridi ve onun mahbûbu olan Yuhanna'yım, emsali tabirât etmeliydi. O ise vasf-ı hâssından ihtiraz edip asla imtiyaz vermeyecek şirket ve uhuvvet tabirleriyle ifade eyledi. Benim kasdım (s.56) ukâla-yı istihzâ değildir. Belki iki şahsın ibareleri beyinde bulunan fark-ı celîyi izhâr etmektir.) makalatını derc eyledi. (İntihâ).

Yine Yüvesbiyus (Eusebe) tarihinden Kitâb-ı Sâlisin bab-ı sâlisinde demiştir ki: "Petrus'un evvelki risâlesi doğrudur. Lâkin ikincisi bir zamanda kütüb-i mukaddeseden olamaz. Ancak Pavlus'un on dört risâleleri kıraat olunur. Fakat bazı nâs Risâle-i İbrâniyeyi kütüb-i mukaddeseden ihrac etti". (İntihâ).

Ve yine kitab-ı mezburun yirmi beşinci bâbında Risâle-i Yakub ve Risâle-i Yehuda ve Petrus'un İkinci Risâlesi ve Yuhanna'nın İkinci ve Üçüncü risâlelerinde ihtilaf olunup hakîka müellifleri meçhul olduğunu tasrih eylemiştir. Ve kezalik tarih-i mezkûrun kitab-ı sâdisinden yirmi beşinci babında beyân olunduğuna göre Risale-i İbraniye hakkında Orcin (Origene)'in kavli budur ki, "elsine-i nâsda deveran eden bu risaleyi (şebb-i Rum) da olan (Gülnaht/Clement) nâm kimesne yazmıştır. Ve bazıları dahî onu Luka tercüme etti", diyorlar. (İntihâ).

188 tarihi ricalinden (İrinyus/İrenee Bişebbis) ve 220 senesinde geçen ve (Hippolinis/Hippolitus) ve 251 senesinde geçen (Pontis ? /Novatus) nâm-ı müellifler risâlei mezkûreyi külliyyen inkâr etmişlerdir. Ve iki yüz tarihi ricâlinden (Tertulin

Brestaber-i Karnehic/Tertullien presbiter-i Carthage) demiştir ki: Risâle-i mezkûre Berniya (Barnaba)'nın risalesidir".

Ve 212 ricâlinden (Kis Bersteber-i Rum/Caius Presbiter-i Rum) dahî Pavlus'un risâlelerini on üç adet sayıp: (s.57) "Risâle-i İbrâniyye onlardan değildir", demiş. 248 ricâlinden (Saipren Bişebb-i Karnehic/Cyprien (Bişebbi ?) Carthage) dahî bu risâleyi hiç zikr etmemiştir. Süryani kilisâsı dahî bu ana kadar Petrus'un Risâle-i Saniyesini ve Yuhanna'nın Risâle-i Saniye ve Sâlisesini teslim etmemiştir. Ulemâdan (Askalcen/Sealiger) dedi ki: "Petrus'un Risâle-i Sâniyesini yazan âdem zamanını zayi eylemiştir".

Ve 1850 tarihinde matbu olan (Bible) târihinde mezkûrdur ki Risâle-i Yehuda hakkında (Kirutus/Grotius) nâm-ı müellif: "(Aydernik/Hadrianus) saltanatı zamanında (Orşilim) uskuflarından on beşinci uskuf olan Yehuda'nındır", demiştir. (İntihâ).

İncil-i Yuhanna'yı şerh eden müellif-i kadîm Orcin (Origiene) şerh-i mezkûrun cild-i hamisinde; "Pavlus'un her kilîsaya tahrîrâtı olmayıp bazı kilisâlara yazdığı şey dahî iki nihâyet dört satırdan ibarettir", demiştir. Orcin (Origiene)'in bu kavline göre Pavlus'a mensub olan risâlelerin cümlesi kendi telifi olmayıp belki sâirlerinin tasnifatı olduğu halde ona nisbet olunduğu anlaşılır.

Pavlus'un Galatyalılara Risâlesinde ikinci babda şu cümle muharrerdir: "Amma Antakiyye'ye geldiği zaman Petrus tazire mustahak olmakla ben O'nun yüzüne karşı kalktım. Zira (İsâ'nın bu emri) Yakub tarafından bazı kimesneler gelmezden mukaddem Petrus taifelerle beraber taam ederdi. Lâkin onlar geldik de hitanlı olanlardan korkmakla (s.58) onlardan ictinab edip ayrıldı. Ve sâir Yehudîler dahî Petrus ile beraber medar ederlerdi. Ol suretteki (Barnabas) bile onların medarlarına muvafakat gösterirdi. Lâkin İncil'in hakîkatine göre istikamette sulûk etmediklerini gördüğünde cümlenin huzurunda Petrus'a hitaben; eğer sen Yehudiyken taifeler gibi geçinirsen niçin tâifelere Yehudî gibi geçinmeye zor edersin. Biz tâife günahkarlarından olmayıp zaten Yehudîler bulunarak tebrî-i insan amel-i şeriat vasıtasıyla değil ancak İsâ'l-Mesîh'e iman getirmekle olduğunu bilirler iken kendimiz a'mâl-i şeriatla ancak Mesîhe iman etmekle tebrîr olunmaz için İsâ'l-Mesîh'e iman eyledik. Zira a'mâl-i şeriatla bir cesed tebrîr olunmaz".

Bu ibarelerin mukaddimesi neticenin hilafı olmakla ikisinin birisi sonradan ilave olunmak me'muldür. Çünkü Pavlus mektubunda Petrus'u Antakiyye'de nasıl ta'ziz ettiğini beyan ettiği halde ona iftira ettiği kabahat (eğer Petrus gibi bir Ruhü'l-Kuds mülhemi ve Mesîh'in hemdemi zâta bu tabir sû-i edeb değil ise) putperestlerle beraber hilaf-ı âyin benî İsrâil'e taam etmesi idi. Hattâ O'nu azarladığında: "Sen Yehudî olduğun halde putperestler gibi mübalat-ı diniyyede bulunmaz isen onları ne selahiyyetle Yehudî şeriatına davet edersin", demişti. Lâkin ondan sonra Pavlus hazretleri ağzı değiştirip a'mâl-i şeriatın lüzümsuzluğundan bahse başlar. Ve üçüncü babda buna dair bir kaç sahîfe (s.59) lakırdı söyler de sonra kendisi şeriat-ı Mûsâ'yı tamamen icra eder. Nitekim Rasuller A'mâlinin birinci babında şöyle yazılır: (Pavlus) Orşilim'e gelip şakirdanı ile Yakub'un yanına girdik de cümle ihtiyarlar geldiler ve Pavlus'a hitaben: "Ey karındaş! İman etmiş Yehud'iler'den kaç bin kimse olduğunu görüyorsun. Bunların cümlesi yani şeriatın yani şeriat-ı Mûsâ'nın gayretini çekerler. Senin hakkında dahî taifelerin arasında bulunan bil-cümle Yehudîler'e evladını hitan etmeyip âyinleri üzere sülûk etmemekle Mûsâ'dan irtidad etmelerini sen talim edersin, diye haber aldı. İmdi ne ola halkın cem olması her vech ile icab eder. Zira senin geldiğini işitirler. İmdi bu bizim sana söylediğimizi yap biz ne nezri olan dört âdem var. Bunları alıp onlar ile beraber kendini tathîr edip başlarını traş etsinler diye onlar için masraf eyle ki senin hakkına işittikleri nesnelere aslı olmayıp ancak kendinin dahî şeriate ittiba' ederek mucîbinde sülûk ettiğini cümlesi anlasınlar. İman etmiş tâifeler ise biz mektub gönderip böyle nesnelere birine imtisal etmeyerek yalnız putlara zebh olunandan ve kandan ve boğulmuştan ve zinadan ictinab etsinler diye hükm eyledik", dediler. O zaman Pavlus bu âdemleri alıp ertesi gün onlar ile tathîr olunarak tathîr günlerini itmam ettiğini haber verip her birileri için kurban takdim oluncaya değin heykele girdi. İşte görülür ki koca Pavlus şeriat ile beden tebrîr olunmaz. Mesîh bizim (s.60) için melun olmakla bizi şeriat lugatından halas etti deyip dururken kendisi Yakub'un ve ihtiyarların nushiyle amel olarak şeriat üzere tathîr olunur heykele girer.

İmdi Pavlus'un bu risâlesindeki şu fıkra bizi din-i Nasârâ esrarından birkaç noktaya vakıf eder.

(Birincisi): ‘Pavlus’un hitana lüzum yoktur’, dediği iman eden Yehudîler beyninde şayi’ olarak bunlar ise şeriat-ı Mûsâ’dan inhiraf etmemek üzere Mesîh’e iman getirmiş olduklarından şeriatın ta’yir ve tahrifine razı olmadıklarıdır.

(İkincisi): Ol esnada şeriatın devam zevali pek mültezem olmayıp Hazret-i İsâ’nın biraderi olan zat ne ola halkın cem olması her vechile icab eder, diyerek asıl maksat her ne tarik ile olursa olsun halkı kendi mezheblerine cem etmek olduğu anlaşılır. Mücerred halkı cem için İsâ’nın biraderi Pavlus’a böyle bir teklif etmek derecesinde bulunursa artık din-i Mesîh’in ne kavî esaslar üzerine mebnî olduğu kıyas olunmalıdır.

(Üçüncüsü): Miladın asr-ı sânisî evasıtında (Hirapolis) piskopusu bulunan meşhur (Paypas) kitabında Hazret-i İsâ’nın akval ve efaline dair yalnız iki nemîka-i muhtasara zikr edip bunun biri havariyyundan Petrus’un tercümanı olan Markos’un ve diğeri dahî lisan-ı İbranî üzere bazı evamir u ahkamı müştamil bir mecmuası Matta’nın olduğunu ve Markos’a (s.61) mensub olan nemîka gayet muhtasar ve nâkıs ve tertib-i ezmine üzere yazılmayıp fakat bazı hikayat ve makalattan ibaret idüğünü beyan eder. Bundan anlaşılın asr-ı sâni evasıtında Matta ile Markos’un birer nemîka-ı muhtasaraları mevcut olup (Paypas) onları görmüş ve evsaf-ı muharrere ile birbirinden farklarını dahî söylemiştir.

Elyevm elde bulunan Matta ve Markos İncilleri ise adeta yekdiğerinden istinsah olunmuşça birbirine müşâbih ve mufassal olduklarından Paypas’ın gördüğü nüshaların bunlar olmadığı veyahut sonradan ilavat ile büyütölmüş oldukları zâhirdir.

Luka ve Yuhanna İncilleri’ne gelince, Paypas bunlardan asla bahs eylemez. Hususuyla (Paypas) (Hirapolis)’de bulunduğı ve Yuhanna’nın şakirdanı ile mülakat edip onlardan ahz-ı malumat eylediğı halde Yuhanna İnciline dair harf-i vahid söylememesi bu İncil’in o tarihten sonra yazıldığını isbat eder.

Matta İncili’nin dokuzuncu babında vaki’ onuncu ayette şöyle yazılıdır: (Ve İsâ oradan ileri geçip gümrükte Matta nam-ı âdem görüp O’na: "Bana tabi ol", dedik de, o kimse kalkıp O’na tabi oldu). İmdi bu sözü yazan Matta kendisi ise niçin beyan etmeyip bir başka Matta gibi söylemiştir? Matta İncili’nde Hazret-i İsâ lisanından söylenen her makale o kadar uzundur ki, bunların her birini bir mecliste ve bir nefeste söylemek mümkün değildir. Ez cümle onuncu babdaki mebuslara (s.62) verdiğı nasâyih ve

talimat ve beşinci ve altıncı, yedinci bablarında müselsel-i muttasıl söylediği makalat ve yirmi üçüncü babda Ferîsîler'e hitaben ta'dâd ettiği ta'zirat ve sekizinci babda mütevaliyen söylediği temsilat şübhe yoktur ki, birer mecliste vaki' olmuş şeyler değildir. Ve bunun delili dahî bu makalat ve temsilatın sâir enacilde mecalis-i adîdeye taksim olunmasıdır. İşte bundan sabit olur, bu İncil'in müellifi Hazret-i İsâ'nın refik-i daimisi olan gümrükçü Matta değildir.

Matta İncili'nde a'ma ve ebras ve cinli fıkraları ve mucizi ile eşhas-ı kesîreyi itâm hikayesi hep ikişer mahalde beyan edilmiş ve halbuki Markos ve Luka İncilleri'nde bu vakaaları yalnız birer mahalde zikr etmişlerdir. Bundan malum olur ki, Matta'ya nisbet olunan İncil'in müellifi bu kitabı yazarken iki me'haza müracaat edip bir vakaayı ikisinde de az bir tağyir ile farklı gördük de başka başka zan ederek kitabına derc eylemiştir.

Hususen Matta İncili'nde İsâ'nın resullerini putperest tâifeler tarafına gitmemek ve Samiriyyeliler şehrine girmemek üzere tenbiye ettikten sonra kendisi putperest yüzbaşının uşağına ve Kenanlı avratın kızına şifa verir.

Ve yedinci babında: “Mukaddes nesnelere köpeklere vermeyin ve incilerinizi hınzır önlerine atmayın”, diye. Yirmi sekizinci babda: “Cemi' tâifeleri ta'mid edin”, der. Ve onuncu babda: “İbnu'l-insan gelmedikçe siz benî İsrail şehirlerini tamam devr etmeyeceksiniz”, deyip yirmi (s.63) dördüncü babda: “İncil bütün tâifelere vaz' olunduktan sonra âhir gelecektir”, der. Bunlar ve bunların emsali lâ yuid ve lâ yuhsî ihtilaf ve tenakuzlar bu incilin merreten ba'de uhrâ ilavat ve tahrifata uğradığını yani şübhe vermeyecek surette isbat ederler. Bazı vukuat-ı esasiyye sâir incillerde mevcut olduğu halde Matta İncili'nde yoktur. Mesela, yetmiş şakirdin intihabı, İsâ'nın mele-i havariyyunda urûcu ve icra-yı îd için iki kere Orşilim'e gelmesi ve Luazer'in mezardan kalkması bunda olmakla kitabın havariyyundan Matta'ya isnadı meşkûktur.

Markos ise cümle müverrihinin ittifakı üzere havariyyundan olmayıp belki havariyyundan olan Petrus'un tercümanı idi. (Paypas) der ki: “Markos Petrus'un tercümanı idi. İsâ'nın akval ve efalini mümkün merteye sıhhat ezberinden yazdı. Lâkin İsâ'nın akval ve efalini intizam üzere yazmadı. Zira kendisi ne Hazret-i İsâ'dan işitti ne de O'nun yanında bulundu. Dediğim gibi Markos yalnız Petrus'un

rüfekasından idi. Petrus ile söylediği şeyleri kelam-ı İsâ'yı havî bir kitab olsun maksadıyla müretteb söylemeyip icab vakti ve meclise göre söylediğinden eğer Markos kitabında bazı hususâtı üstadından zapt etmiş gibi yazarsa ta'yib olunmamalıdır. Çünkü Markos işittiği şeyleri unutmayarak ve tağyîr etmeyerek iltizam etmişti”.

Bunun üzerine mütekaddimin ulemâ-yı Nasârâ (s.64) gûna gûn şerhler yazdılar. Bunlardan (İrene) dedi ki; Markos mahfuzatını Petrus'un ve Pavlus'un vefatlarından sonra yazdı. İskenderiyyeli (Kalman) kavlince daha Petrus Roma'da va'z ederken Petrus'un ashabı rica etmekle yazdı. Ve Petrus kitabın yazıldığını işitti, lâkin yapıp yapmaması için bir şey demedi. Müverrih (Ouseb) bilakis dedi ki; Petrus keyfiyeti işittik de şakirdanının böyle gayretlerinden memnuniyet gösterdi ve kilisalarda onun okunmasını tenbiye eyledi. Halbuki Markos'un İncili Petrus'un Risâlelerinden ziyade Matta'nın İncili'ne mukalleddir. Bu takdirce Paypas'ın Markos yazdığı dediği kitab elde bulunan ikinci incilin başkasıdır. Markos İncili'nin altıncı babında; (Zira Hirodes kendi karındaşı Kilus'un zevcesi Hirodiya'yı tezvic etmiş olmakla Yahya'yı tutturdu ve zindana habs eyledi.) manasında olan on yedinci ayet galattır. Zira Yosifis nam-ı müverrihin tarihinden on sekizinci kitabın beşinci babında Hirodiya'nın zevcinin ismi Filyus olmayıp Hirus olduğu musarrahtır. Bu galat Matta'da dahî vardır. Hattâ (1821), (1844) senelerinde tab olunan tercüme-i Arabiyye'nin mütercimleri ayeti tahrif edip Matta ve Luka'nın ibarelerinde olan Filyus lafzını iskad eyledilerse de sâir müsha ve tercümelerde mevcuddur.

Yine Markos İncili'nin bab-ı sânisinde (Hazret-i İsâ onlara (s.65) dedi ki: "Davud'un kendi ve yanında olanlar aç ve muhtac olduğu zaman imamların reisi Abiyasar'ın günlerinde Beytullah'a nasıl dahil olduğunu ve ekli imamlara mahsus olup gayrilere helal olmayan nan-ı takaddimeyi ekl eylediğini ve yanında bulunanlara da verdiğini okumadınız mı"?) manalarında olan yirmi beşinci ve yirmi altıncı ayetler dahî iki vechle galattır;

(Birincisi): O vakit Hazret-i Davud yalnız idi, yanında hiç kimse yok idi.

(İkincisi): O günlerde imamların reisi Abiyasar olmayıp belki Abiyasar'ın babası Ahimelik idi.

Luka'nın dahî havariyyundan olmadığı müttetekun aleyhtir. Luka İncili'nin ibtidasında der ki: (Ey faziletli Teofilus! Kelamın vekilleri olup re'yi'l-ayn müşahede etmiş olanların bize teslim ettikleri vechile meyanımızda sıhhat üzere malum olan nesnelere beyanını tertib ve tahrîr etmeye nice kimselerin mübaşeretinden nâşî ben dahî cemi' hususata kemal-i dikkatle kesb ittilâ' ettiğim vechile sana talim olunan nesnelere hakikat üzere bilesin diye sıra ile sana testîr etmek bana münasib göründü). İşbu ibareden birkaç mana anlaşılır;

(Birincisi): Müellifin zamanında daha birçok kimseler İnciller yazdıkları sırada Luka bu İncili yazmıştır.

(İkincisi): Havariyyun eliyle yazılmış hiçbir İncil bulunmadığını Luka zımnen beyan eder. Zira kelamın vekilleri re'yu'l-ayn müşahede edenler ile İncil yazarları tefrik eder.

(Üçüncüsü): (s.66) Kendisi için: "Havariyyundan birinin şakirdim", demez çünkü Havariyyundan birine isnâd ile o asırda pek çok müellifât bulunduğundan öyle bir senedin kendi kitabınca medâr-ı emniyet alçağını ümid etmeyip belki cemi' hususâtı kendisi esâsından tahkik ile kesb ittilâ' ettiğini daha kuvvetli bir sened makâmında gösterir (dakika) : Protestan papazların her İncil tab ettiklerinde mahal-i itirâz olan ibâreleri bir kelime-i münâsibe ile tahrif ve tağyir etmek âdetleri olduğu gibi 1866 senesinde İstanbul'da bastıkları , Türkçe İncil nüshasında dahî bu ibâreyi başka şekle koymuşlar. Yani (cemî-i hususâta kemâl-i dikkatle itilâ' ettiğim vechile) yerine (benim dahî ibtidâden cemî-i husûsata dâir vukûf-i tâmam bulunmuş olmakla) ibâresini vaz' ile manâyı maksadlarınca değıştirmişlerdir. Lâkin Fransızca nüshalarda ve Almanya'da basılan müellefâtta bu ibare bizim tercümemiz üzeredir.

Luka İncili'nin üçüncü babında yirmi yedinci ayeti [İbn Yuhanna (Yohanan) bin Desâ Reşa) bin Zerubbabil bin Şealtiel bin Sîzî (Neri)] sûretinde muharrer olup üç galatı hâvîdir.

(Birincisi): Ahbâr-ı eyyâmın Sıfır-ı evvelinden bab-ı sâlisde Zerubbâbil evladı tasrih olunmuştur. Orada bu isim (Reşa) ile bir kimse yoktur. Ve şu sûret Mattâ'nın yazdığına dahî muhâlifdir.

(İkincisi) : Zerubbâbil Fedâya (Pedaya) oğludur. Şealteil oğlu değildir. Şealteil'in birâderzâdesidir.

(Üçüncüsü): Şealteil Yuhannâ oğludur, (s.67) yoksa Sizi (Neri) oğlu değildir. Mattâ dahî böyle tasrîh eyledi.

Yine Luka İncili'nin bab-1 sâlisinde Şânih (Şelah) bin Kenan bin Erfahşad (Arpakşad) diye mûnderic olması dahî galattır. Zira Şâneh (Şelah) Erfahşad (Arpakşad)'ın oğludur, oğlunun oğlu değildir. Ahbâr-ı eyyâm Sıfır-i evvelinin bab-1 evvelinde ve Sıfır-i tekvînin on birinci babında böyle musarrahtır.

Ve Luka'nın ikinci babında (o günlerde Kayser Agustûs tarafından bütün memâlik-i meskûnenin tahrîr olunmasına fermân sâdır oldu. Bu ilk tahrîr (Kirinius) nâm-ı zâtın Suriye valisi olduğu zamanda idi) manasını mübîn olan birinci ve ikinci âyetler dahî galattır. Zira Romalılar bütün memâlik-i meskûneye hiçbir zamanda mutasarrıf olamadılar ki, tahririne fermân sâdır olabilsin. Hatta Protestan papazları mu'tadları üzere bu suâli def için 1866 senesinde Dersâadet'te bastırdıkları Ahd-i Cedîd nüshasında ibareyi tahrif edip (o günlere vaki' olan Kayser Augustus tarafından cemi-i meskûne deftere kayd olunmak babında fermân sâdır oldu) sûretinde yazdılar. Lakin 1867 senesinde İngiltere cemiyetinin Paris'te tab ettiği Türkçe nüshada bu ibâre (ve o günlerde vâki oldu ki Kayser Augustus'un tarafından bütün dünyayı tahrîr etmeye fermân çıktı.) sûretinde muharrerdir. Bundan da sarf-ı nazarla beyân olunan tahrîr maddesinin tahkîkine girişildik de ne Luka'ya muâsır olan Yunan müverrihleri kudemâsından bir kimse (s/68) ne de Luka'dan biraz evvel geçen müverrihler şu tahrîre dâir bir söz söylemediklerinden ve Kirniyûs ise Hazret-i Mesîh'in velâdetinden on beş sene sonra Suriye'ye vali olduğundan emr-i tahrîrin vukuu meşkûk ve vuku' bulmuş ise dahî Kirniyus zamanında olamayacağı bedîhis'-sübuttur.

Yuhanna'ya geldiğimizde malum olduğu üzere ona nisbet olunan İncîl-i râbiin zuhûruna kadar din-i Mesîh esasen şeriat-ı Mûsâ'dan ayrılmayıp Tevhid-i ilâhî üzere mübtenî idi. Zira ekânîm-i selâseden ibtidâ bahs eden ve Mesihîyyun arasına itikâd-ı teslîsi sokup onları din-i Mesîh'den tefrik eyleyen bu kitabdır. Binâberîn bu kitabın asıl hakikat üzerine icrâ-yı tahkîkat edilmek gayet mühimdir. İncil-i mezkûr hakkında kudemâ-yı Mesihîyyun âsârında bulunan ekvâl-i adîde bâlâde beyân olunmuştu. Bu

kitab Zeydî oğlu Yuhanna'nın olmayıp belki ikinci asırdan mechûlî'l-asl bir şahıs tarafından kaleme alındığını asr-ı hâzır ricâlinden bulunan Avrupa muhakkikleri delâil-i adîde isbât eylemiştir.

(Delil-i Evvel): İncîl-i mezkûrun ibtidâsında (ibtidâda kelâm var idi ve kelâm Allah'ın indinde idi, Kelamullah idi) ve sözleri yazılıdır. Bu sözler ilm-i Kelâm'ın mesâil-i dakîkasından olup diğer İncîllerin hiç birinde yoktur. Eğer bu sözler İsâ'dan işitilmiş olaydı Enâcil-i sâire dahî bulunurdu. Bundan zâhir olur ki, bunu yazan (s/69) havariyyundan Yuhanna olmayıp belki Roma ve İskenderiyye mekteblerinde Eflâtun'un ekânim-i selâsesi bahsini okumuş bir âdemdir. Nitekim ânifen beyan olunacaktır.

(Delil-i Sâni): İncîl-i Râbiin sekizinci babında birinci âyetten on birinciye kadar mezkûr olan zâniye avrat fıkrasını cümle Hıristiyan kilisaları kabul etmeyip red eylediler. Ve bu fıkra İncîl'den değildir derler. Bundan anlaşılır ki, bunu yazan derdest eylediği bir çok enâcil-i makbule ve gayr-i kabûlden toplayıp gözüne ilişen şeyi kitabına koymuş veyahut kendinden sonra başkası bu fıkrayı ilâve eylemiştir. Halbuki vech-i evvele göre müellif hakk ve nâ-hakkı tefrik etmeyerek bir mecmua yazmış olacağından kabule gayr-i şâyân sâir şeyler olmak dahî mümkündür.

Vech-i sâniye nazaran bu İncîl'in muharref olduğunu itiraf etmek lazım gelir. İki surete göre dahî aslı-ı meşkûk ve itikada gayr-i şândır.

(Delil-i Sâlis): Sâir İncîllerde bulunan temsilât ve bazı ahvâl-i mucizat bunda bulunmayıp bilâkis onlarda bulunmayan bir çok şeylerin bunda bulunmasıdır.

Luâzer'in ihyası ve suların şarâba tahvîli ve çarmlıhta iken sevdiği şâkirdi ile vâlidesini birbirlerine tavsiyesi gibi nitekim tafsilâtı ânifen gelecektir.

(Delil-i Rabi'): Mütakaddimînden ne (Paypas) ne de (Custin) dahî bu incîli gördüklerine dâir bahs etmemişlerdir. Hususen Custin dahî Yuhanna kitabı Yuhanna'nın telifi olduğunu tasdik ettiği halde İncîl-i Rabi'e dâir bir söz söylemez. (s.70)

(Delil-i Hâmis): Enâcil-i sâlisede mûnderic ve muhkî olan ahvâlin tarz-i şivesi ile İncîl-i râbiin edası büsbütün mütehâliftir. Mesela, Enâcil-i selâsede Hazret-i İsâ âdeta

halkın terbiyesini iltizâm eder. Bir muallim suretinde Ferisîlerin ahvâl-i riyâkârânelerine muteriz görülür. Tasfiye-i kalb ve takarrabu ilallâh ve muhabbet-i nev'-i beşer için vâ'z ve hüsn-i ahlâk ve şer'-i Mûsâ'ya muğayyir olan temâyülattan şediden nehy eder. Velhâsıl halka talim ettiği ders ve nasâyih gayet açık ve tabii ve her sınıf ahâlinin idrâkine muvâfıktır. Bu üç İncil her ne kadar bazı ahvâlde yekdiğere zıd ve muhâlif iseler de müttefik oldukları hususâtta cümlesinin bir menba'dan münşei olduğu anlaşılır. Lâkin İncil-i rabi' olmayıp gerek sûret-i ifâdede ve gerek ahlâk ve etvâr-ı Mesîhiyyede bambaşka bir vadi ittihâz eder. Bunda Hazret-i İsâ Yunanın ilm-i kelâmına vâkıf gayet dakîk bir mütekellim olup sözleri havfullah ve iktisâb-ı hüsn-i ahlâk cihetlerine matûf olacak yerde kendi, ekseriya şahsının uluviyyetinden bahs eder. Ve bunu dahî beyne'l-mille müteârif olan fikr-i Mesîh elfaz u tabiratıyla söylemeyip belki İskenderiye medreselerinde mütedâvil olan kelime ve kelâm mebâhisi üzerine bina kılar. Ve sözleri Enâcil-i Selâse'de ne kadar sade ve açık ise bunda o kadar kapalı ve mübhem ve ekseriya iki manaya müstemil ve mahsusân düzülmüş surette muntazam ve mükerrerât ile memlûdur. Ve onda (s.71) isti'mâl olunan şive-i kâtiâne kalbi celb edecek yerde red ve tenfir eder. Hatta Enâcil-i Selâse ile bunun farkı o rütbededir ki, eğer bu İncil şimdiye kadar meydanda bulunmayıp da bir mahalde gizlenmiş ve bugün ansızın zuhûr etmiş olsa bunun Havariyyun telifi olmadığına kimse inanmazdı. Lakin nice asırlardan beri kulakları alışmış olduğundan bu garâibi Nasârâ göremezler.

(Delîl-i Sâdis): İncîl-i mezkûrda görülen galatât-ı adîdedir. Ez cümle Yuhanna İncili'nin bab-ı evvelinden elli ikinci âyet (hakka hakka! size söylerim ki, şimdiden sonra semâyı açılmış ve ibn'ul insânın üzerine Allah'ın melâikesinin çıkıp indiklerini göresiniz) meâlinde olup, halbuki İsâ'nın bu kavli ta'mîd olunduktan ve Ruhul-Kuds'ün nüzûlünden sonra vaki' olup, ondan sonra semânın açıldığını ve melâikenin Hazret-i İsâ üzerine nüzûl ve suûdunu bir kimse görmemiştir. Ve İncîl-i mezkûrun üçüncü babında (hiç kimse semâyâ çıkmamıştır. Meğer semâdan nazil olan yani semâda olan ibnu'l-insandır) nehinde olan âyet birkaç vechle galattır:

(Evvelâ): Sıfır-i tekvînin beşinci babında ve Sıfır-i mulûk-i rabiin ikinci faslında musarrâh olduğu vechile Uhnûh ve İlyâ aleyhisselâm dahî semâyâ suûd ettiler.

(Sâniyen): Yani ile tefsir olunan ibâre sonradan ilave ve meâl-i âyet tahrîf olunmuştur. Çünkü âyetin asıl manası semâdan nazil olandan gayr-i kimse semâya (s.72) çıkmamıştır, demek iken İncil'in müellifi yahut müstensihlerden biri bundan maksad Hazret-i İsâ olduğunu tasrîh için bir ibâre-i müfessire sokuşturmuş ise arşını arğacına uyduramayarak hayyilesini kendisi meydana koymuştur. Bu ise ibâreye nazar-ı dikkatle bakıldık da görülür. Zira âyet-i ibâre-i tefsiriyyeden vâreste ettiğimizde semâdan nâzil olan melâikeden mâadâ envâ-i beşerden kimse semâya suûd etmemiştir mefhum-i tâmmi tahakkuk eder. Fakat semâdan nâzil olan "ibni'l-insândır" denildik de, Hazret-i İsâ semâdan nâzil olmayıp rahm-i Meryem'e Ruhu'l-Kuds vasıtasıyla ilkâ olduğundan ve bu sözü söyler iken İsâ yeryüzünde olup semâda bulunmadığından velhâsıl semâdan nâzil olan terkihiyle semâda olan terkihini bir anda Hazret-i İsâ'nın söylemesi mümkün olmadığından âyet-i mezkûrenin muharref olduğuna hiç iştibâh olunamaz.

Ve bunlardan mâada enâcîl-i mevcudedede meşhud olan ağılât ve tenâkuzât ve tahrîfâtın hadd u hesabı olmayıp onlardan bir çoğu ber-tertib dilnîşin üzere "*İzhâru'l-Hakk*" da ve Almanya muhakkiklerinden (covizer), (dayis), (miyel), (kepler maçe), (Bred Schneder), (Grişbah), (Hug), (Lesina), (Herder), (straus), (havz), (Tabian), (thyl), (Karl Butler), ve sâir nice ashâb-ı tedkîkin yazdıları ve hâlâ yazıp neşr etmekte oldukları kitaplarda mufassal ve meşrûh olmakla biz onlardan (s.73) bir mikdârının zikriyle iktifâ ederiz.

Ez cümle neseb-i Mesîh hakkında Matta ve Luka İncilleri'ndeki ihtilâf-ı azîmdir. Bunlarda muharrer olan şecere-i ensâb-ı bedîhete malum olmak için aynıyle buraya derc olundu.

(Mattâ): İbrâhim, İshâk, Yakub, Yehuda, Fâris, Hasron, Arâm, Amînadab, Nahşan, Selmun, Buaz, Ubîd, Yesî, Davud, Süleyman, Rehabeam, Abiya, Asâ, Yehuşâfât, Yuram, Uzziya, Yusam, Ahaz, Harkiya, Münsi, Amon, Yoşiya, Yekunya, Şaltoil, Zerubabel, Abihûd, Ekâlim, Azor, Sadok, Ahîm, Eliyud, Eliazer, Mattan, Yakub, Yûsuf, zevc-i Meryem

(Luka): İbrahim, İshâk, Yâkub, Yahuda, Faris, Hasron, Arâm, Amînadab, Nahşon, Salamon, Buaz, Obîd, Yesî, Davud, Nâsân, Mattasa, Mînân, Milya, Elyâkîm, Yonan,

Yûsuf, Yahuda, Şemun, Lâvî, Meştat, Yorim, Eliazâr, Yuşa, Abrul Movadem, Kasam, Addi, Melki, Neyri, Şaltoil, Zerubabel, Risa, Yuhanna, Yusuf, Şemi', Mattasiya, Maes, Necay, Hesli, Nâhûm, Amos, Metasiya, Yûsuf, Yanna, Melki, Lâvi, Metsat, Hali, yahûd, Ali, Yûsuf, zevc-i Meryem.

Bir veche muharrir Matta'nın şeceresinde Hazret-i İsa'nın babalığı olan Yûsuf Yakûb'un oğludur. Ve Luka da Hâlî (Eli)'nin oğludur. Matta Hazret-i İsa'ya mukarin olup Luka dahî Petrus şâkirdânından olmakla erbab-ı tahkîkden olacağından bunlar İsa'nın büyük pederi kim olduğunu tahkîk edemedikleri halde baki rivayetlerine (s.74) nasıl itibâr olunabilir.

Luka'da Davud oğlu Nasa (Natan)'ın neslindedir. Matta'da, Davud'dan celâ-i Babil'e varıncaya değin Hazret-i İsa'nın ecdâdı mülûk-i İsrâil'dendir. Luka'da muharrer olanlar Nâsân'dan (Natan) maadâ mechûli'l-ahvâl kimsedir.

Matta'da Şealtiel, Yekniya (Yehoyaki) oğludur. Luka'da Neyri oğludur. Yine Matta'da Zerubbâbil'in oğlunun adı Abihûd (Avihud)'dur. Luka'da ise Rîsa (Reşa)'dır. Taaccub olunur ki, Zerubbâbil oğullarının isimleri ahbâr-ı eyyâmın Sıfır-ı evvelînin bab-ı sâlisinde mektûbdur, lâkin içlerinde Abihûd (Avihud) ve Rîsa (Reşa) yoktur.

Matta'nın beyânına göre Davud'dan Mesîh'e kadar üç on dört hesabıyla kırk iki batındır. Halbuki bâlâde şeceresi ta'dad olunduk da yalnız kırk adedi mevcuddur. Amma Luka'nın beyânına göre elli beş batına bâliğ olur.

Ulemâ-yı Mesîhiyye ise İncillerinin ibtidâ-yı zuhûrundan bu ana değin bu bahisde hayrân kaldılar. Bazısı hiçbir akl-ı selîmin kabul edemeyeceği tevcîhât-ı zaîfe ile tevîl ettiler. Buna mebnî Ekharî (Eichorn), Kiser ve Haysi, ve Gabut (Ghabuth) ve Viter (De Wette) ve Fursen ve gayrileri misillü muhakkikler itiraf eylediler ki, bu İnciller ihtilaf-ı manevî ile muhtelifdirler. Hakk dahî budur. Ve ayn-ı insâftır. Zira her bir mevâzi'de ihtilaf ve ağılat olduğu gibi bu mahalde dahî mevcûddur. (Nokta).

Hazret-i İsa'nın babasız dünyaya geldiği dava olunur. Ve Yehudîler ise iftiralarında ısrar edip dururken baba tarafından kendisine bir nisbet isbâtına kalkması ve Hazret-i İsa'nın babası olmayan (s.75) Yusuf'un O'na baba saymak pek şaşılacak bir gaflet ve

tenâkuzdur. Hattâ İsâ hakkında Kur'an-ı Kerim'de vârid olan ayâtta İsâ ibn-i Meryem tabir buyurulup pederi cihetine iltifât olunmamıştır.

Matta'nın bab-ı evvelinde (imdi bunların cümlesi O'nun için vâki' oldu ki, peygamberlerin vasıtasıyla söylenen Rabbin kelâmı itmâm oluna. Çünkü Rabb dedi ki: "İşte bâkir hâmil olup bir oğul tevîd eder. Ve onun ismine 'Allah bizimledir' manasına olan 'İmmanuel' tesmiye ederler") manasını müfîd olan âyetler münderic olup ulemâ-yı Nasârâ indinde peygamberlerden murad İşayâ (Yeşeya) aleyhisselam olur. Bunu dahî İşayâ (Yeşeya) Kitabı'nın yedinci babında (Bunun için Rabb kendisi size bir alâmet verecektir. Alâmet budur ki, bâkir hâmil olup bir oğul doğuracaktır, 'İmmanuel' ismiyle çağrılacaktır.) manasını mutazammın olan on birinci âyetle istidâl ederler. Rahmetullah Efendi bu bahsi güzel tavzîh ve teşrîh edip, "*İzhâru'l-Hakk*"da der ki; Bu istidlâl-i vücûh ile galattır.

(Vech-i Evvel): İncil'i tercüme edenlerin ve Kitab-ı İşayâ (Yeşeya) müterciminin 'azra' yani 'bâkir' ile tercüme eylediği (aleme) lafzıdır ki; 'alem' lafzının müennesidir. Ulemâ-yı Yehud indinde bu lafzın manası "genç hâton" demektir. Bâkir olsun olmasın ve onlar şu lafz tezvîc olunmuş "genç hatun" manasına olarak Sıfır-i Emsâlin otuzuncu babında dahî vâki' oldu, derler. Ve kelâm-ı İşayâ (Yeşeya)'nın [İkola-(Aquila)] ve [Tehîdüşen-(Teodotion)] ve [Semîks (Symmachus)] nâm-ı zatların (s.76) lisân-ı Yunaniye olarak üç aded tercümelerinde şu lafız "genç hâton" ile tefsir olundu. İşbu tercümeler dahî ulemâ-yı Nasârâ indinde pek kadîm olup birincisinin yüz yirmi dokuz ve ikincisinin yüz yetmiş beş ve üçüncüsünün iki yüz sene-i milâdiyyelerinde tercüme olduğunu rivâyet ederler. Bu tercümelerin cümlesi hususıyla [Tehîdüşen (Teodotion)] tercümesi kudemâ-yı Mesîh'in indlerinde gayet muteberdir. Böyle olunca ulemâ-yı Yehud ile terâcim-i selâsenin tefsirleri üzerine kelâm-ı Matta'nın fesâdı zâhirdir.

Fery (Perry) nâm-ı müellif lugât-ı İbrâniyye'nin beyânı hakkında tasnif edip Protestan ulemâsı beyninde meşhûr ve muteber olan kitabda lafz-ı mezkûr "azrâ" ve "imraetu şâbbe" manasınadır, dedi. Bu kula göre lafz-ı mezkûr şu iki mana beyninde müşterektir. Ancak ehl-i lisan ki Yehuddur. Onların tefsirine karşı (evvelâ) Matta'nın kavli müselleme değildir.

(Sâniyen): Bu teslim olunduktan sonra Yehud tefâsirinin terâcim-i kadîmesine muhâlif olarak lafz-ı mezkûru hassâten "azrâ" manasına haml etmek delile muhtâcdır. Amma "Mizânu'l-Hakk" sahibinin (*Hallu'l-Eşkâl*) isimli kitabında bu lafzın manası mutlaka "azrâ"dır dediği dahî galattır. Bunun reddi hususunda ânifen serd olunan delil kâfidir.

(Vech-i Sâni): İsâ aleyhisselâm'a peder ve mâderinden birisi 'İmmanuel' tesmiye etmedi. Belki 'Yesu' tesmiye ettiler. Sen O'nun (s.77) ismini 'Yesu' tesmiye edeceksin, diye babasına rüyasında melek telkin etmiş olduğu Matta'da ve (Garîben hâmil olup bir oğul tevlîd edeceksin ve ismini 'Yesu' tesmiye edesin) diyerek Cibrîl aleyhisselâm'ın vâlidesine haber verdiği Luka'da sarahat-i mûnderic olduktan başka İsâ aleyhisselâm dahî kendi isminin 'İmmanuel' olduğunu hiçbir zamanda söylememiştir.

(Vech-i Sâlis): İsâ aleyhisselâm'ın kavl-i mezkûre musâdık olmasına kıssa-i âtiye dahî mânidir. Şöyle ki Arâm pâdişâhı (Resin) ve İsrâîl padişahı (Fakah-Pekah) melik-i Yehuda olan [Ahaz bin Yusan (Yotam)] ile muhârebe için Kudüs-i Şerîf'e geldiklerinde Ahaz bunların ittifakından ziyâdesiyle havfa düşdüğünden O'na teselliyet verilmesi için Cenâb-ı Hakk İşayâ (Yeşaya) aleyhisselâm'a vahy etti. O dahî: «Havf etme, bunlar senin üzerine gâlib olamazlar. Ve garîben bunların sultanları mahv u zâil olur, diye Ahaz'a tebşîr ve buna alâmet olmak üzere bir "imraetu şabbe" hâmil olup bir oğul doğuracak ve doğacak çocuk şerden hayrı fark ve temyiz etmezden evvel şu iki melikin mülkü harab olacaktır, diyerek (Resin) ile (Fakah-Pekah'ın) mülklerinin zevâlini beyan eyledi. Ve Fakah (Pekah)'ın harabiyet-i mülkü şu haberdan yirmi bir sene sonra vukua geldiği muhakkak ve sâbit olduğuna nazaran gelecek mevludun o müddet zarfında yani Fakah (Pekah) mülkünün harab olmasından evvel tevellüd etmesi lâzımdır. Halbuki, Hazret-i İsâ'nın velâdeti ondan (s.78) yedi yüz yirmi bir sene sonradır. Binâen alâ zâlik haber-i mezkûrun musâdâkında ehl-i Kitâb ihtilâf edip bazı ulemâ ile Doktor [Nis (Benson)] nâm-ı müverrih İşayâ aleyhisselâm "imraeh" ile kendi zevcesini murad ederek vukuât-ı mezkûreyi ona bina etmiş olduğunu ihtiyâr eylediler. Şu ihtiyâr kabule lâayk ve kıyâs-ı akla evfektir. (İntihâ).

Yine İncîl-i Matta'nın ikinci babında muharrer on beşinci âyet; (Hirodes'in vefâtında orada idi. Tâ ki beni kâil vasıtasıyla söylenen Rabb'in kelâmı tamâm olmak için Mısır'dan oğlumu davet eyledim) meâlinde olup, bunda beni kâil'den murad Hazret-i

Yûşa (Hoşea)'dır. Ve kitabının on birinci babından birinci âyete sahib-i İncil işâret etmiştir. İşte bu dahî galattır. Zira bu âyetin Hazret-i İsâya münasebeti yoktur. Asıl âyet 1811 senesinde tab' olunan tercüme-i Arabiyyesinde muharrer olduğu vechile (inne İsrâil'e münzû kâne tıflan ene ahbebtelhû ve min mısra daavtü evlâda) nehcinde olarak ben benî İsrâil'i hal-i tıfuliyyetinden beri sevdim ve onun evlâdını Mısır'dan davet eyledim, demektir. Ve işbu ayet Hazret-i Mûsâ zamanında beni İsrâil üzerine vâki' olan ihsan-ı ilahiyeti mutazammındır. Sahib-i İncil tahrif ederek siga-i cem' olan evlad) lafzı makâmına müfred olan (ibn) lafzını götürmüş ve zamir-i gâib yerine zamîr-i mütekellim irâd eylemiştir. Ve buna ittiba' ile 1844 târihinde tab' olunan nüsha-i Arabiyye (s.79) mütercimi dahî vechile tahrif etmiştir. Lâkin şu bab aşağı doğru mütâlâa olunduk da muharrifin hiyâneti zâhir olur. Çünkü âyet-i mezkûreyi velî eden âyetler (onlar davet olundukça iraz ettiler ve baâle zebh-i karabîn eylediler ve esnâma garib oldular, manalarının mutazammın olduğundan şu ahvâl Hazret-i İsâ üzerine sâdık olmak nerede kaldı? Cenâb-ı Mesîh'e muâsır bulunan ve milad-ı İsâ'dan beş yüz sene evvel mevcut kavm-i Yehud hakkında bile sadık olamaz. Zira tevârih-i mevsûkada musarraha olduğu vechile tâife-i Yehud milad-ı İsâ'dan beş yüz otuz altı sene evvel yani Bâbil esâretinden itlâk olunduktan sonra evsâna ibâdet etmeden tevbe-i sahîha ile tevbe ve rucû' edip ba'dehû esnâmın semtine bile uğramadıkları sâbittir.

Yine İncil-i Matta'nın ikinci babında, yirmi üçüncü âyeti (Nâsıratlı ismi kendisine verileceğine dâir peygamberin kelâmı itmâm olunmak için Nâsıra denilen kasabaya gelip sâkin oldu) manasını müfid olup bu dahî galattır. Kütüb-i Enbiya'dan hiç birinde böyle bir söz yoktur. Tâife-i Yehud şu habere tezvîr ve bühtân deyip eşedd-i inkâr ile inkâr ederler. Protestânet papazlarının bu babda ziyâde ilimleri var ise beyân etmelidirler.

Matta'nın dördüncü babında muharrer olduğu üzere şeytan İsâ'yı imtihan etmek için ruh onu beriyyeye götürür. Kırk gün kırk gece oruç tutup sonra (s.80) acıkır. Ba'de şeytan İsâ'yı heykelin kubbesine çıkarır, dağ başına götürür, imtihan eder. Amma Markos'un birinci babında yazılıdır: İsâ'yı ruh bir beriyyeye sevk eder. Orada kırk gün kalır. Şeytan imtihan eder ve hattâ hayvanlarla beraber bulunup melâike O'na hizmet ederler. Bunda şeytanın sûret-i imtihanına ve kırk gün ve kırk gece oruç tuttuğuna dâir bir söz yoktur.

Matta'nın yirmi altıncı ve Markos'un on dördüncü babında yazılıdır ki: İsa beyt-i Unya'da cüzzamlı Simun'un evinde bulunup sofrada otururken hukka içinde pek kıymetli mürr-i sâfi yağıyla bir avrat gelip ve hukkeyi kırıp O'nun başı üzerine döktü. Amma Luka'nın yedinci babında yazıldığına göre; Ferisîlerden biri birlikte taâm etmek için İsa'ya ricâ etmekle O'nun evine varıp sofraya oturdu. Ve o şehirde bir günahkâr avrat bulunup Ferisî'nin hânesinde İsa'nın sofrada olduğunu haber aldık da bir mürr-i sâfi yağını getirip ve ardından ayaklarının yanında durup ağlayarak ayaklarını göz yaşlarıyla ıslatmaya başladı. Ve kendi başının saçıyla silerek ayaklarını öpüp mürr-i sâfi yağıyla tedhin ederdi. İsa onun üzerine avratın günahlarını afv etti.

Yuhanna İncili'nde ise keyfiyet diğer sûrette muharrerdir. Şöyle ki İsa fısıhdan altı gün evvel beyt-i Unyâ'ya yani mevtinden sonra İsa'nın ihyâ ettiği Luâzer'in mahalline gelip orada akşam taâmını (s.81) tertib ettiler. Luâzer'in hemşiresi Meryem bir fitil zî kamet murr-i sâfi yağını alıp İsa'nın ayaklarına sürdük de kendi saçıyla ayaklarını sildi. İşbu üç İncil'de mezkûr olan ihtilâfât-ı bedihet-i sâbittir.

Yuhanna'nın bab-ı evvelinde yazıldığı üzere kuhune-i Yehud Levîliler suâl için Yahya'ya âdem gönderdiler. Bu âdemler Yahya'ya sorduklarında: "Ben Mesîh değilim", diye ikrâr eyledi. "İmdi sen kimsin İlyâ'mısın" dediklerinde Yahya dahî; "İlyâ ben değilim", dedi. Amma İncil-i Matta'nın on birinci babından on dördüncü âyette Hazret-i İsa halka hitaben Yahya hakkındemişti ki: "Eğer sizler kabul etmek ister iseniz gelecek İlyâ budur". Ve İncil-i Matta'nın on yedinci babında muharrer olduğu üzere Hazret-i Mesîh'e tilmizleri suâl ettiler ki; "acaba katibler niçin diyorlar ki, evvelâ İlyâ gelecektir" ve Hazret-i Mesîh cevabında onlara dedi ki: "Belâ, evvelâ İlyâ gelip her şeyi müceddeden tanzim eder. Velâkin ben size derim ki, hâlâ İlyâ gelmiş ise de onu tanımayıp ancak cümle istediklerini ona ettiler. Ve kezâlik insan oğlu dahî onların yüzünden elem çekecektir". O zaman tilmizler anladılar ki bunu onlara ta'mid edici Yahyâ hakkında söyledi. İşte şu iki ibârede malum oldu ki Yahyâ mev'ud olan İlyâ'dır. Bu sûrette Yahyâ ile İsa kulları beyninde tenâkus lâzım gelir.

Luka İncili'nin birinci babında; Zekeriyâ'ya velâdet-i Yahyâ'yı tebşir eden (s.82) melek evsâf-ı Yahyâ'yı beyân ederken sana verilecek oğul İlyâ'nın hikmet ve faziletiyle ve ruhda olarak babaların kalblerini evlâda ve itâatsizleri sulhen ilmîne döndürmek için benî İsrâil önünde yürüyecektir, demiştir. Bu âyet ânifen zikr olunan

Matta âyetine muhâliftir. Zira Yahyâ hem kendi İlyâ olup hem de İlyâ'nın hikmet ve fazileti ile olamaz.

Ve yine Luka'nın dördüncü babında İsâ demiştir ki: "Tahkîkan size derim ki İlyâ'nın günlerinde semâ üç yıl ve altı ay tutulup cemî-i arzda azîm-i kaht vakî ' olduğu zaman İsrâîl'de çok dul avratlar var idi. Lâkin İlyâ onlardan birine gönderilemedi. Fakat Sayda'da Sarfînâ şehrinde bir dul avrata gönderildi. Bu ahvâl Yahyâ zamanında olmadığından Matta rivâyetine muhâlefeti derkârdır.

Yine Luka'nın dokuzuncu babında İsâ Orşilîm'e gelirken Samiriyyeliler O'nu kabul etmemekle şâkirdlerinden Yakub ile Yuhanna İsâ'ya hitâb ile; "İster misin ki İlyâ'nın ettiği gibi biz dahî gökten ateş inip onları telef etsin diye emr edelim, dediler. Bundan anlaşılır ki, şâkirdân dahî İlyâ'nın mukaddem geldiğini ve Yahya İlyâ olmadığını bilirler idi. Bu dahî Matta'nın rivâyetiyle tenâkustur.

Matta yirmi yedinci babında yazdı ki; İsâ karyeye iki tilmîz gönderdi ki, bir dişi hımar ile sıpasını götürsünler. Sâir İncillerde dişi eşeği söylemeyip yalnız bir sıpa götürsünler, dediğini beyân (s.83) ederler.

Markos bab-ı evvelinde yazmış ki; Yahyâ çekirge ve yaban balı ekl ederdi. Ve Matta on birinci yazmış ki, Yahyâ asla yemez ve içmez idi.

Matta'nın onuncu babında yazılı olduğu vechile Hazret-i İsâ (Ben yere sulh vaz'ına geldim. Sanmayın sulh değil kılıç vaz'ına geldim. Zira âdemi babasından ve kızı anasından ve gelini kayın anasından ayırmaya geldim. Ve âdemin düşmanları kendi evinin ahâlisi ola) demiştir. Ve Luka'nın on ikinci babında yazıldığına göre Hazret-i İsâ (ben yere sulh vermeye geldim zan eder misiniz? Size derim ki öyle değildir. İllâ şikak komağa geldim. Zira bundan sonra bir hânede olan beş kişi muhâlefet edip üçü ikisinin ikisi dahî üçünün aleyhinde olurlar. Baba oğluna, oğul babasına, ana kızına kız dahî anasına, kayın ana kendi gelinine, gelin dahî kendi kayın anasına muhâlefet ederler. Bu iki ibâre arasında ihtilâf bedîhîdir.

Matta'nın bab-ı sâlisinde yazmış ki; İsâ Yahyâ aleyhisselâma ta'mid için geldik de Yahyâ men edip; "Belki ben muhtâcım senden ta'mid olunayım, sen ise bana ta'mid için geliyorsun. Bu olur mu?" dedi. İsâ ona cevab verip: "Bırak şimdi zira bil-cümle

şer'i böyle itmâm etmemiz gerektir", dedi. O zaman onu bıraktı. Sonra İsa Yahya'dan ta'mid olunduktan sonra sudan çıktığı anda rûh güvercin gibi ona ittiğini gördü.

Yine Matta'nın on dördüncü babında (s.84) yazıldığına göre; Yahya zindanda iken Mesih'in icrâ-yı mucizât ettiğini işittik de iki tilmiz gönderip O'na: "Evvel gelecek zât sen misin yoksa gayrisine intizâr edelim mi"? dedi. Halbuki Yahya zindandan çıkmayıp orada katl olundu. Ve Yahya'nın İsa'yı ta'mid etmesi zindana duhulünden evvel olmuştu. İmdi Matta'ya göre Yahya İsa'yı ta'mîdden evvel bilirdi, lâkin zindanda iken bilmezdi.

Bu vakaa Yuhanna İncili'nde büsbütün başka sûrettedir. Orada yazıldığına göre; Yahya şehâdet edip dedi ki: "Ben ruhun semâdan güvercin iner gibi indiğini görüp ruh onun üzerinde karar etti. Ben dahî onu bilmezdim. Lâkin beni suyla ta'mîd etmeye gönderen bana dedi ki: «Ruh kimin üzerinde karar ettiğini görürsen Ruh'u'l-Kuds ile ta'mîd eden O'dur». Bu rivâyete göre Yahya İsa'yı evvel bilmezdi. Rûhun nuzulünde bildi. Bu ise Mattâ rivâyetine münâkızdır.

İncil-i Yuhanna'dan bab-ı hâmisde İsa der ki: "Eğer ben kendi nefsim için şehâdet edersem şehâdetim hak olmaz". Ve bab-ı sâlisde yine İsa der ki: "Eğer ben kendi nefsim hakkında şehâdet edersem şehâdetim haktır". Ve bu iki kavil arasındaki tenâkuz muhakkaktır.

Matta'nın onuncu babında muharrer ki; (Benim size karanlıkta dediğimi siz aydınlıkta söyleyin ve kulakla işittiğinizi damlar üzerinde (s.85) va'z edin). Luka'nın on ikinci babında dahî; (karanlıkta her ne demiş olursanız aydınlıkta işitilir. Ve halvetlerde kulağa her ne söylemiş olursanız damlar üzerinde va'z olunur). Görülür ki, söz bir menba'dan ahz olunmuş ve sonradan tahrîf ve tağyir dilmiş.

İncil-i Matta'nın yirmi altıncı babında yazılıdır ki; taâm ederken Hazret-i Mesih Havariyyûna hitâben: "Sizden biriniz beni teslim edecektir", dedi. Onlar ziyâde mahzûn olup birer birer acaba: "Ey seyyidimiz! O kimesne ben miyim"? demeye başladılar. Hazret-i Mesih onlara: "Benim ile beraber elini sahana batıran teslim edecektir", dedi. O'nu teslim edecek olan Yehuda cevâb verip: "Ey muallim ben miyim"? dedik de Hazret-i Mesih dahî; "sen söyle", dedi).

Ve Yuhanna İncili'nin on üçüncü babında muharrerdir ki; Hazret-i İsa sofrada iken şâkirdânına vaaz ederken ruhunda ızdırâb görerek: "Hakka hakka! Size derim ki, sizden biriniz beni ele verecektir", dedi. İmdi şâkirdler kimin hakkında söylüyor diye şübhede olup birbirine baktılar. İçlerinden Petrus Mesih'in en ziyâde sevdiği tilmize o âdemin kim olduğunu İsa'dan sormak için işaret eyledi. O dahî sormakla Hazret-i İsa cevabında: "Ben lokmayı batırıp kime verir isem odur", dedi ve Yehuda'ya verdi). Bu iki rivâyet arasındaki ihtilâf âşikârdır.

Yine Matta'nın yirmi altıncı babında İsa'yı ne sûretle kabz (s.86) ve habs ettikleri beyân sırasında yazmış ki; (İsa'yı ahz u kabz için memur olanlara Yehuda: "Ben kimi öpersem O'nu tutun demiş", idi. Ve der-akab İsa'nın yanına gelip: "Esselâmu aleyke ya muallim"! diyerek O'nu öptü. İsa dahî O'na: "Dost niye geldin", dedi. O zaman memurlar takarrub edip tuttular.)

Amma İncil-i Yuhanna'nın on sekizinci babında yazılmıştır ki; Yahuda bir gürûh ile baş kâhinler ve Ferisîlerden muhazzar olup fenerli ve meşaleli ve silahlı olarak Hazret-i Mesih'in şâkirdânıyla beraber bulunduğu bostana geldiklerinde İsa dahî kendi başına bil-cümle gelecekleri bilmekle çıkıp onlara: "Kimi arıyorsunuz"? dedi. "Nasıralı İsa'yı" diye cevap vermeleriyle İsa onlara: "Benim" dedi ve O'nu ele veren Yehuda dahî onlar ile beraber hazır idi. Mesih'in bu cevâbından onlar geriye çekilip yere düştüler. Tekrâran Hazret-i İsa onlara: "Kimi arıyorsunuz", diye suâl ettik de: "Nasıralı İsa'yı", dediler. İsa cevâb verip: "Ben idüğümü size söyledim. İmdi beni arıyor iseniz bunları salıverin gitsinler", dedi).

İşbu hususunda Enâcil'in ihtilâfât-ı adîdesi vardır. Matta İncili'nde şöyle yazılıdır; (Petrus taşra havluda otururken yanına bir câriye gelip: "Sen dahî Celîleli İsa ile beraber idin", dedi. Lâkin ol cümlelerin huzurunda inkâr edip: "Senin söylediğini ben bilmem", dedi. (s.87) Ve havlu kapısına çıkınca bir gayr-i kız onu görüp orada onlara: "Bu Nasıralı İsa ile beraber idi", dedi. O dahî: "Ben o âdemi bilmem", diye yemin ile tekrar inkâr etti. Ve birazdan sonra orada duranlar yanaşıp Petrus'a: "Gerçek sen onlardansın. Çünkü söyleyişin dahî seni beyân eder", dediler. O zaman Petrus lanetle yemin etmeye başlayıp: "Ben o âdemi bilmirem", dedi. Ve o anda horoz öttü. Petrus dahî İsa'nın: "Horoz ötmezden evvel üç kere beni inkâr edeceksin", dediğini hatırına getirmekle hârice çıkıp acı acı ağladı.)

Markos'da dahî şöyle yazılıdır: Petrus aşağıda havluda iken baş kâhinin câriyelerinden biri gelip Petrus'u ısınır gördüğünde O'na bakıp: "Sen dahî Nâsıralı İsâ ile beraber idin", dedi. Lâkin o inkâr edip: "Senin söylediğini ben bilmiyorum ve anlamam", dedi. Ve hâricdeki dehlîze çıktık da horoz öttü. Cârîye ise yine O'nu görüp orada hâzır olanlara: "Bu dahî onlardandır", demeye başladı. Lâkin O yine inkâr ettik de birazdan sonra tekrar orada duranlar Petrus'a: "Gerçektir, sen onlardansın". Zira Celîleli olup söyleyişin O'na benzer", dediler. Amma o lanet edip: "Bu dediğiniz âdemi ben bilmiyorum", diye yemin etmeye başladı. Ve ikinci kere horoz öttük de İsâ'nın: "Horoz ötmezden evvel beni üç kere inkâr edeceksin", dediği Petrus'un hatırına (s.88) gelmekle ağlamaya başladı).

Luka'da dahî şöyle yazılıdır: (havlunun ortasında ateş yakıp oturduklarında Petrus dahî aralarında oturmakla bir cârîye onu ateş yanında gördük de O'na dikkatle bakıp: "Bu dahî onunla beraber idi", dedi. O ise inkâr edip; "Ey avrat! Ben O'nu tanımam", dedi. Ve birazdan sonra gayr-i kimesne onu görüp: "sen dahî onlardansın", dedik de, Petrus, "Ey âdem! Değilim", dedi. Ve tahminen arası saat murûrundan sonra bir gayr-i kimesne dahî isbât edip, "bu dahî onunla beraber idi. Zira Celîleli'dir", dedi. Amma Petrus; "Ey âdem! Senin söylediğini bilmem", dedi. Der-akab o daha söylerken horoz ötmekle Rab dönüp Petrus'a baktık da Rabbin; "O'na horoz ötmezden evvel sen beni üç kere inkâr edeceksin", dediği Petrus'un hatırına geldi. Ve hârice çıkıp ağladı.)

Yuhanna'da dahî şöyle yazılıdır: (Petrus orada durup ısınır iken O'na hitâben: "Sen de O'nun şâkirdlerinden değil misin"? dediler. O dahî inkâr edip: "Değilim", dedi. Baş kâhinin hizmetkârlarından birisi; "Ben seni bostanda onunla beraber görmedim mi"? dedi. Petrus yine inkâr edince der-akab horoz öttü. İmdi şu dört nev'-i rivâyette ne kadar ihtilâf olduğu erbâb-ı dikkate ayândır.

(On beşinci): Luka'nın yirmi ikinci babında Hazret-i İsâ ahz olunacağı gün Havariyyuna (s.89) hitâben; "Kimin kılıcı yoksa kendi libâsını bile satıp bir tane alsın", dedi. Onlar dahî ; "Burada iki kılıç var", dediler. O dahî Onlara; "kifâyet eder", dedi. Ve Onu tuttuklarında etrafında olanlar: "Yarıp kılıç uralım", dediler. Ve hattâ birisi baş kâhinin hizmetkârına urup sağ kulağını düşürdü. İsâ cevap verip: "Siz koyverin bu kadar yetişir", dedi. Ve O'nun kulağına dokunup şifa verdi. Sâir enâcilde kılıç satın almak ve sonra uşağın kesilen kulağına şifa vermek fıkraları olmayıp Matta İncili'nde

yazdığına göre o arbeye esnasında şâkirdândan birisi uşağın kulağını kılıç ile düşürdük de İsâ O'na: "Kılıcımı yerine koy. Zira kılıç çekenler kılıç ile helâk olur. Yoksa ben pederime ricâ etsem şimdi bana on iki alaydan ziyâde melekler yetiştirmesi mümkünsüz mü zan edersiniz? Lâkin böyle olmak gerektir. Olmasa kitaplarınca itmâm olunalar", dedi. Lâkin sâir enâcilde işbu asâkir-i muâvene maddesi meskûttur.

(On altıncısı): Matta, Markos, Luka İncilleri'nde İsâ çarmıh olunmak için getirilirken haçını Kirineli Semûn nâmında bir kimseye angarya olarak tahmîl ettiler. Amma Yuhanna der ki; İsâ kendi haçını kendi yüklenip taşıdı.

(On yedincisi): Matta ve Markos yazdılar ki; Onunla beraber asılan mücrimler Mesîh'e söverler idi. Ve Luka İncili'nde, biri sövdü ve diğeri söveni men etti. Mesîh'den (s.90) istişfa' eyledi. Mesîh dahî Firdevse benim ile beraber gidersen, dedi.

(On sekizincisi): Hazret-i Mesîh'in emvâttan kıyâmı hakkında Enâcil-i Erbaa'da görülen tenâkuzâttır. Bunları birer birer ta'dâdı mucib-i kilâl olacağından her bir İncil'in mütenâkıs olan âyâtı ashâb-ı ibrete manzûr olmak için Dört İncil'in ibareleri mulahhasan yazıldı.

Matta İncili'nde bu vechile yazılıdır: (İsâ'nın, çarmıh üzere vefatı gününün akşamı Râma'dan İsâ şâkirdânında Yûsuf nâmında bir zengin âdem gelip Pilatus'a varıp İsâ'nın cesedini talep ve ahz eder. Ve O'nu bir pak keten bezine sarıp kayada kestirmiş olduğu kendi mezarına va'z eyleyip mezarın kapısına bir büyük taş yuvarlayıp gider. Ve Meryemu'l-Mecdellîn ile diğerk Meryem orada bulunup mezarın karşısında otururlar. Ertesi gün cumartesi günü baş kâhinler ile Ferîsîler Platus'un yanına cem' olup İsâ için: "O nasıl sağlığında, üç günden sonra kıyâm edeceğim demişti. Üç güne kadar mezarı hıfz olunması için emr eyle. Şayed şâkirleri geceleyin gelip onu sirkat ettik de mevtâdan kıyâm etti, diye halka işâa ile sonraki izlâl evvelkinden fena olur", dediler. Platus dahî onlara: "Sizin bekçileriniz vardır. Varıp bildiğiniz gibi muhkem-i mahfuz kılın", dedi. Onlar dahî varıp taşı mühürleyip (s.91) bekçiler tayini ile mahfûz ettiler. Ve sebtin sonunda haftanın birinci günü sabah ağarırken Meryemu'l-Mecdîn ile diğerk Meryem mezarı görmeye geldiler. Bir şedîd zelzele oldu. Zira Rabbin Meleği semadan nüzûl ile gelip taşı kapıdan yuvarlayıp üzerinde oturdu. Ondankorkularından bekçiler titreşip ölü gibi oldular. Melek avratlara hitâben: "Siz korkmayın. Zira çarmıh

olunmuş İsâ'yı aradığınızı bilirim. Burada değildir. Zira dediği gibi kıyâm etti. Gelin yattığı yere bakın ve tiz varıp şâkirdlere haber verin. O sizden evvel Celîl'e gider. O'nu orada göreceksiniz deyin", dedi. Onlar dahî der-akab korkarak kemâl-i surûr ile mezardan çıkıp şâkirdlere haber vermeye segirttiler. Amma yolda İsâ onlara karşı gelip: "Selâm size", dedi. Onlar dahî yakın gelip ayaklarına sarılarak secde ettiler. O zaman İsâ onlara: "Korkmayın, karındaşlarıma haber verin Celîl'e gitsinler. Orada dahî beni görecektir", dedi. Bekçilerden bazıları şehre gelip vukuâtı baş kâhinlere nakl ettiler. Bunlar dahî ihtiyârlar ile cem' olup müşâvere ettik de askerlere efir akça verip dediler ki: "Biz uyur iken onun şâkirdleri geceleyin onu sirket ettiler", diyesiniz. Onlar dahî akçeyi alıp talimatları gibi eylediler. O söz dahî bugüne dek Yehudîler arasında şayi' olunmuştur. İmdi on bir şâkird İsâ'nın onlara emr (s.92) ettiği dağa vardılar. Ve O'nu görmekle O'na secde kılıb bazısı dahî şübhe ettiler. Ve İsâ yanlarına gelip dedi ki: "Semâda ve zeminde bil-cümle hükümet bana verildi. İmdi sizler varıp cemî' tâîfeleri Eb ve İbn ve Ruhû'l-Kuds'ün ismine ta'mîd ve ettiğim vesâyâyâ imtisâl etmeyi onlara ta'lîm edin") .

Markos İncili'nde keyfiyyet bu sûretle muharrerdir: (İsâ'nın çarmıh olduğu cuma günü henüz akşam olmakla erbâb-ı şûrâdan olup kendisi dahî Allah'ın melekûtüne muntazır bulunan Rama'da doğma Yûsuf namında bir zât cesaret ile Platus'a varıp İsâ'nın cesedini istedi. Müsaade etmekle o dahî keten bezine sarıp onu kayada kestirilmiş mezara vaz' ile kapısına bir taş yuvarladı. Meryemu'l-Mecdeliyye ile Yûsâ'nın anası Meryem dahî vaz' olduğu yere bakarlar idi. Sebt günü geçtik de iki Meryem ile Salome gelip O'nu tedhin etmek üzere buhar satın almışlar idi. Haftanın ilk günü güneş doğarken mezara gelip birbirine: "Mezarın kapısından taşı kim yuvarlayacak derler", idi. Amma taş yuvarlanmış gördüler. Ve mezara girip beyaz uzun libâs ile giyinmiş sağ tarafında bir civan durduğunu gördüklerinde pek korktular. O dahî: "Korkmayın. Siz çarmıh olunan Nâsıralı İsâ'yı arıyorsunuz. O kıyâm etti. Burada değildir. İşte (s.93) O'nu vaz' ettilkeri yer. Lâkin siz varıp O'nun şâkirdleriyle Petrus'a söyleyin. O sizden evvel Celîl'e gider. Size dediği gibi O'nu orada göreceksiniz deyin", dedi. Onlar dahî mezardan kaçtılar. Ve titreme ile hayret kendilerine galabe edip hiçbir kimseye söylemediler. Zira korkarlar idi. Ve İsâ haftanın ilk gününde sabahleyin kıyâm ettik de ibtidâ Meryemu'l-Mecdeliyye göründü. O ise varıp akdemce refakâtinde bulunmuş olan hâlâ ağlayıp matem çekenlere haber verdi.

Onlar inanmadılar. Ve sonra bir köye giderken onların ikisine başka şekilde göründü. Bunlar da varıp sâirlerine haber verdik de onlar dahî inanmadılar. Sonra sofrada oturan on ikiye bile görünüp imansızlıkla kasvet kalbleri ve kıyâm etmiş olduğunu görenlere inanmadıkları için onları tağzîr ederek onlara dedi ki: "Bütün dünyaya varıp her mahlukât İncîl vaz' eyleyin. İmdi Rabb onlara böyle söyle", dedikten sonra semâya ref' olunup Allah'ın sağına cülûs etti.

Luka İncili'nde dahî bu vechile mestûrdur; Şûrâ azâsından Yûsuf nâmında sâlih ve sadık bir zât Yehudîler'in Râma şehrinde alıp kendisi dahî melekût-i Allah'ın intizârında idi. Bu zat onların meşveretiyle ilmîne rıza vermemiş olmakla Pilatus'a varıp İsâ'nın cesedini istedi ve O'nu indirip ve bir keten benzine sarıp kayadan kesilmiş ve içine bir kimse konulmamış bir mezara (s.94) vaz' etti. Ve o gün cuma olup sebt günü dahî garîb idi. İmdi Celile'den O'nunla gelen avratlar dahî ardınca mezara vardılar ve cesedini nasıl vaz' olunduğuna baktılar ve dönüp buharlar ile murr-i safi yağları hazırlayıp vasiyyet mucebince sebt gününde istirahat ettiler. Amma haftanın ilk gününde ale's-seheri mezara gelip hazırladıkları buharı getirdiler. Yanlarında bazı kimesnelere daha var idi. İmdi taşı mezardan yuvarlanmış bulup içeri girdiklerinde İsâ'nın cesedini bulamadılar. Onlar hayrette iken yanlarında nurânî libaslar ile iki âdem durdular. Onlar dahî korkularından yüzlerini yere eğdiklerinde melâike onlara dedi ki: "Niçin hayatta olanı emvât arasında arıyorsunuz? O burada değildir. Kıyâm etmiştir. Celile'de iken kendisi sizlere nice söylediğini hatıra getirin". Bunlar mezardan dönüp bu vukuâtı on yere söylediler. Ve gayr-i kimesnelere nakl ettiler. Bu ahvâli rasullere söyleyenler iki Meryem ve onlarla olan sâirler idi. Lâkin inanmadılar. İmdi Petrus kalkıp mezara segirtti ve eğilip duran kefenleri gördük de taaccub ederek gitti. Onlardan ikisi o günde Orşilim'den altmış ok atımı mesafede bir karyeye giderken İsâ bizzât yaklaşmış onlar ile beraber gidiyor idi. Amma onların gözleri tutulup onu teşhis edemediler. (s.95) O ise mahzûn olup yürürken; "birbiriniz ile söyleştığınız sözler nedir"? dedi. Onlardan Aklaveya nâmında birisi cevap verip: "Orşilim'de yalnız sen garîb olup bugünlerde vâki' olanları duymadın mı"? dedi. O ise onlara: "Hangilerini"? dedik de, bunlar dediler ki: Allah'ın ve bil-cümle kavmin huzurunda kavlen ve fiilen kudretli peygamber olan Nâsıralı İsâ'ya dâir vukuâtı, O'nu nasıl çarmıh ettiler? Bizler ise İsrâil'i halas edecek O'dur diye me'mûl ediyorduk. Ve bunlar olalı bugün üç gündür bizden bazı avratlar ale's-seher mezara varıp, O'nun

cesedini bulamamakla gelip melâikenin İsâ diridir diyen bir zuhûrunu gördük demeleriyle bizi hayrette bıraktılar. Bizlerden bazıları mezara varıp hemen avratların dediği gibi bulsalar da kendisini göremediler". O ise bunlara hitab ile: "Ey fehimsizler! Ve peygamberlerin bil-cümle söyledikelerine iman etmekte ağır kalbliler. Mesîh'in bunları çıkıp kendi celâline girmesi vacib değil miydi"? dedi. O zaman Mûsâ'dan ve hem cemî' enbiyâdan başlayıp bil-cümle kitaplarda kendinin hakkında mestûr olanları tefsîr eyledi. Amma varacakları köye yaklaştıklarında kendisi daha uzak yere gider gibi oldu. Onlar dahî ona ibrâm edip: "Bizim ile beraber kal. Zira akşam yakın, gün zevaldedir", dediklerinde onlar ile beraber kalmak üzere içeri (s.96) girdi. Onlar ile sofraya oturduğunda etmeği alıp bereket duasını okuduktan sonra paralayıp onlara verdi. Bunların gözleri dahî açılmakla O'nu teşhis eyleyip kendisi onlardan ise nâ-bedîd oldu. Onlar birbirine söyleyerek esna-yı râhda, "O bize tazallum edip, kitabları tefsir ederken kalbimiz içimizde yanmaz mı idi"? dediler. Ve hemen Orşilim'e avdet ederek on biri hem de onlar ile beraber olanları tecemmu' etmiş bulduklarında Rabb tahkîken kıyâm etmiştir. Ve Simun'a göründü, dediler. Onlar dahî esnâ-yı râhda vaki' olanları ve etmeği paralamasından O'nu teşhis eylediklerini nakl ettiler. İmdi onlar bu nesnelere söyler iken İsâ bizzat kendisi ortada durup onlara: "Selamun aleykum", dedi. Onlar ise şaşırıp ve korkup bir ruh gördüklerini zan ettiler. O dahî, onlara dedi ki: "Niçin ızdırab çekersiniz ve kalblerinizde inkâr niçin kopar? Ellerim ile ayaklarıma bakın. Ben bin-nefsi kendimim. Bana yapışın bakın. Bende lahm ve istihvan var. Ruhda ise olamaz". Bunu söyleyip onlara kendi elleriyle ayaklarını gösterdi. Onlar dahî sururundan henüz inanmayıp taacub ettiklerinde onlara da: "Burada yiyecek nesneniz var mı"? dedi. İmdi, bir parça balık kebabı ile bir mikdar gömec balı verdiler. O ise alıp onların huzurunda yedi. Ve bazı vesâyâ icrâsından sonra onları sâbit-i Unyâ'ya (s.97) değin taşraya getirerek ellerini kaldırıp onlara hayır dua etti. Ve ol esnada ayrılıp semâya urûc eyledi.

Yuhanna İncili'nde dahî şu sûretle mukayyedir: O gün Cuma olup ertesi sebt dahî bir azîm gün olduğundan çarmıh olan cesedler sebt gününde haç üzere kalmamak için incikleri kat' olunup cesedleri ref' oluna diye Platus'a yalvardılar. Bunun için askerler gelip ikisinin inciklerini kat' eylediler. Amma İsâ'nın fevt olduğunu görmeye inciklerini kat' etmediler. Lâkin askerlerden biri O'nun böğrüne mızrak sokup derakab kan ile su çıktı. Bu nesnelere sonra Râma'dan olup amma Yehudî'lerden havf

etmekle gizlice olarak İsa'nın şâkirdi bulunan Yûsuf İsa'nın cesedini kaldırmak için Platus'a ricâ ettik de izin vermekle cesedi kaldırıp mukaddeman İsa'ya geceleyin gelmiş olan Nikodimos dahî gelip yüz litre mikdarı mürri-i sâfi ile saber mahlûtunu getirdi. O'nu âdet-i Yehud üzere buharlar ile kefene sardılar. Ve çarın olduğu yerde bir bostan olup bu bostanda henüz kimesne konmamış yeni bir mezar var idi. Yehudîler'in Cuma günü olmakla mezar dahî yakın olduğundan İsa'yı oraya vaz' ettiler. İmdi haftanın ilk gününde daha karanlık iken sabahleyin Meryemü'l-Mecdeliyye mezara gelip taş mezardan (s.98) kaldırılmış görmeye seğırtip Simun Petrus ile İsa'nın sevdiği şâkird geldi. Onlara: "Rabbi mezardan kaldırmışlardır. O'nu nereye koyduklarını bilmeyiz", dedi. Petrus ile o şâkird mezara vardılar. İkisi dahî beraber seğırttiler. Ol bir şâkird ise Petrus'dan evvel koşup mezara vasıl oldu. Ve ağlayıp içeri baktı. Kefenleri konulmuş gördü ise de içeriye girmedi. Amma ardınca Petrus gelip mezarın içine girdi. Kefenleri konulmuş İsa'nın başında olan makrame dahî kefenler ile beraber konulmayıp ayrıca bir yerde sarılmış gördü. O zaman ol bir şâkird dahî girip gördük de inandı. Zira İsa emvâttan yine kıyâm etmek gerektir. Ve bu kitabı henüz anlamazlar idi. İmdi bu şâkirdler evlerine gittiler. Amma Meryem mezarın yanında durup ağlardı. Ve mezarın içinde eğilip baktığında cesed-i İsa'nın yattığı yerde biri başında diğeri dahî ayağında beyazlar giyinmiş iki melâike oturuyor gördü. Bunlar ona: "Ya avrat ne ağlıyorsun"? dediler. O dahî: "Rabbimi kaldırdıklarını bilmediğim için ağlıyorum", dedi. Bunu söyler iken geriye dönüp ve İsa'yı durur görüp İsa idüğünü bilmez idi. İsa O'na: "Ya avrat ne ağlıyorsun, kimi arıyorsun"? dedi. Mezkûre ise bostancıdır zan edip: "Ey ağa! Sen O'nu kaldırdın ise nereye koyduğunu bana söyle. Ben dahî kaldırıp (s.99) götürüyüm", dedi. İsa O'na: "Ya Meryem", dedi. O dahî dönüp: "Ya muallim", dedi. İsa O'na: "Bana dokunma. Zira pederime henüz urûc etmedim. Lâkin karındaşlarıma varıp onlara söyle ki, benim pederim ve sizin pederiniz ve benim Allah'ım ve sizin Allah'ınıza ben urûc ederim", dedi. Meryem varıp: "Ben Rabbi gördüm. Bu nesnelere söyledi", diye şâkirdlere haber verdi. Ve akşam olduk da o gün, haftanın ilk günü olup Yehudîler'den korktukları hasebiyle şâkirdlerin cem' oldukları yerin kapıları kapalı bulunduğu halde İsa gelip ortada durup: "Selâmun aleykum", dedi. Ve kendinin ellerini ve böğrünü gösterdi. Şâkirdler ise Rabbi görmeye mesrûr oldular. İsa onlara: "Selâmun aleyküm! Pederini irsâl ettiği gibi ben de sizi irsilâl ederim", dedi. Ve bunu dedikten sonra üzerlerine üfürüp onlara: "İşte

Ruhu'l- Kuds ahz eyleyen her kimin günahlarını afv ederseniz, onlar afv olunur. Ve her kimin günahlarını tevkîf ederseniz tevkîf olunur, dedi. Amma on ikiden Tuma İsa'nın geldiği zaman onlar ile beraber değil idi. Şâkirdler: "Biz O'na Rabbi gördük", dediler. O dahî cevaban: "O'nun ellerinde mihların eserini görüp parmağımı mihların eserine koyup elimi onun böğrüne sokmayınca inanmam" dedi. Ve sekiz gün sonra şâkirdleri yine o yerde bulunup Tama dahî beraber olduğu halde kapılar kapalı iken İsa (s.100) gelip ortada durup: "Selâmun aleykum", dedi. Ondan sonra Tama'ya: "Parmağı buraya sokup ellerime bak. Ve elini sunub böğrüne sok imansız olma, imanlı ol" dedi. Ba'dehû Petrus ile şâkirdlerden bir takımı Taberiyye gölünde balık tutmak için kayığa bindiler. O gece bir şey tutamadılar. Sabah olduk da İsa deniz kenarında duruyor idi. Amma şâkirdleri İsa idüğünü bildiler. İmdi İsa onlara: "Çocuklar bir yiyeceğiniz var mı"? dedik de O'na: "Yoktur", cevabını verdiler. O dahî onlara: "Ağı kayığın sağ tarafına bırakın ve bulursunuz" demekle ağı bıraktıklarında, balıklar kesretinden artık ağı çekmeye kâdir olamadılar. O zaman İsa'nın sevdiği şâkird Petrus'a: "Rabbdır" dedi. Petrus dahî işittik de soyunmuş olmakla haftânını kuşanıp denize atladı. Sâirler balıklar ile ağı çekip kayık ile kenara geldiler. Karaya çıktıklarında bir âteş kuru ve üstünde konulmuş balık ile etmek gördüler. İsa onlara: "Şimdi tuttuğunuz balıklardan getirin", dedi. Petrus binip yüz elli üç balık ile dolu ağı karaya çekti. Ve bu kadar çok idiler ise de ağ yırtılmadı.

İşbu dört nev'-i rivâyet çâr erkân-ı binâ-yı Nasrâniyyet itikad olunan Enâcil-i Erbaa'da bu suver-i muhtelif ile mezkûr ve mestûrdur. Ve az dikkatle görünüyor ki her rivâyet aheri ile mütenâkız olduktan maadâ birinin nakl ettiği bir madde diğerlerinde ve diğerlerinde (s.101) bulunan berikinde bulunmaz. Ancak bu tenâkuzât ve ihtilâfât yalnız İsa'nın emvâttan kıyamı hakkında olmmayıp ekser husûsâtta Enâcil'in hâli budur. İttifak ile zikr eyledikleri pek az şey vardır. Meselâ, İsa'nın sûret-i veladeti, Hirod'un katl-i etfal etmesi, şarktan kâhinlerin gelmesi, İsa'nın sabâvetinde Mısır'a gitmesi, Nâsıralıların İsa'yı red etmeleri, Kefer Nahom'da yüzbaşının hasta uşağına sıhhat vermesi, hâkimin vefat eden kızını ihyâ etmesi ve şâkirdânına kılıç mübâyaa eylemeleri için tenbihi mütenevvi' nasâyih ve temsilâtı, İsa çarmita iken ("Eli eli lima sabaktanî") diye çağırması, haçını taşıması, mezarını asker beklemesi, emvâttan kalkıp şâkirdânına suver-i mütenevviada görünmesi ve emsâli gibi şeyler bazılarında var, bazılarında yoktur.

Hususana Yuhanna'ya mensub olan dördüncü İncil diğer üç İncil'in meslek ve tarzlarında olmayarak büsbütün başka bir yolda ve ez cümle ikinci babındaki İsa'nın bir ziyâfette vâlidesini tahkîr ile suları şaraba tahvîl etmesidir. Dördüncü bâbındaki kuyu başında bir avratla mükâlemesi ve beşinci babındaki beyt-i hüda havuzu yanında otuz sekiz yıldan beri yatan bir alîli iyi etmesi ve altıncı bâbındaki Mesîh'in lahm demi üzerine Yehudîlerle muâraza eylemesi ve sekizinci bâbındaki zâniye avrat muhakemesi ve Mesîh'in asl u nesline dâir Yehudîlerle mebâhasesi, dokuzuncu babındaki bir âmânın gözünü tükürüğüyle yaptığı çamurda (s.102) açıp Siloha havzında yıkanmaya gönderdiği ve O'nun üzerine Ferîsîler'in teşebbüsâtı ve İsa ile münâzaaları, onuncu babdaki Yehudîler'in İsa'yı recme tasaddîleri ve onlar ile ulûhiyet mehâbisesi, on birinci bâbındaki Luazer'in ihyâsı, on ikincideki İsa şâkirdânının ayaklarını yıkaması, on dördüncü babındaki Filibus ve Yehuda ile mükâlemesi, on yedinci babındaki İsa'nın münâcât-ı garîbesi, on dokuzuncu babındaki hîn-i salbde göğsüne ta'lik olunan yaftanın İbranice ve Yunanca ve Latince yazılmış olması ve haçının yanında kendi vâlidesi Meryem ile vâlidesinin kız karındaşı emîni Eklâviyâ'nın zevcesi Meryem ve Meryemu'l-Mecdeliyye dururlar iken, İsa vâlidesini ve kendinin sevdiği şâkirdini yanında görmekte kendi vâlidesine: "Ey Hatun! İşte oğlun", deyip şâkirde dahî: "İşte vâliden", demesi ve çarmıhta iken böğrüne mızrak sokulması ve çarmıhın bostanda merkûz olması, İsa mezardan kalkıp Meryemu'l-Mecdeliyye'ye: "Bana dokunma. Ben daha babama gitmedim", demesi ve üç kere şâkirdânına başka yerlerde görünmesi ve sâir nice husûsat Matta ve Markos ve Luka İncilleri'nin hiç birinde yoktur.

Ve yine onlarda bulunan temsîlât-ı adîde Yuhannâ'da bulunmaz. Ve İşa-ı Rabbâni ki, esas-ı dîn-i Nasrânîdir. Enâcil-i Selâse'de var, Yuhanna' da yoktur. Kezâlik Petrus'un İsa'ya karşı su üzerinde yürümesi, balığın ağzında akça (s.103) bulunması, Platus'un zevcesinin rüyası, İsa'nın hîn-i fevtinde cizze-i mevtânın mezarlarından kalkmaları ve İsa'nın mezarına bekçiler konulması ve sâir bazı şeyler dahî yalnız Matta İncili'nde olup, sâir enâcilde yoktur.

Enâcil-i Erbaa tetimmâtından olan Kütüb-i Mukaddese-i mülhakaya atf-ı nazar olunduğ da bunların dahî gerek yekdiglerine ve gerek Enâcil-i Erbaa ile o kadar tenakkuz ve ihtilâfâtı görülür ki; bir bir birer irâd olunca Kütüb-i Mukaddese'nin mecmûundan büyük mücelledât yazılmak lazım gelir. Ez cümle Pavlus'un sûret-i

imanındaki ihtilâfât Rahmetullah Efendi "*İzhâru'l-Hakk*"da der ki: Pavlus'un imanı üzerine Kitabı'l-A'mâl'in dokuzuncu ve yirmi ikinci ve yirmi altıncı bâblarında ihtilâfât-ı kesire mevcûddur. Ben bu ihtilâfâtı (*İzâletu's-Şukûk*) nâm-ı kitabımda on vechile beyân eyledim ise de işbu kitabda vücuh-i mezkûreden yalnız üçünün zikr u irâdıyla iktifâ eyledim.

(Vech-i Evvel): Kitab-ı A'mâl'in dokuzuncu babında; ("Amma O'nunla beraber olan yolcular avâzı işitip kimseyi göremediklerinden ses çıkarmayıp hâmûş kaldılar") yazılmış. Yirmi ikinci babda dahî; ("Amma benimle beraber olanlar nuru görüp korktular ise de bana lakırdı söyleyenin avazını işitmediler") ibaresi muharrer bulunmuş olup imdi kavlı-i evvelde (işittiler, göremediler), kavlı-i sânide (işitmediler) denildi. Yirmi (s.104) altıncı babında ise, âvâzın işitilip işitilmediği meskûtu anı bırakıldı.

(Vech-i Sâni): Kitab-ı mezkûrun dokuzuncu babında (Rabb O'na dedi ki: "Kalk şehre gir. Ne yapmak lazım gelirse sana söylenir") ve yirmi ikinci babında; (Rabb bana dedi ki: "Kalk Dimaşk'a git. Orada ne yapılması lazım geleceği sana söylenir") ve yirmi altıncı babda, ("Kalk ayakta dur. Zira sen gözlerini açıp zulmetten nura ve şeytanın tasallutundan onları Allah'a çevir. Melekle bana olan imânın vasıtasıyla günahların afvını ve mukaddeslerin arasında mirasa nâil olmaları için seni şimdi göndereceğim. Tâifelerden ve kavimden gerek gördüğün ve gerek sana göstereceğim nesnelere müvekkil ve şâhidleri olmak üzere seni tayin etmekle sana göründüm") fıkraları münderic olduğundan imdi iki evvelki âyetlerden O'nun yapacağı şehre vusûlünden sonra beyân olunmak mev'ûd iken üçüncü kavle göre avâzı işittiği yerde ne yapacağı kendine telkin olunmuştur.

(Vach-i Sâlis): Yirmi altıncı babda; (nurun zuhûrunda cümlemiz yere düştük). Kavlı-i evvele göre beraber olanlar hâmûş olurlar. Kavlı-i sânide ise sükût ve sükût bahsi külliyyen meskût-u anıdır.

Ve yine "*İzhâru'l-Hakk*"da der ki; Kitab-ı A'mâl'in diğer bablarında olan (s.105) ihtilâfât bunlardan eşnâdır. Ez cümle Pavlus'un Korintuslar'a olan Risâle-i Ūlâsı'nın onuncu babından sekizinci âyeti; ("Ve zina da etmeyelim. Nitekim onlardan bazıları zina edip bir günde yirmi üç bini birden düşmüştür".) meâlinde ve Sıfru'l-Aded'in

yirmi beşinci babından dokuzuncu âyeti; ("Ölenlerin adedi yirmi dört bin idi".) mefhûmunda olarak bunların arasında adedce bin kadar tefavüt görüldüğünden ikisinden birisi elbette galattır.

Kezâlik Kitabu'l-A'mâl'in yedinci babından on dördüncü âyeti; ("Yûsuf âdem gönderip babası Yakub ile bil-cümle akrabası yani yetmiş beş neferi davet eyledi".) nehinde olup işbu ibâre Hazret-i Yûsuf'un kable'l-istid'â Mısır'da kendi nezdinde olan iki mahdûmuyla kendisinin işbu yetmiş beş adede dâhil olmayıp belki aded-i mezkûrun mikdarı ancak gelen aşirat-ı Yakub'la inhisârını ifade eder. Halbuki Sıfır-i Tekvin'in kırk altıncı babından yirmi birinci âyet; ("Al-i Yakub'dan olup Mısır'a dâhil olanların adedi yetmiş nüfus idi".) mazmûnunda olmakla İncil'in ibâresi yanlış olduğu zâhirdir.

Enâcil-i Erbaa bir çok mesâilde yekdiğerine zıdd u muhalif olduktan mâadâ her İncil'in içinde dahî birbirine mübâyin ve mütenâkız nice meseleler bulunur.

Ez cümle Matta İncili'nde (s.106) Hazret-i İsâ on ikileri ilk defa memuriyete gönderdik de putpereslere ve Samariyyeliler'e gitmekten ve onlarla buluşmaktan nehy eder. Ve hattâ dağdaki va'zında dahî eizzeye mahsus olanı köpeklere vermekten ve incilerini hınzırlara atmaktan onları men yani eşhâs-ı merkûme ile ihtilattan tahzir eyler. Ve onlar benî İsrâil'e memleketlerinin cümlesini dolaşmazdan evvel kendisinin avdetini göreceklerini va'd eder. Matta bab 7 ve bab 10 ve diğere mahalde bilakis putperestleri Yehudîler'in yerine davet ederek Yehudîler'i imansızlıklarından dolayı tehdid eder. Matta bab 8 ve bab 21 ve diğere mevkide İncil yeryüzünde bulunan akvâmın cümlesine ihbâr olunmadıkça avdet etmeyeceğini ilan eder. Matta bab 24 ve diğere mahalde yalnız ta'mid ile bilâ-tefrîk kendi cemaatine kabul etmek için Havariyyûna tenbiye eder.

Matta bab 28 Kefernahom'daki yüzbaşı, Matta bab 8 fıkra ile Kenaniyye bir hatunun Matta bab 15 vakasında dahî mübayenet vardır. Zira yüzbaşı putperest olduğu halde İsâ aleyhisselâm ona ve hele evlâda ve bilâ-teklif muâvenet eder. Ve amma Kenani hatun putperest olmadığı halde evvel emirde İsâ aleyhisselâm onu açıktan red eder. Ve sonradan hatun pek ziyâde rica etmekle bir lütf-i mahsûs sûretinde iâne eder.

Yuhanna'nın yedinci babında mestûr olduğu üzere İsâ aleyhisselâm (s.107) Celile'de gezer iken Yehudîler'in çadır bayramı yakın olmakla karındaşları ona hitâb ile:

"Şâkirdlerin dahî ettiğinin ammîleri dahî görsünler diye buradan çıkıp Yehudiye'ye git. Zira aşikâr olmak isteyen kimesne gizlice bir şey işlemez. Eğer bu nesnelere icrâ edersen kendini dünyaya izhâr eyle", dediler. Zira karındaşları bile ona iman etmezler idi. İmdi İsâ aleyhisselam onlara cevaben: "Benim vaktim daha gelmedi. Lâkin sizin vaktiniz dâima hazırdır. Dünya size buğz edemez. Amma bana buğz eder. Zira amelleri fâsiddir diye ben onların hakkında şehâdet ederim. Siz bu bayrama gidin. Ben bu bayrama daha gitmem. Zira benim vaktim daha tamam olmamıştır", dedi. Amma karındaşları çıktıktan sonra âşikâre olmayarak gizlice gibi kendisi bayrama gitti. Eğer Yuhanna İncili muharref değildir denirse bu kizb-i ona azv etmiş nasıl tevil olunur.

Pavlus'un ehl-i Korintiyus'a zâid yazdığı Risâle-i Evvelî'den onuncu babında der ki: "Zina etmeyelim. Nice ki onlardan bazıları zina edip bir günde yirmi üç bin nüfus düştü. Ve Sıfr-i Aded'in yirmi beşinci babında dokuzuncu âyetinde ise yirmi dört bin muharredir. İşte ikiden birisi galattır.

Doksan sekizinci Kitab-ı A'mâl'in yedinci babında on dördüncü âyeti şöyledir ki: "Yûsuf aleyhisselam babası Yakub aleyhisselam ile bil-cümle kendi akrabasını yani (s.108) yetmiş beş can davet eyledi". Ve bu ibare delâlet eder ki; Yûsuf aleyhisselam ve Mısır'da bulunan iki oğulları şu yetmiş beş nüfusun içinde dâhil değildir. Ve Sıfr-i Tekvin'in kırk altıncı babında ise: "Yakub ile Mısır'a gelen cümle canlar ki sulbünden çıktılar. Yakub aleyhisselam oğullarının avratlarından mâadâ cümlesi altmış altı can idiler", diye mestûrdur.

A'mâl-i Rusûl'ün birinci ve on ikinci ve on altıncı bablarında Pavlus imana gelmesi hakkında zuhûra gelen ahvâl-i acîbesi muharredir. Bunlardan evvelkisi esnây-ı râhda Pavlus'a nur-i semâvi zâhir olup kendisi yere kapandığı ve rufekası ayakta kaldıklarını söyler. İkinci ve üçüncü bablarda sözler Pavlus'un kendinin olduğu halde bunların birinde herkes yere düştüğü rufekası bir ses işitip kimse göremedi. Diğerinde nuru görüp ses işitmedikleri ve ikinci Pavlus'a vecd geldiği ve üçüncü Hazret-i İsâ'nın söyledikleri sözlerde sâirlerden ziyâde ilavat bulunduğu görülür. "Halbuki bu kitab serâpa bir şahsın kaleminden çıkmamıştır", denir.

Matta Yehuda'nın mevti kıssasını İncili'nin yirmi yedinci babında beyân ederken der ki: "O zaman onu teslim eden Yehuda katle hükm olunduğunu görmeye pişman olup

almış olduğu otuz sekil gümüşü baş kâhinlerle (s.109) ihtiyarlara geri getirip: 'Ben suçsuz kan teslim etmekle günah işledim', dedi. Onlardan dahî: 'Bizim ne âlakamız var. Sen göresin', dediler. O dahî gümüş şekilleri heykelde bırakıp gitti. Ve varıp kendisini astı. Baş kâhinler gümüş şekiller alıp; 'Bunu heykelde hazinesine komuş şer'i değil. Zira kan pahasıdır', dediler. Ve müşâvere ettikten sonra garîblere mezarlık almak için onunla çömlekçi tarlasını satın aldılar. Onun için o tarlaya bugüne kadar kan tarlası derler".

Ve Luka ise Petrus'dan nakl ile A'mâl-i Rusûl'un birinci babında der ki: "Yehuda fisk ücretiyle bir tarla kazanıp kendisi baş aşağı düşmekle ortadan çatlayarak hep bağırsakları döküldü. Ve bu sene cümle Orşilim ahâlisinin malûmu olup hatta tarla onların lisânını hılf u mâ lâ yani kan tarlası diye tesmiye olundu". İmdi şu iki rivâyete göre iki vecih ile mütebâyin oldukları zâhirdir.

(Evvelâ): Matta'nın kavlince Yehuda nâdim olup aldığı gümüşü red etmiş ve kâhinler onunla bir tarla almışlar. Luka'nın rivâyeti ise o gümüş ile Yehuda bir tarla kazanmış.

(Sâniyen): Matta'nın kavlince Yahuda kendini asmış. Amma Luka rivâyetince baş aşağı düşüp karnı patlamıştır.

Yuhanna'nın Risâle-i Evvelî'sinin bab-ı sânisinde ikinci âyetinden malum olur ki; cümle âlemin hatalarının cins-i zünûbdan (s.110) masûn olan Mesîh'tir. Sıfır-i Emsal'in yirmi birinci babının on sekizinci âyetinden mefhûm olur ki; fâsık-ı sâdık ve münafık doğruların yerine feda ola.

Risâle-i İbraniyye'nin yedinci babının on sekizinci âyetinden ve bab-ı sâminde yedinci âyetinden malum olur ki, şerîat-i sâbika zaif ve menfaatsiz ve gayr-i mükemmel olmakla mürûd-i İsâ aleyhisselam ile fesh ve ibtâl olundu. Ve Matta da, ise Hazret-i İsâ'nın: "Ben şerîat ve peygamberleri fesh ve ibtâle gelmedim. Belki tahkîm ve ikmâle geldim", dediği sarıhtir.

Ve Petrus'un hakkında Matta İncili'nin on altıncı babında Hazret-i İsâ diyesi ki: "Sen Petrus'sun ve kilisemi bu kaya üzerinde bina edeyim. Ebvâb-ı cahîm onun üzerine galib ve kavî olamazlar. Hem sana melekûtü's-semâvâtın miftahlarını vereyim. Yerde her ne bağlar isen semavatta bağlanmış olur. Ve yerde her ne çözer isen semavatta

çözölmüş olur". Yine bu babda muharrerdir ki, katl olunup üçüncü günde kıyam edeceğini şâkirdlerine söyleyince Petrus dahî onu bir yana alıp azarlamaya başlayıp hâşâ: "Ya Rab! Bu sana vaki' olmasın" dedi. O dahî tutup Petrus'a: "Geri çekil ey şeytân! Ben senden bî-zârım. Zira sen Allah için olan makasıdı his etmeyip halk için olan şeyleri his edersin", dedi. Ve yine bu Petrus'dur ki, Hazret-i İsâ aleyhisselam kendine: "Horoz (s.111) ötmeden bu gece beni üç kere inkâr edersin", diye haber vermiş ve o dahî yeminler ile inkâr etmeyeceğini taahhüd etmiş iken bu mukâveleyi unutup hakîka o gece üç kere ve imân-ı galîza ve lanetle İsâ aleyhisselam'ı inkâr eyledi. Ve yine bu Petrus'dur ki, el-hâletü hâzihi Roma'da taht-ı nişîn-i saltanat-ı âlem olmak iddiasında bulunan papa hazretleri O'nun vekili olmak ve yer yüzünde istediği gibi çözüp bağlamak ve lâ yuhtî olmak davasında ve nice milyon uslu akıllı insanlarda Papa hazretlerine iman ile cennete gitmek sevdasındaadır.

Yine İncil-i Luka'nın yirmi ikinci babında ve İncil-i Matta'nın yirmi altıncı babında ve İncil'i Markos'un on dördüncü babında olan "İşâ-i Rabbâni" kıssası tatbik ve mukabele olunsa görülür ki, birisi evvel ve birisi İşâ'dan sonra iki kase zikr eder. Yuhanna dahî bu vakaanın zuhûra geldiği taâmı nakl ile beraber etmek şarab kaziyyesini asla lisâna almaz.

Halbuki Nasârâ'nın urve-i vüskâ-yı akâidi olan Enâcil-i Erbaa'nın hali budur. Ve yukarıda denildiği gibi gerek işbu İnciller'de ve gerek Kütüb-i Ahd-i Atık ve Cedîd'e ve Risâlât-ı Mülhaka'da (s.112) bulunan ihtilâfât yalnız bunlardan ibaret olmayıp her biri zikr u beyân olunsa nice mücelledata balığ olacağından ve bunlardan bir takımları "*İzhâru'l-Hakk*" ve "*Şemsu'l-Hakika*" nâm-ı kitablarda ve daha tafsilât-ı mükemmele ve tedkikât-ı amîka Protestan ulemâsından (Cizler) nâm-ı müellifin bin sekiz yüz on sekiz senesinde tab olunan ve "*Tahrîrât-ı Enâcil*" nâmında bulunan kitabda ve Selirmacîr bin sekiz yüz on yedi senesinde tab edilen ve mukaddeme-i kitab Ahd-i Cedîd nâmında olan kitabında ve Sifer nâm-ı müellifin 1832 senesinde basılan ve birinci İncil'in aslı nâmında olan kitabında muasırlardan Yor nâm-ı âlimin Enâcil üzerine "*Muahazât*" isimindeki kitaplarında ve Şuyizer nam zâtın bin sekiz yüz kırk bir senesinde neşr olunan Yuhanna İncili üzerine "*Tahkikât*" isimindeki kitabında ve yine muasırlardan Kustav İctal nam zâtın ahval-i Mesîh hakkında yazdığı kitabında ve yine

muasırından İştiravzernan ve sâir müelliflerin âsârında mevcut olmakla tahkîk murad edenler, onlara müracaat etsinler.

Amma ehl-i İslâm'ın mütemessik oldukları Kur'an-ı Kerim (Hicr/9) âyet-i kerîmesi mantık-ı celîle, hicret-i nebeviyyeden bu ana gelinceye kadar yani (s.113) bin iki yüz doksan üç senesidir. Mezâhib-i muhtelifede yedinde bulunduğu halde bir noktası dahî ziyâde ve noksan olmayarak hıfz-ı ilâhîde keyd-i adâdan masûn olduğu cümlelerin müsellemidir. Hal böyle iken beş on altın vazife alarak memâlik-i İslâmiyye'ye gelip ellerindeki şu çürük sermayeyi böyle bir esas-ı sahîha müstenid olan mezheb-i Muhammediyye ile mukayese ederek hak kazanmak hülyasında bulunan birkaç râhib davalarına taaccübden başka ne denir? Vakıa bunların teşebbüsâtı dedikleri gibi mücerred izhâr-ı Hakk'tan yürümeden muğalatâlar ile cühele-i avâmı izlâl etmek olduğu mukaddeman taraf-ı İslâmiyane'den yazılan kitablara cevap vermeyip güya onları görmemişler gibi yine evvelki cehl üzere na-becâ İslâm'a itirazât ile memlû her biri gizli gizli risâleler telif ve el altından neşr ettiklerinden zâhirdir.

Gadâü'l-Mülâhazât'ın bab-ı sânisinde vaki' fasl-ı sâlisinde der ki: "Bu fasl Hıristiyanlığın benî İsrâil arasında olduğu misillü Hazret-i Muhammed aleyhissalâtu vesselam din (s.114) dahî Hıristiyanlık ufkundan zâhir olacağı yerde Arabistan putperestleri içinde berûz eylediği garîbesi beyanında olup cemi-i âlem-i Rabbin olup kendi mülkünde 'fe'âlu'l-lima yurîd' olduğuna asla şübhemiz yok ise de efâl-i ilâhiyyesinin cümlesi birer hikmetle ve sebeble olmakla hikmet-i bâliğa-i Rabbâniyyesinde olarak Hazret-i Mesîh'in ruhâni ve mükemmel dini için hazırlık olmak üzere ibtidâ şerâfât-ı Museviyye'yi i'tâ buyurdu. O zât-ı bihattin memûl olunan yerde buldukları vakitte zuhûr buyurmasının ve kendi kilîsasının yani cemaatinin binâsı buna kesb-i istidâd ve kabiliyet etmiş olan esas üzerinde tarh u vaz' eylemesinin hikmet-i bâliğa-i sübhâniyyeye muvâfık olması cüz-i mülâhâza ile fehm olunabilir bir keyfiyettir. Kezalik eğer Hıristiyanlığın fesh u ilga olunması muradât-ı ilâhiyyeden olmuş olsa idi, hem kaide-i kıyas ve hem tabîat-ı maslahatın icabınca onun yerine gars olunacak şecere-i kâmillenin Hıristiyanlık aslında yani kabulünde hazır ve müstaid bulunan yerden zuhûr eylemesi iktizâ eyler idi. Amma İslâmiyet'in bânî ve müessisi ise ne Hıristiyan memleketinde tevellüd ve ne de benî İsrâil arasında zuhûr etmiştir. Belki tevârih tasrîh ve tavzîhi vechile beyt-i Kabe'yi üç yüze yakın esnam ile tebzîn ve

teşhîn eden cühele-i (s.115) Arab arasından huruc eylemiştir. Ve Arab tevârihinden haberdar olan ehl-i vukûf nezdinde puşîde ve nihân olmadığı vechile Hazret-i Muhammed aleyhisselatu vesselâm iddia-i nübüvvete kıyam ve din-i cedîdini ilana ikdam eylediği vakit Mekke ahâlisi şol derece din-i mezkûrun kabulüne gayr-i müstaid olup kemâl-i zıddiyetle iddiasına itiraz ve tebliğatına muhalefet ve zâtına hakaret ederdi ki; eğer muşârun ileyh hazretleri Ebû Tâlib ve O'nun kuvvet-i hanedanı tasahhubine mazhar olmamış ve müehharan Mekke ahâlisi beyninde neşet eden rekabet ve husûmetin icrâ-i merâmı için husûle getirdiği fırsat yüz senede ancak tedârîki mümkün olabilecek selâmeti O'nun kabza-i istidadına vermemiş olsa idi, din-i mezkûr henüz goncada iken sarsar, taarruz-i muhalifinden hızâne zede ve perişan olur gider idi. Ve din-i cedid-i mezkûre takviyet vermek için bunca esbâb-ı cismâniyye ve vesâil-i dünyeviyyeyi serbestçe kullanmak gerek İslâm'ın Hıristiyan dini kadar ruhanî olmadığına ve gerek onun zuhûru için Arabistan'ın hazır ver müstaid bulunmadığına bir delîl-i kavîdir. Zira Arabistan eğer kabulüne müstaid ve din-i mezkûr dahî ruhanî bir din olmuş olsa idi, bu misillü esbâb-ı cismâniyyeye ve vesâil-i dünyeviyyeye asla hâcet-i mess etmeksizin Hıristiyanlığın (s.116) sâbikan olduğu misillü ol dahî halimâne ve selîmâne münteşir olur, idi.

Eğer putperest ve cühelanın kesb-i istidad etmeleri için Tevrat'ın şeriatı ve İncil'in hakîkatı vasıtasıyla evvela bir tedarik u tehiyenin luzümü olmaksızın netice-i asliyye-i muradât-ı ilâhiyye olan din-i efdal ve ekmelin defaten i'tâsı mümkün idiyse ya niçin erhamer-râhimîn olan Allah u azîmuşşân hazretleri İslâm'ı altı yüz sene evvel Hıristiyanlığın ve iki bin sene evvel şerîat-ı Mûsâ'nın yerine buyurmadı. Ve bu kadar zaman evvel tebliği mümkün iken te'hîrine sebep ne idi? Müslümanlar böylece kendi tasavvurlarında bu mesele üzerine tertib eyledikleri dinin hakk ve min canibillah olup olmamasını derk ve istidlâl edebilirler".

(Cevab): Gadâu'l-Mülâhazât'ın işbu itirazı hülâsa edildik de üç müddeayı müştamil olup;

Birincisi: Din-i Mesîh'in mûcib efdaliyyeti kabulüne müstaid terbiye-i şeriat görmüş benî İsrâil'den zuhûr etmesi ve Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemin dini terbiye-i şeriat görmeyen kabulüne müstaid olmayan putperestler arasında zuhûra gelmesi.

İkincisi: Dîn-i Mesîh halîmâne ve selîmâne münteşir olduğu halde Din-i Muhammediye'nin esbâb-ı cismâniyye ve vesâil-i dünyeviye ile intişâr bulması.

Ve Üçüncüsü Dahî: Madem ki Cenâb-ı Hakk ba's-i nübüvvet eylemesi mümkün iken zât-ı bârî erhamer-râhimîndir. Efdal olan (s.117) böyle şeriatı ötekilerden evvel göndermemesi adaletine münafî bulunmasıdır.

Evvelki müddeâyâ vücuh-ı kesîre ile cevap vermek mümkündür:

Evvelâ: Hazret-i İsâ aleyhisselamın tebliğ eylediği ahkâm-ı ilâhiyyeyi benî İsrâil kabulüne müstaid bulunmuşlar ve şeriat terbiyesi dahî görmüş idi.

Beride hiçbir din kabulüne müstaid olmayan ve asla şeriat terbiyesi görmeyen Arab putperestleri âbâ ve ecdâdlarının dinine muğayyir be huzûz-i nefsâniyyelerine bütün bütün muhalif olan din-i İslâm'ı müddet-i hayat-ı peygamberiyyede yukarıda tafsil olduğu vechile yüz yirmi dört bin sahabe kabul ve iman eylemişler idi. İmdi efdaliyyet hangi tarafta olduğu ukalâ-yı müstemiinin meyânında idrak ve insafına havale olunur. Ebu Talib'in himayeti Cenâb-ı Peygamberîde bir dereceye kadar bezli-makdûr ettiği müsellemler olduğuna mukabil din-i İslâm'ın neşr u tervîcine zan olduğu derece medârı olmadığı o esnada ashâbdan bir gürûhun diyâr-ı Habeş'e hicretleri ve Hazret-i Peygamberin üç sene müddet şa'b-ı Ebû Tâlib'de kalan ashâb ile beraber kâffe-i ihtilâttan memnu' olarak mahbus gibi kalmaları ve iki defa Cenâb-ı Peygamber akraba ve aşireti cem'u celb ile (Şuara/214) emr-i ilâhisi mûcibince imana davet eylediğinde içlerinde hiçbirinin (s.118) kabul etmemesi ve ammî Ebû Leheb ile zevcesi hammâlete'l-hatabın o hazreti izâcda mertebe-i ifrâta varmaları ve hattâ sanâdîd-i Kureyş bir defa Ebu Talib'e varıp Cenâb-ı Nübüvvetin evzandan şikayet ve mutlaka ref'-i himâyet etmesini teklif etmeleri üzerine Ebu Talib dahî Hazret-i Rasûl-i Ekrem'i celb ile terk-i davete dair nasâyihde bulunması gibi ve sâir-i kevne yüz dürlü delâil ile sabit ve muhakkaktır.

Hazret-i Muhammed sallallahu Teâlâ aleyhi ve sellem ise kabulüne müstaid olmayan bir kavim arasından zuhûr eyleyip sâir cümle enbiyâ-ı izam hazerâtı misillü zahmet u meşakkat çektiler ise de düşmanları kendi hayatında mahkûr ve müdemmir oldular. Ve zât-ı nübüvvetleri Medine-i Münevvere'de ecel-i müsemma ile civar-i rahmete intikal buyurdular.

Din kabulüne müstaid olan kavimden Petrus ve sâir Havariyyûn Hazret-i İsbâ'yı tuttuklarında başları kaydına düşüp hemen yanından firar ettiler. Ve o gece horoz ötmezden evvel birinci musâhibi olan Petrus iman-ı galîza ile üç kere cenâb-ı İsbâ'yı inkar eyledi.

Din kabulüne gayr-i müstaid putperestlilerden iken din-i İslâm'a gelen ve suhbet-i Rasûlullah ile müşerref olan ashâb-ı güzînden Hazret-i Ebî Bekr esnâ-yı hicrette Cenâb-ı Peygamber-i Zîşânla yâr-i gâr oldu. Ve cümle malını din-i mübîn uğrunda bezl eyledi. Mürtedîn Arab (s.119) ile cihad edip imana getirdi

Hazret-i Ömer imana geldiği gün ashâbın önüne düşüp Mekke'de din-i İslâm'ı ilan eyledi. Ve müddet-i hilâfette futûhât-ı İslâmiyye'yi tarihlerde malum olan derecede tevsîa muvaffak oldu. Emr-i adalette ise O'na mûmâsil hiçbir kavimden bir merd-i âdil zuhûr etmediği kütüb-i tevârihde musarrahtır.

Hazreti Ali dahî leyle-i hicrette firâş-ı cenâb-ı peygamberîde yatıp nefsinin O'nun uğrunda feda ve nice muharebatta "Esedullah" lakabının hakkını eda eyledi.

Cenâb-ı Osman Zinnureyn ne kadar serveti var ise takvîyet-i din-i mübîn için bezl etti. Ve sâir ashâb-ı güzînin her biri can ve mallarını dinleri uğrunda feda ettiler.

Kaziyye-i efdaliyyet şu iki cihetin muvâzenesinden dahî güneş gibi âşikâr olur. Hazret-i Muhammed aleyhisselam'ın benî İsrâil arasında zuhûr eylemeyip evlâd-ı İsmail aleyhisselam olan Arabdan zuhûr eylesinde dahî mucib-i efdaliyyet ve hikmet menfaati nice vücûh vardır.

Birincisi: Allah Teâlâ hazretlerinin meleği Hacer'e gelip: ("Ya Hacer! Sâre sana nefsâniyyet eylediğinden min tarafillah tebşîr eder. Mekke senin oğlun İsmail ümmet-i azîme sahibi olacaktır. Ve senin neslinin elleri Sâre neslinin boynu üzerinde olacaktır".) diye müjde eyledi. İşte Cenâb-ı Hakk'ın bu va'd-i keremine binâen Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem nesl-i İsmail aleyhisselamdan zuhûr eyleyip Hazret-i Sâre'nin neslinden yüz yirmi (s.120) dört bin peygamber zuhûr etmiş iken nesl-i İsmail'den yalnız Muhammed aleyhisselam zuhûr edip benî İsrâil'i makhûr eyledi. Ve va'd-i ilâhi yerini buldu. Bundan Hazret-i Nebiyy-i Zîşân'ın efdaliyyeti sabit olmaz mı?

“*Mizânu’l-Hakk*” müellifi bu tebşîri başka cihetle sarf ile tevil etmek isteyip bundan maksad; "Arab beylerini Hacer’e tebşîrdir", demiş. Ne garîb söz! Ednâ gayret ve hamîyyeti olan bir Hıristiyan’a; "Senin evlâdın zengin bey olacaklar. Lâkin mecûsî putperest olacaklar", denilse o kimesne bu tebşîr ile mesrûr olur mu? Cenâb-ı Hakk’ın Hacer’e makam teselliyette, "senden müşrik evlâd gelecek", diye tebşîr etmesi dahî ayniyle bu hale mümâsildir.

Bir de ibare-i tebşîrde Arab beyleri sözleri olmayıp fakat nesl-i İsmail’in ümmet-i azîme olacağı ve benî İsrâil üzerine galebe edeceği musarrahtır. Kable zuhûru’l-İslâm müşrikîn Arab tarafından benî İsrâil’i makhûr edecek bir vaka-i azîme olmadığı ve Yehud’u zelîl eden ancak din-i İslâm olduğu bedihiyattandır.

İkincisi: Benî İsrâil peygamberleri Hazret-i İsa aleyhisselam’a gelinceye kadar Tevrat ve Zebur’un ahkâmını taallüm ve talim ederlerdi. Eğer Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem benî İsrâil’den zuhûr eylemiş olaydı, "Kur’an-ı Kerîm’i ve bil-cümle ahkâm-ı ilâhiyyeyi ulemâ-i benî İsrâil’den taallüm eyledi", diyerek iftira edileceğine şekk (s.121) ve şübhe var mıdır? Zira efdalu’l-mürselîn efendimiz kavmi içinde bir zamanda gâib olmamış ve bir kimseden bir harf taallüm etmeyerek yed-i saâdetine dahî kalem almamış ve kavmi içinde dahî ulemâ-i Yehud ve Nasârâ’dan bir ferd bulunmamış iken neşr olunan "*Mizânu’l-Hakk*" ve sâir kitaplarda Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem ticaret ile Şam-ı Şerîf’e teşriflerinde, "Bahîra nâm-ı râhibden veyahut ulemâ-yı Nasârâ’dan ulûmu ahz eyledi", diye ilân edilmişti. Halbuki Cenâb-ı Peygamber ammî Ebu Tâlib ile Şam’a sefer ettik de ittîfak-ı ehl-i siyer üzere on iki yaşında idi. Ve Rahib Bahîra ile mülâkât dahî ancak birkaç saatten ibaret olup râhib-i arif beşere-i Cenâb-ı Muhammedî’ye çeşm-i dikkatle nazar ettikten sonra; "Kendinin nebiyy-i âhiriz-zaman olacağına vâkıf olmakla şayet ulemâ-i Yehud ve Nasârâ his ederler ise sû-i kâsd etmeleri maznûndur", demesi üzerine Ebu Tâlib hazretleri Rahib mûmâ ileyhî kelâmı ile âmil vel acele’t-ticâre getirmiş olduğu emvâli o civarda bulunan Medine-i Basra’da bey’ men yurîd edip Şam-ı Şerîf’e dâhil olup beş on gün ulemâ-yı Yehud ve Nasârâ ile mülâkât etmiş olsun böyle müddet-i kalîlede ve o yaşta ulûm-i evvelîn ve âhirîni ahz eylemiş olsa yine birinci mucizelerden add olunmaya (s.122) şâyân değil midir?

Hem de bu takdirce iki müşkil suâl vârid olur:

Birincisi: Bu ki, Hazret-i Peygamber'e talim eyleyen râhib bu kadar ulûmu Hazret-i Peygamber'e talim edeceğine kendisi iddia-yı nübüvvet etse olmaz mı idi?

İkincisi de şu ki: Muallim denilen Bahîra Hazret-i Peygamber'den zuhûra gelen ulûm bî-nihâyeyi acabâ hangi menbaa ve me'hazdan almış idi? Çünkü Hazret-i Nebiyy-i Zîşân'ın Cânib-i Hakk'tan tebliğ eylediği ulûm, ahkâm-ı İncil ve Tevrat'ı müştemil olduktan sonra birkaç yüz misli dahî ziyâdedir. Zira Kur'an-ı Kerîm altı bin yüz altmış altı âyet olarak ahkâm-ı ilâhiye ve maarif-i Rabbâniyyeyi havî olduktan mâadâ lisân-ı ilham beyân Cenâb-ı nübüvvetten ulûm ve maârif ve sünene ve vâcibât ve müstehabbât ve mendûbât ve menhiyyât ve mekrûhât ve mesûrârata dair yedi yüz bin hadis-i şerîf sahîhi's-sened zuhûr eylediği inde'l-muhaddisîn zabt u rivâyet olunmuştur. Hattâ bunu müeyyid imam Nesâî der ki: "Yedi yüz elli bin hadîs-i şerîf cem' etmişim. Lâkin elli bin hadisin senedinde zaif olduğu cihetle terk eyleyip fakat yedi yüz bini hıfz eyledim". Hâlâ sıhhati beyne'l-Yehud ve'n Nasârâ musaddık ve mu'tekid olan Tevrat ve İncil derininde kısastan mâadâ emr ve nehy ve sâir ahkâm-ı diniyyeye müteallik olan âyâtın cümlesi bir yere cem' edilse yedi yüz bin değil yedi yüze bâliğ olmaz. İnşâallah (s.123) Teâlâ zîrde Kur'an-ı Kerîm ile İncil muvane ve mukayese babında buna dair tafsilat beyân ederiz. Hal böyle iken Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem rehâbîn-i Nasâra'nın hangisinden ne makûle ilm ahz edebilir? Bir havz-ı sağırdan bir muhîti müteşaib olmak mümkün müdür? Bundan malum olur ki; kavmi içinde bir râhib yok iken bu iftiraya cüret olunduğu halde eğer benî İsrâîl'de ba's olunsaydı kim bilir daha gûna gûn iftiralara cüret olunurdu. İşte Cenâb-ı Vâcibu'l-Vücûd nebiyy-i muhterimini o makûle iftiradan sıyânet içindir ki benî İsrâîl'den ba's etmedi.

Üçüncüsü: Tevârih-i kadîmeyi ele alalım ve nesilleri munkarız veya henüz mevcut olan akvâmın ahvâli ve âdâtı ve efâlini nazar-ı tahkîk ve imandan geçirelim. Hal-i bedâvette iken hamiyet-i vataniyye gayret-i milliye ile beraber mihmân nuvazlık, garîb perverlik gibi hasâil-i memdûhada ve şecâat ve fûrûsiyyet ve tahâret, ırk ve neseb ve kerem ve saha' ve edebde ve't-tizâm-ı hürriyet ve uluvv-i himmet ve necâbette ve fetânet ve kiyâsetet ve talâkat ve belâgatta Araba muâdil hiçbir kavim var mıdır? Hele kavm-i benî İsrâîl'in ne makûle ahlâk-ı zemîme ile muttasıf oldukları serâpâ Tevrat'da mestûr olmakla onlara erzel-i akvâm oldukları müttefekun aleyhtir. İmdi efdal-i

mahlûkât olan fahri'l-mürselîn efendimiz efdal-i kabâil olan Arab'dan mı gelmesi evlâ olur veyahud erzel-i (s.124) nev'-i beşer Yehud tâifesinden mi? Vakıan kavm-i benî İsrâil enbiyâ-yı izam-ı hazeratına ititiba' eyleyip şeriat-ı Mûsâ aleyhisselam âmil oldukları müddette mazhar-ı avatıf-ı rabbâniyye olarak akvâm-ı sâireden kesb-i imtiyâz etmişler idi. Lâkin sonradan enbiyâ hakkında eyledikleri ihanet sebebiyle erzel-i nâs münzelesine tenezzül eyledikleri Hıristiyanlarca dahî mutereftir. Zira Hazret-i İsâ aleyhisselâm'ın bedduasıyla zill-i meskenet üzere yaşayıp hakareten ilelebed kurtulamayacaklardır. İmdi Hazret-i Muhammed aleyhisselam eğer efdal-i enbiyâ olaydı bu zill-i meskenetten kurtulamayacak olan benî İsrâil'den gelirdi diye itirâz etmek ne aceb gafilâne tenâkuzdur. "Fe'tebirû yâ uli'l-elbâb".

Dördüncüsü : Hazret-i İsâ aleyhisselam mucizat-ı malûme ile benî İsrâil gibi bir ahmak kavim içinde ba's olunduğundan kelâm-ı şerîfnde bulunan beş on kadar mecâzı tevîl edemeyip "Teslis" gibi hiçbir akl-ı selîmin asla kabul etmeyeceği akâid-i kadime-i Hindiyeden bir itikâd kabulüne müstaid bulundular. Halbuki Hazret-i Muhammed aleyhissalâtu vesselâmin mucizât-ı kesîrası ile tebliğ edildiği âyât-ı müteşâbihât ve ehâdis-i kudsiyye ve sâir tebligat kütüb-i tefâsîr ve ehâdisde mebsût olduğu üzere nice meâni-i hikmet ve hakîkati şâmil ve bunların aded-i tebliğat Cenab-ı Mesîh'i birkaç bin misli mütecâviz olduğundan eğer (s.125) Cenâb-ı Risâlet-i Penâh efendimiz benî İsrâil'den ba's olmuş olaydı artık zât-ı ulûhiyeti bütün bütün inkâr ile, "Hazret-i Muhammed'den gayr-i ilah yoktur" diyeceklerine hiç iştibâh olunabilir mi?

İkinci müdde ki: Din-i Mesîh'in halîmâne ve selîmâne neşr olunduğuna mukâbil din-i Muhammediye'nin esbâb-ı cismaniye ve vesâil-i dünyeviye ile münteşir olması bahsidir. Bu dahî bil-vücuhi mecrûhdur.

Evvelâ: Din-i Mesîh İncil'in beyânı ve Hazret-i İsâ'nın ikrârı üzere din-i Mûsâ'dan başka bir din olmayıp belki onun mükemmeli olmakla onda cihad fî sebîlillah farzı yok idi. Lâkin din-i Mûsâ'da mevcut idi. Ve din-i İsâ'da bulunmaması onun kemâlinden ziyâde noksanını isbat eder bir delildir. Eğer esbâb-ı cismâniye ile neşr olunan dinin hakk olması zu'm olunur ise cümleden evvel din-i Mûsâ'nın ve bil-ittirat onun mükemmeli iddia olunan din-i Mesîh'in butlânı itiraf olunmuş olur.

Sâniyen: Eğer esbâb-ı cismâniye bir dinin vesile-i intişârı olmak o dinin butlânına delil getirilecek olursa din-i Mesîh intişârı için tâ bidâyetten bu güne kadar ittihaz olunan esbâba atf-ı nazar etmek iktizâ eder. Mesela, Hazret-i İsâ'nın esnâ-yı davetinde muhalifinin sû-i kasdlarından havf ile ihtifâ etmesi ve her mucize izhârında ketmini tavsiye eylemesi ve kendisinin Mesîh olduğunu kimseye söylememeleri için Havariyyûna tenbihi ve "kimin kılıcı yok ise libâsını bile satıp (s.126) bir tane satın alsın", diye Hazret-i İsâ'nın şâkirdânına tenbihi ve kendisinin putperest olan Kayser hükümetine kerden dâde-i itaat olarak cizye vermesi ve şâkirdânına dahî cizye vermek için emr etmesi ve Hazret-i İsâ'dan sonra ihtilâfât-ı mezhebiyye yüzünden nice muharebat vukûa gelip milyon milyon kanlar dökülmesi ve papaların hükümetleri tesisinden beri Avrupa kıtasında zuhûra gelen ihtilâlât ve mukâtilât ve Tampliye ve Sen Bartelemî ve engizisyon gibi hadisatta ne kadar milyon nüfûs-i masûmenin telef olması ve Amerika kıtasında muehharan keşf olunan sâir cezâyirde misyonerler himmetiyle nice milyon âdemin kılıçtan geçirilmesi gibi ahvâl-i adiyede bir kere tarihlerde görülmeli de, ondan sonra din-i Mesîh'in esbâbı cismâniye ve vesâil-i dünyeviye vâsıtaları olmaksızın nasıl halîmâne ve selîmâne neşr olduğu iddia olunmalı. Fakat biz *Gadâu'l- Mülâhâzat*'ın sahibi hakkında bu tarihlerden vukufsuzluk kadar cehli lâik görmediğimizden olsa olsa şayet bu ahvâlden Müslümanlar'ın haberleri yoktur zannıyla tervîc-i müddeâ için tecâhül gösteriyor zan ederiz. Bu galatı da kendine yakıştırmıyoruz.

Sâlisen: Eğer yalnız esbâb-ı cismâniye bir dinin intişârına kifâyet edeydi bu kadar mukâtilat üzerine bütün bütün dünya Hıristiyan olmak ve hususan âlemde Yehudîlerden bir kimse kalmamak (s.127) lazım gelirdi.

Râbian: Din-i Muhammediye'nin emr ettiği "cihad fi sebîlillah" kılıç zoruyla âlemi Müslüman etmeye icbâr için olmayıp belki Kelime-i Tevhîd'in cihana ilan ve esmâi ve din-i Hakk'ın edyân-ı sâire üzerine a'lâ ve izhârı içindir. Bundan nâşî mağlub olan akvâma evvel emirde din-i İslâm arz olunur. Kabulünden istinkâf ederlerse cizye teklif edilir. Ve cizye-i kizâr olan ehl-i zimmet olup hiçbir vakitte tebdîl-i din etmesi için ona cebr ve ibrâm olunamaz. Belki kendi dininin icrâ-yı âyininde ona müsâade ve onun mal ve can, ırzı Müslümanlar'ın mal ve can ve ırzı mesâbesinde muhâfaza edilir. Ve kâffe -i hukûkta Müslim ve gayr-i Müslim nazar-ı şeriatta müsâvî tutulur.

Gelelim Üçüncü Müddeaya: Bunun dahî hülasasında madem ki tehyie-i şeriat Cenâb-ı Hakk'ın ba's-ı nübüvet eylemesi mümkün idi. Böyle bir efdal şeriatı Hazret-i İsa ve Mûsâ'dan evvel irsâl eylememesi erhamer- rahimîn olan Cenâb-ı Vacibu'l-Vücûd hazretlerinin adaletine münafidir demek istenilir. Bunun dahî cevabı vücûh-i adîde ile beyan olunur.

Evvelâ; Bizim itikadımızda Allah celletu azimetehu hazretlerinin kudret-i ilâhiyyesi şol derecesidir ki yedi kat yerleri ve gökleri halk etmekle bir karıncayı halk etmek O'na göre müsavîdir. Hâşâ şerîk-i bârî gibi mümteni' (s.128) bizzat olan şeylerden mâadâ inde ilâhîde hiçbir muhal şey yoktur. Eğer iddia olduğu gibi tehyie olunmaksızın nebi göndermek muhâlât-ı adıyyeden olmuş olsa Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin bu dahî mucizâtına bir zamîme olmuş olur. Zira kabûlüne müstaid olan benî İsrâil'den Hazret-i İsa aleyhisselam'a seksen iki nefer tâbi olmuş iken şeriat terbiyesi görmeyip kabulüne gayr-i müstaid Arab'dan zuhûr eden fahr-i kâinat aleyhi efdalut-tahiyyat efendimizin onlardan yüz yirmi dört bin kimseyi imana getirmesi muhâli mümkün kılmak kadar bir mucizedir. Hele efdali evvel göndermemesi Cenâb-ı Hakk'ın rahim ve şefkat ve adâletine münafidir, demek hiç makûle değildir. Zira Mesîhîler'in itikadınca Hazret-i İsa aleyhisselam'ın hakaret ile katl olunup üç günde cehennemde ihrak olunması Hazret-i Âdem ile Havva'dan cennette iken zuhûra gelen zelleden nâşî cümle nev'-i beşer hattâ cemi-i enbiyâ ve mürselin dahî dahil oldukları halde evlide-i levs-i ma'siyyet olmaları hasebiyle sevgili oğlunun kanını gökerek onları afv u mağfiret etmek için idi. İmdi biz suâl ederiz ki: "Hazret-i İsa aleyhisselam itikad-ı Nasârâ'ya göre Allah'ın oğlu ve belki aynı iken Hazret-i Âdem aleyhisselam'ın akabinde ba's olunup bu kadar enbiya-i izam ve masumin-i (s.129) nev'-i beşer dâhil-i cehennem olmamış olsa daha evlâ olmaz mıydı"? Ve ale'l-husus teşrifât-ı mülûkda eâzım-ı saltanat geriden gelmek ve adât-ı beşer iktizâsınca dahî her bir hıtbe-i cisimde ehemmi olan sonda görünüp meselâ, sanatlarında kâmil olan üstadlar mesnuatın kabasını evvel emirde şâkirdleri marifetiyle taslak ettirdikten sonra en nazik olan işleri sonunda kendileri yaparak ikmâl etmek umûr-i tabiiyyeden olmakla Cenâb-ı Hakim Mutlak Celle şâna dahî efdalu'l-enbiya olan Hazret-i Seyyidi'l-Mürselin'i en sonda irsâl eyleyip şeriat-ı mutahharasını te'yid ve tekmil eylemesi hikmet-i ilâhiyyeye ufuk olacağı bedîhi ve nümâyandır.

“*Gadâu'l-Mülâhazât*” müellifi bab-ı sâninin fasl-ı rabiinde Hazret-i Muhammed'in sahib-i icaz olup olmadığını bahs zammında der ki; Hazret-i İsa'l-Mesih ve Musa kendilerinin mürsel min indillah olduklarını halka isbat eylemek üzere âyat-ı mucizat izhar buyurmuşlardır. Çünkü orada böyle mihekk-i imtihan olmamış olsa idi pek çok riyakâr ve bî-insaf kimseler iddia-yı risâlet ve nübüvete ictisar etmekle Allah azimuşşân'ın kime kelâmını tevdi' edip etmediğini tefrik ve temyiz eylemeye bir vasıta bulunamayacak idi. Binâenaleyh eğer Hazret-i Muhammed'in iddia-yı risâletini bu mi'yara tatbikan muayene eyler isek Hazret-i Musa ve İsa'l-Mesih'in iddiaları gibi sabit ve müberrihin olamayacağı (s.130) tebeyyün eder.

Ve bu ashâb-ı siyer ve ahbârın eşhâdına itimaden Hazret-i Muhammed'in kendi isbat-ı risâleti için bir çok mucizat icra eylemiş olduğunu farz ve teslim eylesek bile yine kâmilen ikna olamayız. Zira onların kendi peygamberlerine isnâd eyledikleri acayibât ve garaibâta Hazret-i Mesih ve sair enbiya hazaratı mucizâtıyla mukâyese eylediğimizde zuhûr eden ihtilâf ve mübâyenetleri cihetiyle garaibât-ı mezkûrenin min cânibillah olduklarını itikâd ve teslim eylemek pek müşkildir. Meselâ, Hazret-i Muhammed'in emriyle bir şecerin birinden hareket ve onun tarafına mûsâraat ve bülend-i âvâz ile “eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne muhammeden abduhü ve rasûlühü” diye risâletine şehâdet eylediğini ve kezalik hayvanat ve cibâl ve ahcâr ve bir hurma salkımının bile siyâk-ı mezkûr üzere şehâdet ettiklerini ve her giyindiği esvâb ister uzun ve kısa olsun endamına muvafık geldiğini istimâ' eylediğimizde şübhemizi davet etmemek mümkün mü? Zira bu gibi şeylerin şaabda ve muhayyilata müşâbeheti der-kâr ve enbiyâ-i maziye-i hazerâtının izhâr buyurdıkları âyât ve alâmâta külliyyen mübâyenet ve münâfât-ı âşikârdır. Hasılı rahib uzun uzadı kelâmının neticesinde sair enbiyâ-i izâmın mucizeleri olduğu halde Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in mucizesi yoktur, demek ister. Malum ola ki, (s.131) şimdiye kadar girûh-i rehâbin cühele-i Nasârâ'yı din-i Muhammedî aleyhinde iğfâl ettikleri esbâbdan biri dahî Hazret-i Peygamber-i Zîşân'ın izhâr-ı mucizat buyurmamış olmasıdır. Bunun evcibe-i mukniası “*İzhârul-Hakk*” ve “*Şemsu'l-Hakika*”da edille-i katıyyelerle dermiyân olunmuş ve her bir suallerine beş on yirmi vechile cevap verilmiş iken güya bu kitablara asla görmemiş ve i'tâ olunan evcibeyi hiç işitmemiş gibi görünerek ve daha doğrusu irâd olunan evcibe ve edilleye cerhde der-kâr olan adem-i kudretlerini tegafül ve tecâhül perdesiyle artarak yine “*Mizânu'l-Hakk*”da ve

"*Miftâhu'l-Esrar*" ve "*Gadau'l-Mülâhazât*" ve sâir ehl-i İslâm'a karşı neşr ettikleri kütüb-i iğfâlâtta itirâz-ı sâbıklarını derc ve yalnız kitabın ismini tağyir ile avâm-ı nâsı ihtilâl niyet-i fâsidesinde bulunurlar. Binâen aleyh bizler dahî zikr olunan iki kitabda i'tâ olunan ecvibeden bir mikdarının mülhasan bu mahalde tahrîrine mübâdiret eyleriz.

Malûmdur ki cemi-i enbiyâ-i zîşan memur oldukları hutb-i celîl nübüvvetin sıdkına şâhid olmak üzere meb'us odluları akvâmın muteber ve müsellemi olan efâl ve ahvâle dair makdûr-i beşerin fevkinde ve muktezâ-yı tabiiyetin hilâfette bulunan bazı harikaâdelerini nâsı ityân-ı misilden aciz koyacak (s.132) mucizeler izhâr buyurmuşlardır. Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'den zuhûra gelen mucizât-ı seniyyenin adedi üç bini mütecâviz olduğu kütüb-i siyerde mestûr ise de Kur'an-ı Kerîm ve ehâdis-i şerifde mûnderic olan ve anane-i rivayât ile bize vâsıl olan mucizât-ı celîle her gûne şübheden vâreste olmakla onlardan bir nebze-i dermiyân ve onu dahî iki nev' üzerine beyân edelim:

Nev'-i evvel: Ahvâl-i mâziye ve müstakbeleye dair Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'den sâdır olan ahbâr beyânındadır.

Muğayyibât-ı mazîyede zât-ı peygamberleri kasas-ı enbiyâ aleyhisselâmı kütüb-i Ahd-i Kadîm ve Cedîd'i kimseden tederrus ve taallüm etmeksizin nice binlerce senelerden beri mahv ve mûnderis olmuş ümem-i sâlîfe ahvâlinden haber verdiği nitekim "*İzhâru'l-Hakk*"ın bab-ı hâmisinde fasl-ı evvelinden emr-i râbiada mebsûttur. İşte bu kuvve-i mucizeye (Hud/49) nass-ı celîli işarettir. Amma Kur'an-ı Mecîd ile kütüb-i sâlîfe beyninde görülen bazı muhâlefetlerin tahkîki "*İzhâru'l-Hakk*"ın bab-ı hâmisinde fasl-ı sânide mûndericidir. Ve muğayyibât-ı müstakbeleden ahbâr-ı kati çoktur. Nitekim kitâb-ı mezkûrun bab-ı hâmisinde fasl-ı evvelin emr-i (s.133) sâlisinde Kur'an-ı Kerim'de mûnderic olan ahbârdan yirmi iki adedi beyân olunmuştur. (Bakara/214) nass-ı celîli va'd-i nusret eyledi ve zuhûra geldi ve gazâ-yı Bedir'den evvel (Kamer/45) âyet-i celîlesi nâzil oldu. Ve fil-hakika muarreke-i mezkûrede ahzâb münhezim ve müdemmir oldular.

(Rum 1, 2, 3, 4) âyet-i kerîmesinde ehl-i tefsir ve siyerin müttefekan beyânı üzere Rumlar'ın ba'del-mağlubiyet ehl-i Fâris'e galib olacakları ahbâr buyurulmakla aynıyle vukua geldi. Ve hattâ bu âyetin nüzûlünde kefer-i Kureys'den Ubey bin Halef

inkâr ve Ebâ Bekri's-Siddîk hazretleriyle muârazada ısrar etmekle üç sene için intizâr olunup tarafeynden kimin dediği çıkarsa âhara on beş dişi deve vermesi üzere mukâvele eylediler. Ve Hazret-i Ebû Bekr bunu Cenâb-ı Peygamber'e arz eyledik de âyet-i kerîmede bulunan "biz" kelimesi üçden dokuza kadar şâmil olmakla gidip hem müddeti (s.134) hem de bedeli zam etmek için emr buyurdular. Onun üzerine Hazret-i Ebu Bekr mukâveleyi tecdîd ile müddeti dokuz seneye ve bedeli yüz deveye iblağ eyledi. Ve yedinci senede Rum'un Fâris'e galebe ettiği haberi Hudeybiye'de iken vâsıl olup fakat Ubeyy İbn Halef, Uhud gazâsında katl olunmuş olmakla Hazret-i Ebu Bekr onun veresinden zikr olunan yüz deveyi aldı.

Ve ehâdis-i nebeviyye ile vaki' olan ahbârât-ı gaybiyye ve mucizât-ı nebeviye dahî hadd u nihâyet olmayıp ez cümle Cenâb-ı Nebiyy-i Zîşan bidâyet-i davetinde muhâsemet-i müşrikîne mebnî ashâbı ile şî'b-ı Ebû Tâlib'de üç sene müddet ihtilâttan memnû oldukları halde bu husus için müşrikînin karar ve ittifâkını havî yazdıkları vesika civâr-ı Kabe'ye talîk olunmuş idi. Hazret-i Kâdir Mutlak 'arza' tabir olunan kurd o vesikaya havale etmekle derununda muharrer olan elfazdan yalnız "bismikellahümme" ibaresinden mâadâsı arza dendan arza oldu ve keyfiyet Cibrîl-i emin vasıtaysıyla peygamber-i zîşân'a ilan ve onlar dahî amm-i muhteremleri Ebû Tâlib'e ifhâm eylemleri üzerine ertesini gün Ebû Tâlib mele-i Kureyş'e gelip: "Muhammed'in Rabbi O'na şöyle haber vermiş. Eğer dediği sahih ise siz de lâıyk olan (s.135) keff-i yedi setm edip kemâ fis-sâbık ihtilâtına mâni olmamak ve eğer dediği sahih değil ise ben dahî O'nun üzerinden ref'i yed-i himâyet etmek sûretidir", demesiyle sanâdîd-i Kureyş bu teklifi kabul ile mecmu-i nâsta vesika Kabe'den indirilip açıldı. Ve Hazret-i Peygamber'in dediği gibi ibare-i mezkûreden mâadâ cümle hurufun me'kûl olduğu görüldü.

"Ve Hayber kalesi Ali bin Tâlib eliyle feth olunur. Ve Müslimîn mülk-i Fârisî ve mülk-i Rûm'un künuzunu taksim ederler ve benât-ı Fâris onlara hizmet eder", diye haber verdi ve bu vakâyiin kâffesi haber verdiği gibi vücûda geldi.

"Ve ümmetim yakında yetmiş üç fırka olur, ancak birisi fırka-i Nâciye olup sâiri ehl-i dalâl olur. Ve Fâris İslâm'ı bir ve iki çarpar be'dehû ebeden Fârisî yoktur. Ve Rûm nice kurûn-i devran sürerler her bir kurûn helâk olduk da diğer karn yerine halef olur" dedi. Tamamı ile haber verdiği gibi kâffesi vücûda geldi.

Ve kezâlik arazi-i Şark ve Garb tayy olunup kendisine gösterildi. Müşâhede ettiği hudutlara kadar ümmetinin temlik ve intişârını haber verdi. Biaynihi haber verdiği gibi Şarka ve Garba intişâr eyledi.

“Ve kezâlik Hazret-i Ömer hayatta olduğu müddetçe beyne'l-ümmete fitne zuhûr etmez” dedi. Ve dediği gibi muşârun (s.136) ileyhin hilâfeti âhir oluncaya kadar millet-i İslâmiye'den emn üzere yaşayıp ba'dehû fitneler zuhûra başladı.

Ve zuhûr-i Mehdî'den haber verdi. Ve İsâ aleyhisselam'ın zuhûrunu ve Deccâlin hurucunu haber verdi.

Ve Hazret-i Osman'ın Kur'an-ı kıraat ederken şehid olacağını ve Hazret-i Ali'nin muhâsin-i cemilesi hançer-i İbn Mülcem ile zahmedâr olarak nâil-i şehâdet olacağını haber verdi ve hattâ Hazret-i Ali, İbn Mülcem'i gördükçe muhasin-i şerifesini gösterip: "Bunu ne vakit mülevven edeceksin" der idi. Ve İbn Mülcem istiâza ile: "Madem ki, benden böyle bir bâdire-i şenâ zuhûru kable nübüvvetten ihbar buyrulmuştur, ya Ali sen beni katl et, tâ ki bu şeneâta âlet-i zuhûr olub da kıyâmete kadar mazhar-ı lanet olmayım", diye ricâ ettikçe Cenâb-ı Ali dahî: "Kable'l-cinaye ceza olamaz. Ba'de'l-vuku' kısas olursun", cevabını verdi. Bunlar da tamamıyla vukua geldi.

Ve Gazve-i Hendek'te Ammar bin Yasir hazretlerine: "Bel taktuluk. Elfiete'l-bağıyyete" [Müslim, "Fiten", 72 (4/2236), buyurulmuştu. Ashab-ı Muaviye O'nu katl eyledi.

Ve Berâ bin Malik hakkında: ("Rabbi'sas ağbera zî tamareyni la yu'be lehû lev aksemu alallahi leebrahe minhumu'l-Berâ bin Malik" «Usdu'l-Ğâbe, İbnu'l-Esir, 1/206»), buyurmuştu. Yani nice kimseler vardır ki, O'nun saçı birbirine karışmış toz toprak renginde şekli mütegayyir olup iki bölük (s.137) olmuştur. O'nu kimse bilmez. Eğer yemin eylese Hakk Teâlâ O'nu yalan çıkarmaz. Berâ' bin Mâlik onlardandır. Ahvâz muhârebesinde asker-i İslâm Tüster kalesini altı ay muhasara ve seksen gün kale kapısında cenk ettiler. Tarafeynden çok âdem kırıldı. Beyne'l-ashâb Hazret-i Rasûl'ün bu kelâm-ı şerîfi malum olmakla Berâ'nın huzuruna toplandılar ve kalenin fethi için yemin etmesini rica eylediler. O dahî hem kalenin fethi hem de kendisinin şehâdeti için yemin etmekle o gün kendisi nâil-i mertebe-i şehâdet ve o gece kaleye vusûl ile ehl-i İslâm mazhar-ı fevz u nusret oldu. Ve biaynihi öyle oldu.

Ve ümmet-i İslâmiyye'nin denizlerinde gaza etmeleri sûretini âlem-i rûyada müşâhede buyurup hâleteleri Ümmü Hirâm bintu Mulhan'a haber vermekle mumâ ileyhâ iştiyâk ederek ba'de zaman asr-ı Muaviye'de asâkir-i İslâmiyye ile beraber Kıbrıs'a kadar geldi. Ve orada dâbbesinden düşüp vefat eyledi.

Ve kerîme-i muhteremesi Hazret-i Fatıma radiyallahu anhâ için: "Sen bana cümleden evvel lâhik olursun", dedi. Altı ay mürûrunda muşârun ileyhâ vefat eyledi.

Ve Ebâ Zer Ğıfârî hazretlerinin tek ve تنها vefat edeceğini i haber verdi. Öylece oldu.

Bir gün hazerâtı ashab-ı güzînden Sürâka hazretlerine: "Kisra'nın ziynetini (s.138) giydiğin vakitte ne gûne olursun", buyurmuş idi. Ba'dehû zaman hilâfet-i Ömer'de ganâyim-i Fars vukûa gelip aynıyle buyurduğu gibi oldu.

Amma nev'-i sâni Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'den fi'len sâdır olan mucizât beyânındadır. Bunların dahî cümlesini tadâda bu mecellenin tahammülü olmadığından bir mikdârı ile iktifâ olunur.

(Evvelâ): Mirac-ı Şerîf vakasıdır ki cesed-i şerîfi ile beraber vukua gelmiştir. Buna dahî nice küffâr istibâd ve nice zuafâ-i İslâm akıllıları idare etmediğinden fitneye düşüp ba'de'l-ımtihan tasdik eylediler. Keyfiyet-i imtihanın tafsiline itlâ' murad eden "*İzharu'l-Hakk*"a müracaat eylesin. Çünkü yalnız ruhâni olsa istibâde asla veche yoktur. Zira hîn-î menâmında bir anda ruh şarka ve garba gider çok kere gördüğü şeylerin aynı vaki' olduğundan istibad olunamaz. Mirac-ı cismânî hususunda dahî Cenâb-ı Kadir Zü'l-Celâl Hazretleri fevka'l-gaye sûrat-i harekete kadir olmakla aklen ve naklen istihâle ve istibad edilemez. Hulâsa bu hareket hilâf-ı âdet demektir. Mucizâtın külliyesi dahî hilâf-ı âdet kabilindedir. Ve bu hilâf-ı âdetin imkânını ve vukûunu ona bir hukemâdan İbn Sînâ edille-i akliye ile "Şifâ" nam-ı kitâbında isbât eylemiş olduğundan şübhe eden ona müracaat edebilir. Amma naklen cism-i unsuriyyenin (s.139) eflâka çıkması ehl-i Kitâb indinde mümteni' değildir ki, Uhnuh ve İlyâ ve Elyesea cismen semâya çıktılar. Ve alel-husus Pavlus ehl-i Korintus'a yazdığı Risâle-i Sâniyesinin on ikinci babında demiş ki: ("Ben Mesîh'de on dört seneden beri bir âdem bildim. Cesedde mi veya cesedden hâricde mi bilmem? Allah bilir ki ol kimesne üçüncü semâya değin hatf olunub ilâh işte Cenâb-ı Mesîh'de dahî mirac vaki' olmuş olur").

(Ve Sâniyen): Kur'an-ı Kerim il sâbit olan şakk-ı kamer mucizesidir. İşte bu hususta taraf-ı muhâlifinden irâd olunan itirâzat ve tarafı Müslimînden i'tâ olunan ecvibeye itla' murâd eyleyen "*İzhâru'l-Hakk*" ile "*Usûle-i Hikemiyye*" nam kitablara mürâcaat eylesin.

(Sâlisen): Ramy-ı turâb mucizesidir. Bedir Gazâsı'nda muareke-i kıtâl şiddet bulup asâkir-i İslâm ise Müşrikîn'e nisbetle rubi münzelesinde olmakla hücum ettiklerinde Hazret-i Nebiyy-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem arîş içinde cebhe-i sây-i secde-i münâcâat olup: ("Ey Rabb-i Mûteâl! Eğer bu bir avuç Müslimîni nâil-i nimet fevz u zafer etmez isen yer yüzünde seni tevhid eder bir ahad kalmaz") diye istidâyı feth u nusret eyledikten sonra bir lahza gunûde-i ve sade-i sükûn oldu. Hemen feth-i dide-i surûr ile yanında bulunan yâr-i gârı Ebu Bekri's-Siddîk Hazretlerine min kabli'r Rahman nusret ile (s.140) mübeşşir olduklarını tebşîr buyurdular. Ve arîşten çıkıp azm-i meydankârizâr ettiklerinde yerden bir kabzasının rîze-i rîn alûde alıp measker-i küffâra doğru attılar. O tanelerin her biri girûh-i a'dânın gözlerinde birer sâika-i bela ve inhizam olup bilâ-sebeb zâhirdir. Hal-i perişan oldular. (Enfal/17) âyet-i kerîmesi bu mucize-i şerîfe hakkında vârid olup münhasır yâr ve ağyârda zeban kizâr tertîl oldu. Ve taraf-ı küffârdan: "Bizim gözümüze o misüllü toprak isabet etmedi", diyerek inkâra tasaddî etmek şöyle dursun hâşâ belki sihre haml etmişlerdi.

(Rabian): Mevâtın-i müteaddide esâbi-i Muhammediye'den neb-i miyâh vakasıdır ki, o miyâh-ı mübarekeyi nûş edip birkaç yüz ashâb def-i atş ve ihtiyâc eylediler. Ve yevm-i Hudeybiye'de hazır bulunup içen ashâb binden mütecâviz olup matharaların dahî doldurdular. Bu mucize-i nebeviyyenin emsâli sûk-i Medine'de, Zevrâ'da, Gazve-i Buvat'da, Ceyş-i Usret'te dahî vukû' bulduğu hattâ Hudeybiye de âb-ı revân mübarek parmaklarının uçlarından çeşme lu'luler gibi nebân edip atşân-ı hazârî sirab ettikten sonra hayvanata dahî sikâye bahş-ı kifâyet olduğu mazbût-ı sikât ehl-i siyerdir.

(Hâmisen): Berekât-ı taâm mucizesidir ki; bir karı ile (s.141) kocasına bir ölçek arpa verdi. Misafir ve evladlarıyla çok zaman ekl ettiler. Bir defada bir arpa karhından seksen bin ölçek arpa ve bir oğlak ile bin aded ricâli işbâ' etti. Ve taâm noksan olmadı. Diğer defada bir kıt'a taâm ile yüz seksen ricâli dilsîr ve bir hamîr ve bir pişmiş ganem ile yüz otuz kişiyi işbâ' edip bakiyesini deveye tahmil ettiler. Ve bir mikdâr hurma ile

bir Habeşî'yi işbâ' eyledi. Ve bu dahî bi'ddefeât oldu. Ve bir çömlek taâm ile dairesi halkını ve iyâl ve akrabalarını işbâ' eyledi.

(Sâdisen): Teksir-i derâhim mucizesidir. Hazret-i Selmân bir Yehudî'nin memlûki iken şeref-i İslâm ile serfirâz olduk da kitâbete kesilip takdir olunan üç yüz nahl-ı cedîd yed-i müeyyid Cenâb-ı Nebevî ile gars olunmakla bir sene zarfında hûşa nümâ-yı kemâl olduktan fazla mâlikine verilmesi mukarrer olan kırk kıye zer halis dahî bir mal-ı ganimet arasında zuhûr eden bir parça altının mucize-i nebeviye olarak inde'l-vezni muvâfık mikdâr matlûb olmasıyla Hazret-i Selmân fekk-i rukbe-i rak edip dahil-i zümre-i ihrâr-ı Müslimîn oldu.

(Sâbian): Teksir-i berekât-ı temur mucizedsidir ki, bir mikdar hurmayı cem-i gafir ekl u tenâvül ettiklerinden sonra bazı (s.142) sahâbi şehâdet-i Osmanî zamanına kadar ekl u tenavül eylemişlerdir. Ve bunun emsali dahî mücâmi-i meşhûrede vukuâ geldi. Ve bu mucizâtın bazıları Elyesea aleyhisselam'dan dahî zuhûra geldiği Sıfır-ı Müluk-i Sâni'den bab-ı râbiada musarrahtır. Ve İsa aleyhisselam'a dahî vâki' olup birkaç rağîf ve semek ile dört beş bin kimsenin itâm olunduğu Enâcil cümlesinde musarrahtır.

(Sâminen): Selâm ve şehâdet-i eşcâr mucizesidir ki; vadinin kenarında mevcut ve kâim olan şecer emr-i nebevî ile mucize taleb eden Arabînin huzurunda köklerini toplayıp ve sürüyerek huzûr-u saâdete geldi. Ve nübüvvetine şehâdet eyledikten sonra mekanına ricat eyledi.

Ve bir defa bir hurma ağacı gelip tasdik-i nübüvvetle mekânına ricat eyledi. Ve bir dahî mescid-i saâdette minber-i atîkin nâle ve inîn etmesidir ki minber-i şerîf tecdîd olunduk da terk u ta'tîl olunan haşeb kadem-i saâdetten iftirakı hasebiyle âh u efgâna başladı. Hazâr-ı mescid bu âvazı işitip cûş u huruşa geldiler. Tâ Hazret-i Peygamber-i Zîşan yed-i şerifiyle mesh etmedikçe sükût etmedi.

(Tâsian): Esnâm-ı Kabe'nin işaret-i nebeviyye ile sükûtudur. Şöyle ki, Beyt-i Şerîfin etrafında merkûz üç yüz altmış put var idi. Feth-i Mekke'de Hazret-i Nebî muhterem Harem-i Şerîf'e dahil olduklarında yedindeki (s.143) hurma dalı ile her birine işaret buyurup: ("Kul câe'l-hakku ve zeheka'l-bâtılı". İsrâ/88) dedikçe serenkevn oldu.

(Aşiren): İhyâ-i mevtâ ve redd-i ayn keşf-i basar mucizâtıdır ki, İslâm'a davet olunan bir şahıs kızının kabrini gösterdiği anda Hazret-i Peygamber hitab etmesi akabinde, "lebbeyk" diyerek kalktı. "Tekrar dünyaya rücû eder misin", diye suâl buyurdıklarında kız cevabında: "Lâ vallahi, Ya Rasûllah! Ben ahireti atamın ve anamın halinden ve dünyadan hayırlı gördüm, rücû etmem", demekle halet-i evveliyesine ricat etti.

Kezâlik, sahabeden Câbir radiyallahu anhu hazretleri ashâbdan bir cemaate ziyâfet ettiği koyunun kemikleri üzerine yed-i şerîflerini vaz' ile beraber koyun kalkıp kuyruğunu sallayarak gitti.

Ve gazavâtta birinde ashâb-ı kirâmdan bir zâtın gözüne ok isabet edip çıkarmış iken Hazret-i Nebi Zîşân mesh ile red eyledi

Ve bir a'mâyâ bir dua talim edip kıraat ettik de der-akab a'manın gözleri açıldı.

(Hâdî Aşar): Envâ-i cerâyih ve emrâza şifa bahş olmaları mucizesidir ki, bir kabza turâba tükürüp cerîhaya mesh veya rabt ettik de veyahut şurb ve ekl ettirdik de biddefeât şifa bahş oldu. Ve gözleri alîl ve beyaz olmuş pîr-i fânînin gözlerine nefh eyledik de derhal şifa bulup (s.144) o pîr kendi esvâbını dikti.

Ve feth-i Hayber günü Hazret-i Ali kerremallah vechedir. Derdmen ile muztaru'l-hâl olup livâ-yı saadeti tahammüle iktidarı yok iken Cenâb-ı Nebiyy-i Zîşân mesh etmekle gözleri fil-hâl sâlim olup O'nun yediyle Hayber Kalesi feth olundu ve müddet-i ömründe bir dahî göz ağrısına uğramadı.

Ve bir dilsiz sabî mecnûn getirdiler. Bakıyye-i vuzû-i şerifini içirdiklerinde âkil ve mütekellim oldu.

Ve bir sâbînin kolları yandı. Rîk-i saadetten mesh ile der-saat kesb-i sıhhat eyledi.

Ve kolu çolak bir sahabe halinden şikayet etmekle dilek ederek sahil oldu.

Enes hazretlerine fakir ve bî-kâr iken dua etti. Evlâdları yüzden ve malları hisabdan ziyâde oldu.

Ve kisrâ-yı Acem olan Hürmüz Perviz'in nâme-i nebeviyi şakk u temzîk etmekle ("Allahümme mezzik mülkehû kemâ mezeke kitâbî") diye aleyhine dua etmede az müddette saltanat-ı Perviz zîr u zeban ve hata-i İran islâmiyâne makarr oldu.

Eğërçi, mutâbakat-ı libâs ve araktan gül zuhûr etmiş ve başında daima bir bulut sayeban olurmuş gibi nakl-i sahiha müstenid olmayan bazı mucizât-ı merviyeye hakkında ihtiyâr-ı sükût olunabilir.

Ancak esabiadan icrâ-i mâ' ve nâle-i minber ve sukût-i esnâm ve şifa-yı çeşm-i alîl misillü vukuat-ı hârika'l-adât birkaç bin sahâbe-i kirâm huzurunda (s.145) vukû ve anane ile şuyû bulmuş umûr-i sabiteden olmakla ictimâ-i tevâtürün en büyük rütbesini tutmuşlardır. Nitekim şecâat-i Ali sehâvet-i Hâtim bu suretle şuyû' u şöhret bulmakla inkara kimsenin mecali yoktur.

Amma, Markos ve Luka'nın nakl ettikleri haber-i vâhid üzerine mebnî ve kendilerinin zât ve zamanları zunûn u şükûke mübtenî olmakla eğer, rivâyât-i Enâcil'de dahî ehâdis hakkında ulemâ-i muhaddisînin usûl-i hadiste ittihâz ve iltizâm ettikleri kavâid-i tahkîk muteber tutulsa hiç biri resîde-i mertebe-i vüsûk u yakîn olamaz. Ve doğrusu aranırsa eğer Hazret-i İsâ'dan ibare-i ekme ve ebrâs ve ihyâ-i emvât gibi zuhûr-i yafta olan mucizat Kur'an-ı Kerîm ile musaddık olmasa kâidet-i isbatına hiçbir Hıristiyan mecal bulamaz.

Bir de mucizât-ı Muhammediye'yi inkar makamında erbab-ı itiraz (İsra/ 90,91) âyet-i kerimesini irâd eyleyip müddaîlerin matlublarını adem-i ityân ile: "Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem mucize izhâr etmedi", derler. Bu ise asla muvâfık-ı insaf ve hakkâniyet değildir. Zira mucizât kendinde eser-i kabiliyet-i iman olanların itminân-ı kulûbu için enbiyâ-i izâmın (s.146) iktizâsına göre izn-i Rabbânî ile ibrâz eyledikleri âyât olup yoksa birkaç melun-i muânidin imana gelmesi için semânın yere inmesi, Vallahu Teâlâ melekleri izhâr-ı şehâdet etmesi gibi mucizeleri hiçbir peygamber izhâr etmemiştir. Hattâ şeytân Hazret-i İsâ aleyhisselam'dan mucizeler istedik de red ile cevap verdiği İncil'de mestûrdur. Ne garibdir ki rehâbin Enâcil denilen mektûbâtın ne müellifleri ve ne de tarih-i telif ve tahrirleri sûret-i mevsûkada malum olmadığı ve İncillerinde muharrer olan rivâyâtın garâbât ve tenakuzâtı meydanda durduğu halde bunların her âyetini esas-ı iman ve itikad ederler de Kur'an-ı

Kerîm'in hiçbir harfine bin iki yüz bu kadar seneden beri şâyibe-i tahrif ve tağyir ârız olmamış ve ehâdis-i merviyenin sahîh ve mevzû kavâid-i mahsusa ve senedât-ı mevsûka ile tefrik ve tahkim olunmuş ve rivâyât-ı İslâmiyye'nin her biri bir nice delâil-i muknia ile merkez-i subûta gelmiş olduğu halde bunlara iman edenlere tariz cüretinde bulunurlar.

Protestanların gûya İncil'in talimât ve tebliğatı şerîat-ı Mûsâ'nın tebliğat ve talimâtı üzerine fâik olduğunu kendi keyiflerince isbât ettikten sonra Kur'an'ın talimatı dahî tebliğat-ı İnciliye üzerine fâik u râcih olup (s.147) olmadığını tahkîkine tasaddî ile derler ki; "Her bir davanın kader ve ehemmiyeti o babda irâd olunan delâilin metanet ve kuvveti nisbetinde olmakla cemî-i zevil-ukûl mesâlih-i yevmiyelerini bu kaideye tatbikan tesviye ede gelmişlerdir. Meselâ, bir üstâd bu defa ihtirâ' olmuş iğneli tüfenklerden kuvvet ve def-i mermice daha ileride ve isti'male ıslâh müceddiden bir tüfenk icad etmiş olduğunu iddia eder ise esliha-i harbiyyesinin ikmâline mukayyed olan bir devlet onu tecrübe etmeksizin kabul etmediği gibi işte İslâmiyet'in dahî Hristiyanlık üzerine fazl u rüçhanı iddiası dahî biaynihi buna mukayyes bir dava olmakla bu babda din-i mezkûr sencide-i mizân ve imtihan olmadıkça ala'l-umyâ kabulüne müsâraat eylemek kâr-ı akl u muktasâ-yı hikmet değildir. Felihâzâ; tebliğat-ı Kur'aniyye talimatı İnciliyye'den efdal olup olmadığını muhakkikâne tecrübe ve tahkîk etmek ve fil-hakîka Kur'an'ın taazzum şânı tebeyyün eder ise bilâ-tevkif İncil'i terk ile Kur'an'a temessük eylemek vâcib olur".

Eğer bu sözleri yazan kimesnenin cemiyet-i malume tarafından muvazzaf olduğu için kaleme almayıp da mücerred izhâr-ı Hakk maksadıyla teşebbüs ettiğini bilsek şu ibare-i âhirasında kavli-i munsafânedan dolayı kendine teşekkür eder idik. Lâkin hal ve maksad-ı âlemin malumu ve kendisinin dahî muterefi olduğundan mayişet garazıyla yaptığı bir işe bari riyâ karıştırmamasını (s.148) ihtâr ve maamâfih şu serd olunan mevâzine doğru bir söz olduğundan biz de memnûnen kabul ederiz. Ancak tatbikât-ı âtiyede irâd olunacak edile-i tutiye olmak için İncil ve Kur'an da bulunan bazı âyâtın o vechile tatbik ve mukayesesini iktizâ eder.

ENÂCİL İLE KUR'AN-I AZÎMU'Ş-ŞAN'IN TATBİKİ

Enâcîl-i Erbaa'yı kasas ve akvâlden ârî kıldığımızda tehzîb-i ahlâk ve muâmelât-ı dünyeviyye ve umûr-i ruhâniyye ve uhreviyyeye müteallik olan mezkûrat şunlardan ibârettir: ("Dünyadan büsbütün i'râz ile fakr u fâkaya rıza ve kanaat, Cenab-ı Allah'ı

bütün kalbinden, canından, fikrinden ziyâde sevmek, kezâlik komşuyu nefsi gibi sevmek, mahzunlara teselli, mazlumlara merhamet ve etfâle nuhabbet ve tasfiye-i kalb ve iki mü'minin beynini ıslâh ve din yolunda eziyet çeken sabr etmek, katl sirkat, gazab, şetm etmemek, kendi gözündeki merteği görüp elin gözündeki çöpü ta'yib etmemek ve nush ettikçe taşlanmaya tahammül göstermek, Allah'ın emrini bozmamak, mü'min karındaşını incitmemek, zina etmemek, şehvet nazarıyla avrata bakmamak, bilâ-sebebe avrata talak vermemek, and içmemek, kötülüğe karşı durmamak, (s.149) bir yanağına ururlar ise ötekini dahî çevirmek, haftânını isteyene kaputu dahî vermek, beddua edene hayır dua etmek, hâsılı her kötülük edene iyilik etmek, sadaka, oruç ve duada riyâdan ihtirâz etmek ve dua ettiği vakitte çok uzatmamak, para cem edip kalbini ona bağlamamak, rızık ve elbise için gam çekmemek. Hakk'tan sadaka ile ne istenir ise verir. Şeriat yolu dar, cehennem yolu vâsidir. Allah Teâlâ'nın emrine inkiyâd eden cennete gider. Tebliğ-i ahkâm eder iken para almayın. Bir eve girdiğiniz vakitte selâm verin. Bir yerde sizi kabul etmezlerse orada durmayın. Bir emri söyler iken siz değilseniz, söyleten Allah Teâlâ'dır. Ve tebliğ-i ahkâm ederken kimseden korkmayın, kimseyi muhâkeme ve ceza tayin etmeyin. Her cünhayı afv edin. Alçak gönüllü olun. Ben sulh etmeye geldim. Nifâk ve seyf vazına gelmedim. Anasını babasını ve nefsinin benden ziyâde seven benden değildir. İyi ameller ile Âhirette iyi hükm olunur, kötü ameller ile mücâzât olunur. Allah Teâlâ'ya itaat eden benim karındaşımdır. İştittiği hakkı kabul edene mükâfât ve kabul etmeyene mücâzât hükm olunur. Anaya babaya ikrâm edin. Ağızdan gelen şey ile insan necis olmaz. Belki çıkan yaramaz şeyler ile yani katl ve zina ve yalan şehâdeti gibi şeyler insanı necis eder. Sizden salyâne vergi istedikleri (s.150) vakitte verin, muhâlefette bulunmayın. Tevâzu edin, indellâh büyük, tekebbür eden küçüktür. Malını sadakaya harc eyle, Hakk'ın indinde bulursun. İdhâr-ı emvâl eden ağniyânın cennete girmesi güçtür. Biz hizmet olunmak için gelmedik, hizmet için geldik").

Hâsılı İncil'de olan gerek emâvir ve nevâhiy ve gerek ahlâk-ı hamîde ve ahlâk-ı zemîmeye müteallik olan ahkâmın mecmûu, işbu tahrir olunan mesâilden ibâret olup halbûki efdal ve ekmele-i kütüb-i ilâhiye olan Kur'an-ı Kerîm işbu mesâilin mecmûnu ekmele vechiyle müştemildir. Eğer tatbîk için cümlesi beyân olursa Kur'an-ı Kerîm'in nıfsî mikdârını irâd ve tefsir etmek lâzım gelir. Biz numûne olmak için bir mikdârını tatbikiyle iktifâ eyleriz.

Meselâ İncil'de denilmiş ki: "Ne mutlu ruhta fakir olanlara! Zira göklerin melekûtu onlardır".

Kur'an-ı Kerim'de buyurduğu, (Hadid/20), yani, "dünya nef'-i kalîl ve sÛrat-i zevâl ve adem-i fâide oyun ve abes ve zînet ve beyne'l-beşer emvâl ve evlâd ile tefâhÛr ve tekâsÛrden ibârettir".

(Enam/32). Yani, "dünyanın hayatı ancak oyun ve abes şeye şÛguldÛr. Ve dâru'l-Âhîret mÛttakî olanlar hayırlıdır. (s.151) TaakkÛl etmez misiniz?"

(Kehf/46). Yan"i, mal ve evlâd dÛnya zinetidir. Ve a'mâl-i sâliha Rabb Teâlâ indinde mal ve evlâddan ve emel-i dÛnyadan sevab ve emn cihetiyle hayırlıdır".

(MÛ'min/39,40). Yani, "ey kavim! Bu hayat-ı dÛnya seri'u'z-zeval biraz temettu' ve taîştên ibarettir. Ve tahkîk-i Âhîret bî-zevâl dâr-ı karardır. Bir gÛnah işleyen kimesne ancak onun misliyle ceza olunur. Erkek ve kadınlardan bir kimesne ki, mÛ'min olarak iyi amel işlese o kimesneler cennete idhâl olup, onda hesabsız rızıklarla ceza olunurlar".

(Şuara/12). Yani, "semâvâtın ve arzın mefâtipleri Allah Teâlâ'nındır. Dilediğın rızkını ziyâde ve az verir. Tevsî ve tazyîk-i rızk hususunda ve her şeyde kullarına hayırlı olanı o bilir".

(ŞÛrâ/36). Yani, "mal, dÛnyadan size verilen yalnız hayatta bulunduğunuzca onunla geçinmektir. Şunlar ki iman ettiler. Ve Rabblerine tevekkÛl (s.152) ederler. Âhîrette Allah Teâlâ indinde taâm-ı dÛnyadan hayırlı ve dâimi sevab vardır. "

İşbu zımm-ı dÛnya hakkında çok âyet-i kerîmelerden mâadâ pek çok ehâdis-i şerîfler vârid olmuştur ki, cÛmleden biri Abdullah İbn Ömer radiyallahu anhu'dan mervî olan hadîs-i şerîftir. ("Lâ yusîbu abden mine'ddÛnyâ şeyun illâ nakasa min deracâtihî indellahi ve in kâne aleyhi kerîman" «Musannaf, İbn Ebî Şeybe, 13/323 [Şâmile'den]») dÛnyadan bir şey-i kalîl isâbet eder ise indellahi derecesinden bir mikdar tenkîs olunur. Her ne kadar o âdem isabet etmezden o indellahi kerîm ise de ve diğêr hadis-i şerîfnde buyurdu ki: ("Hasbu'd-dÛnya re'su külli hatitetuhu" «Şuabu'l-İman, Beyhaki, 7/338 [MÛrsel]»). Yani dÛnyaya muhabbet her hatanın başıdır.

Ve Ebu Hureyre'den mervîdir ki, Rasûl-i Ekrem Efendimiz dua buyurdular: ("Allahümme' al kuvvete âli Muhammedin kifâfan" «Tirmizî, "Zühd", 25 [4/67]»). Yani, Ya Rabbi! Ümmet-i Muhammed'in rızkını kifâyet mikdarı kıl.

Ve yine hadîs-i şerîfde gelmiştir ki: ("Kün fi'ddünyâ keenneke garîbun ev âhirun sebîlin va'as nefsike min ehli'l-kubura"). Yani, dünyada sen kendini garib yahut yolcu gibi tut. Ve nefsini emvâttan add eyle.

İşbu dünyayı zemm ve fakra terğib hakkında vârid olan âyet-i kerîmeler ve ehâdis-i şerîfe ile beraber din-i İslâm'da sanat ve ticaret ve idhâr-ı emvâle dahî ruhsat ve emr u terğib olunmuştur. Zirâ bir cemiyet-i medeniyenin (s.153) salâhı yalnız fakr ile olmayıp imâr-ı hayrât ve müberrât ve infâk-ı acze ve mesâkin mal ve servetle ve mal ve servet dahî sa'y ve ticaretle husûle gelir.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de (Nisa/29), yani, "ey mü'minler! Mallarınızı ribâ ve kumar gibi şer'in helâl etmediği bâtl ile ekl etmeyin. Meğer birbirinizin beyninde rıza ve hoşnut üzerine ticaret tarîkiyle ola".

Yine Kur'an-ı Kerim'de (Bakara275), yani, "Cenâb-ı Allah bey' ve ticâreti helal ve ribâ denilen fâhiş faizi haram etti", buyrulmuştur.

(Âl-i İmran/14,15). Yani, "nisâdan ve evlâddan ve kantarlarla altın ve gümüşten ve nişanlı a'la atlardan ve deve ve bakar ve ganemden ve ekinden olan şehvet ve arzuyu nefse meyl-i muhabbeti nâs için tezeyyün olundu. Bunlar ise dünya metâdır. Ve nihâyet karargâhı Allah Teâlâ indindedir. Ya Muhammed bunlara de ki: Bu zînet-i dünyadan (s.154) hayırlısını haber vereyim mi ? Ashab-ı takvâ için Rableri indinde eşcârı altından ırmaklar akar cennetler vardır. Ve onlar onda müevveddirler. Ve uyûbdan tâhire zevceler vardır. Ve rızaullah vardır. Allah Teâlâ mü'minlerin ahvâl ve a'mâlini görücüdür".

(Nebe/11). Yani, "gündüzü vakt-i meâyiş kıldık. Tâ ki gündüzleri esbâb-ı taîşinizi istihsâl ve umûrunuzda tasarruf edesiniz."

(Araf/10). Yani, "sizi yeryüzünde süknâ ve ziraatle temkîn ettik. Ve sizin için ticaret ve kesb ile maîşetler kıldık. Size verilen nimetlere az şükr edersiniz".

Ve efrâd-ı neccârîde şu hadîs-i şerîf mezkûrdur: ("Mâ ekele ehadun taâman kattu hayran min en ye'kule min ameli yedihî." «Buhârî, Büyû 15, Enbiya 37»). Yani bir kimse kendi kesb-i yedi ile olan taâmdan daha hayırlı bir taâm yemedi).

Ve yine hadis-i şerîfde: ("Ni'me'l-mâlu's-sâlihu lir'raculi's-sâlihi". «Beyhaki, Şuabu'l-İman, II, s.91») buyuruldu. Yani, hayrâta sarf eyleyen racul-i salih için helâlden kesb olunmuş mal ne güzel maldır, buyurulmuştur.

Ve diğêr hadis-i şerîf'de: ("Et-tâciru's-sadûki yuhşeru yevme'l-kıyâmeti maa's-siddîkîne". «Tirmizi, Büyû 4») buyurulmuştur. Yani, sadık tâcirler, rûz-i cezâda siddiklarla beraber haşr olunur.

Ve bu ticarete haram ve helal olan kısımları ve her birinin esbâbını fahr-i kâinat efendimiz âyet-i kerimeler ve ehâdis-i şeriflerle tafsil ve beyân eyledi.

(s.155) Ve İncil'de ise, ticaret ve cemi-i emvâle asla ruhsat verilmeyip bilakis: "Her neye mâlik iseniz satın da sadaka verin", diye cem'-i azdâde emr edilmiştir.

Ve İncil'de denilmiş ki: "Ne mutlu mahzunlara! Zira müteselli olacaklardır".

Ve Kur'an-ı Kerim'de ise, bir bela ile musâb ve mahzun olup sabr edenler hakkında bir çok âyât-ı kerîm nâzil olmuştur. Cümleden biri, (Bakara/155,156,157) buyurulmuştur. Mana-yı şerîfi: "Ey mü'minler! Gazâda düşmandan havfla ve savm veyahud kaht açlığı ile ve zekat ve yahut isabet-i zarardan mal noksanlığı ve maraz ve za'fdan nefis noksanlığıyla ve âfât-ı semâviye ve arziyeden meyvelerinizin yahut meyve mesâbesinde olan evladlarınızın mahv ve noksanlığıyla imtihan ederim. Ya Muhammed! Sen sâbirlere keremlerimi tebşîr eyle. O kimesneler ki, onlara bir musibet isabet ettiği zamanda kalben teslim ve rıza göstereler. Biz Allah'ın abdi mahlûkuyuz. Ve ba'del-vefâti. O'na râci oluruz, dediler. Onların üzerine Rabblerinden rahmet ve nimet vardır. Ve onlar hidâyeti bulmuşlardır".

(s.156) Yine İncil'de: "Ne mutlu halimlere! Zira onlar ebedî miras edeceklerdir", denilmiştir.

Ve Cenâb-ı Hakk Kur'an-ı Kerîm'de, (Âl-i İmran/134) buyurdu. Yani, "şunlar ki; gazablarını hazz ve nâstan muahezeye müstahak olanları afv ederler. Ve Cenâb-ı Allah ihsân edicileri sever".

(Âl-i İmran/159) varid oldu. Yani, "yanında olanlara leyyinet ve mülayimet ile muamele etmek Allah'ın sana kerem ve rahmetidir. Eğer bed-ahlâk olup saht-ı dil olaydın, onlar senin etrafından dağılırlar idi".

Ve Fahr-i Kâinat Efendimiz duâlarında buyurdular ki: ("Allâhümme ağninî bi'l-ilmî ve zeyyinî bi'l-hilmî ve ekrimnî bittakvâ ve cemmilnî bi'l-âfiyeti" «Kenzu'l-Ummal, 2/185,202»). Yani: "Ya Rabbi! Beni ilim ile ganî kıl. Ve hilm ile tezyîn et. Ve takva ile mükerrem ve âfiyetle cemîl eyle".

Yine İncil'de: "Ne mutlu merhametlilere! Zira onlara merhamet oluna", denilmiştir.

Ve Kur'an-ı Kerim'de, rahm ve şefkat hakkında vârid olan âyet-i kerimelerden birisi budur: (Tevbe/128). Yani, ey nâs! Beşeriyette sizin cinsinizden size bir rasûl geldi. Sizin ma'siyyet ve kerâhette bulunmanızdan o meşakkattedir ki, sizin İslâm'a gelmenize ve salâh halinize harîstir. Cemi-i mü'minlere re'fetli ve merhametlidir.

Ve diğer (s.157) ashâb-ı kirâm hazerâtının şime-i lütf ve merhametlerini beyân sadedinde Cenâb-ı Allah (Fetih/29) buyurmuştur. Yani, "Muhammed Allah'ın rasûlüdür. Ve O'nunla beraber olanlar küffâr üzerine galîz ve şiddetli ve beynlerinde birbirlerine merhametli ve şefkatlidirler".

Ve hadîs-i şerîfde: ("Men lem yuvekkir kebîrenâ ve lem yerham saġîrenâ mâ minnâ". «Tirmizi, Birr 15») buyurulmuş. Yani, müsinn olan zatlara tevkîr ve saġîr olanlara merhamet etmeyen bizden değildir.

İncil'de: "Ne mutlu pak kalblilere zira onlar Allah'ı göreceklerdir", demiştir.

Kur'an-ı Azîmu'ş-Şân'da, (Şuara /88, 89) vârid olmuştur. Yani, "rûz-i cezâda emvâl ve evlâd fâide vermeyip, tâhir ve selim kalb ile gelenler müntefî' olurlar".

Hadîs-i Şerîfde: ("Elâ ve inne fi'l-cesedi muzġaten izâ salahat salaha'l-cesedu küllühû ve izâ fesedet fesede'l-cesedu küllühû elâ ve hiye'l-kalbu". «Buhari, İman 29») buyurulmuştur. Yani, cesedde bir küçük et parçası vardır ki, onun salâhıyla cesed salih olur. Ve onun fesâdıyla cemî-i cesed fâsid olur. Tahkik, o muzġa kalbdır.

İncil'de: "Ne mutlu sulhedicilere! Zira onlar 'ebnâullâh' diye çağrılacaklardır", denilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de, (Hucurat/10) vârid olmuştur. Manâ-yı Şerîfi: "Cümle müminler ancak karındaşırlar. Vakt-i (s.158) münâzaalarında karındaşlarımızın arasında sulha sa'y edin. Ve Allah'dan ittikâ edin. Rahmet olunmanız me'muldur".

Ve yine, (Nisa/114) nâzil olmuştur. Yani, "çokların gizli şeyleri emr-i hayır değildir. Meğer bir kimse sadaka ile yahut şer'de müstehsin ve maruf ihsân ile yahut nâs beyninde olan adâveti islâh ile emr ede. Kim ki, şu mezkûrâtı Allah'ın rızasının taleble işlerse biz Âhirette ona ecr-i azim veririz".

(Şura/ 40), "kötülüğün cezası misli kadar ukûbettir. Kim ki, kötülüğü afv ile terk-i intikam etse ve hasmıyla sulh eylese onun ecri Allah Teâlâ'nın üzerinedir".

İncil'de: "Ne mutlu salâh için cefâ olunanlara. Zira melekût onlarıdır. Benim için size şetm ile cefâ edip yalan söyleyerek size karşı her ne gûne fenasızlar söyledikleri zaman ne mutlu sizlere sevinin ve mesrûr olun. Zira semâvâtta ecriniz çoktur. Çün sizden evvel ölen peygamberlere böyle cefâ ettiler".

Amma sabrın envâi ve her birinin mükâfâtı üzerine Kur'an-ı Kerim'de bir çok âyet-i kerime nâzil olmuştur. (s.159) (Bakara/117), yani, "yüzünüzü maşrik ve mağrib taraflarına döndürmeniz hayır ve tâat değildir. Velâkin hayır ve tâat Allah Teâlâ'ya ve Âhîret'e ve melâikeye ve kütüb-i-münzileye ve enbiyâyâ iman getirmektir. Vallahu Teâlâ'ya muhabbetle malını, kendi akrabasının fukarâsına ve fukarâ yetimlere ve muhtâclara ve garîb yolculara yahut müsâfirlerine ve sâil-i fukarâyâ ve mükâteb yani pahası kat' olunup edâ etmekte olan esirlere yahut atâk için esir iştirâsına vermektir. Ve dahî salât-ı mefrûzayı ve zekâtı eda etmek ve ahd ettikleri halde vefa etmek ve fakr u fâkada ve renc-i mihnette ve cihada sabr eylemektir. Bu menfaatlerle mevsûf olan sınıfa mütâbiatta sadıklardır ve müttakîlerdir".

(Âl-i İmran/200), yani, "ey mü'minler! Sabr edin ve muharebenin hevânızın muhalifinde sebât edici olun. Ve serhadlarda küffâra karşı durup def Vallahu Teâlâ'dan ittikâ edin ki, felâha eresiniz".

(s.160) (Nahl/96), yani, "sabr edenlerin ecirlerini Cenâb-ı Allah işlediklerinin en güzeliyle elbette cezâ eder".

(Zümer/10), yani, "sâbirler rûz-i cezâda hesabsız ecirlerine nâil olurlar".

(Bakara/153), yani, "ey mü'minler! Sabır ve salât ile Cenâb-ı Allah'dan muâvenet taleb edin. Tahkîk, Allahu azîmu's-şân sâbirlerle beraberdir".

(Ra'd/22), yani, "hem şunlar ki, Rabblerinin rızasını taleble sabr ettiler ve onlara verdiğimiz rızıktan gizli ve âşikâre infâk ettiler ve hasene ile seyyieyi ref' ederler. Onlar için âkıbet ceza-yı amellerine dâr-ı hasene ve rahat vardır".

Vallahu Teâlâ hazretleri hadis-i kudsiyyede buyurdu ki: ("Yebne âdeme men lem yerda bikadâi ve lem yasbir alâ belâi ve lem yeşkür alâ ne'mâi ve lem yekna' biatâi felyetlub rabben sivâi yebne âdeme men sabera alâ belâi fekâd radiye annî" «el-Mu'cemu'l-Kebir, et-Taberani, 22/320»). Mana-yı şerîfi; Allah Teâlâ hazretleri buyurdu ki: "Ey Âdem oğulları bir kimse benim kazama razı olmaz ve benim tarafımdan gelen belaya sabır ve verdiğim nimete şükr etmez ve ihsan eylediğim ni'm-i dünyeviyyeye kani' olmazsa başka bir tanrı arasın. (s.161) Ey İbni âdem! Bir kimse benim belama sabr ederse benden razı olmuş olur ki, yani rubûbiyyetimi musaddık olur".

Yine İncil'de: "Ben size derim ki, eğer adaletiniz kâtiblerin ve Ferîsîlerin adaletinden ziyâde olmaz ise hiç göklerin melekûtüne gidemezsiniz", denilmiştir.

İşbu adalet hususunda Allah Azîmu's-şân hazretlerinin Kur'an-ı Kerim'de buyurduğu âyât-ı adîdeden biri budur: (Nisa/58). Yani, "beynennâs hükm eylediğinizde adaletle hükm etmeniz ile Cenâb-ı Allah emr eder".

Ve diğer âyette dahî buyurdu ki: (Nahl/90). Yani, "Cenâb-ı Allah adl ve ihsan ve akrabaya bulunmak ile emr ve fehşâ ve münker ve bağyden nehy eder".

Ve diğer âyette dahî buyurdu ki: (Maide/8). Yani, "ey mü'minler! Allah Teâlâ için a'mâlinizde ve akvâlinizde adl ve sıdk ile kâim olun. Ve hasmânıza olan bu'zunuz size adalet ettirmemeye bâis olub da kendinize vebâl tahmîl etmesin. Yani düşmanlarınız hakkında bile adalet edin. Dost ve düşmanınıza adalet etmek takvaya akrebdir. Allah'dan korkun. Allah sizin amellerinizden haberdardır".

Ve adil olmayıp (s.162) zulm edenlerin tehdidi hakkında dahî Kur'an-ı Kerîm'de buyurdu ki: (İnsan/31). Yani, "zalimlere Rabbiniz elem verici azab hazırladı".

İşbu adl ve zulm bahsi İncil gibi mücmel olmayıp Kur'an-ı Kerim ve ehâdis-i şerîfede kemâl derece tafsil olduğundan eğer testîr olunmuş olsa azîm bir kitab olur.

İncil-i Matta'nın beşinci babının yirmi birinden yedinciye kadar olan âyetlerin hâsıl-ı meâli: "Karındaşını incitmemen, arz-ı hâcet eyledik de kendi işini bırakıp ona iâne etmen ve hasmın dahî olursa O'na dostluk etmek hâsılı dâima hüsn-i hulk sahibi olup rıfk ile muâmele ve iyilik etmekten ibarettir.

Bunların cümlesini maa ziyâde şu âyet-i kerime câmi'dir: (Nisa/36). Yani, "Allah Teâlâ'ya ibâdet edin. O'na bir şeyi şerîk etmek ve valideyninize kavî ve fi'l ile ihsân edin. Ve akrabânıza sıla-i rahim ve yetimlere dilnûvazlıkla ve fakirlere sadaka ile ve akrabanız olan komşularınıza şefkat ve merhametle ve yabancı komşularınıza irade-i hayr ile ve def-i zarar ile ve dost ve müsâhib ve şerîkinize riâyet-i hukuk ve meveddet ile ve yolcu ve misafirinize itâm (s.163) ve ikrâm ile ve mülk-i yemîniniz köle ve câriyelerinize iksâ ve mülâyimetle cümlesine elinizden geldiği kadar iyilik edin".

Tahkik, Allah Azîmu'ş-şân bu mezkûre ihsân etmeyip de mütekebbirâne salınarak fahr edeni sevmez. Kur'an-ı Kerim'de (Fussilet/34), yani, "hasene ile seyyie mükâfat ve mücâzâtta bir olmaz. Sen seyyieyi ahsen sûretle def et. Yani gazabını sabr eyle. Ve esaiyi afv eyle. Eğer sen bu muâmeleyi eder isen seninle onun beyninde adâvet olan kimesne sana dost-ı sâdik gibi olur".

(Mümtehine/8), yani, "Cenâb-ı Allah dinde sizinle mukâtele etmeyen ve sizi diyarınızdan ihrâc etmeyenlere birr u ihsân etmenizden sizi nehy etmez."

Tahkik, Allah Teâlâ adl ve ihsân edenleri sever. Ve ehâdis-i şerîfeden rıfk hakkında Ubâde İbn Sâmit rivâyetiyle Rasûlullah (s.a.v) hazretleri buyurmuşlar ki: "Ben size indellahi şerîf olacağınız şeylerden haber vereyim mi"? Ashâb-ı Rasûlullah: "Neam, Ya Rasullah"! Dedik de buyurdular ki: ("Tahlumu alâ men cehile aleyke ve ta'fu an men zalemeke ve tu'tî men hameke ve tasillu men kataake" «Kenzu'l-Ummâl, 15/870»). Mana-yı şerîfi; (s.164) indellahi şerif olup ulu dereceye nâil olmak ister isen sana gazab eyleyene sen hilm edip rıfk ile muâmele eyle. Sana zulm edeni afv eyle. Senden ülfet ziyareti kat' edenleri sen ziyaret eyle.

Ve Ebâ Hureyre (ra) hazretleri rivâyet eyledi ki: Rasûl-i Ekrem efendimiz hazretleri buyurdular ki; "Size birkaç kelime talim edeyim. Kimdir sizin içinizden onunla amel ve onu taallüm eder"? Ebu Hureyre: "Ben taallüm ederim Ya Rasûlullah" dedik de, elinden tutup buyurdu ki: ("İtteki'l-mehârime tekün a'beden-nâsi verza bimâ kasemallahu leke tekün ağnannâsi ve ehsin ilâ cârike tekün mü'minen ve ehibbe linnâsi ma tuhibbu linefsike tekün müslimen". «Tirmizi, Zühd 2»). Mana-yı şerifi; Allah Teâlâ hazretlerinin haram eylediği şeyden kaç, nâsın ziyâde abidi olursun. Hakk Teâlâ hazretlerinin sana nasb eylediği şey ne kadar az olur ise razı ol. Cenâb-ı Hakk gınâ-yı kalp verip nâsın en ganîsi olursun. Komşuna kavlen ve fi'len ihsân ve iâne et, mü'min-i kâmil olursun. Nefsine neyi sever isen herkes için onu sev, Müslim olursun.

İncil'de, zinadan nehy ve şehvetle avrata bakmak dahî zina olduğu beyân olunmuştur.

İşbu hususta Cenâb-ı Hakk Kur'ân-ı Kerim'de buyurdu ki; (İsra/32), yani, "zina tarafına meyl edip yaklaşmayın. Zira o zina bir kabîh-i amel olup gayet (s.165) çirkin tarîk oldu".

Şu nokta sezâvar dikkattir ki, şeriat-ı Mûsâ'da: "Sakın zina etmeyesiniz" diye »beraber şehvet gözüyle bakmak dahî zinadan add olunmuştur.

Ekmel-i şerâyi' olan şeriat-ı Muhammediye'de ikisini dahî eblağ veche ile şâmil olarak zinaya takarrubdan nehy edilmiştir. Zira takarrubdan ihtirâz olununca fiilden ve nazardan bittabi' hazr edilmiş olur.

Ve âyet-i âhirde dahî zinadan kaçanların tebşiri hakkında İncil'in beş on âyetini câmi' olan bu âyet-i kerîme vârid oldu: (Ahzab/39). Yani, "zükur ile inasdan hükm-i ilahiye iman ile müslim olanlar ve taate müdavemet edenler sadık ve sabir ve haşi' ve mutasaddık ve sâim olanlar ve furuclarını zinadan hıfz edenler Vallahu Teâlâ'yı çok zikr edenler için ve Cenab-ı Allah mağfîret ve taatlerine ecr-i azim hazırladı".

Ve şehvet nazarıyla gayra nazar etmek zina etmek gibi menhî olması hakkında: ("el-aynâni teznîyâni". «Müsned, II, 343») hadîs-i şerifi vârid (s.166) olmuştur. Yani, iki gözler zina ederler.

Ve diğler hadîs-i şerifde dahî: ("Leanellahu'nnâzira ve'l-menzûra". «Şuabu'l-İman, 6/62») buyurulmuştur. Yani, şehvet nazarıyla bakan racule ve baktıran avrata Allah Teâlâ lanet eyledi.

Ve hadd-i zina dahî Kur'an-ı Kerim'de musarrahtır.

(İSTİTRÂD)

(s.166) Enâcil-i mütedâvilede ahkâm-ı Tevrat'ın cümlesi nesh ve ibtal olunup yalnız bir zinanın hürmeti kalmıştı. Onun için dahî İncil'de bir had beyân olunmadığından o dahî beynennâs mensûh hükmünde olduğu Avrupa ahvaline muttali' olanların malumudur. Zira şehvet nazarıyla bakmak aynı zina olduğunu Hazret-i İsâ aleyhisselam tashîh etmiş iken tâife-i Nasârâ nisvânlarını setr eylemeyip ecnebîler ile oturup kalkmak şöyle dursun, balolarda istediği gençlerle kucak kucağa raks etmelerine dahî müsaade ettiklerinden Hazret-i İsâ aleyhisselam'ın kavli üzere zânî ve zâniye itlâkı her bir şahsa sâdik olur. Amma bunlar cühele-i avâmdır. Onlara nasihat tesir etmiyor. Ve ulemâ-yı din-i Nasârâ dahî onların bu hallerinden nâ-hoşnuddur, denirse ya kilîsalarda cem' olan zükûr ve nisvân hilyât ve tezeyyünât gûna gûn ile birbirlerine gösterdikleri şîve ve muâmelât ve bâ-husûs günâh çıkarmak lâzım olan (s/167) kilîsalarda o genc genc papazlar, o taze avratlar yüz göz açık diz dize oturup, müştehiyâta dair günahcıkları papaz dinlemek ve kilîsalardan çıkılırken genc oğlanlar genc avratlara okunmuş su takdim etmek gibi hâlâta bakılırsa değil avâm-ı nâs hiçbir papaz bile göz zinasından kurtulmak mümkün olamaz.

Şu tafsilataan malum oldu ki, cemi-i kütüb-i ilâhiyyede haram olan bir çok menhiyâtı papazlar sonradan tevil ile istihlâl eyledikleri gibi zinayı dahî bu müsâadât ile raykan eylediler. Amma din-i İslam'da şer'in tayin ettiği azadan başka nisvânın arz-ı cemâl etmesi ve ricâl ile düşüp kalkması menhî olmakla onlardan bu irâde-i ilâhiyyeye tabiiyet edenlerin perde-i hıfz-ı ilâhide kalacakları ve Avrupa nisvânı gibi her şehvet perestin âguş hırs ve tamainde rezil olmayacakları derkârdır.

Artık ırz ve hamiiyeti olan ukalâ şu iki dinin kangısı kütüb-i ilâhiye ve âdâb-ı insaniyyeye muvâfik olduğunu Allah için söylesinler.

İncil’de denilmiştir ki: "Her kim kendi avratını boşatırsa ona itlâk-ı tâmmeyi versin. Amma ben size derim ki, her kim avratını zina sebebi yok iken boşatırsa onu zâniye eder. Ver her kim boşanmış tezevvüc ederse zina eder".

İşbu talak hususunda şeriat-ı Muhammediye’de olan ahvval zîrde, talak bahsine olan (s.168) itirazın cevabında tafsil u beyân olunacağından burada zikri iktiza etmez. Lâkin şimdilik şu birkaç suali irâd ederiz:

(Evvelâ): Madem ki, âyet-i sâbikanın mâ sadakı üzere şehvet nazarıyla bakmak aynı zina olduğunu Hazret-i İsâ tasrih etmiş ve zina sebebiyle talak vermek işbu âyet ile sâbit olmuştur. Beyne’n-Nasârâ kaç göç olmayıp her kadın istediği genc erkek ile ve her erkek dilediği avratlarla açıkta gizlide görüşmek mu’tad iken, zina nazarından nasıl kurtulabilirler?

(Sâniyen): Avrupa tarihlerinde mestûr olduğu üzere birçok hükümdârânın zevcelerinde fi’l-i zina sabit olmamış iken papalık mesnedinde lâ yuhtî bulunanlar onların talakına nasıl müsaade ettiler.

(Sâlisen): Elyevm Avrupa kanunlarında talak bahsi mestûr ve meri’l- icra olup zinadan başka efrad u ziyâde şiddet u gazab ve hattâ rıza-yı tarafeyn dahî mûcib-i talak olduğu ve eğer zevc yeni maşûkasını hânesinde tutar ise zevcin iddia-yı talak salâhiyeti ve rıza-i tarafeyn ile olan müfârakatta zevc ve zevce üç sene murûrundan sonra âharıyla izdivâc edebilmeleri ve töhmetle müfâratat vukûunda on ay sonra ikisi dahî diğerleriyle tezevvüc etmeleri ahkâm-ı kanuniyyeden olmakla İncil’in bu sözü nerede kalır?

İncil’de denilmiştir ki: "Ve dahî işittiniz ki, kadımlere denilmiştir; Yalan yere and içmeyin. (s.169) Aman and içdigin şeyi Rabbe eda eyle. Amma ben size derim ki, bil-külliyeye and içme. Ne gök ile. Zira Allah’ın tahtıdır. Ne yer ile. Zira Allah’ın ayaklarının basamağıdır. Ne Orşilim ile. Azim melegin şehridir. Ve başın ile and içme. Zira sen saçın bir kılını ak veya kara etmeye kâdir değilsin. Sözüünüz evet evet, yok yok olsun. Zira bunlardan ziyâde olan şerirdendir. (İntihâ).

İşbu âyetlerden müstefâd olan asla yemin etmemek emr-i katidir. Halbuki bir cemiyet-i beşeriye içinde a’zam-ı esbâb-ı muâmelâttan olan böyle bir vesile-i

emniyetin büsbütün lağvı akla ve hikmet mümkün ve münasib olamayacağından bunun dahî tahrifattan biri olması maznûndur.

Şeriat-ı Mûsâ'da olduğu gibi din-i İslâm'da dahî yemin vardır ve üç dürlü olur:

Evvelkisi: Bilerek yalan yere yemin etmek ki, buna yemîn-i ğamûs derler. Kebîredendir. Bu kısma keffâret olmaz.

İkincisi: Yemîn-i Lağv'dır ki, bir işi işlemiş zannıyla sehv edilen yemindir. Ba'de işlediği zâhir olduk da hiç hükmüne girer. İşbu lağv kısmı mafuvdur.

Üçüncüsü: Eyman-ı makûdedir ki, mesela bir kimse: "Yarın şu işi görürüm" diye va'd eyleyip vallahi diyerek yemin eylese ve ba'dehu sebât eylemeyip o işi işlemese hânîs olur. İşbu kısma keffârêt vermesi hakkında Cenâb-ı Hakk celle ve alâ hazretleri Kur'an-ı Kerîmi'nde buyurur ki: (s.170) (Mâide/89). Yani, "Cenâb-ı Allah sizi yemin-i lağv ile muâheze etmez. Velâkin akd ettiğiniz yeminlerde muâheze eder. Ve onun keffâreti taamlarınızdan evsat taâm ile on nefer miskinın karınlarını doyurmak ve libâslarınızdan evsat elbise ile on fakire libas giydirmek. Yehud bir kul azad eylemek. Ve bu üç keffâretten birini icrâya muktedir olmayan üç gün mütevâliyen sâim olmalarıdır. İşte bu mezkûrlar sizlerin yeminlerinize keffârettir. Yemin ettiğiniz zamanda yeminleri hıfz edin. Yani bu zemin ismi Allah'dan gayrî yer, gök ve başın için ve evlâdın için diyerek mahlûkata yemin etmeyi fahr-i kâinat efendimiz ehâdis-i şerîfeler ile men eylediğinden şeran câiz değildir".

Matta İncili'nde yazıldığı vechile Hazret-i İsâ Tevrat'da olan kısas âyetini nakl eyledikten sonra der ki: "Amma ben size derim ki, kötülüğe karşı durmayın. Sağ yanağınıza ururlar ise solunu dahî çevirin. Birisi haftanını almak isterse kaputunu dahî bırak. Gitmeye icbâr eden ile iki mil git. Senden dileyene ver. Düşmanlarınızı sevip beddua edenlere hayır duâ edin. Herkese (s.171) selam verin.

İşbu kısas meselesi kütüb-i sâbıkada meşru olduğu misillü Kur'an-ı Kerim'de dahî (Mâide/45), mana-yı şerifi: "Nefs nefis için ve ayn için ve dış dış için ve curûhlar için dahî kısas olunur".

(Bakara/179), yani, "ey zevi'l-ukûl! Sizin için kısasta hayat vardır", buyurulmuştur.

Velâkin meyyitin vârisi ve mecrûhlar kısas talep eylemeyip afv eylemeleri efdal ve pek çok hayırlı olması hakkında âyet-i kerimeler ve ehâdis-i şerifler vârid olmuştur. Ancak İncil'in hılâf-ı zâhir olarak kısası külliyyen afv etmesi muharref olduğuna bir delil-i kavîdir. Zira bu asra gelinceye her şeriat ve her kanunda kısas var idi. Ve memâlik-i Nasârâ'da dahî kısas icrâ olundu. Eğer bu İncil'in sıhhatine itikad etseler idi kısas etmezler idi.

"Bir şamar urana diğer yanağını dahî tut ve haftanını isteyene kaputunu da ver. Her gidelim diyen ile beraber git", emirleri aynıyla kısas meselesi gibi muharrifâtan olmalıdırlar. Zira böyle bir şeriat ile dünyada bir kavim devam edemez. Ve bunun delili dahî Avrupalı'nın bu esaslara itibar etmemeleri hasebiyle ileriye (s.172) gitmeleridir.

İncil'de: "Her neye mâlik isen satıp tasadduk ve ihsân eyle", diye emr eder.

Amma Kur'an-ı Kerim'de sadaka ve ihsâna terğib ile beraber tebzîrden dahî nehy buyurulmuştur. Nitekim bu âyet-i kerime ona delâlet eder. (İsrâ/26,29). Yani, "akrabaya ve miskin ve âcize ve fakir yolcuya hakkı vechile ihsân eyle. Ve hakkından ziyâde ver. Ve bi de isrâf etme. Ve elini boynuna bağlama ve onu büsbütün de uzatma ki mazhar-ı levh teessüf olarak kalırsın". Elini boynuna bağlama bul etme manasında ıstılâhdır.

Matta İncili'nin altıncı babında demiş ki: ("Sadaka verdik de sol elin ettiğini sağ elin duymasın. Hattâ gizlide olan pederin sana âşikâre mükâfât ede"). Vakıan riyâdan ihtiraz esdikanın gizli verilmesi münâsib ise de teşvik-i emsâl için riyâ maksadıyla olmayarak âşikâre vermekde dahî beis olamaz.

Buna mebnî Kur'ân-ı Kerim'de sadakanın âşikâre verilmesi dahî nehy olunmayıp fakat gizli vermek daha efdal olduğu işbu âyet-i kerimede beyân buyurulmuştur: (Bakara/271). Hasıl-ı mana-yı (s.173) şerifi: "Sadakaları âşikâre verirseniz ne güzeldir. Eğer ihfâ ederseniz ve onları fukaraya verirseniz hakkınızda daha hayırlıdır. Ve günahlarınıza keffâret kılar". Ve fi sebîlillah infâk-ı maldan hâsıl olacak ecr u mesûbat hakkında işbu ayet-i kerime nâzil olmuştur: (Bakara/261). Yani, "ol kimseler ki, mallarını tarîk-ı Hakk'da infâk eder. Onların malları şol bir tohum dânesine benzer ki, ekildik de yedi başak bitirip her bir başakta yüz habbe olur".

Ve sadakanın et'ib maldan verilmesi hakkında şöyle buyrulmuştur: (Âl-i İmran/92). Yani, "siz hayr-ı sahîha nâil olamazsınız. Tâ ki, sevdiğiniz şeyden sadaka ve infâk etmedikçe".

Ve sadakanın ne makûle kimesnelere verilmesini beyân zımnında dahî bu âyet-i kerime vârid olmuştur; (Bakara/273-274). Yani, "sizin edeceğiniz sadaka halleri fi sebîlillah cihad veya tahsil-i ulûm ve ibâdet gibi bir emr-i hayra münhasır olup yeryüzüne seyr u hareketle ticaret ve sanâat misillu medâr-ı taîşe vakit ve kudretleri olmayan fukara içindir. Onların sâillikten iffet ve istiğnâları sebebiyle bilmeyen onları ağniya sanır. Sen onları simalarından bilirsin. Onlar ibrâmla sadaka istemezler. Sizin hayr ile infâk ettiğinizi Cenâb-ı Allah bilir. Şunlar ki gece ve gündüz gizli ve âşikâre mallarını tasadduk ve infâk derler. Onların ecirleri Rabblerinin indindedir. Ve onlara korku ve hüzün yoktur".

Ve hadis-i şerifde dahî buyurmuştur ki: ("Sebatun yuzilluhümüllahu Teâlâ yevme'l-kıyâmeti fi zıllihî yevme lâ zıllê illâ zılluhû ehaduhum raculun tasaddaka bisadakatin felem ta'lem şimâluhû bimâ a'tâhu yemînuhû". «Tirmizi, Zühd 53»). İlah-i meâl-i şerifi; yedi kimse vardır ki, zıll-i ilâhiden gayri zill olmayan yevm-i kıyâmette Hakk Teâlâ onları sâyesinde sâyelendirir. Onlardan birisi şol kimesnedir ki, sadaka verdiği sağ elinin verdiğini sol elin dahî duymamıştır. Lâkin bundan sadakayı âşikâre vermek bütün bütün menhî olmayıp belki ihfâsı efdal olduğu beyândır. Ve bazı mahallar vardır ki, niyet-i hâlise ile riyâdan muhafaza-i nefis ile hayrın izhârı daha efdal olduğu; ("Eddâllu ale'l-hayri kefâilihî". «Tirmizi İlm 14») hadis-i şerifiyle müsbettir. Yani bir hayra delâlet eden işleyen gibidir. İşbu hadisi şerife mâ sadak sadaka ile biri (s.175) dahî nâsı müşevvik olduğu haysiyetiyledir. Böyle niyet-i halise ile olan izhâr aklen ve şeran elbette izmârdan mergubdur.

Vakıa, İncil'de izmâr için sarâhat-i bedâhet var ise de milel-i Nasârâ ahkâm-ı İncil ile âmil olmadıklarından âşikâre sadaka verenleri dahî bulunur. Hattâ kesr-i nefis etmek maksadıyla hayrı sever bazı kişizâdeler bazı güzel madamlar cem-i sadakat için arabalara binerek sadaka toplamak Avrupa'nın eski modalarındandır.

Yine İncil-i mezkûrun altıncı babında hîn-i duâda riyâ etmemek muharrerdir.

Kur'ânı Kerîm'de (Maûn/4,5,6), yani, "şiddet-i azab namazlarını gafletle lâ şey' eda edenler ve namazlarını halk yanında nifâkâne ve riyâ ile kılıp tenhada terk eyleyenler içindir", buyurulmuştur. Ve yine Kur'ânı Kerim'de (Kehf/110), vârid oldu. Mana-yı münîfi: "Bir kimse ki Rabbisine vuslat ve mülâkat ister, amel-i salih işlesin. Ve Rabbisine ibadet de riyâ ile bir kimseyi şerîk kılmasın". Bu âyet-i kerime muktazasınca riyâ için ibadet şirk hükmünde olur. Zirâ emerâ-i ibadetinde mâbûda bir âherini teşrik etmiştir.

Ve bu mana-yı müeyyide olarak Hazret-i Rasûl-i Ekrem efendimiz buyurmuşlar ki: ("İnne ehvefe ma ehâfe aleykümü'ş-şirku'l-esğaru kâlû ve me'ş-şirku'l-esğaru ya rasullahi kâle: er-riyâ"). (s.176) Mana-i şerîfi, "Ümmet ve ashâbım sizin üzerine pek ziyade korktuğum küçük şirktir". Sordular ki; "Ya Rasulallah küçük şirk nedir"? Buyurdular ki: "Riyâdır".

İncil'de denilmiştir ki: "Duâ ettiğiniz zaman tâfelerimi söz çoğaltmayın. Zira onlar sanırlar ki, çok söyledikleri için müstecâb olacaklardır. İmdi onlara benzemeyiniz. Zira babanız siz O'ndan istemezden evvel hâcetleinizi bilir. İmdi siz böyle duâ eyleyin: ('Ey göklerde olan babamız! İsmi mukaddes olsun. Melekûtun gelsin. İradetin gökte nice icra kılınırsa yerde dahî öyle kılınısın. Her günki etmegimizi bize bugün ver. Ve bize suçlarımızı bağışla. Nice ki biz dahî bize suçlu olanlara bağışlarız. Ve bizi iğvaya idhâl etme. Amma bizi şerirden kurtar. Çün melekût ve hükümet ve itret ebeden senindir'. Amin").

Malum ola ki, İncil'de bundan başka bir duâ olmayıp Nasârâ her gün bu duâyı zikir etmekle memurdurlar.

Ehl-i İslâm'ın her gün ki duası Fâtiha-i Şerîfe'dir ki, beş vakit namazın her rekatında tekrar ile yevmiyle kırk kere okurlar. Ol sûre-i celîle budur:

(Bismillahirrahmânirrahîm.): Yani, cemî-i sıfât-ı kemâliyeyi cami' ve kâffe-i sıfât-ı nâkısadan münezzehtir, dünyada âmme-i mahlûkatına rızık ve menfaat ihsan ve kıyâmette hâsseten mü'minlerin ukûbete müstehak olanlarını afv ve cennetine isâli rahmet edici Allah (s.177) Azimu'ş-şan'ın ism-i şerîfiyle başlarım.

(Elhamdu lillâhi rabbi'l âlemîne.): Yani, ekmel-i hamd u sanâ cemî-i alemleri halk ile nizam-ı bend-tertib eden Alla Teâlâ'ya mahsustur.

(Errahmânirrahîmi.): Yani, dünyada ve âhirette merhamet edici.

(Mâlikî yevmi'd-dîni.): Mâlik ve hâkim-i rûz-i cezâ ve kadı ve âdil mahkeme-i kübrâ ki, ol günde kullarına hak üzere hükm edip, cezâ ve mükâfâtlarını vericidir.

(İyyâke na'budu ve iyyâke nestaîne.): İşbu evsâf-ı cemile ile muttasıf olan ey Rabb-i zü'l-celâl! Biz sana ibadet ederiz ki, senden gayri ibadete lâıyk ve müstahak yoktur. Ve senden yardım talep ederiz.

(İhdidine's-sırata'l-müstakîme.): Bizi doru yola götür.

(Sıratallezîne enamte aleyhim.): Ol kimesnelerin yolu ki, onları fazl u ihsanla nübüvvet ve velâyet ve sıddıkiyyet nimetine neyl ile mükerrerrem buyurdun.

(Gayri'l-mağdûbi aleyhim veled'dâllîne.): Onların tarîki değil ki, onlar mukaddem senin muarrız gazabında bulunmuşlar ve delâlete düşmüşler idi.

Bundan mâadâ Kur'ân-ı Kerim'de nice ediyye-i me'sûra vardır ki, her birinin havâs-ı celîlesi kütüb-i tefsirde mebsûttur.

İncil'de: "Duâyı gizli et. Gizlide nâzır olan pederin sana âşikâre mükâfât eder. Ve semavâtta olan pederiniz kendisinden dileyenlere ne kadar ziyâde ihsanlar verecektir", denilmiştir.

(s.178) Kur'ân-ı Kerim'de (Mü'min/60), yani, "bana duâ edin size icâbet edeyim", buyurulmuştur.

(Bakara/186), yani, "kullarım beni senden suâl ederse ben karîbim uzak değilim. Bana duâ eden duâsına icâbet ederim. İmdi benden icâbet talep etsinler ve bana iman eylesinler".

İncil'de denilmiştir ki: "Eğer siz âdemlere suçlarını bağışlarsanız gökte babanız dahî size bağışlar. Amma eğer siz âdemlere suçlarını bağışlamazsanız babanız dahî size bağışlamaz".

Kur'an-ı Kerim'de (Nûr/22), yani, "cürümleri afv ve intikamdan iğmaz etsinler. Âyâ siz sevmez misiniz ki, Allah Teâlâ sizi mağrifet ede. Ve Cenâb-ı Allah mağfiret ve merhamet edicidir".

(Âl-i İmran/134), yani, "ol kimseler ki, meserret ve mazarrat-ı kesret ve kıllette infâk ve sadaka ederler. Ve gazablarını hazm ederler. Yani dargınlığını icrâya kâdir iken sabır ve terk ederler ve nâsdan muâhazaya müstehak olanları afv ederler. Ve Cenâb-ı Hakk ihsân edicileri sever".

(Beled/17,18), (s.179) yani, bundan sonra mü'minlerden olup birbirlerine sabr ve merhametle vasiyet ettiler. Onlar ashâb-ı yemînden yani ehl-i cennettendirler.

Ve hadîs-i şerifde buyurulmuşdur ki: ("Men lâ yerham lâ yurham". «Buhari, Edeb 18»). Yani, nâsa rahmet eylemeyen sezâvar rahmet olmaz.

İncil'de denilmiştir ki: "Oruç tuttuğunuz zaman mürâiler gibi yüzlerinizi mahzûn göstermeyiniz. Zira onlar âdemlere görünmek için yüzlerini bozarlar. Hakka, size derim ki, onlar mükâfâtını almışlardır. Amma oruç tutar iken başını bağlayıp yüzünü yıka. Şöyle ki âdemlere değil amma gizlide olan pederine oruç tuttuğunu gösteresin"). Hazret-i İsâ (a.s) hâlisen livechillah sıyâm ile emr eyleyip riyâdan nehy buyurmuşlar.

Şeriat-ı Muhammediye'de riyâdan ihtirâz hakkında vârid olan âyet-i kerime ve ehâdis-i şerifeden bir mikdarını ânifen beyân eylediğimizden tekrara lüzum görünmez. İstiğrab olunacak madde şudur ki, İncil'in işbu âyetlerinde savm ile emr-i musarrah olduğu halde Hazret-i İsâ aleyhisselam'dan bir çok sene sonra O'nun yüzünü görmeyen ve O'nun ashâbına ne dürlü ihanetler eylediği Nasârâ'nın dahî muterefi olan Pavlus'un, Pavlus sonradan sâir ahkâm-ı İncil'i tağyir eylediği gibi bu savmı dahî tağyir etmiştir. Ve ilallâhi'l-müştekâ. İntihâ.

İncil-i Matta'nın bab-ı sadisinde: "Mal cem eyleyip kalbinizi (s.180) bağlamayın". Melbûsât, me'kûlât için gam çekmeyip Hakk'a tevekkül ve itimad ile tavsiye olunmuş ve kuşların sûret-i taişlerini ve zeytin çiçeğinin kiske-i tabiiyyesi gibi birkaç misal irâd edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de dünyaya adem-i rağbet hakkında vârid olan âyât-ı kerime ve ehâdis-i şerife balâde sebkât eyledi. Amma tevekküle müteallik olan âyât-ı kerime pek

çok olduğundan yalnız birinin irâdıyla iktifâ ederiz ki, (Talak/2,3) âyetidir. Yani, “her kim ki, Cenâb-ı Hakk’dan ittikâ eder. Hazret-i Allah ona bir muhric fevz u yüsra ihsân eder. Ve hiçbir me’ûl etmediği yerden ona rızık verir. Her kim Cenâb-ı Allah’a tevekkül ederse O ona kifayet eder”.

İncil’de yazılıdır ki: "Niçin karındaşının gözünde olan çöpü görürsün ve kendi gözünde olan merteki bakmazsın".

Kur’an-ı Kerîm’de dahî teccessüs-i uyûbdan nehy zımında (Hucurât/12) vârid olmuştur. Yani, “ey mü’minler! Zannın çoğundan ictinâb edin. Zira zannın bazısı günah-ı mucib olur. Ve ahval-i müslimîni teccessüs ve birbirinizi gıybet etmeyin. Yani gâibânesinde zemm eylemeyin. Sizden biriniz (s.181) meyyit-i karındaşının lahmını ekl etmeyi sever mi? Belki teklif olursa ikrâh ederdi. Vallahu Teâlâ’dan korkunuz. Tahkik, Allah zül-celâl tevbe edenlerin tevbelerini kabul ile rahmet edicidir”.

Ve fahr-i kâinat efendimiz hadis-i şerifinde: ("Men setere uyûbe’n-nâsi seterallâhu uyûbehu". «Tirmizi, Birr 58»). Yani, nâsın uyûbunu setr edenlerin uyubunu Cenâb-ı Allah setr eder. Ve nâsın uyûbunu keşf edenlerin uyûbunu Allah Teâlâ keşf eder.

Ve yine buyurdu ki: ("Aleyküm enfüseküm"). Yani, nefsinizin uyûbunu teccessüs etmeye mülâzimet edip, gayrin uyûbunu aramayın.

İncil’de muharrerdir ki: "Dar kapıdan girin. Zira helâke götüren kapı ve yol vâsi’dir ve çoğu ondan girerler. Amma hayata götüren kapı dar ve yol ensiz ve onu bulanlar azdır".

Kur’an-ı Kerim’de vârid olmuştur ki, (Âl-i İmran/14), yani, “nâs için şehvât-ı nefsâniyeye muhabbet tezyin kılındı ki, müzeyyen olan şeye rağbet-i tabiiyye hasebiyle bu tarîk-i vâsi’dir”.

Ve hadîs-i şerîfde dahî fahr-i kâinat efendimiz buyurdu ki: ("Huffeti’l-cennetü bi’l-mekârihi ve huffeti’n-nîrânu bi’ş-şehvâtî". «Ahmed İbn Hanbel, III, 360»). Yani cennet mekâra ve meşâkk ile ve cehennem şehvâtla ihâta olundu. Hâsıl-ı mana; cennet yolu dar ve gayet meşakkatli ve cehennem yolu vâsi’ ve ziyetlidir.

Yine İncil’de muharrer olduğu üzere Hazret-i İsâ der ki: "Bana, Yâ Rabb, Yâ Rabb diyenlerin her biri göklerin melekûtuna giremez amma göklerde olan Baba’nın

muradını (s.182) eden gider. Çok kimseler Bana ol günde diyeceklerdir ki, Ya Rabb Ya Rabb Biz! Senin ismin ile peygamberlik etmediğimi ve senin ismin ile cinler çıkarmadığımı ve senin ismin ile çok mucizeler etmediğimi. O zaman ben onlara diyeceğim ki: Ben sizi hiç bilmedim. Benden gidin ey zulm ediciler. O zaman ben onlara tarif edeceğim". (İntihâ).

Bu makamda beyan olunan melekût Protestanet papazlarının anladıkları gibi kilîsa idaresi olmayıp belki yevm-i kıyâmette kurulacak mahkeme-i Kübrâ, ol esnâda zuhûra gelecek adl u intikam Cenâb-ı Kibriyâ'dır.

İncil'in bu âyetine mukâbil Kur'an-ı Kerîm'de âyât-ı adîde olup ez cümle Âyetü'l-Kürsi'de vâki' (Bakara/255) âyet-i celîlesidir. Mana-yı münîfi: "Semâvât ve arzın cümlesi Allah Teâlâ'nın mülküdür. Ve izn-i ilâhi olmadıkça rûz-i mahşerde bir kimse şefâat edip gayriyi kurtarmaz".

Hattâ fahr-i kâinat efendimiz hazretleri kerime-i muhteremleri seyyidetü'n-nisâi Hazret-i Fatîma'ya buyurdular ki: "Rûz-i cezâda Allah Teâlâ'nın izn-i ilâhisi olmadıkça benden sana dahî fâide olamaz". İşte İslâm'ın itikâdı budur.

Amma tâife-i Nasârâ Hazret-i İsâ'nın semâya refinden sonra babanın sağ tarafına oturup bütün hükümet-i ilâhiyyeyi eline aldığı ve kıyamette dahî hâkim-i mutlak Hazret-i (s.183) İsâ olacağı itikâdında bulunurlar. Ve bu itikâdın nass-ı İncil'de sarâhaten muğayir olduğuna dikkat etmezler. Hazret-i İsâ İncil'de, Havariyyûna hitâben: "Allah Teâlâ hazretlerinin emrine inkıyâd etmeyenlere benden fâide olmaz. Bana yalvarıp çağıranlara ben imdad edemem", deyip durur iken şimdi tâife-i Nasârâ: "Hazret-i İsâ nefsinin bizim için fedâ etti. Biz cehennemden kurtulduk", za'mında bulunmaları ve "kimseden va'zınıza mukâbil para almayınız", diye tenbiye etmiş iken Protestanet misyonerlerin senevî bin, bin beş yüz liraya kadar ücretle neşr-i din ettikleri ve fark-ı sâireden bazı papazların dahî tarife-i muayyine üzere her günahın cesâmetine göre bir bedel mukâbilinde afv etmeleri ve hatta bazısının arazi-i memlukesini arsa-i hâliye gibi arşın arşın satmaları ve bu sanat ve ticaret yüzünden, nice yüz bin papazın nice asırlardan beri ferih fahûr taîş etmeleri hakikaten hayret bahş ukûl olacak hâlâtandır. Bunun en şaşılacak biri şudur ki terakkiyât-ı beşeriyede ve

akıl ve hikmet ve fetânette cihanın milletlerine tefevvuk iddasında bulunan Avrupalılar'ın heman sülüsânı hâlâ bu itikâd üzere sâbittirler.

Matta İncili'nde yazıldığı vechle Hazret-i İsâ'nın şâkirdanına tebliğ ettiği vesâyâ sırasında: ("Bir eve girdiğinizde (s.184) selam verin. Ol ona lâik ise selamınız onun üzerine gelsin. Amma eğer lâik değil ise selamınız size dönsün. Ve her kim sizi kabul etmez ise ve sözlerinizi dinlemez ise ol evden veya ol şehirden çıkıp ayaklarınızın tozunu silkin"), demiştir.

Kur'an-ı Kerim'de (Nûr/27-28) buyurulmuştur. Mana-yı şerîfi: "Ey mü'minler! Kendi hânenizden gayri kimesnenin hanesine girmeyin. Tâ ki ol hanenin ehlinde izin alıp ve selam verip giresiniz. Bu izin ve selam ile girmeniz size hayırlıdır ki, ehl-i hâne setri-i avret ve def'-i mekrûhat edeler. Bunları mülâhaza ile mütteiz olasınız. Ve eğer sizi kabul eylemeyip ricat edin dedikleri vakitte rücu' edesiniz ki, işbu rücu' etmeniz edebinizi işar edeceğinden sizin için pek güzeldir. Allah Teâlâsizin işlediklerinizi bilir".

Matta'nın onuncu babında, gönderilen şâkirdlerin tebliğ-i ahkâmında ezâ ve cefâ görecekleri beyan ve bir şehirde cefa görürlerse bir gayrisine kaçmaları ve Allah Teâlâ'dan mâadâ bir kimseden korkmamaları tavsiye buyurulmuş ve söyliyenin onlar olmayıp Allah Teâlâ'nın ruhu (s.185) olduğu ve helak edilirse helâk olacak cesed fâni olup ruha taarruz edemeyecekleri tezkâr olunmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de (Ahzab/39), yani, "şol kimseler ki, ancak Allah Teâlâ'dan korkarlar, gayri bir kimseden korkmazlar. Ve Allah Teâlâ amellerinin hesabını görmeye kâfidir".

(Enfal/17); yani, "Ya Muhammed! Yevm-i Bedr'de bir avuç toprağı küffârın gözüne sen atmadın. Gerçi sûretâ sen attın amma hakikatte Allah Teâlâ attı".

Ve şühedanın cesedleri ölüp ruhları hayatta olması hakkında Kur'an-ı Kerim'de (Bakara/154), yani, "siz fi sebîlillâh katl olunanlar için mevtâlardır demeyiniz. Belki diridirler velâkin siz onları anlamazsınız. Onu idrâk akıldan hâric", buyurulmuştur.

Ve bab-ı mezkûrun otuzuncu âyetinde dahî Hazret-i İsâ demiş ki: "Sizi kabul eden beni kabul eder ve beni kabul eden, beni göndereni kabul eder. İşte bu âyette Hazret-i İsâ

aleyhisselam kendisi mebûs min indillâh olduğunu ve O'na itaat eden Allah Teâlâ'ya itaat ettiğini tasdik eder.

Ve buna mutâbık Kur'an-ı Kerim'de (Nisâ/80). Mana-yı şerîfi: "Rasûle itaat eyleyen Allah'a itaat etmiş olur, buyurulmuştur". (s.186)

Matta'nın on birinci babında şöyle yazılıdır: "Hazret-i İsâ daha cemiyetlere söyler iken validesiyle karındaşları onunla söyleşmek isteyip dururlar idi. Ve bir kimse O'na: 'İşte validen ve karındaşların seninle söyleşmek isteyip haricde duruyorlar', dedi. Ol dahî cevab verip: 'Validem kimdir ve karındaşlarım kimlerdir', dedi".

Cenâb-ı Hakk Kur'an-ı Kerimi'nde hürmet-i ebeveyn hakkında, (İsra/23-24) buyurur. Yani, "ana ve babaya üff deme ve ağır söz söyleme ve yüzlerine bağırma ve onlara latif söz söyle ve onlar için fart-ı terahhümdan tezellül ve tevâzu kanadını indir. Yani lutf ve mülâyimet et. Kibr etme. "Ya Rabb! Bunlar beni çocuk iken nasıl terbiye ettiler ise sen de onlara rahmet eyle", de".

Hazret-i İsâ'nın validesi validesi hakkında bu muamelesi Yuhanna'nın ikinci babında dahî bir başka makamda zikr olunmuştur. Yani Kana şehrindeki ziyâfette Mesîh'in validesi dahî beraber bulunur. Esnâ-yı taâmnda validesi şarab bitmiş diye ona haber vermesi üzerine İsâ ona hitaben: "Karı seninle benim aramızda ne alaka vardır", diye cevab der-şet verir. İşte ol Meryem hazretleridir ki, birkaç yüz sene sonra İsâ'nın mı yoksa Allah'ın mı validesidir diye Konsil denilen rehâbin cemiyetlerinde mevzu edilip (s.187) âhiri'l-emr Allah anası olmasına karar verilir. Ve hâlâ Katolikler itikadında derece-i ulûhiyette Meryem'e dahî ibadet olunur. Nasârâ'nın esas akâidi bu makûle tezâd-ı tıflâne üzerine mebnî olduğu görüldükçe Muhammedîler Cenâb-ı Hakk'a ne kadar şükr ve tahdis nimet eyleseler azdır.

Ve on üçüncü babında Hazret-i İsâ bir temsil irad edip meâlinde emr-i ilâhiyi işiten eşhası dörde taksim ile her birini ekilen tohumun bir haline teşbîh eder. Evvelkisi kelam-ı ilâhiyi işitip mezâyâsını anlamayandır ki, yol kenarında ekilip intifâ olunmayan mahsule müşâbihdir. İkincisi; kelamı işidip ve onu kabul edip bir müddet sonra inkâra düşendir ki, taşlık yere ekilip kök bağlamayan mezrûata benzer. Üçüncüsü; kelamı işitip kabulünden sonra dünya şughulü ve teksir-i mal gâilesi amelde sebatsızlığını mucib olanlardır ki, dikenli yere ekilip diken yığıp kalîli'n-nef' olan

tohuma mûmâsildir. Dördüncüsü; kelamı işitip anlayan ve muktezâsı üzere hareket edenlerdir ki, münbit yere ekilen dâneye mûmâsildir.

Din-i Muhammedî'de, bu sınıfların birincisine kafirîn, ikincisine münafikîn ve üçüncüsüne müznibîn, dördüncüsüne mü'minîn muttakîn tabir olunur.

Bu esnâf-ı erbaanın her biri hakkında va'd ve vâdi şâmil olan âyât-ı Kur'aniyye'nin cem' ve irâdına bu mecellenin tahammülü olmadığından (s.188) fakat her birine dair bir âyet ile iktifâ ederiz. Kafirîn hakkında (Bakara/6-7), mana-yı şerifi: "Tahkik, ol kimseler ki, nur imanı kabul etmeyip zulmet-i küfr ile muttasif olanları sen azab ile ihâfe edip etmemen müsâvidir. Onlar iman etmezler. Allah Azimuşşan onların kalbleri ve kulakları ve gözleri üzerine mühür vaz'ıyla perde çekmiştir. Onlar için azab-ı azîm vardır".

Münafikîn hakkında (Bakara/8), mana-yı şerifi: "Nâstan bazıları biz Allah Teâlâ'ya ve kıyamet gününe inandık der. Halbuki onlar iman etmiş değillerdir".

Ve müznibin hakkında dahî (Zümer/53) buyurulmuştur. Yani, "ey nefisler üzerine zulm ve isrâf eden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz"

Tahkik, Allah Azimu'sşân her dürlü günahı mağfîret ve mü'min-i müttekîn hakkında, (Bakara/4,5) buyurulmuştur. Yani, "sana nâzil olan Kur'an-ı Kerim'e ve senden mukaddem ki peygamberlere inzal olunan kitablara ve Âhirete ki şübhesiz inanırlar. Bu kimseler Allah Teâlâ'nın (s.189) tevfiik ve meveddetinden doğru yol üzeredirler. Ve ikâbdan felâh bulmuşlardır".

Ve yine bab-ı mezkûrda İsâ birkaç misal irad edip onlar da şeytanın iğvâsıyla ve ektiği tohum fesad sebebiyle fasıkların halini ve rûz-i cezâda a'mâl-i kabîhalarıyla mücâzat olunuP cehennemde yanacaklarını beyan eder.

Kuran-ı Kerim'de ol ahvale dair nice âyât-ı kerime vardır. Ez cümle (Bakara/168) buyurulmuştur. Yani, "şeytan düşmandır. Düşman ittihâz edin". Ve yine (Fatır/6) buyurulmuştur. Yani, "ey mü'minler! Şeytanın eserine tâbi olmayın. O kendine müteallik olanı ehl-i cehennem olmak için davet eder".

Yine Matta İncili'nin on sekizinci babında Hazret-i İsa ile şâkirdanı beyninde sebkâ eden mükâleme-i tavîlenin hûlasasında İsa onları tekebbürden men ve tevazua sevk eder.

Kur'an-ı Kerim'de (İsra/37,38) buyurulmuştur. Mana-yı şerîfi: "Yeryüzünde salınarak fuzûlîlik ile yürüme. Sen elbette arzı yaramazsın. Ve tûl-i kâmet gösterip dağlara beraber olmaya da kadir değilsin. Bu şeylerin hepsinin Rabb'in indinde mekrûh oldu".

Resûl-i Ekrem Efendimiz hadis-i şerîfnde buyurdular ki: (s.190) ("Men tevazea rafeahullahi ve men tekebbera vezaahullahu"). Yani, bir kimse tevâzu ederse Hakk Teâlâ hazretleri kadrini terfi edip âli kılar. Ve tekebbür ederse Allah Teâlâ terzil eder.

Ve Matta İncili'nin on dokuzuncu babında: "Yalan yere şehadet etmeyesin. Babana anana hürmet eyleyesin. Komşunu kendin gibi sevesin", denilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de bu husûsata dâir âyât-ı adîde vardır. Ez cümle (Hacc/30) buyurulmuştur. Yani, "rics olan putlardan ve yalan şahidlikten veyahud yalan sözden ictinâb edin".

Ve yine (Furkan/72). Yani, "hem şunlar ki yalan şahidliği etmezler ve yalan ve batıl bir şeye uğrasalar kerimâne sâvuşub geçerler. Bunlar sabırları sebebiyle cennetin âlâ makamında mücâzat olunur".

Hürmet-i ebeveyn ve hakk-ı civâra dâir bazı mâkalât bundan evvelce beyân olunmuş idi.

Matta'nın yirminci babında Hazret-i İsa dedi ki: ("Aranızda kebîr olmak isteyen sizin hıdmetkârınız olsun").

Kur'an-ı Kerim'de, (Hucurat/13) buyuruldu. Yani, "inde'l-ilâhide sizin en büyüğünüz takvâda ziyâde olanınızdır". Ve hadîs-i şerîfde vârid oldu ki: ("Seyyidu'l-kavmi hadimuhum"). Yani, bir kavmin ulusu onların hidmetinde bulunandır.

Yirminci babında İsa'dan Kayser'e cizye vermek hususu istifsâr olundu da: (s.191) "Kayser'e âid olanı O'na ve Hakk'a müteallik olanı Hakk'a eda eyleyin", dedi.

Hükümete itaat hususunda Kur'an-ı Kerim'de (Nisâ/59) buyurulmuştur. Yani, "Allah Teâlâ hazretlerine ve rasûlüne ve sâhib-i emr olan hükümdara itaat eyleyin". Ancak bu

itaat ala'l-ittlak olmayıp eğer hükümdarın emri muvâfık-ı şer' olursa kaydıyla mukayyedir.

Nitekim hadîs-i şerîfde: ("Lâ tâate, fi'l-mahlûki inde ma'siyet'l-hâliki". «Müslim, İmaret 39»). Yani hâlika ma'siyyeti mûcib olan yerde mahlûka itâat yoktur.

Cenâb-ı Rabb-i Mûteâl Kur'an-ı Kerîm'de (Mâide/105) buyurur. Yani, "ey mü'minler! Nefsinizin muhafaza ve ıslâhı sizin üzerinedir. Siz elinizden geldiği kadar nehy-i münker ile ihtidâda olduğunuz halde kem-râh kimsenin dalâleti size zarar vermez".

Zira şeriat-ı Muhammediye'de emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker her müslümanın üzerine farz-ı kifâyedir. Nitekim Kur'an-ı Azîmu'ş-şân'da (Âl-i İmran/104) buyurulmuştur. Yani, "sizden hayra davet ve ma'ruf ile emr ve münkerden nehy eyler bir takım olsun".

Ve Nu'man ibn Beşir'den mervî hadîs-i şerîf'de: ("Meselu'l-kâimi alâ hudûdillâhi ve'l-vâkii fihâ ve'l-müdâhini fihâ meselu kavmin rakibû sefineten feesâbe ba'duhum esfelehâ ve evareha ve şerreha ve esâbe (s.192) ba'duhum a'lâhâ fekânellezîne fi esfeliha iza'stekav el-mâe merra ve alâ fevkâhim feezevhüm fekalû: 'Lev haraknâ fi nasibina harkan festekaynâ minhu' ve lem nü'zi men fevkana fein terakûhüm ve emruhüm helekû cemîan ve in ehazû alâ eydîhim necev cemîan". «Tirmizi 2173») buyurulmuştur. Yani, hudûd-i ilâhiye ile âmil ve gayr-i âmil ve evâmir-i ilâhiye husûsunda müdâhin ve müsamih olanların halleri şol kavme benzer ki; bir sefineye râkib oldular. Onlardan bir takımı sefinenin tabaka-i süflâsına ve sarp ve kötü mahlline isabet ettiler. Ve diğerkırka tabka-i süflâda olanlar su olmak istedikçe yukarı çıkıp oradaki olanları izâc ettiler. Ve dediler ki: "Eğer biz aşağıda bir delik açıp ondan muhtâc olduğumuz suyu almış olsak üzerimizde bunanları izâc etmezdik. İmdi eğer yukarıda bulunanlar onlara gemiyi delme için müsaade gösterirler ise cümlesi helâk olurlar. Ve eğer ellerini tutup gemiyi deldirmezler ise cümlesi necât bulurlar.

Ve yine Hazret-i Peyğamber: ("İzâ raeyte ümmetî tehâbu'z-zâlime en tekûle ente zâlimun fekad teveddea minhüm". «Ahmed İbn Hanbel, Müsned II, 163») buyurmuştur. Yani, benim ümmetimi bir zâlime sen zalimsin demekten havf eder gördüğün zaman onlardan veda' olunmuş yani hayr kalmamış ve işleri bitmiştir.

Ve yine Hazret-i Nebiyy-i Zîşân: ("Enne'nâse izâ raevu'l-münkera felem yuğayyiruhu evşeke en yaummehumullâhu biazâbin". «Ahmed İbn Hanbel I, 5») buyurmuştur. Yani, nâs bir kötülüğü görüp de tağyir (s.193) etmezler ise Cenâb-ı Allah azabını cümlesine ta'mim etmek me'muldur.

Ve yine hadîs-i âharda: ("Lete'murûnne bi'l-ma'rûfî ve tenhevne ani'l-münkeri ev liyusallitennellâhu şerâreküm alâ hıyâriküm feyedû ahyaruküm felâ yustacâbu lehüm". «Tirmizi, Fiten 9») vârid olmuştur. Yani siz elbette ma'rûf ile emr ve elbette münkerden nehy etmelisiniz. Yoksa Cenâb-ı Allah sizden eşrâr olanları ahyâr olanlarınızı üzerine elbette musallat eder. O zaman ahyâr olanlarınız onların defi için duâ ederler ise de duâları müstecâb olmaz.

Yine bab-ı mezkûrda muharrerdir ki: "Şeriatın en büyük vasiyeti nedir diye sorduklarında Hazret-i İsâ cevap verip: Allah'ın olan Rabbi bütün kalbinden ve bütün fikrinden sevesin".

Kur'an-ı Kerim'de (Maide/54) buyurulmuştur. Yani, "ol kavm-i mü'min ki, Allah Teâlâ onlara muhabbet eder. Onlar dahî Allah Teâlâ'ya muhabbet ederler".

Ve hadîs-i kudsîde dahî buyurmuş ki: ("Yebne âdeme in eradte hubbî feehric hubbe'dünya min kalbike. Feinnî lem ecme' hubbî ve hubbe'd-dünya fi kalbin vahidin ebedan. Yebne âdeme keyfe tatmeu fi hubbî maa hubbi'd-dünya. Fetlub hubbî ve rızâî fi terkîd-dünyâ. Yebne âdeme tazarraa liibâdetî emleu kalbeke bimehabbetî"). Hakk Celle ve a'lâ hazretleri buyurdi ki: "Ey âdem oğlu! Bana muhabbet murad edersen hubb-i dünyayı kalbinden çıkar. Zira ben Bana muhabbet ile dünyaya muhabbeti bir yerde cem' etmem. Ey âdem oğlu! Dünyaya muhabbetle beraber Bana muhabbeti nasıl tama' edersin? (s.194) Öyle ise benim rızâ ve muabbetimi terk-i dünyada ara. Ey âdem oğlu! Nefsini Bana ibâdete hasr et. Ben senin kalbine muhabbetimi doldururum".

Matta'nın yirmi dördüncü babında alâim-i kıyâmeti beyan sadedinde Hazret-i İsâ der ki: "Güneş kararıp ay dahî kendi ziyâsını vermeye. Yıldızlar dahî semâvatın kuvvetleri sarsıla. Be'dehu İbnu'l-insanın alameti semâvatta görünmekle yerin bil cümle kabileleri o zaman zâriye düşüp, semâvatın bulutları üzerinde kudret u azîm u celâl ile İbnu'l-insanın geldiğini göreceklendir. Ol dahî sûrun azîm sedasıyla melâikesini gönderip semavatın bir ucundan tâ öbür ucuna kadar müntehiblerini dört rüzgardan

cem' edeler. Bu nesnelere cümlesi vâki' olmayınca bu nesil zâil olmaz. Nihayet ol günü ve saati kimse bilmez. Semanın melekleri bile bilmez. İlla yalnız peder bilir".

Amma Kur'an-ı Kerim'de bu ahvâle dâir âyet cem' edilse Enâcil-i Erbaa'dan ziyâde olur. Fakat şu sözlere heman aynen gibi mutâbakat edenlerden bir kaçını zikr edelim: (Tekvir/1,2), (İnşikak/1,2,3,4), (Nâziat/8,9), (Fecr/), (Yasin/51), (s.195) (Zilzal/6,7,8), (Ahzab/63).

Yani, (Güneşin nuru zâil ve yıldızlar kararıp münkedar olduğu zaman).

(Sema emr-i ilâhiyi işitip Hakk u lâyıkiyle inkiyadan münşekk olduğu vakitte).

(Ve arz dahî emr-i ilâhiyi hakk üzere istima' ile hemvâr olup içindekileri ihracıyla tahliye olunduk da).

(O günde kalbler muzdarib ve hâif olup gözleri ahvâlden zelil olurlar).

(Arasa-i mahşerde Rabbin celle şânuhu'nun alâmat-ı kudret ve asârı-ı rahmiyyeti zâhir olup, melekler saf saf durduklarında).

(Sur çalındık da nâs kabirlerinden kalkıp Rabbleri azze şânuhu tarafına süratle giderler).

(Ol günde nâs amellerin cezâsını görmek için perâkende gürûh gürûh muvakkaf hesaba rucû' ederler. Kim ki zerre kadar ağarınca hayr işlemiş ise onu görür. Kim ki zerre mikdarı şerr işlemiş ise onu görür).

(Ya Muhammed senden nâs, kıyamet ne vakit kapacağını sorarlar. Sen de ki, onu ancak Allah Teâlâ bilir. Ne bilirsin şâyed yakın ola).

Bunlardan mâadâ Kur'an-ı Kerim'de tehzîb-i ahlâk ve tasfîye-i bâtın ve a'mâl üzerine mükâfat ve mucâzat ve tayin-i hukuk ve muâmelat ve evsâf-ı cennet (s.196) ve cehennem ve ahvâl-i kıyâmet ve tevhîd-i zât-ı Kibriya ve tayin-i sıfat ve esma üzerine ol kadar âyât-ı beyyinât vardır ki, her bir sınıfı ayrılıp tefsir ve beyan olursa her biri Enâcil'in birkaç misâline baliğ olur.

Kur'an-ı Kerim ile İncil'in muvâzenesi bahr-i muhît ile bir havz-ı sağırin mukâyesesi kabilinden olur. Hakikatte işbu muvâzenenin misali ona benzer ki; bir âdemin kırk elli

kadar eşcâr-ı müsmirayı müştemil ve fakat şücun u ağsanı münkesir bir bağçesi olur. Ve komşunun ise birkaç yüz bin eşcâr-ı meyvadarı müştemil ve bağçe-i sağıradan olan elli ağaç dahî münakkah ve müleffeh oldukları halde onda küçük bağçenin sahibi kendi bağçesinin kademine ve ağaçlarındaki birkaç nev-i meyveye mağrur olup diğer bağçenin ahvâlinde kat'a haberdar olmadığından veyahud bir mikdar mahallini görmüş ise de kemâl-i hasedinden nâşî elbette: "Benim bağçemde olan letâif-i esmâr senin bağçende yoktur. Ve benim bağçem seninkinden mamur ve muntazamdır. Sen de buna inanmalısın. Herkes de böyle bilmelidir", diye iddia eder. Şöyle bir iddiaya karşı ne muâmele etmek lâzım gelir. Vazîfe-i insâniyete göre o âdeme evvel emirde hakîkati bilmediği için acımalı ve kendi bağçesinin ve diğerinin hallerini re'yi'l-ayn kendisine göstermeli. Eğer (s.197) onun üzerine yine inad edip evelki iddiasında müsirr olursa gülüp geçiyormalıdır.

Protestanların Kur'an-ı Kerim ile İncil'i mukayese için beş mebhas intihâb edip birinci mebhasda; Kur'an-ı Kerim'de ekânim-i selâseye dair söz bulunmaması O'nun noksanına azv ederler. Ve işbu Teslis bahsi kütüb-i mütekaddimedeki remz ile ifham olunmuş idi, diye iddia ederlerine kendilerinin neşr ettikleri bazı kitabda bu matlab-ı azîmin Tevrat'da mübhem olduğunu itiraf ettikten sonra isbat için yalnız Yuhanna İncili'nden ve A'mâl-i Havvariyyûn ve Nâme-i Rusulân'dan başka bir delil irâdına muktedir olamazlar. Bu senedlerin ise asl u esası malum olmakla kat'a itibâra şayan değildir.

İmdi mesele-i Teslisi tavzih için evvel emirde İşâ-i Rabbânî üzere bazı tahkikat beyanına lüzum görünür. Yukarıda dahî bil-münasibe bir nebze beyan olduğu üzere işbu İşâ-i Rabbânî Nasârâ'nın esas-ı mu'tekidatındandır. Çünkü za'mlarınınca Hazret-i İsa üç nev-i asl-ı ilâhın biri olmakla O'nun etini yiyip, kanını içmekle güya onunla ittihâd ederler. Ve mürtekib oldukları maâsî bu vechle İbnullâh'ı zebih ederek ma'füvv olur. Yani mayalı yahud mayasız bir parça etmek ile bir mikdar şaraba papaz okuduğu anda etmek aynıyla İsa'nın eti ve şarab dahî kanı olur. Onları taksim ile ekl (s.198) ve şürb ederler.

Bu hususta yani etmek ve şarabın lahm ve deme tahvîli meselesinde Nasârâ kilisaları arasında tevîlât-ı muhtelif olup bazıları itikadınca yalnız hubuz ve bade Mesîh'in cesedine ve demine tahvîl olup kamilen Mesîh olur. Bu takdirce yani etmek nâsût ve

lâhût ile beraber Meryem'den zuhûr eden Mesîh'e kâmilten tahvîl olunduğu halde cisme mhsus olan avâriz dahî etmekte müşâhade olunup a'zâdan cild ve dem ve azm gibi şeyler dahî etmekte bulunmak lâzım gelir. Halbuki etmekte onların birisi bulunmayarak bir şahs bu eemeği ekl eylese veyahut tutsa etmektan gayri bir şey his edemez. Ve saklasa ona etmek cinsinin şanından olan fesâd âriz olup cism-i insaniye âriz olan fesâd âriz olmaz.

Eğer Mesîh'in cesedi etmeğe tahvîl eder deseler her ne kadar Hazret-i Mesîh'in lahûtuyla ân-ı vâhidde emkine-i müteaddidede mütecezzi olması onların za'mlarında mümkün ise de lâkin nâsûti itibariyle mümkün değildir. Zira yer içer olur.

Ve Yehudilerden Ahnifa buyurur: "Bir cismin emkine-i gayr-i mahsûrada ân-ı vahidde taaddüd edemeceği bedihâtandır".

Rûy-i arzda birkaç bin papaz ân-ı vahidde takaddüs ettiklerinde her birinin takaddimleri ol anda azrâdan tevellüd eden Mesîh'e tahvîl eylese ikiden hâli değildir. Ya her biri diğerlerinin (s.199) gayri yahut aynı olur. Gayri olmak onların itikadınca batıldır. Aynı olmak dahî nefsi'l-emirde batıldır. Zira her birinin maddesi diğerinin maddesine muğayirdir.

Ve bir papaz etmeği üç parça edip her birini bir şahsa verdik de ya Mesîh kıt'a kıt'a olur. Veya etmeğin her bir parçası bir kâmil Mesîh olur. Suret-i evveliye göre Mesîh-i kâmile tahavvül etmiş olur. Sûret-i sâniyede çünkü takaddime ile ancak bir Mesih-i hâdis olduğundan hîn-i taksimde müteaddid Mesîhler nerden çıkar? Ve za'm-ı Nasârâ üzere Hazret-i Mesîh zebha-i vâhide ile nâsı tahlis için âleme geldi ve nefsinin fedâ eyledi. İmdi İşâ-i Rabbânî zebhası salîb üzerine hasıl olan zebîhanın aynî olur ise ekl vukuuyla halas kafi olup sonra Yehud eliyle salb olunmaya hacet yok idi. Ve İsâ'nın ibtâl-i günah için kendini kurban ederek bir kere zuhûr eylediği Risâle-i İbrâniyye'den bab-ı tâsiin âhîrinde muharrerdir.

Bir de eğer Mesîhîler'in iddia ettikleri şu tahvîl maddesi sahîh olsa onların Yehûd'dan ziyâde adüvv-i Mesîh olmaları lazım gelir. Zira Yehud Hazret-i İsâ'yı bir kere ta'zib edip ba'dehu terk ettiler. Etini yemediler, kanını içmediler.

Bunlar ise Mesîh için ibtida Çin iklimine iki Jizvit (Cizvit) papazı gitmiş idi. Bunlar Kanton şehrinde bir müddet ikametle oranın valisine arzı hâl ve neşr-i din-i hakîki için geldiklerinden (s.200) halka va'z etmeğe ruhsat eylediler. Vali bir vakit kulak asmadı ise de papazlar istidâ ve tasdîden hâlî olmadıklarından bil-âhire keyfiyeti hakan-ı Çin'e arz eyledi. O dahî papazları bizzat görüp neşrini murad ettikleri dinin ahvalini istima' etmek muradıyla onların dâru's-salatnat-ı Çin olan Pekin şehrine gönderilmelerini cevaben tahrir etmekle papazlar oraya gönderildiler. Ol esnada puperest papazları keyfiyeti duyub bunlar Çin halkını izlâl için gelmişler, diye goftegu çoğalmakla nihâyet jizvitler Pekin'e vasıl olduklarında hakan bil-cümle erkan-ı devletinden ve memûrîn-i ruhaniyyesinden mürekkebe bir meclis-i âlî tertib edip papazları orada resmen kabul ile kendilerinden ne makûle dinin neşri için geldiklerini suâl eyledi. Onlar dahî akâid-i Nasârâ'nın esasları hulasa vechle beyana ağaz edip dediler ki: "Sema ve arzı yaratan Cenâb-ı Allah birdir ve üçtür. Yani onun İbn-i Vahîdi ile Ruhû'l- Kuds'ü dahî biaynihi Allah'tırlar. İşbu Allah, Âdem ve Havva'yı halk edip onları cennete koydu ve her dürlü nimetler ile münteim kılıp fakat cennet ağaçlarından birinin meyvesini yememek için onlara tenbiye eyledi. Her nasılsa yılan Havva'yı azdırıp ve Havva dahî Âdem'i izlâl edip bunlar nehy-i ilâhiye muhâlif olarak ol şecere meyvesinden ekl ettiler. Bu vechile tenbiye-i ilâhiye muhalif (s.201) hareket ettiklerinden Cenâb-ı Allah onları cennetten tard eyledi. Ba'dehu bunların evlad ve ahfâdı zuhûra gelip nev'-i benî Âdem onların neslinden müteşâib oldu ve sülalelerinden gelen her şahıs babalarının etmiş olduğu günah ile mülevves olarak bu halde altı bin sene kadar zaman murûr eyledi. Ol zaman Cenâb-ı Allah bakdı ki, nev-i beşer cümlesi alude-i çark ve ma'siyyet olmuşlardır. Bunların afv ve mağfireti için bir çare mülâhaza edip İbn-i Vahîd'ini gönderip kurban etmekden başka vesile olamayacağından onu gönderdi ki O'na Mesîh denir. Arabistan'ın köşe-i garbisinde arz-ı Filistin namında bir iklim vardır. O'nun dahilinde Kudüs derler bir memleket ve O'nun nevâhîsinden Celile isminde kıt'a ve kıt'ada Nâsıra namında bir karye bulunur. İşbu karyede bundan bin sene mukaddem Meryem isminde bir bakire kız var idi. Eğerçi Yusuf namında bir dülgere nikahlı ise de henüz izdivac vukû' bulmamış idi. Bu kız bir gün تنها bir mahalde iken Ruhû'l-Kuds gelip O'na İbnullah'ı ilka eyledi. Yani kız bakire iken gebe kaldı. Ba'dehu bir ahır içinde doğurdu. Ol İbn-i İlahi'yi yemlik içine koydular. Şarktan kâhinler onun doğduğunu yıldızın zuhûrundan bildiler.

Hediyelerle gelip ahırda O'nu buldular ve secde ettiler. Otuz yaşına kadar melekûtillâh üzerine va'z eyledi. Her ne kadar: "Ben Allah'ın (s.202) oğluyum sizi kurtarmaya geldim", dedi ve ölüleri diriltmek ve masru'lardan cinleri tard etmek, a'maları, ebrasları, topalları, ısıtmalılarını iyi etmek, bir sürü hınzıra cinleri gönderip denizde boğmak, suyu şarab etmek, mevsimsiz yemiş vermediği için darılıp bir incir ağacını kurutmak gibi bir çok mucize de gösterdi ise de yalnız beş on kadar fakir balıkçı ile kesb-i sıhhat eden birkaç er ve avrattan başka kimse inanmadı. Nihayet Yehudîler kemâl-i garazlarından O'nu tutup çarmıh üzere helak ettiler. Lâkin Mesîh vefatından üç gün sonra şâkirdlerine göründü. Ba'dehu semaya çıkıp pederinin sağ yanında oturdu. Pederi dahî cümle umûr-i alemleri O'nun eline tefviz edip kendisi geri çekildi. İşte bizim tebliğ ve va'z edeceğimiz dinin esasları, bu dediğimiz şeyler ki, bunlara inananlar niam-ı uhreviyye ile mûsâb ve inanmayanlar Âhirette ebedî müstehik-i azab olur.

Hakan-ı Çin bunların sözünü tamamen dinledikten sonra onlara cevaben: "Siz hem Allah bir hem de üç diyorsunuz. Bu ise iki ile iki beş eder demek gibi bir manasız sözdür. Bunun hakîkatı ne ise onu söyleyin", dedik de papazlar: "Orası esrar-ı ilâhidendir. Ona akl-ı beşer vakıf olamaz" dediler.

Tekrar hakan söze gelip: "Madem ki, beyan ettiniz Allah yeri, göğü ve cümle eşyayı halk etmiştir. (s.203) Bu kadar kudrete malik iken mahlukatından bir acizin mürtekeb olduğu ma'siyet için hiç o töhmette bulunmayan sülalesini müttehim tutmak ve sonra onların afvına kendi oğlunun kanını dökmekten başka çare bulamamak ne kadar nakısadır", dedik de, papazlar: "Orası da esrâr-ı ilâhidendir", dediler.

Hakan yine suâl edip: "İsâ cinleri gönderip suya gark etmekle mucize gösterdi diyorsunuz. O hayvanların suçu ne idi ve sahibleri bunu gördük de tazmîn iddia etmediler mi"? Dedik de, papazlar: "Oralara dair İnciller'de sarâhat yoktur", dediler.

Yine Hakan sual edip: "Ya o incir ağacını kurutmak muvâfik-ı hakkaniyet midir? Mevsimi olmadıkça incir vermek ağacın yed-i ihtiyârında olmamakla ona gücenip kurutmak âdeta zulm-i sarîh değil midir"? Dedik de, papazlar cevap sadedinde: "Bu işler umûr-i maneviyyedendir. Zâhire tatbik olunamaz", dediler.

Ba'dehu hakan bunlara Çin'in her tarafında diledikleri gibi va'z etmek için ruhsat verdi. Ve aşikâre meclise hitaben: "Ben Çin'de bu misillü hurâfâta inacak bir ahmak tasavvur edemediğinden bunların va'z etmelerinde bir be's göremem. Belki âlemde ne garib misaller, ne ahmak kavimler olduğunu bunlardan istidlâl ile Çin halkı buldukları dinin kıymetini daha ziyâde bilirler", diyerek hatm-i kelâm eyledi.

Mezheb-i Teslîs'in butlânına delil olarak Enâcil-i (s.204) mevcûde içinde pek çok âyât vardır.

Ez cümle Yuhanna İncili'nin on yedinci babında İsâ der ki: "Ey peder! Hayat-ı hakîkiye Allahu'l-Vahdi'l-Hakîkî olan seni ve senin gönderdiğin İsa'l-Mesîh'i bilmelerinden ibârettir".

Bu âyette Allah'ın vahîd-i hakîkî olduğu ve Mesîh'in mürsel min indillah idiği musarrahtır. Bu vechile itikad hayat-ı hakîkiye olunca aksi olan Teslîs itikadı mevt-i ebedî olduğunu tenbiye eder. İşte bu hayat-ı ebediye bifazlilâh ancak ehl-i İslâm'dadır. Zira Nasârâ Teslîs vartasına düştüklerinden ve tâife-i benî İsrâil nübüvvet-i İsâ'ya iman etmediklerinden ve ehl-i şirk ise her ikisini münker olduklarından onlar için hayat-ı hakikiye olamaz.

İncil-i Markos'un on ikinci babında Hazret-i İsâ: "Cümle vasiyetlerin başı Allah'ımız Rabb Vahidd'ir. Ve sen Allah'ımı bütün kalbinden, bütün canından bütün fikrinden sevesin. Bunlardan büyük gayr-i vasiyet yoktur", dedi.

Matta'dan yirmi ikinci babda dahî bu vasiyet bütün şariat ve peygamberlere menût olduğu muharrerdir.

İşte Tevrat'da ve Kütüb-i Enbiyâ'da musarrah olan vasiyetlerin evveli Tevhid'dir. Eğer Teslîs olaydı enbiyaulah onu remz ve ibham ile değil açıktan beyan ederlerdi.

İncil-i Markos'un on üçüncü babında İsâ der ki: "Amma bugün ve bu saati kimse bilmez. Ne gökte melekler (s.205) ve ne Oğul illa Baba bilir".

Ve İncil-i Matta'nın yirminci babında Hazret-i İsâ Rabb'de oğullar için: "Benim sağımda ve solumda otursun. Benim elimde değildir ki vereyim ama Baban kime hazırlanmış ise ona verir", dedi.

İşte bu âyetler Teslîs'in ibtâlini bülend-i avâz ile nidâ eder. Zira bunlar Hazret-i Mesîh ilm ve kudreti nefisinden selb ile Allh Teâlâ 'ya tahsîs eder.

Ve yine İncil-i Matta'nın on dokuncu babında muharrer olduğu üzere bir kimse Hazret-i İsâ'ya hitaben: "Ya Muallime'l-Kerim! Hayat-ı ebediyyeye nâil olmak için ben ne hayır işleyim"? Dedik de, ol dahî: "Niçin Bana kerim diyorsun? Vahid olan Allah'dan ğayr-ı kerim yoktur", diye cevap verdi. İşte bu âyet Teslîs'n kökünü koparır.

İncil-i Matta'dan yirmi yedinci babda yazıldığı üzere Hazret-i Mesîh çarmıh üstünde iken bülend-i avâz ile çağırıp: "Elî, Elî limâ sabaktanî". Yani, Allah'ım Allah'ım! Beni niçin terk ettin", dedi.

Ve yine İncil-i Luka'dan yirmi üçüncü babda yine İsâ çarmıhta iken bülend-i avâz ile çağırıp: "Ey Baba! Ruhumu ellerine ısmalarladım", dedi. İşte bu âyetler ulûhiyyet-i Mesîh'i külliyyen ve sarahatan nefî ederler.

İncil-i Yuhanna'dan yirminci babda yazılıdır ki: "Hazret-i İsâ mezardan kalkıp Meryemu'l-Mecdeliyye'ye görüldük de: 'Bana yapışma. Zira babama henüz çıkmadım. Lâkin karındaşlarıma söyle ki, (s.206) Benim pederim ve sizin pederiniz ve benim Allah'ım ve sizi Allahınız'a ben urûc ederim". dedi. Bu âyetten münfehim olur ki; Hazret-i İsâ'nın kendine "İbn" ve Allah'a "Eb" tabir ettiği hususu olmayıp belki mütekellim olduğu şivesinden olarak bir tabir-i mecâzîdir. Zira bu kelimada Allah'a Oğul olmakta ve Allah'ı mabûd tanımakta nefsiyle onları teşrik eylemiştir.

İncil-i Yuhanna'da on dördüncü babında Hazret-i İsâ: "Pederim benden a'zamdır", dediği muharrer ve İsâ nefisini O'nunla beraber tutmayınca Nasârâ'nın Mesîh'e "Aynullah" demeleri bedâhetin zıddına olduğu izhardır.

İncil-i Yuhanna'dan on dördüncü babda Hazret-i İsâ der ki: "İşittiğiniz kelimalar benim değil belki beni ba's-ı irsâl eden babanıdır". İşte bunda risaletini ve vahy-i ilahî ile mütekellim olduğunu tasrîh eylemiştir.

İncil-i Matta'nın yirmi üçünü babında Hazret-i İsâ der ki: Yerde kendinize "eb" talep etmeyin, belki babanız semavatta birdir ve muallimler aramayın. Zira mualliminiz yalnız Mesîh'dir". Bu âyette dahî "eb" lafzının mana-yı mecazî ile müsta'mel olduğu

ve İsa'nın mertebesi makam-ı ulûhiyyet olmayıp belki muallim ve mürebbî idiği zâhirdir.

Yine Matta'nın yirmi altıncı babında yazılıdır ki: "Hazret-i İsa Çetşimane denilen mahalle geldik de şâkirdlerinden yanına üç kimse alıp: (s.207) 'Siz burada oturun. Ben varayım duâ edeyim', dedi ve ziyadesiyle sıkılmağa ve mahzûn olmağa başladı. O zaman onlara : 'Canım heman ziyadesiyle ölüm derecesinde mahzûndur. Burada oturup benimle uyanık olun' dedi. Ve biraz ileri gidip yüzü koyun kapandı ve dua ederek: 'Ey pederim! Eğer mümkün ise bunlar benden geçsin. Nihayet benim muradım ki, batıl ancak senin muradın olsun'", dedi.

İşte Hazret-i Mesîh'e nâ-hakk azv ve iftira edilen ulûhiyyet hususunun butlânı için İnciller'de hiç başka bir delil olmasa yalnız bu âyetlerde İsa'nın beyan olunan ahvâl ve akvâli kifâyet eder. Eğer İsa Nasârâ'nın za'mı gibi Allah'ın İbn-i Vahidi olup halâs-ı beşer için gelmiş ve geldiğini bilip haber vermiş olsa havf-ı mevt ile muzdarib ve mahzun olur mu ve yerlere kapanıp mümkün ise bunlar benden geçsin diye tuzarru' eder mi?

Hâşâ tâife-i Nasârâ işbu Teslîsi Enâcil'de gördükleri "eb" ve "ibn" tabirinden istidlâl ve ihtirâ' ettiklerinden bunun tahkîki dahî makama evfekdir. Malumdur her lisanda kendine mahsus bir takım tabirat-ı mecaziye vardır. Eğer bunlar hakîkate haml olursa hilâf-ı maksad olur. Meselâ, ekser-i lisanda muhabbet ve mahramiyet ve külfetsizlik makamında bir kimse asla akrabasından olmayan bir âdeme oğlum, babam, karındaşım diyebilir. Lâkin böyle demekle yabancı olan âdem o kimsenin hakîkat-ı oğul (s.208) babası ve karındaşı olmak ve bu takrib ile mirasına dahil bulunmak lazım gelmez. Lisan-ı İbrâniyye'de dahî "eb" lafzını elfâz-ı ta'zimedden ve "ibn" dahî edat-ı nisbet ve ihtisasta olmakla Hazret-i İsa makam-ı taz'imde ve ubûdiyyette bu tabirleri isti'mal etmiştir.

Ve İnciller'de muharrer olduğu üzere bir çok mahallerde Havariyyun'u dahî teşrik ile sizin babanız diye Cenâb-ı Allah'ı murad eylemiş ve Matta'nın beşinci babında: "Ne mutlu sulh edicilere! Zira onlar "ebnâullah" diye çağırılacaklardır", dediği gibi kaç yerde dahî Havariyyun'a "ibnullah" demiştir. Ve bir de Hazret-i İsa nefesine yalnız "ibnullah" demeyip pek çok mahallerde "ibnu'l-insan" dahî tabir etmiştir.

Nasârâ işbu Teslis meselesini Yuhanna'nın meşkûku'l-mana bazı ibâretinden istinbat edip halbuki malum olduğu üzere Yuhanna'ya nisbet olunan İncil diğerlerden pek çok sonra ve Yunanistan'da yazıldığından içinde mesnûâta pek çok akval vardır. Hattâ "*İzharu'l-Hakk*" müellifi mukaddimesinde: "Yuhanna'nın kelamı mecaz ile memlû olup az fikrası mevcuttur ki, tevile muhtâc olmaya", demiştir. Zaten Hazret-i Mesîh'in akvâli ekseriya teşbihat ve temsilat ile muammâ gibi kapalıcı mücmel söylendiğinden kendi tefsir etmedikçe bir takımını tilmizleri dahî fehm eylemek mümkün olamazdı. Maamâfih Hazret-i İsâ (s.209) âhir ömrüne kadar: "Ben Allah'ın ezeli ebedi oğluyum. Ben O'yum, O benim, bir maddedeniz" gibi hiç bir kelam tefvih etmedi. Ve ekser-i ibâratda Hazret-i İsâ'nın iş bu "eb" tabirini ibadî hakkında erham ve eşfek ev li-eltaf ve mağfiret bî-papani olmak itibarıyla Rabb ve mürebbi yerinde ve "ibn" lafzını dahî evâmîr-i ilâhiyyeye inkıyad ve nevahiyden ictinâb ile yüzünü dergâh-ı ilâhiyyeye teveccüh eden erbâb-ı salah ve takvâ makamında isti'mâl eylediği karain-i haliye ile müstedildir.

Hatta İncil-i Markos'dan n beşinci babda yazıldığı vechile Hazret-i Mesîh çarmıhta teslim-i ruh ettik de karşıda duran zâbit: "Hakka ki, şu insan 'İbnullah' imiş", dediği ve Luka İncili'nde dahî: "Bu bir salih adam idi", dediği mestûr olmakla Luka'nın dediği Markos'un tefsiri olur.

Ve İncil-i Matta'dan bab-ı hamisde Hazret-i Mesîh: "Ne Mutlu sulh edenlere! Zira onlara Allah'ın oğulları denecektir. Ve size cefa edenlere dua edin. Ta ki semavatta olan pederinizin oğulları olasınız", dediği musarrahtır.

Ve İncil-i Yuhanna'dan sekinci babında Hazret-i Mesîh'in Yehudîler'le münakaşasını şu vechile beyan olunur: Mesîh onlara: "Benim katlimi arıyorsunuz. Yani size Allah'dan işittiğini söyleyin. Âdem'in katlini arıyorsunuz. İbrahim bunu etmedi. Siz kendi babanızın a'maliyle âmilsiniz", der. Yehudîler O'na: (s.210) "Biz zinadan doğmuş değiliz. Babamız vardır. Yani Allah'dır", dediler. İsâ onlara hitab ile: "Eğer sizin pederiniz Allah olaydı siz beni severdiniz. Zira ben Allah'dan geldim, kendiliğimden gelmedim. Beni irsal eden O'dur. Siz babanız olan şeytandansınız. Ve babanızın shevatını icra etmek istersiniz", dedi. İşbu muğrazanın siyâk ve sibâkına nazaran Yehudîler: "Biz zinadan doğmadık, babamız var", demelerinden maksadları babamız Allah'dır demek olmayıp belki İsâ'nın babasız olmasına tariz ile beraber

kendileri adeta salb-i pederlerini murad ettikleri ve Yuhanna hazretleri adeti üzere meseleyi tahrif ile başka bir kalbe döktüğü umûr-i zâhireden ise de madem ki itikâd-ı Nasârâ üzere İncil-i Yuhanna mevsûktur. Biz de onunla istişhâd ederiz. Bu halde Yehûdîler kendilerine "ibnullah" tabir ettiklerine ve İsâ'nın onları red ile "ibn-i şeytan" dediğine bakılınca bu tabirlerin mecazî olduğunu tebeyyün eder.

Yuhanna Risâle-i Evvelîsi'nden bab-ı sâliste der ki: "Her kim min tarafillah tevlîd olundu ise günah işlemez. Allah'dan her biri evlad-ı Allah ile evlâd-ı İblîs şu cihetle bellidir". Ve bab-ı hâmistе şöyledir: "Mesîh'e iman eden Allah'dan doğmuştur. Şu hal ile evlâd-ı Allah'ı severiz". Risâle-i Rûmiya'dan sekizinci babda on dördüncü âyet şöyledir: "Ruhullah ile irşad (s.211) olunanlar cümlesi 'ebnâullah'dır".

Ehl-i Fîlis'e Pavlus risâlesinde bab-ı sanî'de şöyle der: "Her şeyi bilâ-mücadele işleyin ki, mülazimetsiz ve ayıbsız evlad olasınız". "İbn" lafzından dahî tamamıyla hal tamamıyla böyledir.

Nitekim Luka İncili'nde üçüncü babında neseb-i Mesîh'i beyan ederken Mesîh İbn-i Yusuf ve Âdem İbn-i Yusuf ve Âdem İbnullah demiştir. Âdem aleyhisselam mana-yı hakîki üzere "İbnullah" değildir. Lâkin anasız ve babasız tevellüd ettiğinden Luka O'nu Allah'a ve Hazret-i Mesîh yalnız bilâ-eb mahlûk olduğundan O'nu dahî Yusuf-i Neccar'a nisbet eyledi. Âferin Luka ve bu tabirat kütüb-i mukaddime dahî var idi. Niteki Sıfır-i Huruc'un bab-ı rabiinde şöyle der: "Rabb dedi ki, İsrâil benim oğlumdur. Benim oğlumu bırak. Bana ibadet etsin". Ve Kitab-ı Ermiyâ'dan otuzuncu babın dokuzuncu âyeti şöyle der: "Ben İsrâil'in babasıyım ve Efram benim ilk oğumdur". Sıfır-i Samûel Sânidin bab-ı sâbi'de şöyle der ki: "Ben Süleyman'a baba ve o bana oğuldur. Ve Kitab-ı İstisna'dan on dördüncü babdan evvelki âyeti otuz ikinci babdan on dokuzuncu âyeti Kitab-ı Eşaya'nın bab-ı evvelinden ikinci âyeti ve otuzuncu badan evvelki âyeti ve altmış üçüncü babdan sekizinci âyeti ve Kitab-ı Hoşe'nin bab-ı evvelinden onuncu âyetlerde "ebnâullah" itlakı cemi-i enbiyâ-ı İsrâil üzerine vârid olmuştur.

İmdi eğer "İbnullah" tâbiriyle (s.212) hakikaten Allah oğlu manasına murad olunursa İsrâil, Efram, Süleyman ve sâir enbiya-i İsrâil hep ilah olmak lazım gelirdi. Lâkin Yehudîler lisanları olan İbraniyi iyi bildiklerinden bu tabiratın mecaz olduğunu pek a'lâ

bildiler ve galata düşmediler. Lâkin havariyyûndan sonra İncil yani mevaiz-i Hazret-i Mesîh sahîfe sahîfe şunun bunu elinde kalıp başka lisanlara tercüme olunduğu ve mütercimler ise cüheleden olarak lisan-ı İbranî şivesinden bîhaber oldukları cihetle metinde her ne gördülse aynıyla tercüme ettiler. Ve sonra o tercümeleri görenler elfazı hakîkatinden başka bir manaya sarf etmeğe cüret edemeyip işte bu kîl u kallere ve batıl zehablar ve akıl ve hakîkatin hilâfında garîb itikadlar hep bundan neşet eyledi. Bunun üzerine İsâ'dan bir asır sonra her memleketde bir dürlü itikad ve her cemiyet-i hufyede bir güne İncil zuhûr etmekle bunların içinde gelen ve her gayretkeş mutassıb dahî kendi mezhebinin tervîci ve âherinin ibtali için el yazısıyla olan nüshalardan istinsah ettiklerinde maksadına uygun bir kaç kelime sokuşturdu. Enâcil nüshaları öyle bir hale geldi ve beynlerinde o kadar ihtilafat göründü ki yalnız İznik cemiyetinde elli kadar mütedavil İncil'in ibtaline karar verildi. Binân ala zâlik mevcud (s.213) olan Enâcil'in hiç birisi istidlale şan sened olamayıp madem ki akaid-i Nasârâ şimdilik bunlar üzerine müessesdir. Onları ikna için biz de onlardan istidlale tenezzül ederiz.

Nasârâ'nın tesis-i sâlisûs hakkında kütüb-i ahd-i kadîmden hiçbir istinâd-gâhları olmayıp en kuvvetli delilleri en meşkûk ve müşevveş olan Yuhanna İncili ile müteferriât-ı İncil'den birkaç ibâre-i mübhemden ibârettir. Meselâ, İncil-i Yuhanna'nın sekizinci babından yirmi üçüncü âyetinde Hazret-i İsâ: "Siz bu alemdensiniz, ben bu alemden değilim", demesinden derhal ulûhiyyet manası çıkardılar ve yakışdırmak için gökten indi ve teccüm eyledi, diye şerh eylediler. Halbuki âyetin manası siz alâik-i dünyeviyye ile mukayyedsiniz, ben değilim, demektir. Bu manadan ulûhiyete dâir birer münâsebet çıkmayacağı zâhirdir.

İncil-i Yuhanna'dan on beşinci ve on yedinci babda Hazret-i İsâ o sözün nakîzîni söyleyip der ki, babdan on dokuzuncu âyet şöyledir: "Sizler bu âlemde değilsiniz. Ben sizi o âlemden ihtiyâr eyledim. Ben bu âlemde olmadığım gibi onlar dahî bu âlemden değildirler".

İşte bu âyetlerde Hazret-i Mesîh kendi ile tilmizlerini müsâvi tuttu, diye delîl-i zâhirdir ki, âyât-ı mezkûrede bulunan 'âlemden olmak' tabiri taleb-i dünya mâil-i fânî olmak ile me'mûldur. Ve böyle ıstılâhat her lisânda câri olub (s.214) hâlâ bizim lisanımızda ve lisan-ı Arab'da bile ibnu'l-vakt, ebu'l-vakt ve ebnâ-i zaman, ebnâ-i sebîl tabirleri mevcuddur.

Teslîs için Nasârâ'nın temessük ettikleri delillerin biri de üçüncü İncil Yuhanna'da bab-1 âşirden otuzuncu âyettir. Onda: "Hazret-i İsâ ve baba biziz", diye mervîdir. İmdi bu ibâreden dahî ulûhiyet ve ayniyet manası asla çıkamaz. Zira İsâ bu lafzı söyledi farz etsek söylediği hinde nefs-i nâtika sahib bir insan olduğundan aynen ittihad mümteni'dir. Amma onlar tevîl edip Mesîh insan-ı kâmil olduğu gibi kezâlik ilah-ı kâmilidir. Halbûki yine sıfat-ı insaniye kendisinden münfekk olamamak haysiyetle ittihâd-ı hakîki tasavvur olunamaz. Hem de bu tabir Hazret-i İsâ tarafından münhasıran, kendi nefsi için isti'mâl olunmayıp Havvariyyûn hakkında dahî vârid oldu.

Nitekim İncil-i Yuhanna'da on yedinci babda şöyledir (21): "Cümlesi bir olsun için. Nitekim sen ey baba bendensin ve ben dahî sendeyim. Onar dahî bizden olsunlar. (22) Bana verdiğin mecdî onlara dahî verdin ki, biz bir olduğumuz gibi onlar dahî bir olalar. (33) Ben onlardayım. Onlar dahî bendedir. Sen dahî bendesin. ükemmel bir olsunlar için. İlâ âhir. (51) İşte ittihâddan murad ahkâm-ı diniyyeye kemâl-i itâat ve a'mâl-i salihâ ile amel olmakla bundan ulûhiyete müteallik bir şâibe tahattur olunamaz".

Delillerden biri dahî İncil-i Yuhanna'dan (s.215) on dördüncü ki, şu fıkradır: "Filibus O'na, Ya Rabb! Pederi bize göster. Bize bu kifâyet eder, dedi. İsâ O'na dedi ki; bu kadar zaman ben sizin ile beraber olup sen beni bilmedin mi ey Filibus! Beni görmüş olan pederi görmüş iken nasıl onu göster diyebiliyorsun".

İmdi bu delil dahî iki vechle batıldır:

Vech-i Evvel: Dünyada ilahı görmek mümteni' olduğu inde'n-Nasârâ dahî sabittir. Hattâ "*İzhâr-ı Hakk'ın* mukaddimesinde bunu marifet ile tevil eder. "Ve Mesîh'i bilmek cismiyyeti itibarıyla ittihad ifade etmediğinden nâşî biitibari'l-ulûhiyyet ve'l-hulûl marifet manasınadır", dediler. Ve bu tevil, "ehl-i Teslîsin cumhuru indinde vacibdir", dediler. Halbuki bu tevil dahî batıldır. Zira tevil berâhin-i akliyye ve nusûs-i katiyyeye muhalif olmamak lazımdır. Bu tevil ise berâhin-i akliyyeye muhaliftir. Çünkü Hazret-i İsâ'nın gece ve gündüz yanında bulunanlar bile İsâ'nın bu hâssiyyetini bilmezler iken ondan henüz berâhin talebinde bulunan ve "pederi bize göster kifâyet eder", diyen Filibus gibi bir ehl-i şekke, "ben bu kadar zamanlardır sizinle beraberim. Hâlâ babamla benim babamla bir olduğumu bilmedin mi"? demek ve bunu demekle

ulûhiyet ve hulûl itibarıyla, "beni bildin mi", demeyi murad etmek muvâfık-ı akl ve hikmet olamaz. Ve bir de delil-i sâbık cevabında beyan olunduğu üzere bu tabiratta Hazret-i İsâ Havariyyûnu dahî kendine müsâvî (s.216) tuttuğundan mezkûr âyetten Nasârâ'nın za'm ettikleri mana asla çıkamaz.

Malum-i erbab-ı tarih olduğu üzere işbu ekânim-i selâse sözü yeni bir şey olmayıp alihât-ı müteaddideye perestiş eden akvâm-ı atîka itikâdâtından müteşâib bir fikirdir. İlahların kesret cühele-i avâmın nazar-ı intibâh ve dikkatini celb edecek bir mertebeye geldiği esnâda ulemâ-yı müşrikîn onları teşrîfât-ı mahsûsa üzere bir tertibe koyup içlerinden bazılarını asıl ve küçüklerini fer' ve tâbi' münzelelerine taksîm ettiler. Ve bu taksim tahkikini beyinlerinde esrâr-ı hufyeden add edip bazı mutemedleri kemâl-i tekelifât ile ona mahrem ve avâm-ı nâsı bî-gâne tuttular. Zerdüş bunların arasından taayyun edip Yezdan ve Ehrimen namlarıyla iki uknûm isbat ve Yezdan ilâhu'l-hayr ve Ehrimen İlâhu's-şerr yahut Yezdan Nur ve Ehrimen Zulmet olmak itikadını ihtirâ' eyledi.

Hind taraflarındaki putperestler arasından Brahma mezhebi zuhûra gelip ibtida ekânim-i selâse tabiri bunlardan başladı. Bunlar (Yara Berahim) namında bir ilâha asl-ı itikad ederler ki, za'mlarında en kâmil daimis-sükut asl-ı küll-i şey odur. Ama bu ilah diğer iki ilâh vasıtasıyla icrâ eder ki, biri Niçnû ve diğeri Sivâ'dır. Bunlar sâç-ı ayak üç nev' zuhûrdan ibaret olarak bir ilahdır. Brahma mâziye ve bir kere vücuda getirilmiş olan fî'l-i nâzırdır. (s.217) Onun alâmeti güneştir. Viçnû dahî akıldır. Vâfî, hâfiz ve musâfedir. Ve hâle nazırdır. Onun da alâmeti sudur. Sivâ ise ilâh-ı muhribirdir. Zaman yahut istikbâle nâzır ve adalet-i muntakimedir. Onun alâmeti ateştir.

Ekânim-i Selâse sözünü ibtida garbda meydana çıkan Time-i hakimdir ki, milad-ı İsâ'dan beş yüz sene evvel Lokras şehrinde tavattun eder idi. Bazıların kavlince Time Fisagoras şâkirdanından olup bu fikri üstadından ahz etmiştir. Her ne ise Time "*Ruhu'l-Alem*" namındaki kitabında yazar ki, cümleden evvel mahlûkatın fikr-i misâl-i dâmisi vardır ki; kelime-i evvel ve uknûm-i evvel odur. Kendisi batınî ve kabili't-taakkuldür. İkinci merteb-i madde gayr-i muntazamadır ki, kelime-i sâniye ve mütelaffizedir. Ve uknûm-i sâni'dir. Ondan sonra İbn yahut âlem-i hassas yahut manayı âlemdir. Ve cemî-i kâinat bu üç sınıftan ibaretdir ki İbn'dir. Allah pek güzel bir Allah yapmak murad edip mahlûk bir Allah yaptı. Bu söz Eflatun zamanına kadar

karişik ve anlaşılmaz bir halde ağızdan ağıza dolaşıp sonra Eflatun ona berk u şâh vererek bir başka surete koydu.

Eflatun üç asl-ı ilâhiyi isbat edip birinci asl: Eb ve âli ve hasıl edici ve sâir ilahların babası birinci uknûmdur.

İkinci asl: Görünüü olan Allah ki görünmez olan Allah'ın veziri ve kelime ve Loğos ve idrak ve büyük (s.218) şeytandır.

Üçüncü asl dahî âlem-i kâinattır, dedi.

O'na göre eşyada maâniden başka hakk yoktur. Ve maâni yalnız bizim kuvve-i mütehayyilemizle kâim olmayıp gayr-i cismânî olarak kendine mahsus bir kıyam ve hayatı vardır. Ulvi olan mana-yı hayırdır ki, Allah'ın aynîdir. Sâir maâni-i ulviye ona tâbidirler ve süflî alan mana-yı şerdir ki şeytanın aynîdir. Sâir maâni-i süfliye ona müteallikdirler.

Kalb unsuru bir zindan olup ruh mukaddeman maâni-i mücerredede müstağrak olduktan sonra bu zindana atılmıştır ve hikmetin vazifesi mümkün olduğu ruha taallükât-ı cismâniyyeden tahlistir. Seframk'ın kavline tarîk-i saadet yalnız iktisab-ı fezâil ve kemâlâttır. Eflatun'a göre saadetin kemâli aynen fazilette mevcuddur. Ve fazilet ve kemâl ruhun sıhhat ve selâmeti ve âhengdir. Saadet için menâfi-i mutasavviradan dahî mükâfât-ı uhreviyye kasdından bile vâreste olarak yalnız kesb-i fazilet kifâyet eder.

Mezheb-i Revakiyyûn'a göre yalnız iyilik, fazilet ve yalnız kötülük fisktır. Sıhhat, illet, servet, fakr, hattâ hayat ve memât dahî hadd-i zâtlarında ne iyidir ne de kötüdürler. Onları iyi etmek yed-i tasarufundadır. Ve insan kader-i ilâhiye tevekkül üzere kendi iradesini irâde-i ilâhiyyeye tâbi kılmak lazımdır ve nev'-i beşer bir sürüye müşâbih olup (s.219) onun cevabını akl-ı umumi yani lagosdur ki; kuvve-i hâlîka-i tabiattır. Bütün insanlar karındaşıdır. Onların peder-i müşterekleri Zoz yani Allah'dır. Zoz âlem-i kâinatın ruhudur, kadimdir, âhirdir. Sâir alihat onun eczâsıdır.

İşrâkiyyûn sulh ve merhameti ziyâde tavsiye ederler ve hattâ bir kimse âhere ihsan etmekte olan lezzet kendine âherin ihsân etmesinden ziyâdedir derler. Ve İncil'de İsâ'ya nisbet olunan: ("Vermekte olan letâfat almakdan ziyadedir"), dedi.

İşbu ekânim-i selâse fikri Atina'dan İskenderiye'ye geçti. Ve Hazret-i İsâ'nın zuhûru esnalarında İskenderiye medreselerinde mevzu-i bahs idi. Hattâ ol asırda benî İsrâil ulemâsından olup İskenderiye'de meşhur olan Filone dahî bu fikri din-i Mûsâ akâidi içinde bulmak isteyip der ki: "Tevrat'da dünyanın altı günde yaratılmış olduğu doğrudur. Zira üç adedi altının nısfı ve iki adedi dahî altının sülüsüdür. Ve bu aded hem erkek ve hem dahî dişidir. Ve Allah kuvve-i akla izdivac edip akıldan sevdiğini İbn tevellüd ettiği dünyadır"). Ve Filon meleklerle kelime-i ilâhiyye dediği gibi dünyaya dahî kelime-i ilâhiyye tabir eder ki, Eflatun mesleğidir.

İşbu ifadeden müstebân olur ki, bazı sıfatı isbat ile onları kendine ayn ve müsâvî add etmek ve tasfiye-i kalb ve tehzîb-i ahlâk ile (s.220) mazhar-ı saadet olmak ve kader-i ilâhiye teslim ve tevekkül üzere bulunmak ve nev'-i beşer Allah'ın evladı münzelesinde olup, Allah cümlesinin müşterek pederi olmak yalnız İnciller'in haber verdiği şeyler olmayıp onlardan nice yüz seneler mukaddem hukemâ-yı Yunan beyninde mevzû-i bahs olmuş ve binâberîn bu sözler enâcil-i atıkada bulunmayıp din-i Mesîh'in Yunanistan ve İskenderiye'ye intişârından sonra yazılan cümle enâcil müttefikdir ki, Hazret-i İsâ din-i Mûsâ içinde doğdu. Âhir-i ömrüne kadar âyin-i Musevî üzere hareket etti. İsrâil bayramlarını onlarla beraber icrâ etti. Sinagolarda va'z ve ahkâm-ı Tevrat-ı tebliğ din-i Mûsâ'dan inhiraf edenlere talim-i din ve edeb ederdi. Ve yine takayyüd etmiş benî İsrâil'e onların nesli diye ta'zir eylerdi. Sâir Yehudîler gibi ve Yahya eliyle Erden suyunda ta'mîd ve hîn-i velâdetinde hıtân olundu. Ve müddet-i ömründe kendisi bir kimseyi ta'mid etmedi. Oruç tuttu ve hıncır eti yemedi. "Allah Bana hulûl etti. Ben Allah'ın ezeli ve ebedî oğluyum. Benim şahsım iki tabiattan Yani nâsût ve lâhûtta mürekkebdir. Ruhu'l-Kuds babamın ve benim müştereken emrimizle icrâ eder. Sâlûs-i akdese iman ediniz", demedi. "Ben şeriati tağyire gelmedim, tahkîme geldim", dedi. Ve kilîsâya dair olan tarihlerin cümlesi müttefikdir ki, ne Hazret-i Mesîh'in hayatında ne de Havariyyun zamanlarında sâlûsa (s.221) dair Nasârâ beyninde bir fikir dahî yok idi.

Enâcil'in tahkîki bahsinde bir tafsil beyan olunacağı vechile ekânim sözü beyne'n-Nasârâ miladdan ikinci asrın evâhirinde zuhûra gelip bu fikir ise din-i Mesîh'in tamamıyla hilafında olduğundan bir müddet o itikâdın ashâbı onu Nasârâ'dan gizlediler. Ve hıfz-ı sûret-i mahremâne neşrinden dahî fâriğ olmadılar. İşte bu

esnâda idi ki, sâlûs itikâdında bulunan tervic mezhepleri için Yuhanna İncili'ni ve İlhâmât-ı Resâiliyle Pavlos'dan menkûl Resâili neşr ettiler. Bundan taraf taraf millet-i Nasârâ beynine ihtilâf düşüp nice mücâdelât ve münâzaât hudûsune sebep oldu. Ve iki taraftan ehl-i kalem olanlar kendi taraflarının itikadına revâc vermek ve galebe etmek için gûnâ gûn İnciller ve Havariyyuna mensub hisabsız risâleler yazdılar. Nihâyet üç yüz tarihlerinde iş cesâmet kesb edip millet-i Nasârâ iki büyük fırkaya münkasım oldlar. Bir fırka İsâ'nın bilâ-fark aynullah olmasını iddia ederlerdi. Ve bunların reisi İstanbul piskoposu Atnas idi. Diğer fırka İsâ'nın evvel-i mahlûkât ve mebûs min indillah olması itikadında idiler. Bunların reisi Aryus namında bir rahib ile İzmir piskoposu Useb idi.

İşbu iki fırka arasında münâzaât çoğalıp efkâr-ı millet (s.222) teşvîş ve umûr-i devlet dahî ihtilâle vardığından İstanbul İmparatorun Kostantin mübâhasâta bir karar-ı kati verilmek için üç yüz yirmi beş senesinde İznik'de bir azîm cemiyet-i ruhbanîyye teşkil eyledi. Bunların cümlesi o cemiyette bulunup bir çok muhaverattan sonra Atnas tarafı galebe etmekle iki yüz on sekiz piskoposun ittifakıyla İsâ Allah'ın ibn-i vahîdidir. Allah'ın sulbünden geldi. Pederin tohumundan hasıl oldu ki, Allah'ın Allah'ı, nurun nuru Allah-ı hakîkinin Allah-ı hakîkisidir. Ruhu'l-Kuds'e dahî iman ederiz, esasları karar pezir oldu.

İşbu cemiyetin ahvalini beyan eden (Nisfur) tarihinin sekizinci kitabından yirmi üçüncü fasılda ve (Barniyus) tarihinin birinci cildinde derler ki: "Muhaveratın devam ettiği müddette aza-yı cemiyetden (Krizanet) ve Mizoniyos namında iki psikopos vefat etmişler idi. Kararnamenin imzası sırasında dirilip mezarlarından kalktılar ve ba'de'l-imza yine vefat ettiler. İntihâ.

İşte kalem ucuyla ölümler diriltmek sehl ve râygân olduğu asırlarda kilîsa müverrihleri gibi mutemed ve mü'temen olacak zatlar bile sevk-i hamiyetle bu yalanı irtikâbından kendilerini alamamışlar ve din-i Mesîh gibi bir din-i sahîhi güya revâcına medâr olur itikadıyla bu misillü garâib ile doldurup suhre-i ukalâ-yı (s.223) devran etmişlerdir.

Yine cemiyet-i mezkûreye dair mazbut olan zamîmede beyan olunduğuna göre ol asırda her tarafta bir çok İnciller bulunup bunların hakk ve batılı fark olunamadığından bunlardan elli dört kıt'a muhtelif enâcil huzûr-i cemiyette mihraba vaz' ile cümle

huzzâr mütevecceh olduklarında onlardan elli kıt'ası kendiliklerinden yere düşüp fakat dört kıt'ası düşmedi. Binâen aleyh işbu dördün hakk ve diğerlerinin bâtil olduğuna cemiyetce karar verildi. Ve o zamandan beri işbu Enâcil-i Erbaa'dan maadâsına itibar olunmadı. Ve ele geçen nüshalar mahv edildi. Her ne ise zikr olunan cemiyette iki bin kadar daha ziyâde rehâbin mevcud olup bunlar bil-cümle Aryüs itikadında oldukları halde Atnas İstanbul piskoposu olmak mülâbesesiyle ekser-i piskopos rütbesinde olanlar ona riâyet tarafını iltizam etmekle emr-i din gibi bir mühimme-i azîmenin tahkîk ve temyîzinde bile nüfûz ve ikbâlin tesiriyle Aryüs tarafı mağlub oldu. Bunun üzerine Aryüs nefî edildi. Ba'dehû Atnas nefî olunup Aryüs İstanbul'a davet kılındı ve Kostantin'in üç yüz otuz yedi senesinde vuku bulan vefatından sonra Atnas fırkasıyla Aryüs girûhu arasında azîm bir kıtal olup bu arbedede, Aryüs fırkası galib olmakla müddet-i medîdede onun mezhebi takarrur (s.224) etti. Lâkin sonradan yine Atnas takımı fûrce-i nüfus bulup Aryüs mezhebinde bulunanları envâ-i ta'zibât ile perişan eylediler.

Her ne kadar mezkur cemiyette esas-ı teslis olunduysa da ruhu'l-kuds mübhem bırakılmış olduğundan ona da bir mahal tayini lazım gelmekle üç yüz seksen bir senesinde İstanbul'da akd olunan cemiyet-i ruhbâniyyede ona dahî karar verildi. Yani zikr olunan İznik cemiyetinin kararları üzerine Ruhû'l-Kuds Allah-ı muhibbîdir. İbn'den icrâ eder. Ve eb ve ibn ile beraber ona ibadet olunur esası ilave kılındı. Bundan sonra Roma kilîsası "eb"i dahî ilâve edip Ruhû'l-Kuds eb ve ibn'den icrâ eden itikadını tesis eyledi. Bu kararı ibtida yani dört yüz kırk senesinde İspanya papazları ve müehharan bin iki yüz yetmiş dört senesinde Liyon şehrinde akd olunan cemiyet-i ruhbâniyye tasdik eyledi.

Ruhû'l-Kuds mevkii ol vechile tayin olunduktan sonra nevbet Hazret-i Meryem'e gelip onun dahî sahîhan Allahın validesi olduğuna ve İsâ'da lahûtî ve nâsûtî olarak iki tabiat ve bir şahıs bulunduğuna İnsus şehrinde dört yüz otuz birinci senesinde akd olunan cemiyette karar verildi. Hattâ ol cemiyette bulunan İstanbul piskoposu Nestoriyus Meryem için Mesîh'in validesidir, denilmesini (s.225) istemekle ona "Esharyûti Yehuda" lakabını vererek bütün hakaret eyledi.

Bu arbedelerden sonra bir de suver ve eşkale perestiş câiz olmadığı nizâi çıkıp çünkü din-i Mûsâ'da eşkâl-i mürtesemeye ibadet menhî olduğu cihetle dîn-i Mesîh'in

bidâyet-i zuhûrunda dahî âmme-i Havariyyun şâkirdleri ondan tevkî etmeleri üzerine Protestan ve İtalya ahâlisi eski putperest dini üzere ibadet-i esnam ve eşkâle mâil olduklarından din-i Mesîh ol havalıyla geldik de bazı rehâbîn Hazret-i Mesîh'in ve validesinin resimlerine ta'zim olunmağa müsaade göstermişler ve sâir cemaât-ı Mesîhiyye bunu esas-ı dine muhâlif görüp münâzaaya kıyam etmişler idi. Bu keşâkeş yedi yüz seksen yedi sene-i mîladiyesine kadar devam edip nihayet sene-i mezkûrede İznik'de akd olunan cemiyyeti ruhbâniyye ile eşkâle perestîş olunmak üzere karar verildi. Ve fırka-i muhalife ise bu karara muvafakat etmeyip münazaât ve mücadelat sekiz yüz kırk iki senesine kadar sürdü ve o senede İmparator Mikel ile anası emriyle İstanbul'da bir cemiyet-i ruhbâniyye daha teşkil olunup orada ibadet-i suver ve eşkâl esas-ı akâid-i Mesîhiyye'den olmağa karar verildi ve ibadet-i eşkale muhâlif olanlar tekfir olundu.

Sekiz yüz elli sekiz senesinde Şark (s.226) Kilîsası, Roma Kilîsası'ndan ayrılıp başkaca bir mezheb tesis ve bir çok esaslarda Roma Kilîsası'na muhalefet eyledi. Mesela, Şark Hırisitiyanları Papa'nın riyâset-i ruhâniyyesi ve Ruhü'l-Kuds'ün "Eb" ve "İbn" den icrâ ettiğini ve âhirette i'raz makamını inkâr ederler. İşâ-i Rabbânî'yi mayalı etmekle yaparlar. Papazların tehhüllerine müsaade gösterirler. Katolik Kilîsası papaların kibr ve nuhutı sebebiyle Şark ahalisini tefrik ve tenfir etmekten bir büyük ders-i ibret ve intibah olmak lazım gelirken bil-aks papaların gurur-i azmeti ve kardinallerin ruûneti ve sığaretleri gittikçe tezâyüd edip beş yüz tarihlerinde Protestanlık zuhûr ile, Roma Kilîsası evvelkinden ziyâde müteferrik oldu. Bin beş yüz on senesinde Papa mesnedinde hükümdar olan onuncu Liyman ber-mutad Almanya ahâlisine tevzî-i afv maâsî memuriyetine Dominik papazlarını tayin edip, Ogüstün papazları ise diğerlerin tercih olunmasından müteesir olmakla Luter namında bir rahibi pîşvâ ittihad eylediler. Luter dahî papanın afvı meselesinde itiraz ile beraber doksan beş teklîfatına Almanya hükümdarlarından birçokları ittiba' eylediler. Luter mezhebinde Enâcilden gayri şeye itibar olunmayıp, papa tanılmaz başlık yani terk-i dünya ile Manastır-nişînlik ve papazlar tehhül edememeleri, günah çıkarmak gibi (s.227) şeyler yoktur.

Ondan biraz sonra Kalvin zuhûra gelip Protestanlığa bazı'l-hâkât ederek başlıca bir mezheb ihdâs eyledi. Kalvin mezhebinde ibâdât-ı zâhiriyye yoktur. Papalık,

piskoposluk, papazlık gibi merâtib dahî yoktur. İşâ-i Rabbâniyede aynen İsa'nın vücudu bulunmasına itikad etmez. Ve eizze-i eslâfe perestiş olunmağa müsaade gösteren insandan irâde-i cüziyyeyi büsbütün selb edip saadet ve şekâvet, mukadderât-ı ezeliyyedendir, itikâdında bulunur.

Ba'dehû Luter ve Kalvin mezhepleri dahî fark-ı müteaddideye münkasım olup elyevm Almanya ve İngiltere kıtalarında Protestan namıyla lâ ekall beş yüz kadar fark u mezâhib bulunur.

İşbu tafsilât-ı tarihten âşikâr olur ki, Mesîhîler'in elyevm esas-ı mu'tekadâtı olan teslis meselesi ve ekânim-i selâsenin tayin-i mevâki' ve vezâifi ve ibâdât-ı bâtniyyeyi hasr-ı vazife ile zâhir İncil ile amel edilmemesi gibi şeyler, İncil'den istinbât olunmuş ferâiz-i sahîhadan olmayıp belki şükûk-i mütenevvia ve iğrâz-ı adîde üzere sonradan teşkil olunan cemaât-ı ruhbânniyyede galebe-i nüfuz-i cismâniye ile karar verilmiştir. Ve İşâ-i Rabbânî ve papanın vekâleti ve eizze-i eslafın mukaddeseti ve perhizler ve yortular ve Hazret-i Meyem'in sûret-i ümmiyeti ve ibâdet-i eşkâl ve esnâm ve afv-ı günah ve a'râf gibi (s.228) mesâil-i esâsiyyede Katolikler ile Protestanlar arasında olan tezdad ve tebâyün bir hadde bâliğ olmuştur ki, yekdiğeri nazarında her biri ehl-i cehennemdir. Ve amma ehl-i tevhîd ve urefâna göre, madem ki iki tarafın dahî kavlince her birinin ictidadı Ruhû'l-Kuds'ün ilhamıyladır, iki taraf dahî bu iddialarında sadıklardır.

Millet-i Mesîhiyye'nin akâide dair kitaları okunduk da görülür ki; işbu ekânim-i selâse hakkında tâ bidâyetten yani milâd-ı İşâ'dan iki yüz elli sene murûrundan şimdiye kadar müteaddid kilîsalar beyninde zuhûra gelen ihtilâfât-ı kesireye hadd u nihâyet yoktur. Vakıa Allah Teâlâ "Eb" ve "İbn" ve "Ruhû'l-Kuds" namlarıyla üç asl ve uknûmdan ibaret cevher-i vâhid olduğunda cümlesi ittifak ederler. Lâkin ol üç aslın tabiat e ittihad ve imtizâcı bahsine gelince, her biri bir za'me zehâb olurlar. Bazılarının kavline göre; ekânimden murad her biri şahs-ı mahsus olmayıp belki bir zât-ı aslın sıfatıdır. Bazılar dediler ki; uknûm ilm-i kelimedir. Cesed Mesîh ile müttehid oldu. Ve alâ tarîkil- imtizâc tederru' eyledi. Sunun hamr ile imtizâcı gibi inde'l-melekâniyye şemsin billûr üzerine işrâkı gibi alâ tarîkı'l-işrâk müttehid oldu. İnde'l-Yakûbiyye; lâhût nâsûtta zahîr oldu. Melekîn (s.229) sûret-i beşerde zuhûru gibi ve bazılara göre; Lâhût Nâsût ile terkîb etti.bNefsin bedenle terkibi ve kezâ ve kezâ bu akâidin butlânı ise ilm-i kelâmda aklen ve kâidetun isbât olunmuş olmakla tafsil ve tahkik murad edenler

müracaat etsinler amma Protestanet mezhebinin Protestâret mezhebinin ilm-i kelâmda irâd olunan ecvibe ve itirâzâta mukâbil bu mesele esrâr-ı ilâhyeden olup akl-ı beşerin onu ihâtadan aciz olmasından gayr-i bir cevabı olmamakla bu cevabın erbâb-ı akl ve temyiz nazarında ne kadar kıymeti olacağı vâreste beyandır.

İmdi hâl böyle iken Protestan ulemâsının işbu teslis maddesi mezkûr olmamasını Kur'an-ı Kerîm'in adem-i hakkıyyetine delildir, diye iddiâ etmeleri bir afyon tiryakisinin kuyumcu dükkanına gidip afyon suâl ettik de: "Bu dükkanda öyle hasîs şeyler bulunmaz. Burada mücevherâta dair kıymetli eşya bulunur",cevabı verilmesi üzerine: "Öyle ise sen de tüccâr değilsin", demesine şibih bir manadır.

Gadâu'l-Mülâhazât'ın mebhas-ı sânisinde tarîk-ı ibadete atf-ı kelâm edip onunla din-i Mesîh'in, dîn-i Muhammediyye'ye tefevvuk ve rüchanın istidlâl etmek ister ve gûya din-i İslâm'ın usûl-i ibadeti, evkât-ı muayyine ve emkine-i mahsûsaya müteallik bir takım rusûmât-ı hâriciyye ve âdab-ı suveriyyeden ibaret olduğu halde din-i Mesîh ibadetin bi'r-ruh ve's-sıdk ifasını (s.230) talimden zâhiriyye bedel bir nâciye iman getirmek ve tecdîd-i hâl veyahut tevlîd-i cedîd yani tebdîl-i kalb ve tehzîb-i ahlâk etmek esasî üzerine mübtenî kılınmıştır. Halbuki günahkârların iman getirmek ve tevlîd-i cedîde nail olmak hakkında Kur'an'da bir haber-i sahîh-i sarîh ve ilm-i sahîh yok imiş. Ve Matta İncili'inde: "Rabb'in meleği Yûsuf'a görünüp sen onun adını İsâ yani naciye tesmiye eyleyeceksin", demiş iken Kur'an O'nun münci'l-müznibîn olduğunu perde-i sükut ile setr eylediği şöyle dursun sâir resuller gibi O'nu peygamber pâyesine tenzil eylemiş. Vakıa insanın hâl-i hazırı cehl ve hatadan ibaret olsa bir peygamberin irşadı kifâyet eder ise de lâkin bittabi' insan câhil ve hâtî olduğundan başka günah ve şeytanın taht-ı esaretinde ve bâr-ı töhmet altında olduğu ecilden muallim ve münzir kâfi olmayıp insanın dahî bâki olduğu sûrette esâret ve töhmetten necât için elbette bir nâciye muhtac imiş ve İncil-i Celîl nev'-i beşer günah ve şeytanın yed-i tasallutundan yalnız ol mucî-i vahîdin kendi mübarek kanını feda etmekle halâs edebileceğini buyurmuş iken Kur'an o zâtın sıfat-ı nâciyesinden iğmâz-ı ayn edip, seyyâtan necât bulmak maddesini Kelime-i Tevhid ve Şehâdet getirmek ve bir takım rusûmat ve âdât-ı diniyyeyi tamamıyla ifâ etmek esâsına mübtenî eylemiş.

İncil-i Celîl insanları (s.231) tevbe-i sadıka ve nâci'l-müznibin olan imân-ı kâmile ve müceddidi'l-kulûb olan Allah Teâlâ hazretleri tahmîd ve ve temcîde terğib ve teşvîk

eylediği misillü cemi’i mevâcîni Hazret-i Mesîh’in asr-ı saadetlerinde beyne’l- Yehûd cârî ma’mûlun bih olan kâffesini rusûmât ve âdât-ı zâhiriyye ve suveriyyeden muaf ve tarîk-i ibadeti makûl ve makbûl bir tarz üzere eraih ve beyan buyurmuş iken Kur’an tekrar kemâlden ârî ve ruhâniyyeden berî bir dinin maddi ve zâhiri olan merâsim ve âdâtını iltizam eylemiş ve salât ve kıble ve vuzû’ ve hacc ve sıyâm gibi ibâdât-ı zâhiriyyenin lefife-i derûne taallukları olmadıklarından maâda icrâlarında bazı külfet olduğundan din-i Muhammedî rûy-i arzda bulunan her kavme muvafik olamazmış.

Hulâsa-i makâl Allah Teâlâ ibad-i müznîbinin günahlarını afv ve onları şeytandan halâs etmek için ibn-i vahîdinin kanını dökdürmekten başka çare bulamadığını Kur’an-ı Kerim’in tasdik etmemesi münzel min indillah olmadığına delil imiş ve onda beyan olunan ahkâm yalnız ibâdât-ı zâhiriyyeye maksûr olup tebdîl-i kalb ve tehzîb-i ahlâka dair talimattan ârî olması ve vâcibat ve ferâiz bî-lüzûm imişler.

Müellifin bu itirazı kütüb-i İslâmiyyeye vukûfu olmamasından nâşî olmakla bir dereceye kadar mazurdur. Çünkü koca râhib vasıta-i Cibrîl ile Hazret-i Nebî Zîşan’a vahy olunan Kur’an-ı (s.232) Kerim’i Matta, Yuhanna’ya azv u isnad olunan bir takım rehâbîn’in tayin ve tefrid kasdıyla cem’ eyledikleri birkaç evrak-ı perişana kıyas edip hakayıkından bî-haber olduğu hususât-ı itirâzâta cüret eder. Rahib efendi bilmelidir ki Kur’an-ı Azîmuşşan kelâm-ı Allah’dır. Onda kizb ve mazâka olmaz. Eğer onda Hazret-i İsâ’nın itikad-ı Nasârâ üzere Allah’ın sulbî oğlu olup mahlûkatın günahını afva başka çare bulmadığından O’nu Meryem’in rahminden göndererek birkaç erâzil Yehud’un elinden zebûn ve yüzüne tükürerek ve yüzüne şamar urarak çarمیha urduktan sonra cehennemde yakıp melun etmiş gibi hezeyanlar bulunmuş olsa tamamıyla İncillere benzer. Ve Allah kelâmı olmaktan çıkar idi. Ve bir de rahib müellif biraz tefsir ve hadis kitablarıyla ülfet edip onlarda ittihâz u beyân olunan usûl ve ahvâle vakıf olaydı Hazret-i İsâ’nın nâci’l-ümen olması için Matta’ya mensub olan tahrifat-ı gûnâgun ile memlû bulunan bir hikaye kitabında bulduğu mübhemü’l-meâl sözü Muhammedîler’e karşı delil makamında irâd etmekten hayâ ederdi. Ve eğer kitabın mukaddimesinde dava ettiği gibi bî-arz ve munsif olaydı Kur’an-ı Kerim’de bu makûle hurâfât bulunmadığından hiddet edip gûya aslı var imiş de Kur’an onu ketm etmiş gibi perde-i sükût ile setr eyledi ibâre-i bî-edebânesi ni yazmağa cüret etmezdi.

Amma İncil-i mezkûrda bulunan ibâreye gelince (s.233) bundaki nâcî tabiri alâ tarîkil-istiâre olup Hazret-i İsâ nübüvveti hasebiyle günahkârân ümmeti hakkında Âhirette şefaât ederek onlara vesile-i necât olmasından kinâyedir. Yoksa kendisi bizzat ve bilfiil nâcî olmadığını ve kendisi abd-i âciz olup kâffe-i kudret ve kuvvet-i şerîk ü nazîri olmayan vâcibu'l-vücûdun olduğunu mükerreran ashabına beyân eylemiştir. Nitekim Matta İncili'nin yirminci babında Zebede oğulları için Hazret-i İsâ ("Lâkin sağımda, solumda oturmak benim elimde değildir. Pederim kime takdir eylemiş ise onlara verilir"), demiştir.

Ve Yuhanna'nın beşinci babında Hazret-i İsâ: ("Ben kendiliğimden bir şey edemem. Ben işittiğime göre hüküm ederim. Benim hükmüm Hakk'dır. Zira kendi irâdetim değil ancak beni irsâl edenin irâdetini talep ederim"), demiştir.

Ve yine Yuhanna İncili'nin on dördüncü babında: ("Pederim benden a'zamdır"), demiştir.

İmdi böyle sevilen Hazret-i İsâ için Allah'ın ibn-i vahîdî ve aynîdir. Ve kanını dökerek günahları afv etti, demek kadar humk u cehâlet ve küfr ü delâlet olur mu? Eğer Cenâb-ı Allah ibâd-i müznîbînün günâhını afv etmek murad buyurur ise ibn-i vahîdîni dem-i hayz ile besleyerek bir hatunun sulbünden dünyaya getirmek ve müddet-i nübüvvetinde bunca mucizâta karşı beş on aczeden başka bütün benî İsrâî'li O'na hasm edip onların havfından şuraya buraya kaçmağa (s.234) muhtâc ve âkıbet-i erzel-i ümem olan Yehudîler'e O'nu mağlub edip envâ-i rezalet ve hakâretle çarmıhlarda bağıra bağrıa öldürmek ve bu da kifâyet etmeyip O'nu cehennemde üç gün ihrâk ve fazla olarak melun etmek gib tekliflere hâcet ne idi? Kimden korkusu var idi? Ve envâ'-i insan hilkatinde günah ve ma'siyetle tahmîr olunmuş da mutlaka böyle bir nâcîye muhtac ise ya O'nun irsâlinde altı bin sene müddet Cenâb-ı Allah niçin tehîr etti? Heman Kâbil'e birader olarak gelip madem ki Kâbil'in dahî birini katl etmesi mukadder imiş, O'nun eliye katl olunmalı ve bu kadar milyon nüfus cehennemden ve bi-çâre Kâbil dahî katlden kurtulmalıydı. İbn vahîd gelinceye kadar rûy-i arza gelip gitmiş bunca suleha ve hususan mehbet-i ruhu'l-kuds olmuş bunca enbiya kendilerine sun'î olmayarak, fakat hilkatlarında muammer olan ma'siyet-i maneviyye sebebiyle bu kadar bin seneler cehennemlerde muazzeb olmaları erhamer-râhimîn olan Cenâb-ı Allah'ın adalet ve merhametine tevafuk eder mi? Ve eğer bu ma'siyet-i halkıyye

Hazret-i Âdem'in şecere-i menhiyyeden ekliyle zuhûra gelen zellesi ise O'nun cennetten ihrâcî cezâ-yı kâfi olmadı mı? Ya sonradan sulbünden gelen evlâd u ahfâdın suçu nedir? Babanın cürmüyle evlad u ensâbının mücâzât görmesi kangî kanun-i adâletin ahkâmındadır? Arasa-i âleme bunca zâlim ve gaddarlar geldi. Kangisinin böyle bir fiilde bulunduğunu kangî (s.235) tarih beyan etti. Cenâb-ı Ehame'r-Rahimîn bu makûlelerden de mi ezlemdir? Bu takdirce zulmün bir büyük cihetine dahî Hazret-i İsâ'yı katl eden Yehudîler mazhar olmuş olup çünkü rûz-i cezâda bunlar cehennem hükm olunduklarında: "Ya Rabb! Madem ki sen ibn-i vahîdinin kanını dökmedikçe halk ettiğin nev'-i beşerin (?) günahını afv edemezdin. Buna mebnî onu dünyaya gönderdin. Biz de senin bu muradın husûle gelmek içi onu öldürdük, ve eğer öldürmese idik, bu kadar âlem necât bulamayacak idi. Biz ancak senin iraden yerini bulmak ve halkı cehennemden kurtarmak için fedâ-yı nefis edip katl-i fiil şenianı ihtiyâr ile menfûr-i âlem olduk. Bu kadar fedâkârlığa mukâbele bize mükâfât olunacağına mücâzât senin adâletine yakışır mı"? derlerse ehl-i mahşer insaf etmezler mi? Bir de Hazret-i Âdem evvel-i nev'-i beşer olup henüz şeytanın adâvet ve hıyânetini bilmez ve dârun-naîme öyle bir matrûd-i ilâhînin duhûl edip de kendini izlâl edeceğini hâtıra getirmez iken Tevrat'da muharrer olduğu üzere; şeytan evvelâ Havva'yı envâ-i vesâvisle izlâl ve o dahî Hazret-i Âdem'i iğfal edip bilmezliğinden bir küçük günâh sâdır olmuş. Bu günâh nezd-i ilâhîde a'zam olunarak yalnız kendisine değil tâ ibn-i vahîdî'ne gelinceye kadar evlâd u ahfâdına sirâyetle cümlesinin ehl-i nâr olmasını istilzâm eylemiş ve en sonra İbn-i Vahid (s.236) gelip kanını dökmedikçe afv olunmamış iken, ya Tevrat ve İncil'de katl ve zina gibi katiyyen nehy olunan ma'siyetleri irtikâb eden Nasârâ bir papanın beş on gurusu alıp afv ettim, demesiyle yahut Allah'ın etini yiyip, kanını içerek Allah ile ittihâd etmesiyle yahut başını açıp gözlerini semâya dikerek durmasıyla nasıl mazhar-ı afv olurlar ve alel-husus rûhunu fedâ etmek hüsn-i rıza ve ihtiyârâ mevkûf ve Hazret-i İsâ'nın katli kendi ihtiyârıyla mı olmuştu?

Ez cümle Enâcil'de muharrer olduğu üzere: "Bu kâseyi benden ref' et", diye Hakka niyaz etmiş. İhtifâ edip, "yerimi haber vermeyin", demesi ve "Ya Rabb! Sen beni niçin terk eyledin" diye hîn-i salbde niyaz etmesi rızasıyla olmadığını isbat etmez mi? Meselâ, bir kimse rıza ve ihtiyârıyla millet uğrunda birkaç yüz gurusu verse falan âdem

fedâkârlık etti, denir. Taht-ı mecburiyette verdiği salyane için kimse fedâkârlık etti, demezler.

Enâcil-i mevcûdede ruhu'l-kuds aleyhinde kötü söyleyenin afv edilmemesi tahsis olunup ondan maâdâ günâhlar hakkında hiçbir hadd-i beyân olunmamakla Katolik papazları günâhın cesâmetine göre bir meblağ-i muayyen alarak hemen afv ederler.

Lâkin Kur'an-ı Kerim'de vârid olan âyât-ı beyyinât muktezâsınca inde'l-islâm ma'siyet üç nev'dir.

Kısm-ı evvel: Ekber-i kebâir olan şirkdir ki; bunun afvı küfürden nedâmet ile, İslâm'ı kabûle münhasırdır. (s.237) (Nisa/16), yani, "Cenâb-ı Ğafiru'z-zunûb kendine şirk koşmağı mağfîret etmez ve ondan aşağı olan günahları afv eder".

Kısm-ı Sâni: Mü'minler tâat-ı ilâhiden yani hudûd-i şeriyeden tecâvüzle irtikâb ettikleri maâsi-i kebiredir. Katl ve sirket gibi bunları mürtekib olan ehl-i kebâir mü'minin günâhı mikdârı Âhiretde cezâ görüp ba'dehu kendilerinde olan nûr-i tevhid ile mazhar-ı afv olurlar.

Kısm-ı Sâlis: Kebâirden ma'dûd olmayan ma'siyetler olup bunla rda iki nev'-i itibâr olunur.

Nev'-i Evvel: Hukuk-i ilâhiyyeye taalluk eden maâsidir. Terk-i ferâiz ve vâcibât ve irtikâb-ı muharremât-ı nefsiyye gibi. Bunlar irtikâb eden mü'minler tevbe-i nasûh ile tâib olduklarında Cenâb-ı Ğaffârî'z-zunûb dilerse afv eder, dilerse etmez. Ancak (Tahrim/18) misillü mübeşşirât-ı Kur'âniyye ve hadis-i peygamberde vârid olan: ("Et-tâibu mine'z-zenbi kemen lâ zenbe lehû". «İbn Mâce, Zühd 30») mübeşşire-i nebeviye ile istidlâl olunduğuna göre mazhar-ı afv-ı ilâhî olması ağılebirdir.

Ve Nev'-i Sâni: Hukuk-i ibâde müteallik olan maâsidir. Gasb-ı emvâl ve zulm-i ibâd gibi bu nev'-i ma'siyetde bulunanlar mahkeme-i kübrâ-yı mahşerde hasm ile bil-muhâkeme hasm-ı razı olmadıkça mazhar-ı afv-ı ilâhî olmayıp ceza görürler. Şu kadar ki mü'min oldukları halde günâhları mikdârınca azâb olunduktan sonra Cenâb-ı (s.238) Erhamer-Râhimîn tâ hasmlarına razı olunca kadar nimetler ihsân buyurup onların rızalarıyla afv-ı ilâhiyyeye şâyân olurlar.

İşte bundan zâhir olur ki; din-i Muhammediye’de muterizin zan ve iftira ettiği gibi afv-ı günâh yalnız tevhide ve şehâdet ve ibâdete münhasır olmayıp belki rahmet-i ilâhiyyeye mevkûfdur. Zira din-i Muhammedî Cenâb-ı Allah’a bir misl ü nazîr ü şerîk ü vekil isbât etmeyip, Âhiretde şefâat-ı müznibîn dahî kendinin izin ve irâdesiyle olacağından ehl-i İslâm Kur’an-ı Mübîn’de olan âyât-ı mübeşşirâta iman ile beyne’l-havf ve’r-recâ muntazır-i eltâf-ı Rabb bî-himmetâ olurlar. Lâkin Mesîhîler kangî günâh olursa hemen papazın afv ettim, demesiyle afv olunup melekût-i Allah’a vâsıl olduk za’m ederler. İmdi bu iki itikâdın kangısı muvâfık-ı şâyân-ı ulûhiyyet ve mutâbık-ı âdâb-ı ubûdiyet olduğu insâf ile mülâhaza olunsun.

Gadâu’l-Mülâhazât müellifi yüz kırk beşinci sahîfesinde; Kur’an Hazret-i Mesîh necâtbahşın sıfat-ı nâciyânesinden iğmâz-ı ayn ile onu bir peygamber-i mahz derecesine tenzil eylediğinden maâdâ giriftar rakabe-i esâret-i maneviyye olan insanı bir takım vesâil-i zâhiriyyeye delâlet ve emr-i necâtını Hazret-i İsa’l-Mesîh gibi semâvî pederinin murâdını icrâ için canını sürüsü uğruna fedâ eden bir zât değil. İllâ ehl-i siyerin şehâdetiyle kendisinin hıfz-ı (s.239) can ve icrâ-yı merâmı için sâirlerinin kendisine fedâ olunmasına razı olan bir zâta tâlik eylemiştir. (İntihâ).

İnsanın rakabe-i esâret-i maneviyye Protestanların müehhiran tasnî’ eyledikleri tabirât-ı garbiyyeden olup enâcilde böyle bir ibâre olmadığından halline itab-ı zihn abesdir.

Ve din-i Muhammedî insanın yalnız vesâil-i zâhiriyyeye delalet etmeyip nice esbâb-ı bâtınıyyeye dahî sevk eyledi. (Şuarâ/88-89), yani, “yevm-i kıyâmette mal ve evlâd menfeat vermez. Ancak tasfiye olunmuş kalb-i selim ile Allah’a gelen mazhar-ı necât olur”, âyet-i kerimesi gibi nice âyât-ı kerime ile müstedill olduğundan müellifin kizbi yahut cehli zâhirdir. Ve Hazret-i Mesîh’in dahî semavî pederinin murâdını icrâ için canını sürüsü uğruna kurban etmediği yine İnciller’in şehâdetleri üzere ânifen zikr u beyân olunmuştu. Yani, kable’s-sulb elem derecesinde ızdıraba düşüp ve yere kapanıp: "Ey peder! Bu kelimenin benden geçmesi mümkün ise geçsin", diye Cenâb-ı Allah’a yalvarması ve daha evvelce Yehudîler’in su-i kasdını derk ederek kaçıp gizlenmesi ve yerinin kimseye haber verilmemesi için ashâbına tenbiye eylemesi ve sonradan salîb üzerinde: "Ya Rabb! Ya Rabb! Niçin beni terk ettin diye feryâd etmesi gibi delâil-i bedîhiyye ile Hazreti Mesîh’in salbi ihtiyârıyla olmadığı tebeyyün etmişti. Vesâirlerin kendisine fedâ olmasına (s.240) razı olan tabiriyle müellif mûmâ ileyh hicrette Hazret-i

Ali'nin firâş-ı cenâb-ı nebevide işâret ve zir-i sahifede şerh edip bununla Hazret-i Mesîh'in benî âhiri'z-zamâna rüchanını göstermek istemiş ve hakikatte kendi maksadı aleyhinde bir delil göstermiştir. Çünkü müellif mûmâ ileyh risâlesinin yirmi dokuzuncu sahîfesinde Hazret-i Mesîh benî İsrâil arasında zuhûr edip münzelini müheyyâ bulduğunu beyân ettikten sonra yüz on ikinci sahifesinden yüz on üçüncü sahifeye kadar kavm-i Arab'ın putperest olup kabûl-i dine müheyyâ olmadıklarını isbâta sa'y etmiş idi.

İmdi benî İsrâil cenâb-ı Mûsâ'dan nice mucizât gördükleri halde gûna-gûn ayrılmak ile cümlesi buzağıya taptılar. Ve Hazret-i İsa dahî kabûl-i hidâyete müteheyyi' bulunan bu kavmin arasında zuhûr edip münzelini müheyyâ bulduğu halde bu kadar mucizât göstermiş olduğuna mukâbil beş on er ile saradan kurtulmuş birkaç avrattan başka kimse kendine iman etmedi. Ve za'm-i Nasârâ üzere ona iman edenler ulûhiyyetini tasdik eylemiş iken ve cenâb-ı İsa onları imân-ı tam ve tevekküle tergib ile: "Zerre kadar imanınız olsa dağı yerinden kaldırırsınız", diyerek temin ve salbinden birkaç gün mukaddem ve hassaten hitâb ile: "Sizin içinizden biriniz benim için canını fedâ eylerse hayat-ı ebediyyeye mazhar olur", diye (s.241) tebşir etmiş iken onlardan birisi bu emre inkıyad eylemeyip hususan nübüvvet rütbesine hâiz olan havâs-ı ashâbından Yehuda can fedâ etmek şöyle dursun belki Yehudîler'den otuz miskâl rüşvet alıp Allah'ı teslim eyledi. Ve nübüvvet rütbesinde bulunan cümle şâkirdân Hazret-i İsa tutulduk da etrafından dağılıp kaçtılar. Ve cümlesinin serfirâzı olan Petrus mukaddemân: "Senin hakkında bana âriza-i iştibâh gelmez", diye Hazret-i Mesîh'e karşı yemin etmiş iken ol karışıklık arasında İsa'yı getirirler iken uzaktan gidip fakat bir horoz ötünce dek üç kere iman-ı galiza ile İsa'yı inkâr eyledi.

Amma din kabûlüne gayr-i müstaid olan kavm-i Arab'dan olup Hazret-i nebiyy-i zîşân'ın fakat nübüvvet ve ubûdiyyetini tasdik eden havâs-ı ashâb-ı kirâmın her biri din-i mübîn uğruna can ve mallarını fedâ eylediler. Ve Allah Teâlâ a'lem Hazret-i Peygamber'in leyle-i hicrette cenâb-ı Ali'ye bu fedâkârlığını tekliften maksad dahî bir gün gelir de, inde Nasârâ: "Niçin benî âhiri'zaman kabûl-i dine müteheyyil bir kavimden zuhûr etmedi", diyerek itiraz ederlerse onda kıyâmete dek delil-i iskât olmak ve din-i İslâm, yalnız esbâb-ı zâhiriyye ve kuvve-i kâhire ile münteşir oldu, diyenlere mukâbil Havariyyun ile muterizin ve muhâsımını ser-be-zemîn-i hicâb etmek için

cümle-i mucizât-ı nebeviyyeden (s.242) olarak ashâbından birini ol vechile imtihân buyurmuş olmaları dahî vârid-i hâtır olur.

Protestan râhibleri neşr ettikleri itirâzât sırasında derler ki i; “İncil-i celîl cemî-i mü’minîni Hazret-i Mesîh’in asr- ı saadetlerinde beyne’l-Yehud cârî ve ma’mûlun bih olan kâffe-i sünen ve rusûmat ve âdât-ı zâhiriyye ve suveriyyeden muaf ve tarîk-i ibâdeti makûl ve makbûl bir tarz üzere erâih ve beyân buyurmuş iken Kur’an tekrâr-ı kemâlden ârîdir ve ruhâniyetten berî bir dinin maddî ve zahîrî olan merâsim ve âdâtını iltizâm eylemiştir”.

İmdi İncil asr-ı Mesîh’de cârî olan kâffe-i sünen ve rusûmât ve âdât-ı suveriyyeden mü’mini muaf etmiş ise Hazret-i İsâ’nın: "Ben şeriati ibtâlâ gelmedim belki ikmâlâ geldim. Zira yer ile gök zâil olmadıkça şeriattan bir harf veyahut bir nokta tâ cümlesi itmâm olunca değin zâil olmaz", Matta’nın beşinci babında buyurmasının manası nedir ve kendisi din-i Mûsâ üzere niçin hitan olmuş ve sebep nedir ki, âhir-i ömrüne kadar şariat-ı İsrâiliyye’de muayyen olam bayramları tamamıyla icrâ etmiş ve neden dolayı benî İsrâil ile sebkât eden muarazatta onları ahkâm-ı Museviyye üzere âmil olmalarından nâşî ta’zir eylemiştir?

Bundan malum olur ki, Protestanların bu iddiaları tamamıyla ahkâm-ı İncil’e ve evâmîr-i Mesîh’e muğâyirdir. Ve Kur’ân-ı Kerim’in kemâl ve ruhâniyetten ârî olmadığı ve bir dinin zâhiri olan (s.243) merâsimini iltizâm etmeyen, ruhâniyetten dahî ârî olacağı tafsilât-ı âtiyeden müstebân olur.

Çünkü bunlar makam-ı itirazda cümleden evvel mesele-i tahâreti hedef tariz edip derler ki; eğer vuzû halkın nezâret ve tahâret-i bedeniyelerinin fevâid-i müsellemesi maksadına mebnî olmuş olsa bir şey denilemezdi. Amma eğer Allah Teâlâ’ya arz olunan ibadetlerin sıhhati a’mâl-i mezkûraya mevkûf ve meşrû olup vuzû’suz namaz makbûl dergâh-ı ilâhî olmazsa burası cây-i mülâhazadır. Çünkü Tevrat’da; ("Rabb âdem bakdığı gibi bakmaz. Zira âdem zâhire Rabb kalbe bakar".) denilmiş olduğundan namazdan evvel abdest almak tasfiye-i kalbin bir remzi olup hakikat namaza bir tesiri yahut sıhhat ve kabûlüne bir faidesi olmadığı anlaşılır.

Bu halde Kur’an ibâdete muktezâ olan hulûs ve huzûr-i maneviyye hiçbir faidesi olmayan rusûm ve âdât üzerine vaz’ etmiş olur ve bir de ellerini ve ayaklarını yıkamak

memâlik-i hâre bâdiye nişinlerinden bulunan yalın ayak gezenlere müfid ve makbul ise de ziyâde medeni ve nâzik-i endâm olup bürûdet iklimleri cihetiyle ayakları çorap ve papuş ile mahfûz bulunanlar da âdet-i mezkûre pek çok mazarr u muhill-i sıhhat bir mecburiyettir. Ve bâ-husus arazi-yi şimâl ahâlisine günde beş defa buzları kırıp yıkamak ne kadar meşakkat ve muhill-i sıhhattir. Ve ne derece muğâyir-i adl ve hakkâniyettir. (s.244) Ve istikbâl-i kible dahî benî İsrâil'e takliddir.

Malum ola ki din-i câmi mübîni Muhammedî ekmel ve etemm-i şerâyi' yani, zâhir ve batını bir tarîk-i tevhid ve nâfi' olmakla onda nev'-i beşere mazarrat edecek bir hüküm yoktur. Ve her hükmü insanlar için suverî ve manevî nice fevâid şâmindir. Ve şeriat-ı Ahmediyye'nin min kabli'r-rahmân gönderildiğine bir delil-i sarîh de budur ki, ondan ne kadar zâhiri ve suverî görünen ahkâm var ise her biri bir nice mana-yı hakikat ve nev'-i beşer için gûna gûn fevâid ve menfeat üzere mübtenîdir. Vakıa amây-ı cehl ile beste-çeşm olanlar bu hakâiki idrâk edemeyip yalnız sûrete nazar ederler. Bunlar (İsrâ/72) sırrına mazhar olmuşlardır şeriyle âmil olanlar âhirette büsbütün mahrum olmayıp derece-i ihlâslarına göre mükâfat görürler. Amma gözleri nur-i irfan ile açılmış ve merâtib-i idrâk cibillîleri nisbetinde ol nimet-i alem-i şümûl-i ilâhiyyeden merzûk olmuş olanlar için âhirette mev'ûd olan derecât-ı âliye nice âyat-ı Kur'anîyye ile beyân buyurulmuştur. Bu halde erbâb-ı tahkîk ve irfâna lâzım olan şer'-i şerifin emr eylediği a'mâl-i zâhiriyyeye temessükle beraber ahkâm-ı bâtınıyyesini dahî keşf ve tecessüsten hâlî olmamak çok kütüb-i tefsir ve ehâdis-i mutâlaasıyla beraber ulemâ-yı ehl-i tahkîkin (s.245) kitaplarına dahî mürâcaat ve tasfiye-i bâtın yolunu gösteren tarîk-i aliyyeye intisâba mürâcaat eylemek lazımdır. Bazı müfessirin beyanına göre vuzû ve tahâret muterizin itiraf ve teslimi gibi zâhiren kalbin bir remzidir.

Ve salât divân-ı ilâhî olmakla huzûr-i bâriye çıkıldıkça da tasfiye-i kalbin lüzum ve meşrutiyeti ise bedfihîdir. Zira kalbin nâ-pâk ile huzûr-i rabbâniyyeye çıkılmaz. Nitekim zâhirde dahî âlûde-i evsâh olan bir şahıs divan-ı padişahîye ruhsat-ı duhûl bulamaz. Bundan ayân olur ki, muterizin zann ettiği gibi vuzû' ve tahâret huzûr ve hulûs-i manevi içün fâidesiz değildir. Ve Kur'an- ı Kerim bî-fâide rusûm ve âdât üzerine vaz'- ı esas etmemiştir. Amma medenî ve nâzik-i endâm olanlar ve şimâl ahâlisinden bulunanlar abdest almak istediklerinde yalnız sabahleyin sıcak suyla bittevazzu' çorab ve mestlerini giyerler. Ve diğer dört vakitte veyahut abdestini vikâye edebileceğine

göre iki veya üç vakitte mest üzerinden mesh edebilir. Günde beş defa buz kırmağa hiç hâcet yoktur. Ve bununla dahî sıhhate halel gelmez. Ve eğer bir kimsenin vücudu marîz olur da böyle mahallelerde abdest almak kendince mûcib tehlike olur ise teyemmüm dahî edebilir. Çünkü asl-ı maksad mücerred el ve yüz (s.246) ve ayak yıkamak olmayıp belki tasfiye-i derûn olmakla öyle zaruret mahallerinde din-i İslâm kata güçlük teklif etmez. Nitekim hadis-i şerif'de: ("Lâ harace fi'd-dini") buyurulmuştur. Yani, din-i İslâm'da güçlük yoktur. Kur'an-ı Kerim'de, (Bakara/268) vârid olmuştur. Yani, "Cenab-ı Allah bir nefse gücü yetebileceğini teklif eyler gücü yetmediğini teklif etmez".

Ve bu babda adâlet ve hakikat aranılacak olursa çünkü ("Efdalu'l-a'mâlî ahmezehâ") hadis-i şerifi mûcibince indellah a'malin efdali nefse en ziyâde zahmetli olandır. Onun için iman-ı kâmil sahibi olanlar tahsil-i rıza-yı bâri ve şevk-i hubb-i ilâhî için hevâ-yı nefslerine muvâfık gelmeyen bazı zahmetleri ihtiyar ile Âhirette ziyade derecâta nâil olmadığı ayn-ı adâlet ve hakikat ittihâz ederler.

Vakıa yalnız başını açıp, gözünü semâya dikerek niyâz ederek ve tahâret-i bedeniyyeye çokluk ilişmemek mülevves donla gezmek ve kunduralarıyla kilîsaya gidip istediği kadar yellenmek ve fakat bir lokma etmekle bir yudum şarabı cismine idhal ederek Allah ile heman birleşivermek gibi suver ve rûsûmât-ı mücerredeyeş-şems ve bu rusûmat-ı âdiyeyi vesile-i tasfiye-i kalb zan etmiş olanlar için ferâiz-i İslâmiyye'nin hakâyıkını anlamak pek uzaktır.

Hele tahâret-i bedeniyyeyi rusûmat-ı âdiyeden ve tasfiye-i bâtiniyyeyi (s.247) mühimmeden add eden muterizin bu kerre sırtındaki kolalı gömlek ve ayağındaki ütülü pantolon çıkartılırsa zâhir ve bâtınından kangisinde ziyâde tahâret ve safvet olduğu zâhir olur.

İtirazât-ı rehâbîndan biri dahî salâttır. Derler ki; tekbir ve kıyâm ve rûkû ve sucûd dahî gayr-î ruhânî ve zahîrîdir. Düşünmezler ki, maddî ve manevî cenâb-ı ma'bûde ibadetten maksud nedir?

Bu mebhasda âmme-i muhakkikin beyânı şöyledir ki, her ne sûret ile olur ise olsun hâlik-i ma'bude ibâdet-i ta'zîm ve eltâf-ı bî-nihaye-i ilâhiyyesinden dolayı hamd u senâ ve kendi acz u meskenetini itiraf ile rahmet-i ilâhiyyeyi niyâzdan ibârettir. İmdi

esbâb-ı ta'zîmi tefhis ettiğimizde erkân-ı salâtta kıyâmda eller kavuşdurulup huzûc ve huşû ile huzûr-i bâriye çıkmak ve besmele ve sûre-i Fâtiha ile hamd u senâ etmek ve rukû ve sücûdda Hazret-i Vâcibu'l-vücûdu tesbih ve her harekette Allahu Ekber cümle-i tekbiriyesiyle şân-ı kibriyâyı tehlil eylemek ma'bude ta'zim değil midir?

Ve istikbâl-i kible dahî bir müddet enbiya-yı benî İsrâil sünnetleri üzere Beyti'l-Makdis cânibine iken müehharan Kabetullah bina-yı İbrahim ve Beyt-i Atîk Cenâb-ı Rabb-i Rahim olmakla (Bakara/144) emr-i ilahisi ile ol tarafa tahvil-i kible buyuruldu.

Din-i İslâm'da şeriat-ı Mûsâ'dan ibkâ kılınan daha nice ahkâm vardır. Zebh, kurban, hitân, lahm-ı hınzır ve meyteden (s.248) zina ve katlden ictinâb ve kısas ve sâire gibi egerçe şimdi meydanda olan Mesîhiyyette Hazret-i İsâ'nın hilâf-ı emri olarak şeriat-ı Mûsâ'dan ekserisi tebdîl ve tahrif olunmuş ise de zinadan, katlden nehy be istikbal-i kible gibi bir takım ahkâm-ı İsrâiliyye eylevm Mesîhiyyunda dahî bakîdir.

Ve husûsan garâibden olarak hükmüyle âmil olmadıkları Tevrat'ın kâffe-i ahkâmı musaddık ve muteberdir. Amma Luter nâmında ve beş mechûl papaz beş yüz tarihlerinde çıkı kibleyi lağv etmişler ise de onun ne ehemmiyrti olabilir? Sâir nice milyon Hristiyan hala kibleyi şarka teveccüh ederler. Hiçbirisi Protestanların lağviyatına kulak asmazlar. Ve çünkü ibâdetten maksad-ı asl Cenâb-ı Hakk'a ta'zim ile hamd u senâ ve tazarru' ve istidâdan ibârettir. Huzûr-i kalb ile bir cihet-i muayyineye teveccüh ile ibadet etmekte muhill-i ta'zim ne tasavvur olunabilir? Belki cihet-i muayyen olunca huzûr-i kalbe daha ziyâde medâri olur.

Şimdi bir kere de Protestanların ibadetlerine bakalım. Bunların hulâsa-i ibadetleri erkek kadın müncis donlarıyla toplanıp başları açık olarak papazın okuduğu İncil'i gûya dinlerler. Ve kıyâm ve rükû ve sucûd gibi âdâb-ı ibâdet olmayıp yalnız birbirinin yüzlerine bakarlar. Ve hele genç oğlanlar ile kızlar her ne kadar göz zinasından neyh olunmuş ise de birbirlerinden gözlerini ayırmazlar. Ba'dehû papazın okuduğu (s.249) etmek parçasını Hazret-i İsâ'nın Allah'ın ayn-ı lahm ve şarabı dahî ayn-ı kanı diyerek yiyip içip Ruhu-l-Kuds ile heman ittihâd ederler. İmdi ibâdetten maksad Cenâb-ı Hâlik'a ta'zim ise bu iki sûretin kangisinde bulunur. Din-i İslâm'da namazdan evvel ezân okunur. Ve ikâmet olunur. Müezzin bülend-i âvâz ile: Allâhu ekber, Allahu ekber

.Eşhedü en lâ ilâhe illâlah. Ve eşhedü enne Muhammeden rasûlullah. Hayye alâ's-salâti. Hayye ale'l-felâhi. Allâhu ekber, Allâhu ekber. Lâ ilâhe illallahu.

Yani, AllahTeâlâ pek büyüktür, pek büyüktür. Ben şehâdet ederim ki, Allah azimuşşandan gayri ibadete müstehakk ilâh ve mabud yoktur. Ve Hazret-i Muhammed onun rasûlüdür. Salâta gelin. Necât ve selâmete gelin. Allah Teâla hazretleri pek büyüktür. Allah Teâla'dan mâadâ ibâdete müstehakk bir ilâh yoktur, diye müminini namaza davet eder. Nasârâ dahî kilîsaya davetlerinde çan tabir olunur çalgı çalarlar. Acaba bu ikisinin kangisi Cenâb-ı Vâcibu'l-Vücûda ta'zim ve ruhanîdir.

Ba'dehû namaza şurû'larından evvel salâtın mevkûf-i aleyhisi olan şurût-i sitte ki;

Evvelkisi: Hadesten tahâret ki, a'zâ-i vuzû güzelce yıkamak.

İkincisi: Necâsetten tahâret ki, bedenini ve elbisesini ve namaz kıldığı mahalli necâsetten tathir ve tanzif etmek.

Üçüncüsü: İstikbâl-i kible ki, Kabe-i Mükerrreme cânibine müteveccih olmak. Dördüncüsü: Setr-i avret ki, gerek ricâl ve gerek nisvân hîn-i salâta şerin beyân ettiği mahall-i avreti setr etmek. (s.250)

Beşinci: Vakit ki, her bir milletin bazı ibadetlerinde vakt-i muayyine olduğu gibi salât-ı müslîminde Cenâb-ı Hakk evkât-ı muayyine tahsis buyurmuştur.

Altıncısı: Niyettir ki, kıldığı namazın bir garaza mebnî olmayıp ancak rıza-i ilâhî için olduğunu kasr etmektedir.

İmdi kilîsa derunlerine herkes kunduralarıyla ve elbise-i gayr-i tâhira ve aza-yı mülevveseleriyle gelmek ve bir cihet-i mahsusa teveccühle huzûr-i kalb iltizâm olunmayıp herkes birbirine göz kaş ile işaretler etmek ve kadınlar eltaf hayaletleriyle tezeyyün edip ve sîne-i sâf ve dûş ve binâgûş şeffaflarını açıp arz-ı hasen ve cemâl etmek ve ibâdetten ziyâde mahbûb ve mahbûbe seyr ve temâşası niyetiyle kilîsaya gitmek ile bir de Muhammedîler'in şurût-i mezkûrası muayene ve tatbik olunduk da kan'ısı daha ruhânî ve ibâdete münasib olduğu belli olur.

Şimdî erkân-ı salât ne olduğunu beyân edelim. Bir müslim namaza dahil olurken ibtidâ ellerini kaldırarak mâsivâ Allah'ı geriye atıp huzûr-i kalb ile divan-ı ilâhiyyeye

çıkıldığını tahatturla (Allahu Ekber) dir ki, manası; Allah Teâlâ hazretleri her şeyi yani, zihne gelen suver ve hayâlâtta her ne gûne tabir-i kemâl ile vasf edilse ondan pek büyüktür, demektir.

Sâniyen: Kemâl-i huşû ve edeble huzûr-i Hakkda ellerini bağlayıp durur.

Sâlisin: Allah Teâlâ'nın ism-i şerifiyle Fâtiha-i Şerifi kıraat eder ki, manası ânifen (s. 251) beyân olunduğu vechile Cenâb-ı Hakk'a hamd u senâ ve ta'zimât-ı Cenâb-ı Kibriyâ ile hidâyet ve selâmet için duâdır.

Râbian: Ser-fürû-bürde-i rükû olup "sübhâne rabbiye'l-azîm" der ki, manası; cümledem azim olan Rabbimi ayb ve noksan veren cemî-i sıfatlardan münezze ve mukaddes bilirim, demektir.

Hâmisen: Zemine vaz-ı cebîn tazarru' ve ibtihâl ile secde edip "sübhane rabbî rabbiye'l a'lâ" der ki; cümleden alâ olan Rabbimi cümle evsâf-ı nâkısadan münezze ve mukaddes bilirim, demektir. Din-i İslâm'da rûku ve sücûd ile ta'zim ancak vâcibu'l-vücuda mahsus olup bir beşer hakkında icrâsı câiz değildir. Zira insan nüsha-i kübrâ ve eşref-i mahlûkât Cenâb-ı Huda olup halka hiç birinin âhirinden farkı yoktur ve merâtib-i suveriyye ise insanın mahiyetini tagayyur edemez. Yüzünü yere koyarak ta'zim etmek kişi kendi zilletini ve ta'zim ettiği zâtın rif'at ve ulüvv-i şanını itiraf etmektir. Böyle bir ta'zim ise münam-ı hakiki olan Cenâb-ı Hâlik kâinattan başkasına lâik değildir. Hattâ bu misillü ta'zimât şöyle dursun Hazret-i Nebi Zîşân efendimiz ashâbı kirâmını kendi geldikçe kıyam etmekten neyh buyurmuştur. Sonra meclise oturmayıp lâ alet-tayin ashâbı arasında oturduklarından kendini tanumayanlardan meclise gelenler O'nu bilmeyip: "Hazret-i Rasûl hangisidir"? (s.252) diye suâl ederlerdi. Cenâb-ı Peygamber bu vechle hareket edince sâir aceze-i nâs tasavvur olunmalıdır.

Hâmisen: Başını secdeden kaldırıp ka'dede: Ettehiyyâtu lillâhi ves-salevâtü ve't-tayyibâtu. Esselâmu aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullâhi ve berakâtühü. Esselâmu aleynâ ve alâ ibâdillahis-sâlihîne. Eşhedü en lâ ilâhe illâllahu ve eşhedu Muhammeden abduhu ve rasûluhu, okur. Yani, ta'zimât ve tekrimât-ı ibadet Cenâb-ı Allah'a mahsustur ve ey nebi zîşân selâmet ve Allah'ın rahmet ve berekâtı senin üzerine ve selâmet bizim üzerimize ve bütün salih kullar üzerine olsun. Ben şehadet ederim ki,

Allah'dan gayri ibadet edip tapacak ilah yoktur ve Hazret-i Muhammed Allah'ın kulu ve hakk rasûlüdür.

İşte Muhammedîler'in beş vakitte edâsıyla mükellef oldukları salât-ı mefrûzanın erkânı budur. Eğerçi her peygamber salât ile memur oldu ise de işbu heyet-i edebiye ve erkân-ı ta'zimiyye ile salât ancak Hazret-i Nebî âhiriz-zamana emr ve ihsan buyuruldu. İmdi bunlar da Allah Teâlâ'nın şân-ı ulûhiyyetine naksiyye verir ve muhill-i ta'zim bir şey varvmıdır? Ne garibdir ki din-i Muhammedî'nin şu erkan üzere olan ibâdetini ruhanî değildir, suverîdir, iddiasını dermiyân eden Protestanların vaftiz ve zebiha ve kırâat-ı İncil'den mâadâ erkân-ı ibâdetleri yoktur. Ve salât-ı İslâm ruhânî değilmiş de bunlar ruhânî (s.253) imiş. Vaftiz ki; ta'middir. Müddet-i ömründe Hazret-i İsa kimseyi ta'mid etmedi ve ta'mid edin, dahî demedi. Bunda ruhaniyyete dair bir mana his olunmaz. Zebiha ki; İşâ-i Rabbanîdir. Bunun tafsilatı bâlâda murur eyledi. Kıraat-ı İncil dahî ruhânî olamaz. Zira bu İnciller Hazret-i İsa'ya inzâl buyurulan Kitab-ı Mukaddes olmayıp belki mechûlil-asl eşhasın müellifâtıdır.

Protestanlar farz-ı hacca dahî itiraz edip derler ki; bu âdet ibtidâ Yehudîler'in sekinetu-l ahdi ve muehharan senede üç defa Kudüs-i Şerif'de vâki' Beyti'l-Makdis'i ziyaret etmek âdetlerine müşâbihdir. Zira Allah Teâlâ ol makam-ı mukaddesde tecelli buyuracağını va'd etmişti. Lâkin muehharan kavm-i merkûm cinâyât-ı vâkılarından nâşî mazhar-ı mücâzât-ı kahhari olup munkarızı'l-hükümet olduklarından Cenâb-ı Hakk mana-yı heykel-i kuds olan Cenâb-ı Mesîh'in cesedini kendisine Beytullah tahsis ve ol vasıta ile ebrây-ı beşere arz buyurup mü'mini dahî mazhar-ı teyyidât-ı Ruhü'l-Kuds ederek her biri birer Beytullahi'l-hayy olmak inâyet-i rabbâniyesine nâil oldular. Çünkü Beyti'l-Makdis bu vâki' olan ahvâlin yalnız bir remzi olmakla Celâlullâh'a tecelliğâhı mahsus olmak üzere artık insan eliyle bina olmuş bir hânenin tekrar intihabı hikmet-i bâliğâ-i ilâhiden me'mûl olunamadığından İncil'de bu gibi (s.254) bir mahalli ziyaretin tayinine hâcet görülmemiştir. Ve Hazret-i Mesîh'in: "Ol saat gelir ki, pedere ne bu tâatte ve ne de Orşilîm'de secde kılacaksınız. Lâkin Hakk üzere secde kılanlar birrûh ve'ssıdk pedere secde kılalar. Zira peder dahî kendine böyle secde kılanları talep eder", diye muharrer bulunan kelâm ilâ âhiriz-zaman kâim ve dâim olmak gerektirir.

İmdi kazıyye böyle iken tekrar metâf-ı umûm olmak üzere zâhirî bir hâne ve berekât-ı mütênâhiye-i ilâhiyyenin imkân vusûlünü yalnız ol mekâna tahsis ve halkı onun

ziyâretine terğib ve tahsis ederse Hristiyan dininin mertebe-i a'lâ ve ruhâniyetine nisbetle en ednâ bir dereceye tenezzül ve tekrar usûl-i atîka üzere zâhirî ve suverî mulgî olan bir âdete müracaat etmiş olur. Bu itiraz bi'l-vucûh mecruhdur:

Evvelân: Cenâb-ı Mesîh'in cesedi heykel-i kudsun manası olduğu hangi İncil'in hangi âyetinden istinbât olunmuş ise onu beyân etmek lâzım gelirdi. Çünkü beş on altın maaşla neşr-i hurâfata memur edilen bir papazın re'y-i hûda kanûn-i din olamayacağı bedîhîdir.

Sâniyen: Bu mananın galat olduğu enâcilde muharrer olduğu üzere Hazret-i İsâ'nın müddet-i ömründe heykel-i kuds ziyaretine gitmesi ve hatta onun içinde satıcıları kovup tathîre sa'y etmesi ile sabittir. Eğer (s.255) heykel-i kudsun hükmü olmayıp kendisi onun manası olsa idi, onun ziyaretine devam ve tathîrine ikdâm etmezdi ve şâkirdlerine dahî: "Artık siz bu heykele itibar etmeyin. Onun manası benim. Sizin de her biriniz birer birer Beytullahi'l-hayysınız", der idi.

Sâlisen: Heykelin harabından sonra bir hânenin tekrar intihâbı hikmet-ilâhiyyeden niçin me'mul olunmasın? Ehl-i İslâm itikadında Cenâb-ı Allah'ın şerîk ve nazîri yoktur. "Fe'âlün limâ yurîd"dir. Bir vakit Beyti'l-Makdis'i kible gösterir, bir zaman da Kâbe-i Mükerreme'yi kible kılar. O'na kim karışır. Amma İncil'de bu gibi bir mahalli ziyaretin tahsis olunmadığında sebep aranırsa İnciller'in yazıldığı esnada bütün millet-i İsevviyye şeriat-ı Musevviyye ile âmil olduklarından Havariyyûn ve onların şâkirdânı bil-cümle heykel-i mukaddesi ziyaret bildikleri içindir.

Rabian: Cenab-ı Allah berekât-ı nâ-mütenâhiyye-i ilâhiyyesinin imkân vusûlünü yalnız o mekâna tahsis etmedi. Bu söz papazın te'yid-i müddeâ hırsıyla kendiliğinden tertib ve isnâd ettiği bir iftiradır. Berekât-ı ilâhiyenin imkân vusûlü ziyâret-i Kâbe'ye mahsusdur, meâlinde Kur'an-ı Kerim'de ve ehâdis-i sahihada bir haber var ise beyan eylesin.

Hamisen: Halkı onun ziyaretine terğib ve tahris dahî matlûb olmayıp istitâat şartıyla mukayyedir. Papazın bu fikrada dahî gazez ve bühtânı (s.256) âşikârdır.

Sâdisen: Hıristiyanlığın mertebe-i a'lâ ve ruhâniyyete nisbetle en ednâ bir dereceye tenezzülü dahî lâzım gelmez. Zira İncillerden İsa'nın Beytullah olduğunu müş'ir bir âyet yoktur. Bu sebeple uluviyyet ve ruhâniyyet yalnız papazın hayalinde kalır.

Sâbian: Suverî ve mulgî bir âdete müracaat dahî yoktur. Çünkü din-i Mesîh'de ziyaret-i heykel lağv olunmamıştı. Ve gerek din-i Mesîh ve gerek şeriat-ı Muhammediye'de ahkâm-ı sâlifinin niceleri bâkidir. Bunların bâki olması din-i Mûsa'ya müracaat değildir. Ama menâsik-i haccın ne olduğunu bilmeyerek 'ibâdet-i suveriyyedir' demek, cehlîni meydana koymaktır. Haccın âdab-ı zâhiriyyesi bir kimse hacca niyet eyledik de her şeyden evvel hulûs ile tevbe etmeli ve üzerinde hukûk-i nâs ve emânet var ise red eylemeli, gidip gelince kadar müteallikâtının muhtaç olduğu nafakayı hazırlamak ve kendinin azîmet ve avdetine muktezâ olan akçeyi mâl-i helâlden olarak istishâb etmek ve ashâb-ı hayr ve salâhtan refikler ittihaz ve hulukan ahsen ve evfek olan kimse ise onu beynlerinde emîn-i nasb edip onun tedbirine muhâlefet etmemektir.

Ve ferâiz-i haccdan biri ihramdır ki; Mekke-i Mükerrreme'ye takarrüb olunduk da mevâki'-i malumede hüccâc libâslarını bırakıp yalnız bir ihrama bürünürler. Yani nikât-ı mâ-sivâdan taarrî ve arasa-i haşra (s.257) gider gibi bay ve geda bilâ-fark yalın ayak başı kabak gider.

İkincisi dahî Kâbe-i Mükerrreme'yi Hazret-i İbrahim ve İsmail aleyhimesselem'ın sünnet-i şerifi üzere tavaf ederek Allah Teâlâ'nın ve rasûlünün talim ettiği duâları okumak ve okunan duaların mana-yı şerifesi Allah Teâlâ'ya kemâl derece tazim ederek rahmetini talebden ibarettir.

Üçüncüsü: Kebâir ve sağâir ve mulûk u fakra bil-cümle ber hine pa ve ser arkalarında bir ihrâm olduğu halde ehl-i mahşere müşâbih bir heyette ikindiden akşama kadar muntazir rahmet-i rahman olurlar. Ve "lebbeyke Allahumme lebbeyke Allahumme lebbeyke. Lâ şerîke leke lebbeyke. İne'l-hamde ve'nni'mete leke ve'l-mülke lâ şerîke leke ", diye merraten ba'de uhrâ seksen yüz bin kişi bir ağızdan duâ ederler. Yani, "Ey zât-ı vâcibul vücûd! Senin emr-i şerifine imtisal ve irâde-i ilâhiyyene itaat ederim. Senin şerîkin ve nazîrin yoktur.

Cihet-i manevviyeye gelindik de erbâb-ı tahkik her bir nüsük-i hacc için nice maânî beyân etmişlerdir. Millet-i kadîmede halktan intikal ile enîs billâh için dağlarda

tecerrüd ederlerdi. Cenâb-ı Allah ümmet-i Muhammed'e bu ruhânîyyeti emr etmeyip ona bedel haccı emr etmiştir. Hacc eden kimesnenin zihni, ticâret misillü meşâgil-i dünyeviyyeden hâlî olup sırf taat Allaha münhasır riyâ ve süm'adan (s.258) azâde olmak ve ehl ve vatanından hurûc ile bu vadi ve sahrâya düşdük de mevt-i dünyadan çıkıp mîkât-ı kıyâmeti ve mâbeyninde ahvalî tahattur ve soyunup ihramâ girdik de asıl kıyafetine benzemez bir şekilde kefeniyle huzur-i bârî Teâlâ'ya gittiğini tezekkür etmek ve esnâ-yı telbiyede rica-yı kabûl ve havf ve adem-i kabûl ile istida-yı rahmet ve mâğfiret eylemek ve Harem-i Şerif'e vusûlünde müstecîrin zimmeti zâyil olmayacağı ve Hakk zâir-i mer'i olduğu cihetle ukûbet-i ilahiyyeden aman dilemek ve isti'lâm-ı hacerde taat-ı ilâhiyyede dâim olmak üzere biat ettiğini ve bu ahde vefâ edeceğini ve estâr-ı Ka'be'ye taalluk ettik de bir mücrimin veli nimetine ve bir aşığın maşûkuna dehâlet ve ilticâ ettiğini mûlahaza eylemek âdab-ı haccdandır.

Amma hüccâcın kiminin mahalli yakın ve kiminin bâid olduğundan; ale"l-umûm ümmet-i Muhammed'e teklif-i hacc adâlet-i ilâhiyyeyi münâfidir", diye Protestanlar'ın iltirazı vârid olamaz. Çünkü Hazret-i İsa bile İncil'de dedi ki: "Cennete götüren kapı gayet dar olup cehenneme götüren yol vâsidir". Bunun manası, bâis-i cennet olan a'mâl nefse gayet meşakatli olup bâis-i cehennem olan a'mâl gayet sehûletlidir. Ve peygamberimiz buyurdu ki: ("Efdalu'l a'mâl-i ahmezehâ"). Yani, a'mâlin efdali nefse meşakatlidir. Meşakakat ziyâde oldukça (s.259) ecr u mesûbat ziyâde olacağından mahall-i bâideden giden hacının ecr u mesûbatı ziyâde olur. Bu da ayn-ı adâlettir. Ve din-i İslâm'da güçlük olmayıp bir nefse vüs'atinden ziyâde teklif olmadığından ve hacc için meşrût olan istitaat kudret-i bedeniyye ve maliyyeye şâmidir. İstitaati olmayanlar hacca getmemekle mesûl olmazlar. ("Ve inneme'l-a'mâlu binniyâti"). Ve yine ("elmü'minu hayrun min amelihî") hadîs-i şerifi muktezâsınca arzu yi hacc edip de fakat istitaatla muktedir olamayanlar yine niyetleriyle me'cûr olurlar.

Protestan rahibleri farz-ı sıyâmı dahî ibâdât-ı İsrâiliyye'den me'hûz olmasından dolayı itiraz ettikten sonra İncil ise sıyâma dair bir emr vermemiş ve herkesi bu babda muhtâr bırakmıştır. Vâkıa Katolik ve Rum ve Ermeni ve sâir bazı Hıristiyan tâifeleri beyinde bir nev-i perhiz vaz olunmuş ise de bu âdet kudemâya taklid olup yoksa İncil'de asla böyle yer yoktur. Ve Protestanet cemaati böyle bir bâr-gerâni halka tahmilden ictinâb ve yalnız niyyât-ı fâside ve hayat-ı bâtiladan imsâk ve perhiz olunmasını umûma

tavsiye etmişlerdir. İşte bu gibi zâhirî ve bî-lüzûm ameller hususunda ibâdin kendi ihtiyarına havâle eden dinin elbette kavânin-i müekke-i şedîde ile insanları a'mâl-i suveriyeye ve resmiyyeye (s.260) mecbur eyleyen dinden efdal ve a'lâ ve şerefce bâlâ olmasına asla şüphe yoktur. Zira ahsen-i rıza ile ibâdât eylemek kendi pederine mutî' olan evladın halkı ama kavânin-i şeriyenin emr-i gayr-i müstesnasına bil-mecbûriyye itaat eylemek efendisine mecburen hizmet eden kölenin sıfatıdır. Bir ay müddet ve bâ-husus eyyâm-ı sayfa gündüzleri ekl ve şurb etmeyip ber-hilâf-ı mu'tad geceleri yiyip içmenin sıhata mahal ve ekser ilel ve emrâz-ı mütenevvianin husûlüne sebep müstakil olması etebbâ-yı hâzika tarafından iddia olunduğu şöyle dursun, bu farz küre-i arz üzerinde ihtilaf-ı leyl ve nehâr münasebetiyle memâlik ahâlisi için kimi ziyade kimi noksan sûrette icrâsı lâzım gelip bu dahî adâlet-i ilâhiyeye muvafık değildir. Hususan altmış yedi derece arzında olan tûlu' ile gurûb arası bir ay ve altmış dokuz derece iki ve yetmiş üç derecede, üç ay müddet-i mürur eylediğinden buralarda sâkin ahali için oruç tutmak mümkün olamayacağını ve bu vechle herhalde ve mahalde bulunanlara münâsebet ve muvâfakatı olmayan böyle bir dinin umûm-i nâsa teklifi hikmet-i bâliğa ve adalet-i mutlaka-i ilâhiyeye lâik olamayacağı ve halbuki bu misillü mahallerde binlerce eşhas din-i Mesîh'e tabiyyet ve bilâ-suûbet icrâ etmediklerinden din-i İslâm'ın Hıristiyanlık'tan efdal (s.261) olamayacağı derkârdır.

Bu itirâzâtın her biri delâil-i adîde ile gayr-i vâki'dir:

Evvelen: Şeriat-ı Musa'dan bir takımının din-i Mesîh'de de ibkâ olunmasından dolayı din-i Muhammediye'de dahî bulunması cây-i itiraz olunamaz.

Sâniyen: "İncil sıyâma dair asla bir emr vermemiştir ve herkesi muhtar bırakmıştır", demek kizb-i sarihtir. Zira isteyen oruç tutsun istemeyen tutmasın gibi biz İncillerde tahyire müteallik bir âyet bilmiyoruz. Eğer var ise papaz gösterebilir. Belki.

Sâlisen: Katolik ve Rum ve Ermeni milletlerinde perhizin aslı dahî oruç olduğu halde muahharan ma'hûd Pavlus'un tahfifât ve tahvîlatı sırada bu sûrete konulmuştur. Yoksa "İncil'de oruç emri yoktur", demek İncil'e dahî bühtân-ı sarîhtir. İsâ şeytan ile çölde imtihan olurken kırk gün sâim olup, sonra acıktığı ve "oruç tuttuğunuz vakitte yüzünüzü ekşitip nâsa riyâ etmeyin", diye emr eyledi. Ve bir cini çıkardık da ashâbı taaccüb etmekle, "Bu makûle şeytanı oruç çıkarır" dediği, İncillerde musarrah olmakla

bunlardan hem Hazret-i İsa'nın kendi oruç tutup hem de riyâdan ârî ve halisen livechillâh oruç tutmaya emr etmiş olduğu meydandadır. Hattâ on altı sene İsa'ya iman eden mü'minleri envâ-i azab ile idam eden ma'hûd Pavlus'un kendisinden menkûl (s. 262) olan bir hayâl-i acib üzerine güyâ Nasrâniyeti kabul eyleyip savm ve hitan misillü şeriat-ı İsa'da vaki' olan ahkâmın kimisini Yahuda müşabehet lâzım gelir diyerek ve kimini sâir güne tevil-i baîdlerle tevîl ederek nesh ve tebdil ettiği esnada zavallı Petrus mukâbeleye kıyam etmek sadedinde bulunduysa da Pavlus'un çenesi çelikli olduğundan Petrus'a nasıl galebe eylediği ve o zât-ı âli kadr ise bir horoz ötünceye kadar Hazret-i İsa'yı üç defa inkâr edecek kadar zaîfu'l-kalb olmakla havfından nâşî sükûtu ihtiyar eylediği eimme-i Nasârâ kitablarında musarrahtır.

Rabian: Protestanet cemaatlerinin böyle bir bâr-i girân-ı halka tahmilden ictinab ve yalnız niyyât-ı fâside ve hayâlât-ı bâtıladan imsâk ve perhiz olunmasını umûma tavsiye etmeye asla hakları yoktur. Zira din min kîbeli'r-rahman ise onun ahkâmını nev'-i beşer tağyire muktedir olamaz. Ve eğer değil ise şimdiye değin akd olunan ne kadar konsiller var ise onlarda verilen kararların cümlesi cây-ı itiraz olmak lazım gelir. Halbuki Protestanlar'ın çoğunu red ve inkâr ederler. Ya bu halde Lûter veya Kalvin gibi rahiblerin veyahut muteriz gibi Protestanet cemiyyetleri taraflarından ücretle tutulmuş papazlardan mürekkeb cemaatların terbiye ve tavsiyesine ne itibar vardır. Hususan (s.263) sıyâm muteriz papazın zannı gibi yalnız aç susuz durmaktan ibaret olmayıp onun ahkâm-ı bâtiniyyesi olmakla öyle ilâhi bir esâsa mübtenî olan farzı değil öyle papazların nev-i beşerden kimsenin tahrif ve tebdile salâhiyeti olamaz.

Hamisen: Sıyâm, zâhirî ve bî-lüzum a'malden değildir. Malum-i erbâb-ı irfân olduğu üzere beden ruhun mu'tiyyesi ve hevâ-yı nefsânînin cevelângâhıdır. Mevadd-ı cismâniyyede ne kadar gîlzet olursa mükâşifât-ı ruhâniyyede o kadar kesâfet olur. Bu kâide her din ve mezhebde müttefekun aleyh olup hepsinde riyâzet-i beden vesile-i takarrub-i ilallah olur. Ve riyazetle bedende kuvvetin noksanı şehavat-ı nefsaniiyenin inkisârını istilzâm eder, diye riyazet muteber tutulmuştur. Beyne'l-islâm savmın üç derecesi vardır:

Birincisi: Savm-ı umûmidir ki, şer'in tayin ettiği zamanda ekl ve şurbdan ve şehvetten imsâk ile beraber evâmîr-i ilahiiyyeyi icrâ ve nevâhiyden ictinâb etmekten ibârettir.

İkincisi: Savm-ı hususidir ki, savm-ı umûmda meşrut olan ahvâl ile beraberce göz, kulak, lisan, el, ayak, cemî-i cevârih u azanın menâhi ve mekrûhattan imsâkından ibârettir.

Üçüncüsü: Savm-ı husûsi'l-husûsidir ki, zikr olunan ahvâlden fazla kalbin himem-i dünyeviyeden ve takarrüb-i ilallahâ mâni olacak efkârdan bi'l-küllîye (s.264) mâsivây-ı Allah'tan men' ve imsâktan ibarettir. Ve rivâyet-i Buhârî üzere hadis-i şerifte: ("Men lem yedaiz'-zûra ve'l-amele bihî feleyse lillahi hâcetün fi ennehû yedea taâmehû ve şerâbuhû") buyrulmuştur. Yani, sâim olan kimse kizb u zûr ile kavl u ameli terk etmezse onun yiyip içmeyi terk etmesine Cenâb-ı Allah'ın ihtiyacı yoktur. Böyle tutulan bir orucun a'mâl-i zâhiriyyeden ve bî-lüzûm olduğu erbâb-ı hakîkata ayândır.

Hâmisen: Hüsni rıza ile ibâdet evlâdın pedere itâati ve emr-i şer' ile amel, kölenin cezben efendiye hizmeti kabîlindedir. Teşbihi dahî birkaç vechle yerinde değildir:

Evvelen: İnsan nefis ve şeytana mübtelâ olduğundan eğer a'mâl-i diniyyede muhayyer bırakılmış olsa elbette terkî cihetini ihtiyat edeceği der-kârdır.

Sâniyen: Perotestan cemaatleri bu hususta umumu muhayyer bıraktıkları gibi vaftiz ve zebîha gibi ahkâmda niçin tahyir etmeyip icbar ediyorlar.

Sâlisen: Din-i Muhammedî'deki a'mâl-i ibâdetin deracât-ı muayyinesi vardır.

Derece-i ûlâ: Ferâiz ve vâcibattır ki, terk-i günah ve ma'siyettir.

Derece-i sâniye: farz-ı kifayet ve sünnet-i müekkededir ki, terk-i büyük günah değil ise de icrâsı levâzım-ı imandandır.

Derece-i sâlise: Nevâfil ve müstehebâttır ki, icrâsında halk muhayyerdur. Fakat icrâsında hasenât vardır.

(s.265) Savm dahî nass-ı Kur'an ile farz olmakla onda tahyîr mümkün olamaz. Zira şeriat-ı Ahmediyye emr-i ilâhî üzere müesses olmakla onun tağyirine beşer muktedir olamaz. Lâkin şimdiki din-i Mesîh zaten cemaat-i Ruhbaniyye melabesi olarak din bir kere tebdîl ve tahrîf olmakla onu herkes dilediği gibi değiştirebilir.

Râbian: Biz Allah Teâlâ'nın hâşâ oğulları değiliz. Belki âciz kullarıyız. O ise bizim Hâlik ve Râzikimiz ve efendimizdir. O'nun emriyle amel etmekten bizce asla hayâ âriz

olmaz. Cenâb-ı Allah'a ubûdiyetten istimkâf, muteriz ve mütekebbir ve mağrûrlara münasibtir. Bir ay müddet ve ale'l-husus eyyâm-ı sayfta gündüzleri ekl ve şurb etmeyip bir hilâf-ı mu'tâd geceleri yiyip içmek sıhhate muhill ve ilel-i emrâz-ı mütennevyanın husûlüne sebab-i müstakill olduğu etibbâ-yı hâzikanın ahbârıyla sâbit olması dahî bizce müselleme değildir.

Zira âdâb-ı sıyâmdan biri dahî hîn-i iftarda (tâbanlu ?) mideyi doldurmayıp henüz iştaha bâki iken taâmdan keff-i yed eylemek olmakla (nevvâdiye ?) riâyet edenlerin ilel ve emrâzdan sâlim olacağı yine tıbbâ mütehakkiktir.

Ve bir de Protastanet etibbasının bu sözleri sahîh olsa memâlik-i İslâmîyyede Ramazanda kesretle (vefayât ?) vukû bulmak lâzım gelirdi. Halbuki sıhhiye istatistiklerinde hiç tefâvüt görülmez ve aklen dahî düşünülse ekser-i insan sabah ve akşam (s.266) iki kere taâm eder. Taâmının vakt-i mu'taddan birkaç saat evvel eklinden vücutca ne kadar tağyîr husûle gelebilir. Ve belki bidâyet-i sıyâmda bir iki gün biraz tağayyür-i his olunursa da ba'dehû mu'tad olup his olunamaz. Bu cihetle sıyâmdan mezâcın tağyiri nevâdirdendir.

İhtilâf-ı leyl ü nehâr olan memâlike gelince diğerinden birkaç saat ziyâde oruç tutan ameli nisbetinde mükâfât-ı Rabbâniyyeye mazhar olacağından adâlet-i ilâhiyyeye kat'a muhâlif olamaz. Kutuplar cihetinde birkaç ay mütemâdî leyl ü nehâr olan mahallerde dahî papazın tasavvur ettiği asla külfet yoktur.

Zira biddefât beyan olunduğu üzere din-i İslâm'da güçlük ve bir nefse vüs'undan hâric teklif olunamaz. Meselâ, abdest azası dört iken bir âdemin iki ayağı kesik olsa üçe tenezzül eder. Bir kimse kıyâma namaz-ı farza muktedir olmadığı surette kuûden edâ eder. Buna da muktedir olmazsa kaşı gözüyle îma ederek kılabilir. Kezâlik Ramazan ayında sâim olmak farzdır. Lâkin bir âdem hasta olsa yahut üç günlük ve daha ziyâde mesafeye gitse farz sâkıt olup vakt-i âharda rahat eyledik de kaza eder. Leyl u nehârı o vechile imtidâd eden mahallerde bulunan ehl-i İslâm dahî müehheran vakt-i imkânda kaza etmek üzere oruç tutmazlar.

Malumdur ki, Cenâb-ı (s.267) Hakk'ın tecelliyât ve teklifât-ı ilâhiyyesi umûm üzere müsâvî değildir. Meselâ, kimini ganî kılıp ona haccı farz eder ve kimini fakir kılıp farz etmez. Kimine kudret verip savmı farz eyler, ve kiminden kudreti selb ile farzı ıskât

eder. Kimine nisâba bâliğ mal ihsân edip zekât ile mükellef kılar ve kimini fakir edip ahz-ı zekâta müstehakk eyler. Bu misillü mahallerde binlerce eşhâs din-i Mesfih'e tabiyyet ve bilâ-suûbet icrâ-yı âyin ettikleri dahî şübheden azade değildir. Zira zikr olunan dâire-i kutub-i şimâle karîb mahaller Amerika muntelhâ-yı şimâlisiyle Sibiryâ'nın uçlarıdır. Burada Eskimod ve Samod kavimleri gibi kalîlü'l-miktar birkaç kavm-i zelîl sâkin olup balık ve hayvanât-ı vahşiye şikâriyla taîş ederler. Buğday, üzüm gibi şeyler zirâat edemediklerinden etmek ve şarab bilmezler. Orada zebîha-i mukaddese icrâ ederken papazın ne yaptığını isteriz. Çünkü İsâ'nın lahm ve demi etmek ve şaraba tahavvül edeceğinden buradaki Hıristiyanlar Allahlarını yiyip içemez. Zann olunur ki, etmek ve şarab bulunmakla zebîha farîzasından ferâgat olunmayıp balık ve şikâr etleriyle ırmak sularına tahvîl olunur.

İmdi bu külfeti ihtiyâr ile sükut-i farzı tatbik ettiğimizde bu dinlerin kangisi sehlü'l-ecr olduğu yer yüzünün her noktasında bulunan her kavm bilâ-teklif din-i İslâm ile (s.268) mütedeyyin olabilir. Ve binâberin teslis üzere tefevvük-i rüchânî olacağı güneş gibi zâhirdir.

Protestânet râhiblerinin itirâzâtından biri de Kırâattır. Derler ki: "Erkân-ı salavâtın olan kıraat bazı mertebe ruhânî olmak lâzım gelirse de lede'l-mülâhaza teessüf olunur ki, bu yolda kıraat dahî erkân-ı sâire misillü resmî ve gayr-i ruhânî olduğu tebeyyün eder. Meselâ, beş vakit namazda tekbir ve fâtiha ve't-tahiyyât ve sübhâne rabbiye'l-a'lâ ve sübhâne rabbiye'l-azîm ve daha bunlara mümâsil birkaç kelime ve tesbihattan ibaret olup bunları mâdâmi'l-ömr her gün evkât-ı muayyinede tekrar ederler. Bundan tab'a usanmak geleceğinden ve her resmîyâta itinâ ile bir takım fânî ve gayr-i mühim amelleri ile uğraşmaktan başka bir fâide göremeyeceği Hazret-i İsâ'nın İncil'de buyurduğu şu iki âyetten müstebândır: ('Dua eylediğiniz vakit tâifeler gibi beyhûde sözlü çoğaltmayın. Zira Onlar çok söyledikleri için müstecâb olacaklarını zann ederler. İmdi muhtaç olduğunuz şeyleri peder bilir')".

Erbâb-ı tahkîk ve irfâna hafî olmadığı üzere bunun mâ bihi'l-hayatı bedel mâ (yetehalle'l-ağdiye ?) olduğu gibi ruhun dahî mâ bihi'l-tagdîsi zikrullahtır. Yani, cism-i gadâ ile kuvvet bulur. Ruh dahî zikrullah ile mâsivâdan kat'-i alâikle kuvvet gelir. Ve abd ile ma'bûdun arasında hâil olan hicabât-ı nefsâniyyenin (s.269) bit'tedric izâlesi için kuvvâ-yı shevâniyyeye vâsita-i riyâzetle zaaf getirmek ve kuvvâ-yı ruhâniyyeye

râbita-i zikr ile kuvvet vermekten gayr-i bir çare yoktur. Zâhirde bir âdemin âhar kimseye derece-i meyl u muhabbeti onu zikr etmesinden anlaşılır. Zira kişi sevdiğini bittabi çok anar ve âşık şiddet-i meveddetle maşûkta fenâ bulup her an ve halde zikrinden fâriğ olamaz. Din-i İslâm'da dahî aksâ-yı matlab muhabbetullah olmakla onu her gün beş vakitte nice kere zikr etmek vesîle-i takviye-i ruh ve takviye-i ruh dahî ref'-i hicabât ile sebep-i visâl-i maşûk olur. Salât-ı hamsede kıraat olunan tekbirât ve tesbihât bi'l-cümle bu maksad-ı esas dâiresinde olmakla bunlardan bir muvahhidin tab'ına fûtûr gelmeyeceği ve resmî ve gayr-i ruhânî olmadıkları âşikârdır. Hususıyla her rekatta tekrar olunan Fatiha-i Şerife'nin maani-i bâtnesine dâir ulumâ-yı muhakkikîn o kadar tahkikât beyân etmişlerdir ki; cem' u ta'dâdı kâbil değildir. Ez cümle Sadreddin Konevî hazretleri otuz cüzden bir kitab-ı müstetâb telif eyleyip: "İşbu kitapta tahrir olunan maâni-i Fâtiha-i Şerife'nin müştemil olduğu hakâik ve dekâikin ekall-i kalîlidir", diye îrâd-ı mazaret eylemiştir.

Protestanların neşr ettikleri risâlelerin birinde din-i Muhammedî ile din-i Mesîh'in sûret-i vaziyeti hakkında mufassalca bir (s.270) muhâkeme bulunup bütün ibâre bi-ibâret-i şerh sûretinde cevapları yazılmak tavzîh-i maksada bâis olacağından risâlenin metinleri kavslar içine alınarak aralarına evcibe-i lâzimesi derc olundu. Mezkûr risâlede denir ki: "Hazret-i İsâ'l-Mesîh'in talimatına melekûtullah her bir kavmin ve ümmetin münâsibât-ı düveliye ve siyâsiyyelerine veya heyet-i ictimâiyyelerinin usûl u nizâmâtına ve hal u miskinlerine muvâfık ve müsaid bir idare olup bir memleketin nizâmât-ı beldeye ve siyâsiyyesine îrâs hâlel ettirmeksiniz o memlekete takarrür edebilir".

(Fi'l-hakîka enâcîl-i mevcûda da muâmelât-ı medeniyye ve siyâsiyyeye dair pek az şey bulunduğu müellifin dediği gibi olmak lâzım gelir ise de şimdiye kadar Hıristiyanlık ayak basıp da eski usûl u hal ve dâir pek az şey bulunduğu müellifin dediği eski usûl u hal ve meskenlerini ve nizâmât-ı belediyye ve siyâsiyyelerini zîr u zeber etmediği bir memleket görülmediğinden ve koca Roma devletinin kütübhânelerinde duran kavânîn-i siyâsiyye ve âdât-ı milliyeleri Hıristiyanlık sâyesinde mahv olduğundan onun öyle kolayca her memlekette takarrur edebilmesi tasavvur olunamaz).

Zira bu dünyanın melekut ve saltanatına müşâbih olmayıp ruhâni ve hakîki bir melekûtür. Onun hakikat-i ruhâniyeti ve tab'at-ı mahsûse-i diniyesi iktizâsınca insanların buldukları her bir hal ve mahallerine münâsib olarak ne nazar-ı itibârı hükkâm (s.271) ve ekâbiri celbe sa'y ve ne de rükunlarını red ederler.

(Vakıa bir din insanların buldukları her bir hal ve mahale münâsib olunca artık hükkâm ve ekâbirin celbine lüzum kalmaz. Zira o din kendisi kendini neşr eder. Fakat Protestanların neşr-i din uğruna ne derece sa'y eyledikleri meydanda olmakla bu kazıyye dahî vâkıa mutâbık değildir. Ve bir de hükkâm ve ekâbirin celbine meyl etmemek bir nev'i uluvv-i himmet ise de meyl u rükunlarını red etmemekte acibâne-i mana tasavvur olunur. Yoksa müellifin nazarında bu da mı dinin ruhâniyet-i tabiiyesindedir?) Ve bu dünyada onun maksad-ı mahsûsu bu milletin dâire-i kuvve ve kudretini tevsi' etmek olmayıp asl-ı muradı Allah Teâlâ hazretlerinin izzet ve saltanatını her bir âdemin kalbine ve her bir dudman arasına ve her bir memleketin ahâlîsine idhâl ve infâz eylemektir.

(Halbuki bu müellif yine o risâlenin seksen yedinci sahîfeden yüz yedinci sahîfeye Hıristiyanlığın İslâm üzerine rüchanını isbât sededinde memâlik-i İslâmiyye'nin harâbiyetini ve Avrupa'nın servet u mamuriyyetini delil getirmişti. Şimdi burada bir milletin daire-i kuvvet ve kudretini tevsi' etmek muradı değildir dediği yine orada dediği Hıristiyanlık mıdır yoksa bu da başka bir din midir?) O'nun tesir u nüfuzunu kabul ile ona itinâ edenler lâ bud bu dünyada bir râbıta-i mukaddese-i (s.272) uhuvvete ve saâdet-i hal ile beraber hal ile beraber akl u kesiyasete nâil ve Âhirette kemâl-i ubûdiyetten zevk-yâb olmak nimetine vâsıl olurlar.

(Bu vasfa göre İngiltere ve Prusya devletleri ile Amerika cumhuriyetlerinin Hıristiyan olmalarına pek şübhe olunur. Zira bunların aralarında öyle bir râbıta-i mukaddese-i uhuvvet ve saâdet olacak alâmat görülmeyip hepsi politika menâfii uğrunda muktedir olsalar birbirlerinin gözlerini oyarlar. Ve Luter fırkası ile Kalvin girûhu ve sâir Protestanet şubelerinin birbirlerine olan husûmetleri sâirlerden az değildir).

“Eğer din-i Muhammediyye'nin Hıristiyanlık'tan a'la ve rafi' olma iddiası hakk ve sahîh olmuş olsa idi melekût-i ilâhî bâlâda vasf olunduğundan ziyâde a'lâ ruhâni göstermesi ve yer yüzünde bulunan milel ü tavâifin hal ve mahallerine enseb ve

insanları dünyada saâdet-i hal u hikmet ü kemal ü adâlete isâl eylemekte, akvâ olması ve onları terk-i gâile-i dâr-ı fenâ edecekleri zaman izzet ü saâdet-i ebediyyeye daha ziyâde ümitvar kılmakta müessir bulunması icâb eder idi”.

(Muhammedîler indinde melekût-i Allah şeriat-ı garrâ-yı Muhammediye'dir. Onun ahkâm-ı celilesiyle âmil olanların ne gûne niam-i nâ-mütenâhiye-i uhreviyyeye nâil olacakları ve ona mütemessik olmayanları ne vechile mazhar-ı nekâl ve hüsrân olacakları Kur'an-ı Kerîm'de ve ehâdis-i şerifede ol veche (s.273) ekmel üzere vasf olunmuştur ki ondan ilerisi tasavvur-i beşerin verâsındadır).

Fakat müellifin dört İncil ile Petrus, Pavlus mektuplarından başka dünyada ne vardır, malûmâtı olmadığından böyle bir iddia-yı garîbede bulunması cehlinden gayr-i bir şeye haml olunamaz. Ve saadet-i hal u hikmet u kemâl-i adâlete isal eylemekte din-i Muhammedî'nin derecesini bilmek dahî mulûk-i İslâmiyye tarihlerini güzelce mütalâya mevkûf olmakla bunu da kendine halisâne ihtâr ederiz.

(Halbuki, bu iki mesleğin ahval ve keyfiyyetinden haberdar bulunanlara kaziiyenin tamamıyla bir aks olduğu malum ve âşikârdır. Öyledir; bir kere din-i İslâm ile Hıristiyanlığın ahvalini ve tarihlerini bir âdem okuduk da, müellifin dediği aksin tamamıyla aksi meydana çıkar).

Her bir Hıristiyan olan kimse Mesîh'in emvâttan kıyâm eylediğini kendi halâsına bir kefil add edip, mevtin havfından şöyle emin olmuşlardır ki, onlarca ölmek mescidde nâim olmak gibidir. Ve mevti zarar add etmeyip belki fâide add derler. Eğerçi Müslümanların pek çoğu ölümden havf ettikleri halde yine itikadlarınca kendilerini Âhirette ümidvâr edecek bir çok mevâid bulunduğunu ve bâ-husus gazâ çılgınları, hal-i nezi'lerinde kendilerini der-âguş eylemek üzere hûri'l-înin ravza-i rıdvanda safa beste-i (s.274) tevkîr olduklarını bile zann ettikleri bizce dahî münker değil ise de maa haza dem-i nezi'de bazılarında görülen hemen o meserret-i din-i mezkûrun Hıristiyan dini kadar semavî ve ruhânî olmadığını isbât eder. Zira Müslümanların bu ferahları Âhirette ihsân olunacak bir takım halel-i latife ve etame-i nefsiyye ve hûri'l-ayn gibi huzûzât-ı nefسانيye ve lezâiz-i cismâniyyeye müsteniddir. Amma Hıristiyanların o halde meserretleri günahattan tathîr olunmuş ebdân cedîde-i ruhâniyye ile cenâb-ı ma'bud-i hakîkinin huzuruna takkarrub eylemek emniyet-i kâmile sine mebnîdir).

Akîde-i İslâm'da ba'de'l-mevt vukû' bulacak neşr u haşr-ı cismânî olmakla Âhiretteki mükâfât ve mucâzât cismânî ve ruhânî olacaktır. Ve mükâfât ve mucâzâtın dahî derecât-ı a'mâle göre merâtib-i adîdesi olacağından inde'l-İslâm a'lâ-yı merâtib-i uhreviyye vuslât-ı ilâhidir. Yoksa yalnız cennet taâmıyla hille ve hûre maksur ve münhasır değildir. Fakat burasını söylemek müellifin gazezini tervîc etmeyeceğinden yalnız cismânî cihetini beyân ile güya tarizine kuvvet verir. Halbuki kudret-i ilâhiyyeye nihâyet olmamakla bu kadar efkâr ve taassubu ile beraber müslîmîn ve şühedanın hîn-i mevte Hıristiyanlardan ziyâde müsterîh ve mesrûr olduklarını yine kendi itirâf eder.

(Ve İncil'de (s.275) Hazret-i Mesîh imanı olmayan bir âdemi veya bir hükümdarın tehdid ve tenkilini emr etmeyip belki hükümdar kâfir olsa dahî itaatini emr eylemiştir. Zira yetmiş seksen kişi ile Roma devletine ve benî İsrâ'l'e karşı cihâd etmek mümkün değil idi).

(İncil-i Celîl hükkâm ve salâtîne itaat eylemek ve hattâ mü'min olmayan hükümdarlar şöyle dursun Hıristiyanlığa buğz ve adâveti olan hükümdârâna bile nizâmet-i dünyeviyyece ser-für u bürde-i infiyâd olmak icâbını cümleye talim ve tavsiye eder).

Lâkin taaccub olunur ki; Protestanlığın vâzii olan (Luter) besbelli Hıristiyanlıkta böyle bir kâide-i diniyye olduğunu bizim muteriz kadar bilmediğinden veyahut kendisi cümlede dâhil olmadığından asla buna itibar ve inkiyâd eylememiştir. Hattâ İngiltere kralı sekizinci Henri hakkında yazdığı makâlât-ı reddiyede garib u acîb lisân-ı ihtirâm kullanır. Meselâ 1858 senesinde matbû' olan nüshasının cild-i sâbiinden 277. sahîfede: ("Millet selâmeti için ben deyyûs ile şöyleşirim. O hamâkati sebebiyle izzet-i mansıbının hukukuna hürmet etmediği halde ben niçin o deyyûsun kizbini boğazına tıkamam. Ey câhil meşe odunu sen melikin murahhası olduğun halde niçin sahtekâr bir yalancı ve kefen soyucu ve sârik ahmaksın. İşte İngiltere diyârının fezâil ve berekâtı ile idâresi (s.276) ba'dezâ senin eline kalmıştır").

Ve kezâ ve kezâ işte görülür ki; Protestanların emam ve muktedâsı olan zât Hıristiyanlığa asla buğz ve adâveti olmayıp fakat Luter'in tecdîdatına kulak asmamak ile nazarında müttehim olan Henri'ye ser-für u etmedikten fazla hakkında şu tabirat-ı uhuvvet-kerâne isti'mâlden kat'a tehâşî ve hayâ etmemiştir).

Ve Hazret-i Muhammed cenk ederek bir hükümet-i siyâsiyye şeklinde görünür idi. (Zira din-i İslâm Medine-i Münevvere'de cihad etmek kuvvetini bulmuş ve Hazret-i Peyganber-i Zîşân Cenâb-ı Mûsâ gibi cihâd ile memur olmuş idi. Hazret-i Muhammed dini ve devleti (tuâm ?) ve der-hem tutarak hem mertebe-i ulyâ-i nübüvveti ve hem de mesned-i bâlâ-yı saltanatı kendine tahsis eylemiştir). Bu ibârenin nısf-ı mukaddemi sâdık ve nısf-ı tâlîsi kâzibtir.

Vakıa din-i İslâm'da şeriatın başka hâkim ve hükümet yani şeriatın hariç bir saltanat yoktur. Zira şeriat-ı Muhammediyye'de cümle mü'minin ahrârdır. Zira bu şeriatın muâmelât-ı siyâsiyye için muktezâ olan kavânîn-i esâsiye o kadar mükemmeldir ki, ondan ziyâdesi mutasavvir olamaz. Hattâ bunların esası öyle kavâid-i rasûne üzere müessesdir ki, nice bin asırlar daha gelse ve muâmelât-ı medine daha nice bin renklere girse yine bu esaslar üzerine her asr u zamanın terakkî (s.277) ve iktizâsına göre tesis-i ahkâm etmek mümkündür. İslâm'da din devlet tuâmıdır. Çünkü din-i İslâm'da meşrû olan hükümet, mu'terizin zann ettiği saltanat-ı kâhîrâne ve hükümet-i mütegalibâne olmayıp belki ahrâr-ı müslimin biât ve hüsn-i kabulü ile nasb olunmuş bir evveli'l-emr'dir. Fakat, "Hazret-i Peyganber nübüvvetle salatanatı kendine tahsis etti", demek kadar câhilâne bir söz olamaz. Zira Cenâb-ı Nebî Zîşân müddet-i ömründe esbâb-ı saltanata tenezzül etmedi. Daima kanaatle taîş ederdi. Hattâ vefatında bir zırhı deyne mukâbil merhûm bulundu. Ve vahy-i ilâhî olmadıkça her ne zaman cihâd gibi bir emr-i umûmîye mübâşeret buyuracak olsa asla re'y-i hudîyle hareket etmeyip (Ve şâvir hümfî'l-emri) âyet-i kerîmesi mûcibince ashâbıyla bi'l-müşâvere her kimin re'yi ahsen ise muktezâsı üzere buyururdu.

Vakıa, Luter ve Kalvin zamanlarına kadar Hıristiyanlığın hükümet- siyâsiye ile ittihâdı Avrupa'yı bir hale getirmişti ki, bütün ulemâ-yı siyâsiyyun; "bu dinden bu devleti ayırmadıkça izmihlâl-i mukarrerdir", diye feryâd u figânı ayyûka kadar çıkarmışlardı. Sonradan Protestanlar papa hükümetine rağmen bu meseleyi iltizam ettiler ve Hıristiyanlık ve belki bütün âlem-i insaniyet için hakikatte hizmet gösterdiler. Ve eğer şimdiye kadar (s.278) papaların kurduğu hükümet devam edeydi hem Hıristiyanlığın ve hem de devletlerin muzmahill olacakları muhakkak idi.

Lâkin bu hükümet din-i İslâm hakkında sahih olamaz. Çünkü din-i İslâm üzere teessüs eden hükümetlerin ahkâm-ı şer'iyeye âmil oldukları o anda kesb ettikleri kuvvet u şevket tevârih-i mevcûdede ve bir çok eserleri de İspanya kıt'asında hâlâ duruyor.

(İslâmiyet hükümet-i cismâniyyeye meylinden nâşî hakkâniyet ve takadüs ve kurb-i ilâhiden kuvvet ve servet-i dünyeviye meyyâl olan eşhâs dünyaperesti cezb ü celb edegeldiğinden intizâm-ı maneviyeye-i diniye gibi olmayıp tâ esasından müşevveş ve muhtalât bir halde bulunması lâzım gelmiştir. Halbuki, din-i Mesîhin tabîat-ı mukaddese ve mücerredesi ve hükümet ve azâmet-i dünyeviyyeden imtinâ ve mütevekkilen alallah müddetlere dûcâr envâ-i müşkilât ve giriftâr pençe-i kahr u galebe-i a'dâ olması tâ ibtidâden ashâb-ı agrâz ve zâhir-i Protestanın duhullerine seddi mümânaat olmuştur).

Hakikat-ı hal ise tamamıyla bunun aksinedir. Kable'l- hicre Mekke'de imana gelenlerin içinde kuvvet ve servet-i dünyeviyyeye meyyâl ve dünyaperest eşhâs bulunmayıp cümlesi zuafâdan ve din-i İslâm'ın aleyhine bulunan sanâdîd-i Kurayş ise ashâb-ı servet ve kudretten ve dünyaperest eşhâstan idiler. (s.279)

Ama Luka İncilinin yirmi ikinci babında muharrer olduğu vechile; Hazreti İsa'nın mevtinden bir gün evvel Havariyyun ile fishı ekl ettikten sonra onlara kendinin katl olunacağını ve içlerinden birisi kendisini teslim edeceğini söylemesi üzerine Havariyyun arasında: "Hangimiz büyük itibar olunacak", diye nizâ' düştü. Ve hîn-i ahzında yanındakiler hep müteferrik oldular. Ve onu dostu geçinen Petrus Horoz ötünce kadar üç kere İsa'yı inkâr etti. Lâkin Hazret-i Peygamber-i Zîşân'ın hayatında ashâbı arasında bir çok uzemây-ı kabâil ve ashâb-ı servet ve ikidar var iken onlardan bu makûle bir bâdire-i bî-âdâbâta vukû' bulmadı. Zira bunların kabul-i İslâm etmeleri hitâm-ı dünya için olmamakla cümlesi din-i mübin uğrunda mal, canların bezl ü fedâ ettiler. İşte hakkâniyet ve takaddüs hangi tarafta ziyâde olduğu ve kuvvet ve servet-i dünyeviyyeye meyyâl olan eşhâs-ı dünyaperesti hangisinin cezb u celb ettiği bundan zâhir olur.

(İslâmı'n dini devletten tefrîk etmemesi noksanı bir kaç vechile tabeyyün edip, nakâyıs-ı mezbûranın her birinde insanların dince olan ihtiyâcâtını daima Hıristiyanlığa nisbete ziyâdesiyle tenâkuzda bulundurduğundan dinin değil a'lâsı

alel'edna bir nev'i olduğu sâbit ve müberhen olur. İmdi bu sırada (s.280) din ve politika ittihâdının intâk edebileceği bazı muhâtâratın vechî beyanına ibtidâr olunur).

Birinci fıkrada beyân eylediğimiz vechile mu'terizin nazarı dâima din-i İslâm'ı dahî Matta, Yuhanna, Petrus, Pavlus'a isnâd olunan bir takım mektûbât-ı mesnûât kabâlinde bir şey zannına mübteni olduğundan beyân edeceği muhâtârât bütün o menba'dan münbaistir. (Bu dahî umûr-i muhakkakadandır ki, Hıristiyanlık İslâm'dan ziyâde neşr olunduktan maâdâ onu kabul ve iman etmeyenler ile ne mukâtele ve ne de namus veya kadr u haysiyelerini muhill olacak yolda bir muâmele etmeyip iman edenleri mazhar-ı füyûzât-ı kesîre edegelmiştir.)

Gırnata'nın istîlâsından sonra engizisyon cebriyle ne kadar İslâm ve Yehudun cebren Hıristiyan edildiği ve bunlar tahvîl-i mezheb etmişler iken ne vechile ateşlerde kebab olundukları yine papazların kalemiyle yazılan Endülüs ve Engizisyon tarihlerinde evvelâ okumalı sonra bu ekâzîbi yazmaya cür'et ederse mazhar-ı takdîr olmalıdır.

(Amma İslâm tabîat- ahkâmı iktizâsında olarak daima muârizin ve gayr-i Müslimler ile muhârebe ve mağlubu cizye-güzâr edip çoklarından muâmele-i istihkâriyyeye mecburdur).

İmdi mevzû-i bahs olan şu iki dinden hangisinin tabîat-ı ahkâmı (s.281) âtîfet ve şefkatça veya uygunluk ve münâsetbetçe ziyâde nev'-i beşer ihtiyâcâtına enseb ve evfek olmak iddiasına müstehakk ve elyâk bulunduğunu erbâb-ı zeka ve ashâb-ı insaf olanlar ednâ mülâhaza ile derk ve temyiz edebilirler.

Vakıa tarih meydanda olmasa ve herkes de mu'teriz papazın bu i'tirâzâtı Allah için olmayıp mücerred taassub de fîkr-i fâidden veya akçe tamandan nâşî olduğunu anlamayacak kadar hamâkatta bulunsa mu'terizin hurâfâtına kulak asar bir uzun kulak dahî bulunur. Lâkin tarihler meydanda ve Endülüs ahvâli tarihlerde oldukça hiçbir ehl-i zeka ve sâhib-i insaf-ı mu'terizin hilelerine aldanmaz.

(Fakat memâlik-i İslâmiyyenin en mu'tenası olan Türkiye'de bu yakın vakitlere değin teba-i gayr-i müslimeye mahsus olan ta'bîrât-ı istihkâriyye men ile onların dahî hukukça Müslümanlara müsâvî olmalarına karar verildiği kavlimizi müsbet bir keyfiyettir).

Teba-i gayr-i müslimenin müsâvât-ı hukuku tâ Fatih Sultan Mehmed zamanından beri devlet-i aliyyede cârî ve mu'teber idi. Rum kilisesinin imtiyâzât-ı kadîmesi Fatih muşârun ileyh tarafından ne mecburiyete mebnî ibkâ oludu. Ve Fenerli ta'bir olunan Rum familyalarının şimdiki hariciye nezâreti makamında olan divan tercümanlıklarında ve Eflâk ve Boğdan prensliklerinde istihdamları devletin ne ihtiyacına (s.282) mebni idi. Muehheran ilan olunan müsâvât-ı hukuk evvelden olmayan bir şeyi olmayıb belki onu müeyyedir. Ve ta'bîrât-ı istihkâriyye denilen şeyler ise ta'yin-i merâtib ve eşhâs için teşrifatça öteden beri ve bir kaide olup yoksa bir güne tahkîr maksadına mebnî olmadığı ânifen dahî beyân olunmuştu. Hattâ her devlette olduğu gibi devlet-i aliyyenin teşrîfât-ı mu'teberesince dahî hükümdarândan her birinin kendine mahsus unvan ve elkâbı var idi. Lâkin bundan hakâret manası kimse tasavvur etmezdi.

(Lâkin hükümet-i İslâmiyenin bu yolda derece-i müsâvât ve hakkâniyet irtikâsı Kur'an'ın fetvâ ve cevâzı veyahut Müslümanlığın muktezây-ı tabîatı olmayıp Avrupa'nın Hıristiyan hükümdaranına itifâ-i kendi mülk ve tebalarını râh-ı terakki ve islâhâta sevk eylemek niyetiyle müteahirin salâtîn-i Osmâniye hazarâtının fetânet ve hükümet-i fitriyyeleri tecvîziyle olduğu ber emr-i celildir.)

Mu'terizin zihnindeki müsâvât kâmile-i şarkıyyeyi ne Kur'an-ı Kerîm ve ne bir akl-ı mütakîm tecvîz etmeyip fakat şer'in müsâit olduğu müsâvât fi'l-hukukî devlet-i aliye Avrupa hükümdarânına takirden değil belki ahkâm-ı şer'i şerife temessüken ilân eylemiştir. Zira bu güne kadar devlet-i Osmaniyye teba-i gayr-i Müslime hakkında mebzûl tuttuğu müsâdâtı Avrupa (s.283) devletlerinden kendi teb'a-i İslâmiyyesi hakkında icrâ etmiş bir devlet görmedigimizden taklît ve iktifâ sözü sarf-i hezeyân kalır.

(Binâen aleyh salâtîn-i muşârun ileyhimin hüsn-i himmet ve eser-i hikmetlerinden olarak memâlik-i mezkûrede ileri gelen ıslâhât-ı malume zann olduğuna göre değil İslâm'ın illâ Hıristiyanlığın şerefindedir).

Şu ibâre pek güzel yazılmış olup fakat ıslahât yerine tenezzülât ve şerefindedir mevkiinde dahî tesiratındandır, denilse tamamen hakikate muvâfık olurdu.

(İslâmiyet'te kavânîn-i siyâsiye ile ahkâm-ı diniye arası tefrîk olunmayıp ikisinin kuvveti bir asıldan neşet etmekle bir hükümet-i İslâmiyyenin ferâiz-i diniyyeyi hukûk-i şahsiye misillü kuvve-i kanuniye ile tervec eylemesi icâb eder. Bu ise Müslümanların istikâmet-i efkârı yolunda tehlikeli ve muzarr bir damdır. Çünkü ifâ-yı ferîza-i diniyyeye mücerred hubben lillah ve kurbetun ilallah inkıyad u itaat eylemek Allah'a makbul ve bunun mâadâsı bir kasad veya mecburiyetle olur ise o misillü itâat-ı hakîkî ve dindarlık olmayıp yalnız taklidi olmuş olur ki o da bir nev'-i riyâ demek olur).

İcrâ-yı ferâiz ve terk-i menâhî mukâbelesinde mükâfat ve mücâzât-ı suveriyye ve maneviye hem Tevrat'ta hemde Enâcilde memlûdur. Ez cümle Matta İncîlinin yirmi üçüncü babında; Hazret-i İsa (s.284) kâtipler ve ferîsîleri azaplar ve cehennemler ile tahvîf edip nice şutumât-i galiza söylemişti. Ve sâir mahallerde dahî kendine iman edenlerin necât-ı uhreviyyeye nâil olacaklarını va'd eylemişti. Hıristiyanların a'mâli işbu va'd ve vaîdler üzerine mübtenei olacağından bunlar da Hıristiyanlardan istikâmet-i efkârı için bir dam-ı tehlike add olunmak iktizâ eder. Zira bunların vücudu ile beraber hubben lillah kurbetun ilallah niyyât-ı sâfiyyesi bir yerde cem' olamaz. Bu itirâza mu'teriz ne cevap ile mukâbele ederse bizim tarafımızdan kendine cevap olur.

(Din-i İslâm mürtedi katl ve muftîre ceza ederek halkı zor ile İslâmiyette durmaya ve riyâyaya icbâr eder.)

Yukarıda dahî dediğimiz gibi din-i İslâm Petrus ve Pavlus mesnûatından olmayıp belki zâhire bâtını câmi', ekmele-i şerâyi' olmakla hududullahı muhafaza ve ahlâk-ı aliyyeyi ihlâl ve ifsâddan vikâye eder. Ziy-i İslâm'da bulunan bir kimse alenen izhâr-ı irtidâd etmedikçe üzerine hükm-i şer-i lâhik olmaz. Ve Ramazanda bila-özür alenen iftar eden kimse ilân-ı fisk eylemekle şer'an ta'zir olunur. Lâkin fisk alenî olmadıkça onun ceza ve keffâreti Kur'an-ı Kerim'de mübeyyin olan sûretle ifâ olunur. Asl-ı cezâ-y-şer'-i ilân-ı fisktadır. Bu dahî ümmet-i Muhammediyyeyi fasâd-ı ahlâktan ve ittihâd-ı milliyi inhilâlden muhafaza hikmetine mebnîdir. Fi'l-vâki'(Bakara/256) (s.285) âyetinde muvâfık-ı Hakk u insâf bir hüküm bulunursa da (Nisâ/89) âyeti onu nakz etmiştir. (Bakara/256) âyeti din-i âharda bulunan bir kimseye cebr ve zor ile İslâm dinine davet meşru' olmadığını ve ikinci âyet kabûl-i İslâm'dan sonra i'râz ve irtidâd edenler hakkında katlin vücubunu mübeyyin olmakla onlarda nâsih-mensûh yoktur. Bu

manayı mu'teriz kendi istinbât eylemekle her hezende-i maâdâ bir de âyât-ı Kur'aniyyeyi dilediği vechle tefsir etmek fennine dahî âşına olduğu zâhir olmuştur.

(İncîlin mazmûnu buna muhalif olduğu şundan anlaşılır ki, bir vakit tabîinden bazıları bir maddeden dolayı münfeil olup ihtiyâr-ı müfârekat eylediklerinde sâirlere hitâben: "Siz dahî gitmek ister misiniz", diye muhayyer buyurmuş ise de onlardan cümlesi tarafından: "Bi'l- vekâle biz kime gidelim. Hayat-ı câvidin kelâmı sendedir", demiştir).

Enbiya-yı ulu'l- azmin cümlesi kable Hakk'tan getirdikleri ahkâm-ı şer'iyyenin tenfiz ve icrâsına bizzât kâim olup kendilerinin fevkinde mümin ve gayr-i mümin bir hakim zâhiri vasıtası ile değil idi. Fakat Hazret-i İsâ'nın tebliğine memur olduğu şeriat yalnız şeriat-ı Mûsâ'nın te'yid-i ekmâliyle biir takım ibâdât-ı zâhiriye ve âhlak-ı (s.286) hamîde-i pesendideye mübâdiret benî İsrâil'in ehl-i dalâlini Tevrat ve İncîlin ahkâmına davet eder idi ve kendine iman edenlerin derece-i salâbetleri dahî İsâ'nın hîn-i ahzında cümlesinin sağışup gitmelerinden ve en muharrem ve kavîsi olan Petrus'un bir gece horoz ötünceye dek üç kere peygamberini inkâr etmesinden malum olmakla bunlardan irtidâd edenleri mücâzat-ı cismaniyyeye uğratmak zaten ve tab'an İsâ'nın iktidârından hâric idi.

(Din-i İslâm, kavanin-i siyâsiyye ve akâid-i diniyyeden mürekkebe olmakla ekseri nâs evâilde hükümet-i cismâniyyenin muzaffariyyet ve muvaffkıyyetini dinin hakikatine delil-i kavî add ederler idi. Bu asrın Müslümanları biz artık dinimizin hakikatine nasıl itimâd edelim, dinimizin bir rüknü olan politikamız bir hale gelmiş ki vaktiyle yed-i tasarrufumuzda olan bunca memâlik ve buldânımız elyevm Hristiyanların eline düşmüş ve kırk milyon kadar İslâm onların taht-ı tâbiyyetine geçmiş demeleri lâzım gelmez mi?).

Hiç lâzım gelmez. Zira yukarıda dahî denildiği gibi düvel-i İslâmiyyenin kuvvet ve şevketleri din-i Muhammediye tamamıyla temessük ve inkıyâd eyledikleri müddette devam etmiş ve sonraları ahlâk-ı milliye bozulup ahkâm-ı şer'iyye yerine icrâat-ı keyfiye konulmuş olmasından bittabi' esâsından zevâliyle müessesenin dahî izmihlâli vukua gelmiştir. Bilakis Hristiyanlar (s.287) hükümetlerinde Hristiyanlık devam ettikçe perişanlık devam etmiş ve Hristiyanlığı terk ile filozofluğa meyl ettikten ve ahkâm-ı siyâsiyyelerini şer'-i Muhamedî'nin ekser mesâiline tevfiik ve taklit eyledikten

sonra kesb-i iktidar eylemişlerdir. Bu halin şahid-i alînleri olan tevârih kıyâmete kadar bu hakîkati dünyaya gösterecekler ve din-i İslâm'ın düşmanları ne kadar hilâfına irtikâb u kizb ve hile ve iftira etse o şâhid-i âdiller onları âleme karşı tekzîb edeceklerdir.

(Hazret-i Mesîh'in zuhuru melekûtullahda gayet mühim bir nokta-i tahvil olup melekût-i mezkûru bir takım mahsusât-ı sabika-ı milliyeden tenkîh ve hitan sünneti ref' ve ilgâ eyledi. Zira tencîh olan hitâna rağbet etmeyip onun yerine takdîs-i kalp ve tehzîb-i ahlâk yani hasâil-i mezmûmanın kat'ini taleb eyledi. Ehl-i İslâm hâlâ sünnet-i mezkûrayı icrâ etmekle Cenâb-ı Allah'ın İncil vâsıtasıyla ilgâsını emr buyurduğu bir âdeti ibkâya tasaddi ediyorlar).

Halbûki biz Matta İncîli'nin beşinci babında şu ayetleri görüyoruz: (Ben şeriatı lağv u ibtâl etmeye gelmedim .Ancak itmâm etmeye geldim. Zira hakka, size derim ki yer ile gök zâil olmadıkça şeriatın bir harf yahut bir nokta zîl olmaz. Tâ cümlesi tamam olmayınca).

Şu sözler İncil-i mezkûrede Hazret-i İsâ'nın kelâmı diye muharrer olduğu ve Tevrat'ta ise (s.288) ahkâm-ı diniyyenin başlıklarından birisi emr-i hitân olup hattâ Tevrâtta Cenâb-ı Hakk Hazreti İbrâhîm'e hitaben: (Hitân icrâ eyle. Zira mahtûn olmayan cennete girmeyecektir.) buyurduğu ve asran İbrâhîm'den Cenâb-ı Mesîh'e kadar cümle peygamberân-ı izâm bu şeriatla âmil olarak hattâ bizzat Hazret-i İsâ dahî mahtûn bulunduğu ve hitanın ibtâl ve ilgâsına dâir bir kelime söylemeyip belki âyet-i mezkûrede, “şeriatın bir harfi ile noktası zâil olmaz”, dediği halde; “bu şeriatı ilgâ eden hangi incildir”, diye mu'teriz papaza suâl ettiğimizde cevap olarak Hazreti İsâ'nın zamanına yetişmiş iken iman etmeyip on altı sene ümmet-i İsâ'ya envâ-i ezâ ve cefa ve hattâ Havariyyundan bir zâtın dahî zatın derisini yüzen ve sonradan rüya sebebiyle güya imana gelen yahudiden dönme Pavlus'un Galatyalılara yazdığı mektubda görülen birkaç ibâreden başka bir sened ibrâz edemez. Hazreti İsâ'nın nass-ı kat'î meydanda iken ahvâli malûm olan bir yahudiden dönmenin sözü onu ne sebab-i rüchân ve kuvvetle ilgâya muktedir olacağını mu'terizden suâle hakkımız vardır.

İşte ehl-i İslâm'ın emr-i mesnûn-i hitâna riâyeti sünnet-i seniyye-i İbrahim'e iktifâ ve Cenâb-ı Hakkın bu hususa dâir Tevrat'ta olan emri müslimîn hakkında dahî ibkâ

buyurulmakla hakîkatte irâde-i ilâhiyyeye (s.289) inkiyâd ve iktidâdan ibârettir. Lâkin Hıristiyanların hitânı ilgâ eylemeleri Hazret-i İsâ'nın emri ve fi'len iktidâsı meydanda iken hem onu hem de hikem-i Tevrat'ı bırakıp Pavlus'un şu ibâresine i'tisâma mebnîdir. Bu hale nazaran şu iki dinin hangisi ahkâm-ı ilâhiye ile âmil ve hangisi değil ise ehl-i insâf temyîz eylesin.

Protestanlar din-i İslâm aleyhine ettikleri itirazâtтан biri dahî Kur'an-ı Kerîm ve ehâdîs bil-cümle lisân-ı Arab üzere olup lisân-ı âhara tercüme olunmalarına sâî olmakla o lisânı bilmeyen ehl-i İslâm'ın mana-yı Kur'an-ı idrâkten mahrum etmesi ve ed'iyeye ve evrâd hep lisân-ı Arab olduğundan halkın ne dediklerini bilmeyerek ibâdet dua eylemleri ve sâir akvâmdan din-i İslâm'a dahil ve hakâyık-ı Kur'aniyeyeye vâkıf olmak isteyenler için, o lisanın tahsili için bir müşkile dûçâr olmalarıdır. Ve diğeri dahî müslümanın ömrü içinde bir kere olsun Mekke ve Medine'yi ziyâretle mükellef olduklarından arz-ı Hicaz'ın cemî'i memâlik üzerine rüchânı ve bu mecburiyetin bilâd-ı baide ahâlîsi için mûcib külfet ve zahmet olmasıdır.

İşbu itirazlardan birincisi için; “yalnız kütüb-i Ahd-i Afîk ve Cedîd'i ortaya koyup bunların her lisâna tercüme edilişlerinde şimdîye değin ne kadar tahrîfâta uğradıklarına bakıp Cenâb-ı Hakk (s.290) Kur'an-ı Kerîm'ini bu misillü tahrifattan vikâye için lisân-ı Arab üzere tenzîl buyurdu”, demek cevâb-ı kâfidir.

İkincisinin cevâbı ise, yukarıda beyân olunmakla burada tekrarı icâb etmez. İbâdât-ı İslâmiyyede olan nikât-ı hafîye hakkında ulemâ-yı ehl-i tahkîk nice manalar beyan etmiş olduklarından yalnız sadede münasebeti cihetiyle Kur'an-ı Kerîm'in lisan-ı Arabiyyeden âhar lisana tercüme olunmasında ve ziyâret-i Mekke-i Mükerreme hususunda söyledikleri hakâyıktan birini teberrüken burada îrâd ederiz.

Malum-i erbâb-ı akl u irfan olduğu üzere rûy-i arzda ekâlim-i muhtelifeye münteşir olan nev'i beşer bir baba ve anadan doğmuş tekessürü hasebiyle bir çok kabâile münkasım olmuş ve mürûr-i zaman ile karabet-i asliyesini unutmuş bir büyük hanedana müşâbihtir. Bu kabâil-i muhtelifenin beyinde cereyan eden ihtilâfât ve mücâdelât ise ihtilâf-ı efkâr ve akâyidden ve efkâr ve akâyidin ihtilâfı dahî elsine ve âdâtın ihtilâfından münbaistir. Hubb-i vatan dahî insanda bir haslet-i fitriye olmakla

herkes kendi vatanını tercih etmekle dahî her kavim ve milletin nokta-i menfaat ve hamiyeti muhtelif olur.

İmdi her ne zaman kabâil-i muhtelif-i insaniyyenin alel-infirâd her birine muzarr olan şu ihtilâfın ref'iyle islâhı murad olunursa onların aralarında bulunan mevâdd-ı ihtilâfiyyenin (s.291) taklîl kuvveti ile yekdiğerine takrîb edilmekten başka çare olamaz.

Yani (evvelâ): Bâis-i ihtilâf olan lisanın men'i mazarratı için aralarında bir lisân-ı umumî vaz'ı.

(Sâniyen): Esbâb-ı ihtilâfın eâzımından olan tebâyün-i âdât ve usûl mazarratının tahfîfi ve onların yekdiğerine telîfi için cümlesinin bir usûl ve âdet rabtı.

(Sâlisen): Hubb-i vatan gibi bir kuvvet-i muayyinenin bir merkeze cem'i için bir vatan-ı umûmî ittihazı iktizâ eder.

İşte din-i mübin İslâm'ın dahî asl-ı vaz'ı ve illet-i gaiyesi beyne'l-beşer def'i ihtilâf ile cümlesinin menfaat ve saâdetini beynlerinde teşrik eylemek kaziyyesine mebnî olduğundan Kur'an-ı azîmuşşân ahsen-i elsine-i beşeriyye olan lisân-ı Arabî mübîn üzere nâzil olmuş. Ve ferâiz ve ahkâm-ı ibâdâtta kâffe-i milel ve akvâm seyyân tutulmuş ve feriza-i hacc ile Mekke-i Mükerreme umûm-i milel-i İslâmiyyeye ümmü'l-evtân ve vatan-ı müşterek ittihaz kılınmıştır. Bir Müslüman sağır-i sininden Kur'an-ı Kerim tilâvetine alıştırdık da pek suhûletle lisân-ı Arabî tahsîl eder. Ve o vasıta ile cümle milel-i İslâmiyye ile taâti-i efkâr edebilir ve ibâdât dahî cümlesinde yeksân olmakla hususan erkân-ı salâttan cum'a ve cemâat ve imama tâbiyyet gibi usûl-i umumiye âdetçe muhtelif olan akvâm-ı telif ve takrîb ve ittihâda sevk eder. (s.292) Mekke-i Mükerreme dahî merkez-i İslâm ve mûcme-i enâm olarak kâffe-i ehli İslâm'ın vatan-ı umûmîsi olmakla ona muhabbet ve onun muhâfaza ve müdâfaasına bezl-i mukadderet-i cümleye lâzıme-i zimmet olur. Zira şark, garb ve cenûb ve şimâl ahâlisinden müddet-i ömürlerinde birbirini görmemiş ve görmeleri dahî muhâl kabilinden bulunmuş olan nice yüz bin din karındaşları her sene ifâ-yı hacc için orada ictima'i ve itilaf edip teâti-i efkâr ve te'kid-i mebâni-i ittihad ederler. İşte esas-ı maksad-ı İslâm bu vesâil ile cem' ve ittihâd-ı milel ve akvâm ile umûm-i nev'i beşeri bir familya şekline koymak kaziyesi herhangi asırda ve hangi millette ahkâm-ı şer'iyye

muteber olur ise o millet o müddette nâil-i izzet ve saâdet olur. Velyevm bu nokta-i esas-ı manzur çeşm-i itibar olsa az zamanda küre-i rûy arz üzerinde bulunan iki yüz milyon nüfus-i İslâmiyye bir familya olarak nice asırlardan beri mütevâri-i perde-i kûsûf olan neyyir-i cihantâb-ı İslâm şa'şa efrûz-i âlem-i âfak olacağından hiç şüphe yoktur.

Protestanet girûhu din-i İslâm'a azv ettikleri nakâyis sırasında ve cihad fî sebîlillah farzını der-miyân edip din-i Mesîh'de cihad olmamasını onun fazlına bir delil add ederler. Halbuki emr-i cihad kütüb-i Ahd-i Atîk'in her birinde musarrah (s.293) ve mevcut olduğunu ve Hazreti İsâ: (ben şeriatı ilgâ ve ibtâle gelmedim, ikmâle geldim) demekle farz-ı cihâdı imkân vukûunda icrâyâ müstaid bulduğunu düşünmezler. Ahd-i Atîk kitablarında cihad emrine dâir âyât pek çok olup her birinin zikri mûcib-i itnâb olacağından burada bir kaçının zikriyle iktifâ olundu.

Kitab-ı Müsennâ'dan yirminci babda şöyle der: (Düşmanlarına karşı çıktığın ve bir şehre onu dökmek ve katl etmek için yanaştığın zaman evvelâ onları sulha davet edesin. Eğer sulh cevabını verip sana kapıları açarlar ise cümle kavim sana abd ve hizmetkâr ve mâlen cizyedâr olalar. Eğer sulha razı olmazlar ve senin ile cenge mübâşeret ederler ise sen onları kîtâl ve beldelerini muhâsara edesin ve cümle erkeğini tîg-i bürran ile kırasın. Avratlar ve sabîler ve hayvanlarını ve şehirde bir neleri var ise garet u yağma edip askere taksim edesin ve a'dâlarının kâffe-i metâlerini Rabb'in sana verdi. Pek uzak olan şehirleri dahî böyle edesin. Rabb'in sona miras ettiği bu memleketler ahalisinden bir canı sağ bırakmayasın).

Sıfr-i Aded'in otuz birinci babında Hazreti Mûsâ'nın emr-i ilâhî ile ahl-i Meyden üzerine muhârebeye gönderdiği on iki bin askerinin tâife-i mağlûbeden (s.294) bil-cümle erkekleri katl ve evlâd u iyâllerini esir ve emvâl u eşyalarını iğtinâm eyledikleri bir tafsîl-i muharrerdir. Ve Hazret-i Mûsâ aleyhisselam vefatında Hazret-i Yûşa' aleyhisselâm'ı halîfe nasb edip o dahî hükm-i Tevrât ile amel ederek nice milyon âdemler katl eyledi. Merak buyuran, kitabının birinci babından otuz birinci bâbına kadar mütâlaa buyursunlar.

Sıfr-i Samûel-i Evvelden yirmi birinci babında şöyle der: (Dâvud âdemleri Amelikâlılara ve sâirlere hücum ettiler. Dâvud vilâyeti urub er ve avratı diri koymadı ve koyunları ve sığırları ve cemi' emtiaları alıp dönüp geldi).

Ve Sıfr-i Samûel-i Sâni'nin sekizinci babında; "Hazret-i Dâvud'un Arâm askerinden yirmi iki bin âdem itlâf eylediği" ve onuncu babında; yine "Hazret-i Davûd'un Arâmîlerden kırk bin atlı öldürdüğü" mestûrdur.

Sıfr-i Mülûk-i Sâlis'in on sekizinci babında; "İlyâ aleyhisselam Baalin peygamberleri olmak davasında bulunan dört yüz elli şahsı katl eyledikleri" musarrahtır.

Ve Sodom ve Amora üzerine hücum ve gayret eden mülûkün ahvâli ve Lut aleyhisselam'ı ve malını dahî esir ve nehb ettikleri haberi İbrahim aleyhisselam'a vâsıl olduk da onları tahlîs için asker techiz edip tâ Van'a dek segirttiği ve onları şeb-hûn edip kırdığı ve cümle metrûkatı ve karındaşı (s.295) Lut'u ve mâ melekini ve avratları ve kavmi geri getirdiği Sıfr-i Tekvîn'in on dördüncü babında yazılıdır.

Ve Pavlus'un Risâle-i İbrâniyyesi'nde Dâvud ve Samûel ve sâir peygamberanın memleketler feth eyledikleri ve kılıcın ağzından kurtulup zaifler iken kesb-i kuvvetle cenkte cesur olarak asâkir-i hasmi firara mecbur ettikleri muharrerdir.

İşte bunlardan zâhir olur ki, enbiyâ-yı selef aleyhisselam küffâr ile gaza ve cihada memûr olmuşlar ve şu kadar ki, cihad fisebillillah muhârebe-i mülûk gibi tevsî-i büldan ve tahsîl-i nâm u şân misillü agrâz-ı dünyeviyyeye ve mefâsid-i nefsâniye üzerine mebnî olmayıp belki i'l'a-i kelimetullah ile âmme-i nev'i beşeri menhec-i müstakime celb ve cem' içindir.

İmdi biz Protestanlara suâl ederiz; enbiyâ-yı mezkûrenin bu gazaları indellah merzî ve helâl mi yoksa mebgûz ve haram mı idi? Eğer merzî ve helâl derler ise matlûbumuz sâbit olur. Eğer mebgûz ve haram derler ise hem Hazret-i Dâvud hakkında mukaddes add ettikleri Pavlus kavlinde kâzib ve hem tasdîk eyledikleri kütüb-i Ahd-i Kadîm bâtil olur. Ve fazla olarak nice bin masumun demleri Dâvud'un zimmetinde kalmak lazım gelip halbuki, bir masumun demi bir müminin sû-i haline kâfidir. Bu surette Dâvud için necât-ı uhreviyye ne vechile hâsıl olabilir. (s.296)

Zira Risâle-i Yuhanna'nın bab-1 sâlisinde der ki: "Siz bilirsiniz ki, nefis-i masûmînin kâtîli için hayat-1 ebediyye yoktur". Ve Müşâhedât'ın yirmi birinci babında dahî; "erâzîl ve kâtîlin ve zâniyân ve sâhirân ve abde-i evsân kâffesi nâr-1 kibrit ile ihrâb olunmuş çâh-1 gayyâda olduğu", musarrahtır.

Amma Ferîza-i cihadın din-i Mesih'de bulunmaması bahsine gelince müşârun ileyhın müddet-i daveti gayet kalîl olmakla cihad fî sebîlillah edecek zamanı olamamıştır. Beş on kişi ve birkaç avrat ile Roma devletine karşı cihad etmek tab'an mümtenidir. Hatta Hazret-i İsa Yahudîlerin kendi hakkında sû-i kâsd üzere olduklarını istihbâr ile istişâr ettik de ziyâde telâş ve ızdırâba düştü. Ve kabz olunacağı akşamın gündüzünde Luka İncil'inin yirmi ikinci babında yazıldığı vechile ashâbına hitâben: "Kimin kılıcı yoksa kendi libâsını satıp, bir tane satın alsın", dedi. Ve, "burada iki kılıç var", dediklerinde O dahî onlara: "Kifâyet eder", dedi. Vâkıa hîn-i ahzında ashâbı kendini terk ile dağıldıklarından bu kılıçların bir işe yaramadığı zâhir ise de bundan Hazret-i İsa'nın bilâ-müdâfaa nefse seyf ile kıyâm edeceği ve cihâd-1 a'dâya adem-i azîmeti esbâb-1 zâhirenin adem-i (s.297) kifâyetinden nâşî olduğu güneş gibi meydandadır. Ve bir de madem ki, cihaddan sarâhaten men' etmemiştir; kendisi şeriat-1 sâlifenin mübtîli olmayıp müeyyid u mükemmeli olmakla şeriat-1 mezkûrede bulunan emr-i cihadın kendi ümmeti hakkında dahî şümûlu olacağı kâidet-i müsbettir.

Protestanlar neşr ettikleri bazı resâilde derler ki: (Müslümanlar, tâlimât-1 diniyyeleri iktizasınca tavâif-i gayr-i müslimeyi aduvullah ve din düşmanı diye adâvet ve kine nazarıyla bakarak cebren onları dine getirmek ve taht-1 tâbiyyette bulundurup cizye-güzâr etmek için arzu ve gayret ederler).

Evet, vahdet-i ilâhiyyeyi makarr olmayan her mezheb nazar-1 İslâm'da muhakkir ve menfurdur. Ve onlara aduvullah ve düşman-1 din denilir. Fakat cebren onları dine getirmek şer'an memnu' olmakla bu babda papazlar ehl-i islâm'a iftirâ ederler. Bir de ehl-i Tevhîd'in nazarında menfur olan yalnız kendi dinine düşman olan tavâif-i gayr-i Müslime olmakla bunların beyinlerinde münâferet ve bu'zan mukâtele ve muhârebe vukûu dahî umûr-i tabiiyyedendir. Lâkin şu firak-1 Nasârâ beyinde görülen münâferet ve muhâsamet ve tarihlerde dehşetle görülen mukâtelât hûn-i rizâne acaba neden neş'et ediyor. Ve mağlubları ile kütüb-i tevârihin sahâyifi (s.298) niçin meşhûn duruyor. Akvâm-1 diniyyeyi bile imhâ ve ifnâ etmeye ictihâd ederler.

Yehud'a nisbetle takriben Hicretten üç yüz sene akdem imparator Kostantin memâlikinde bulunan Yehud'un kulakları kesip, ekâlim-i muhtelifeye nefy eyledi. Ba'dehû iskenderiyye'den ihrâc ve ma'bedleri bil-cümle hedm ile katl-i âmm olunup cemi' emvâlleri nehb olundu. İspanya'da dahî envâ-i hakâret ve Fransa memâlikinden Talus'ta id-i fish olduk da tesâdüf ettikleri Yehud'un yüzüne tokat ile vurmak ve Fransa'nın sâir bazı memleketlerinde id-i mezbûrda Yahudîler taşlanıp böylelikle bir çoğu telef olduğu ve hattâ hâkim-i velde dahî halkı bu hususa teşvik eylediği ve bu kadar hakâret ve azabdan sonra Fransa'dan yedi defa nefy olundukları ve Nemçe memâlikinde dahî türlü türlü azablar eyleyip kâh ateşlere kebab kâh deryalarda gark-âb olundukları, İngiltere'de dahî Yehud kavmi dûçâr oldukları kemâl-i zillete tahammül edemeyerek birbirini katl eyledikleri ve İspanya'da (Oturafe) nâmıyla tertib olunan cemiyetgâh-ı resmîlerde krallar ve erkân-ı devlet dahî hazır bulundukları halde Yehud'dan ve dininde şâibe-i ilhâd istişmâm olunan ashâb-ı servet-i Hıristiyanlardan nice bin âdemlerin ateşler içinde diri diri yakıldıkları ve o esnâda (s.299) seyirci bulunan ulemâ-yı Nasârâ ve ricâl-i devlet ve madamlar bu bî-çâreler "el amân" diye çağrışıp feryâd ettikçe ellerini çırparak gülüşükleri tarihlerde duruyor.

Müddet-i İslâm olan şu bin iki yüz bu kadar sene zarfında ahvâl-i mezkûreye mümâsil velev bir vakanın olsun taraf-ı islâmiyândan Hıristiyan ve Yehud hakkında icrâ edildiği var ise meydana konulsun. Eğer geçen yetmiş yedi senesinde Şam'da serzede-i zuhûr olan vakada telef olan üç dört yüz Hıristiyanlar atf-ı kelâm olunursa, düvel-i ecnebiye memurları dahî birlikte oldukları halde mahallinde icrâ olunan ve hâlâ bab-ı âli evrâkı hazinesinde mevcut olan tahkikat mazbatalarından malum olacağı üzere o vakanın hudûsu Fransa'dan cebel-i Lübnan'a tohum-i fesad eden Cizvît papazlarının tahrîkâtından nâşî cebel Dürzileri Şam'a gelerek Hıristiyanlar hakkında malum olan hareket-i gaddârâneyi icra etmiş ve onların arasında cühele-i İslâm'dan dahî bazıları bulunmuş ve devlet-i aliye o babda cinayetleri sâbit olanlardan her birini idam ve nefy gibi bir cezaya mazhar ettikten fazla yalnız ifâ-yı vazife-i askeriye etmemek töhmetiyle şam valisi Ahmet Paşa gibi bir vezirini dahî alenen kurşuna dizmiştir.

Amma esbâb-ı (s.300) cismâniye ve âlât-ı cebriyeye mürâcattan ictinâb ve sarf-ı Ruhani olarak Allah'a ve komşuya muhabbet ve şefkat ilân eden din-i Mesîh'de yalnız din uğrunda yine Mesîhîlerin birbiri hakkında vukûa gelen muâmelât-ı vahşiyâne

tarihlerde görülünce saffet-i insanîye ile mütehallik olan bir insan yalnız değil Hıristiyanlıktan belki bu makûle efâl-i sebâiyyeye masdar olmak kâbiliyetinde bulunduğu için nev-i beşerden bile teneffür edeceği gelir.

Avrupa hükemâsından biri Hıristiyanların din-i Mesîh uğrunda telef ettikleri nüfusun mücmelen bir defteri yapıp o sırada bazı malumât-ı tarihiye dahî derc etmiş olmakla ihvân-ı muvahhidîne yâd-kâr olmak için alâ tarîkil-icmâl tercüme ile buraya derc olundu.

Bin ikiyüz elli bir sene-i mîlâdiyesinde sonradan papalık nâmını alan mesned için Novatin (Novatianus) namında bir papaz ile (Kornil/Cornelius) isminde diğer bir papaz beyninde Roma'da bir nizâr çıktığı gibi Kartacan (Kartaca)'da bir çok âdemler telef oldular. Fakat mikdar-ı telefât mazbût olmamakla mübalağadan ihtirâzen iki yüz nüfus vaz'-ı defter edelim.

(s.301) Hıristiyanlar Birinci Konstantin zamanında hasımlarından ahz-ı intikama fırsat bulur bulmaz İmparator (Galler)'in oğlu genç (Kattidin)'i ve İmparator (Maksim)'in yedi yaşında bir oğlunu ve yine yedi yaşında bir kızını öldürdüler ve imparatorun zevcesi ve iki çocuğun validesi dahî tevâbiyatıyla saraydan tard edip Antakya sokaklarında sürüdüler ve bade cümlesini ırmağa attılar. Zikr olunan İmparator (Galler)'in zevcesi Selanik'te idam olunup denize atıldı. Bu arbedeler esansında dahî hayli nüfus telef oldu ise de miktarı mazbut olmamakla onları dahî iki yüz farz edelim.

(Ponat) Donat nâmında Afrikada birer fırka-i mahsusa teşkil ile üçyüz tarihlerinde Roma kilisesine karşı gelen iki papazın yüzünden zuhûra gelen ihtilâlâtta papaz kılıç ile katle müsâade etmeyip topuz ile başları ezildiğinden ve böylelikle telef olan nüfusun mikdarı dahî dört yüzden aşağı olamayacağından o miktarı buraya vaz' ederiz.

“Eb ile “İbn”in ittihâd-ı tâmm-ı maddileri hakkında İznik Cemiyet-i Ruhbaniyyesinde verilen karar üzerine taraf taraf memalik-i Hıristiyaniyede zuhûra gelen münâzaât (s.302) ve mukatelat cümle tarihlerde mevcuttur. Bundan müştail olan ateş-i ihtilâl Roma hükümetinin her tarafını bid-defeat rehin iştiâl edip dört yüz sene kadar devam etmişti. İşte bu nizâl üzere vukû' bulan muhârebât yüzünden mertebe-i zill-i giriftât olan nice yüz bin hânedân hesâbda dahil olmayarak yalnız bu muharebelerde telef olan

nüfusun mikdar-ı takrîbiyesi üç yüzbin, (Angonaglest) ve (Angolater) arbedesinde dahî helâk olan nüfusun mikdarı altmış bin.

İmparator (Teokiyil) zevcesi (Teodara)'nın zaman-ı hükümetinde şerrin vücudunu isbât için hayr ve şerrin iki asıl olduğu îtikâdında bulunan (Manez) fırkasından yüz bin nüfus birden katl olundu. Zira Teodora'nın günahını çıkaran papaz cennete duhûlün çaresini bu misillü firak-ı dâllenin kat'a ırkına tâlik edip o zamana gelince kadar salb ve gark edilen ve kazıklananlar ise topu yirmi bin kadar nüfus olmakla istihsâl-i cennet için bu mikdarı papaz cüz'i add etmişti.

Her tarafta her asırda piskoposluk ve patriklik nizâ ve cidâli üzerine muhârebatta telef olanları dahî azdan az yirmi bin nüfus farz edelim. (s.303) Harb-i salîbinin devam ettiği iki yüz bu kadar sene zarfında telef olan nüfus-i Hıristiyan iki milyon tahmin olunursa da biz tevâzuan nısfını koyalım bir milyon. Mukallidis suyûf tabir olunan papazlardan bir gürûhun harb-i salib esnâsında bahr-i baltık sevâhilinde yağma ve garet ettiklerinde helâk eyledikleri nüfus-i Hıristiyan lâ ekall yüz bin. Lanokduk aleyhinde papazın ilân-ı cihadında telef olup kemikleri meydanda kalan ve ateşlerde yakılıp külleri müddet-i medîde görülen nüfusun mikdarı yüzbin.

Papa yedinci Greguardan beri İmparator aleyhinde sevk olunan cihadlarda helâk olanlar elli bin ahali-i garibenin ilhâdı meselesinden dolayı on dördüncü asırda telef olan elli bin. Vaka-i mezkûre akabinde (Johos) ve (Cirum) nâmında iki râhib ateşte kebab edilmesi üzerine zuhur eden muharebâtta telefâtın mikdarı yüz elli bin. Bu vakayi-i azîmeye nisbetle (Merbendol) ve (Gaberir) katl-i amelleri mühim değil iseler de bunlardan telef olan nüfus-i masumenin bir takımı ateşte yakılmış ve henüz memede bulunan sabiler ateşlere atılmış, bekar kızların ırzları hetin olunduktan sonra dörder parça kesilmiş ve ihtiyar hatunlar bir işe yaramadıklarından ferçlerine barut ile nemli hartuçlar sokarak havaya atılmış ve bu icraât bil-cümle kâide-i hüküm üzere icrâ edilmiş ve bu vechile telef olan nüfus-i masumenin mikdarı onsekiz bine bâliğ olmuştur.

Eğer papa onuncu (Leyon)'dan dokuzuncu (Kalman)'a gelince kadar kâide-i hükkâma tatbiken ve açıktan cellad eliyle kesilen papaz ve avam ve prens başları ve memâlik-i müteaddide de iş'âl edilen, ateşlere ihrâk olunan cesedler ve Flemenk, Almanya,

Fransa, İngiltere kıtalarında celladaların kesmekle usandıklararı nüfus ve (Luter)'in İşa-i Rabbâni ile ittihad-ı ilahi yoktur ve okunmuş su meselelerinde ihtilâfâtından dolayı otuz defa zuhûra gelen ihtilâllerde ve Sen Bertelmî, İrlanda du devasadan şehirlerinde vesair mevâkiada vukuf bulan katl-iâmlarda telef olanlar hesap edildiği halde üç milyon kadar mübtelây- fakr-i zillet olmuş hânedandan mâadâ lâ ekall iki milyon telefât buluruz.

Engizisyon denilen cemâât-ı ruhbâniyye yediyle katl ve salb ve ihrâk olunan beş milyon ikiyüz bin. Amerika'da din-i Mesîh uğrunda kurban edilen nüfus (s.305) bî-günâh için iş bu defterin müellifi tevazuan beş milyon nüfus vaz eder ise de (Laskas) piskoposun kavlince on iki milyon olduğundan tamam konuldu.

Neşr-i din-i Mesîh zamanında Japonya'ya gönderilen halîm ü müşfik papazların himmetiyle iş'âl olunan ihtilâl ve muharebede telef olan nüfus üç milyon cemean yekün yirmi dört milyon yüz altmış sekiz bin sekiz yüz nüfustur.

Hakîm-i müşârun ileyh bu defter-i ibrâz ettikten sonra bu defterde gösterdiği yekünlerin sıhhate nisbetle pek dûn olduğunu itiraf eder. Der ki: "Ey benim kitabı okuyan Avrupalılar; eğer senin hânende şecere-i ensâbın mevcut ise bir kere onu gözden geçir. Elbette âbâ ve ecdâdının içinde ya din kavgasından öldürölmüş bir maktul yahut din mücadelatında âharın öldürölmüş bir katil bulursun. Yalnız İrlanda'da Protestanlardan yüz elli dört bin nüfusun Katolikler elleriyle katl olunduğu İngiltere parlamentosunun bin altı yüz kırk üç senesi haziranının yirmi beşi tarihiyle mazbût olan ilânamesinde müsarrahtır (intihâ). (s.306) Ancak Katolikler milel-i sâire ve hususuyla kurûn-i evâhirinde portestanlara karşı bir mezâlîm ve ta'diyatı icrâ ederken Protestanlar dahî diğer yanaklarını tutmayıp onlar da ellerinden gelen hûn-rizliği ifâya bezl-i mukadderet ve bazı dafalarda Katolikleri müsabekat eylediler. (*Mir'at-ı Sıdk*) nâm-ı kitabda 41 ve 42 sahîfelerinde muharr olduğu üzere Protestanet fırkaları ibtida-yı zuhûrlarında altı yüz kırk beş imamet ve doksan medrese ve iki bin üç yüz kilise ve yüz on hastane soyup yağma ettiler ve binlerce aceze ve mesakini telef ettikten mâadâ mevtâlara dahî el uzatıp kefenlerini soydular. Elli ikinci sahifede mestur olduğu vechile Protestanlar Katolikler aleyhinde hilaf-ı adl ve hakkaniyet yüzden ziyade kanun yaptılar. Bu kanunlar mücibince Katolik mezhebinde bulunanlar Protestanlardan miras alamadılar. On sekiz yaşından sonra Protestanet olmayanlara

arazi verilmedi ve onlara mektep açmaya müsaade edilmedi ve vaiz edenleri habs ettiler ve cizyelerini zam eylediler ve Katolik mezhebi üzere icrâ-i ayin edenleri ceza-i nakdiye bağladılar. Papaz olursa yedi yüz rubye alıp habs ettiler. Diyar-ı gurbette medreseye gidenlerin İngiltere haricinde katl eyleyip mallarını (s.307) aldılar.

Eyyam-ı meşhurede cemiyetlerine hazır olmayanlara ceza-i nakdi tarh edip fakat Londra'dan beş konak harice çıkanlara müsaade ettiler. Hasılı Katolik ayininden bir şey tera etmeyip silahlarını topladılar onları ata bindirmediler. Papazlardan Protestanet olmayanları ve onları misafirhanelerinde saklayanaları dahî katl eylediler. Katoliklerin şهادetleri kabul olunmadı. İngiltere kraliçesi (Elizabeth) Protestanet mezhebini İngiltere'de tesvic ve riyaset-i ruhaniyyesini kendisi deruh de edip Katolikler aleyhinde her türlü zulm ve gadri ray-gân eyledi. Yalnız eşhas-ı meşhureden iki yüz dört şahıs cellad eliyle idam ve habsde piskopos gibi ashab-ı rütbeden doksan papaz telef oldu. Katolik ağniyasından kimisi habs ve kimi müebbeden nefy olundular. Protestanlar kırbaçlar ile Katoliklere tesadüf ettikleri vakitte darb ederlerdi. Hattâ İskoçya kraliçesi Estorat Katolik olmakla müddet-i medide habs olunduktan sonra cellad eliyle katl olundu. Yine kraliçe Elizabeth vaktinde Katoliklerden bir çok ulema ve ruhbanları gemilere doldurup bahre gark ettiler ve İrlanda ktroliklerini cebren Protestanet etmek için kraliçe asker gönderdi. Kiliselerini yaktılar ve ulemasını katl ettiler ve ormana kaçanları vahşiler gibi avladılar ve iman edenleri (s.308) badel-iman yine katl ettiler. (Desmerdek) kalesinin kara ve biladın hırs ve neslini helak ve ifsad ettiler. Ba'dehû (parlamento) meclisi 1643 tarihlerinde Katolik milletlerinin emval ve ırzlarını celb ve selb için mamur gönderdi. Bu hal kral (Ceymis) zamanına kadar mümted oldu. Zira mûmâ ileyh 1878 senesinde fil-cümle onlara bast-i merhamet eyledi. Lâkin Protestanlar tehevür ve gazabları ile kalkıp kırk dört bin kişiden mürekkeb bir cemiyet ile arz-ı hal verdiler. Kavanin-i cevriyenin Katolik milleti hakkında bekasını istediler. Lâkin (parlamento) bu emellerine iltifat etmedi. Onlar dahî yüz bin oldular tekrar Katolik kiliselerini ve Londra şehrinde katolik mahallelerini yaktılar. Hattâ bir mahallede otuz altı yangın görüldü.

İşte cihad ile memur olmayan ve “sağ yanağına ururlarsa öbürünü de tut. Haftanını almak isteyene kaputunu da ver. Düşmanlarınızı sövüp beddua edenlere hayır dua edin.

Karındaşınız hata ederse yetmiş kereye dek afv et. Komşuna nefsin gibi muhabbet eyle”, diye vaz’ eden din-i Mesîh’de böyle acîb vukuat oldu.

Amma din-i İslâm’ın emr ettiği cihad böyle hareket-ı zâlimane ve vahşiyane üzere mebni olmayıp hakkı kabulden istinkaf eden muannidinin kuvvet-i cismaniye (s.309) ile tedib ve terbiyeleri ila-yı kelimetullah maksadı üzerine müessestir. Zira cihadın adâb-ı mefruzasından birincisi, kable’l muharebe lisan-ı makul ile teklifi İslam ederler. Yani din-i mübin İslâm’ın ekmel-i edyân olduğu ve cenab-ı Allah’ın birliği ve şerik ve nazir-i bulunmadığı ve Hazret-i Muhammed sallahu aleyhi ve sellem Allah’ın abdi ve nebi mebusu olduğu lisan-ı münasible tefhim olunur. Eğer kabul ve iman ederlerse zümre-i muvahiddine dahil olup karındaş olurlar. ve eğer bu mürüvvet ve saadeti bihasbil-milliyeye görmeyip (Şuara/74) dairesinde ve eski cehl ve hamakatlarında kalmak isterler ise tevhil-i din etmeleri için asla cebr tazyik olunmayıp yine kendilerinin memalik-i İslâmiyyede hıfz-ı mal ve ırz ve can ile salah ve refahkarı musarafına sarf olunmak üzere senede bir defa bir buçuk veya iki buçuk dirhem gümüş cizye ve iane itasıyla sulhan zimmetle tavattuna davet olunurlar. Eğer bu hali kabul ederler ise ırz, mal ve demleri biayniha İslâm ırz ve mal demleri gibi olur ki müslim biğayr-i hâlk evlerine girip nisvanlarına bakmaz ve bir akçelerine medd-i yed edemez ve sövemez ve mahkeme-i adliye-i kur’aniyyede hakları ihkak olunur ve çoban ile vali müsavat üzere tutulurlar ve bu hal emn u saâdette (s.310) müminlerle beraber hemhal olarak geçinirler. Eğer bu hali dahî kabul etmeyip müminler ile mukateleye tasaddi ederler ise kütüb-i şer’iyyede mahdud ola usul-i adliye üzerine onlar ile cihad olunur.

İşte cihad ve gaza ile memur olan din-i İslâm’ın emr-i cihada ittihazına mecbur olduğu meslek adl u insaf dahî budur. Artık iki tarafın ahval-i tarihiye ve efâl-i milliyesi mizan-ı itibar ve insafa konulup iktizası üzere hükm etmek erbab-ı akl ve temyizcin mahkeme-i vicdanına muhavveldir. Ve tafsilât-ı meşruhadan bu mana dahî anlaşılır ki, din-i İslâm’ın sürat intişârı çabr u tama’ gibi bir sebebe mübtenî olmayıp belki hakikat-i din ve adalet-i şer’i mübin-i muktezâ-yı tabîsidir. Zira havf-ı seyf ile terk-i din etmek kolay olaydı Katolik ile Protestanet beyninde dökülen kanlar birkaç milyon nüfusa bâliğ olup mezhebçe dahî bir birine münasebet mevcud iken ne Katoliklerin ta’diyâyı Protestanları dininden döndürebildi, ne de Protestanların mezalim-i hun rîzâneleri İrlanda ceziresini Katolik mezhebinden ayırabildi. Ve eğer bir takım halk cizye

tamaından din-i İslâm'ı kabul etti, denilirse yukarıda dahî tafsil ve ifade olunduğu vechile Protestan taifesi (s.311) dinlerine giren eşhasa lâ ekall mâhiye yarım keseden beş bin kuruşa kadar maaş tahsis ederler iken yirmi otuz seneden beri bilad-ı İslâmiyyede bu kadar sa'y ve ikdam ettikleri halde ismi bilinir ve dinini ve kendini bilir kaç müslamonu prostestan mezhebine döndürebildiler.

Bu halde Nasârânın senede cizye namıyla verdiği beş on kuruşa tamâ ve irtikab ile İslâmiyeti kabul ettiler demek kadar hamk ve belâhet olamaz.

Protestan papazları din-i İslâm aleyhine tariz sadedinde afv meselesine ziyade itina edip neşr ettikleri risalelerin birinde demişler ki: “İncil muamelat-ı mahsusa-i şahsiyyede muhabbet ve tahammül ve afvın derece-i lüzumunu şariat-ı Museviyyeden ziyade izhar etmiş olduğu halde İslâmiyet bu hususta Hıristiyanlıktan ziyade bir fazilet izhar edeceği yerde şariat-ı Museviyyeden değil belki kavm-i Yehudun şeriatı tevil ile yaptıkları kavanin daha edna bir mertebeye tenezzül eylediğine teaccüb olunamaz. Tecvîz ve takrir kıyası ve yahut ahz-ı intikam hakkında suretil-İsrâ'da mesturdur ki (İsrâ/3) yani, “bir kimse mazlumen katl olursa biz o matülün velisi olan varisine kuvvet ve tasallut veririz”. Ve yine suretü'l-Bakara'da muharrerdir ki (Bakara 178): “Ey müminler, sizin üzerinize kasden maktüller için kısas farz olundu. Hür ile hür, abd ile abd, nisa ile nisa kısas olunur”. Burası dahî dikkate şayan mevaddandır ki, Kur'an Tevrat gibi böyle bir kanunun sû-i istimalden vikâyesini iltizam eylemediği cihetle kabâil-i İslâmiyeden bazıları değil yalnız bil-fiil katil olan kimseyi belki katil-i mezburun akrabasından birini dahî maktul yerine katl eylemek Kur'anca câizdir zannıyla bir bî-günahı katil yerine katl ederler. Lâkin kısas hükmünü bu gibi sû-iistimalden vikâye zımmında Tevrat-ı Müsenna'nın yirmi dördüncü babında sarahaten tenbiye olunmuştur ki: “oğullarına babaları ve babalarına oğullar kıssasen katl olunmayanlar herkes kendi cinayeti için idam oluna”. Kur'an katl vukunda lazım gelen kısastan mâadâ cerâyim-i cüziye için bile kısası mukarrer eylemiştir. Nasıl ki sureti-l-Hacc'da muharrerdir. (Hacc/60) Yani, “kim ki kendine ukûbet olunduğu misillü ona mukâbil ukubet ede Ba'dehu onun yerine bağı olunur ise Allah Teâlâ hazretleri ona nusret eder”. Bu makûle talimatın neticesi İncil'in meşûk olduğu tahammül ve muhabbet ve afvın hilafına olarak yekdiğeri aleyhine izhar-ı (s.313) kin eder. İşte bu

misillü şeyler zulm ve taaddi olduğunu hükümat-ı Osmaniyye dahî derk ederek (Maide/38) ayeti kerimesinin icrâsını terk eylemiştir.(intihâ).

Görünür ki, bu cümle ile muteriz İncil’de afv ve muhabbete dair bulunan ayât Kur’an-ı Kerim’de bulunmayıp belki verese-i maktule kudret ve tasallut verildiğine ayet-i kısasta tahdid bulunmadığından sû-i isti’ mali mucib olduğuna ve mukabele-i bil-misle dair olan ayet-i kerimenin dahî İncil’in meşuk olduğu tahammül-ü afv ve muhabettin hilafi bulunduğu itiraz ve kat-ı yed emrinin adem-i icrası dahî bu misillü o emrin zulm ve taaddî olduklarına delil olduğunu irad eder. Afv ve muhabbet hususlarına dair olan ayât-ı kerime ve ehadis-i nebeviyetten bir mikdarını yukarıda beyan ettiğimiz vechile burada tekrar yine hacet görünmez. Fakat ayet-i kısas yalnız muterizin yazdığı kadar olmayıp mâ-bâ’ di dahî bulunduğundan papazların her bahsinde adetleri üzere gûya hile ile ketm-i hakikat ederim sanmıştır. Ayet-i kerime şöyledir. (bakara /178) (s.314) yani, “ey mûmünler sizin üzerinize kasden maktuller için kısas farz olundu. Hür ile hür abd ile abd, nisa ile nisa kısas olunur imdi maktulun biraderinden yani verese ve velisinden o katil için afv olursa, verese hakkında ziyade olmayarak maruf ile diyet ahzına tabiyyet ede ve katil dahî verese-i maktule diyet-i lâzımeyle bilâ-ta’vik hüsn-i muâmele ile eda ede. İşbu diyet ahzı Rabbiniz tarafından size bir hafiflik ve merhamettir. Kim ki, bu afv ve ahz-ı diyetten sonra katil veya akrabasıyla muhaseme ve mukâtele ederse o kimse için Ahirette azab-ı elîm vardır”.

İşte kısas emri ile beraber afv dahî ahkam-ı celile-i Kur’aniyyendir. Şeriat-ı Musevviyye’de kısastan afv ve diyet ahzı olmamakla bu emr-i ilahî muvahhidin-i İslâm haklarında mucib-i hiffet bir nimet-i celiledir ve diyet hususu tesviye olunduktan sonra muhasemeye mütecâsir olan verese hakkında dahî âyet-i mezkurede nehy ve tehdid-i ilâhî mukarrardır. Muteriz hilekar varis maktul hakkında olan ayet-i kerîmeden dahî yalnız işine uyan cümleyi yazıp evvel ve âhirini terk etmiş ekser Hıristiyanın ahkam-ı Enâcilden haberdar olmadıklarına kıyas ile Müslümanlar dahî âyet-i Kuraniye’den gafildirler sanmıştır. Âyet-i kerime şöyledir (İsrâ/33) (s.315) yani “ehl-i iman ve zimmi-i muâhidden bir nefsi katl etmeyin ki onu Allah Teâlâ size haram etti. Meğer ki şeran katli lazım gele. Bir kimse mazlumen hilaf-ı şer’ olarak katl olursa biz onun velisi olan varisine katil üzerine icrâ-yı ahkam-ı şer’iyye için kudret ve tasallut veririz. Dilerse onu kısasa katl yahut diyetini ahz ile afu eder. Her ikisine de iktidar

vardır. Fakat o varis dahî bu müsaade-i ilâh-i ile mensur olduğundan ötürü katle israf etmesin”. İşte âyet-i kerimede veli maktule verilen iktidar ile beraber katilde israf etmemesi dahî terbiye ve zımmen afv cihetine meyli tavsiye kılınmıştır. Ve varise i'ta olunan bu kudret dahî icrâ-yı ahkam-ı şer'iyeyye memur hakim ve vali bulunmayan mahallere mahsus olup hükkâm-ı siyasiye bulunan mevaki'de varisin hakk ve iktidar, katil aleyhinde ikame-i dava selahiyyetine muhasır olur. Ama Arnavutluk ve Çerkezistan ve bazı kabail-i ureban gibi hûkkam ahkam-ı celile Kur'anıyyeden bi-haber akvam içinde hilaf-ı şer'i şerif vuku bulan kan davaları ve katl-i nüfus bu ayet-i kerimeye istiraken mebnî olmadığını o makûle na-hakk yere kısas nâmıyla her kabâil-i vahşiyede kan dökülmek adet-i (s.316) kadîmeden olmasıyla müsbettir.

İşte Kur'an-ı Kerîm'de emr buyrulan kısas ve afv bu vecih üzeredir. Lâkin İncil'de kısas olmayıp yalnız afv bulunduğu ondan ona göre her katil, her sarik, her cani mazhar-ı afv olmak lazımdır. Böyle bir kanun ile bir cemiyet-i medeni yaşamak mümkün ise ona hiç diyecek olamaz. Fakat bu kaidenin cereyan ettiği bir Hıristiyan memleketi görmedikçe mücerred muterizin laklaka-i vâhiyyesine de kulak veremeyiz. Amma Tevrat'ta zikr olunan ayete gelince yalnız katil hususunda değil her bir cinayetde şeriat-ı Muhammediyenin dahî hükmü tamamıyla ona muvafık (Enam/164) nass-ı celîli dahî bu manada vâridir. Bazı vahşîlerin haric az şeri'-i if'al ve adât-ı sebaiyyeleriyle şer-i İslâm'a iftira muteriz gibi erbab-ı gazez ve hasede yakışır insafsızlıklardandır. Vakıa bu makûle ekâzib ve müftereyatı kiliselerinde muhatabları bulunan (Araf/179) meâline mazhar lâ ve ni'me bir cevaba muktedir olmayan bir girûh hayvana söyledikleri halde papazlara isnad olunacak şeair yalnız kizb ü iftiradan ibaret kalırdı. Lâkin böyle millet-i İslâmiyyeye karşı kitab yazıp onda dahî alenen vakıan hilafını iddiaya cüret kizb ü iftiranın üzerine bir de hayasızlık ve belahet ilave eder.

(s.317) Mukabele-i bi'l-misle dair ayet-i kerimenin sebab-i nuzulü malum olunca muterizin verdiği manaya dalalet etmeyeceği ve muterizin fenn-i tefsire adem-i vukufu zahir olur. Zira firkat-i müşrikin şehr-i haramda müminler üzerine kıtale geldiler. Müslümanlar şehr-i haramda kitalden hazer edip onları men etmek istedilerse de çare olmayıp bil-âhere tasaddi ettiklerinde Allah Teâlâ müminlere nusret edip galib oldular. Lâkin müminlerin kitalleri şehr-i haramda olmasından kalblerinde melalet vaki olmuştu. Bu ayet-i kerime nazil olup melaletleri def olundu. Bundan anlaşılır ki âyet-i

kerime-i mezkûre muteriz-i cahilin zannı gibi cerayim-i cüziye için kısası mukarrer eylememiştir. Belki hasm-ı gaddar müminler aleyhine ızrar kasdıyla böyle bir fırsat ittihaz edecek olursa mukabil edelim ki, ruhsat-ı ilâhiye ve tarafı Rabbaniyeden ibad-ı müslimin hakkında bir inayet-i celiledir. Zira Kur'an-ı Kerim dahî fazilet-i İslâmiyyeyi yalnız afv ve muhabbete haşr edip bu misillü müsaadat-i Rabbaniyeyi şâmil olmasıydı. Çünkü böyle bir şeraitle âlem-i medeniyette hiçbir kavmin yaşaması mümkün olmadığından Müslümanlar dahî Nasârâ gibi Kitab-ı Mukaddes'in ahkâmını büsbütün ya terk etmeğe veyahut muteriz gibi kizb-i ihtiyarına mecbur olurlar idi. Bunun en tahaffî yeri bu misillü (s.318) evâmir u talimatın neticesi İncil'in meşuk olduğu tahammülü muhabbet ve afvın hilafına olarak yek diğeri aleyhine kin eder, denilişidir. Halbuki İncil'in meşuku olduğu tahammülü muhabbet ve afvın Hristiyanların ahlâkına ne kadar tesiri olduğunu tarihler bize ayânen göstermiş ve onlara dair bazı ahval sırası geldikçe bâlâda yazılmış idi ve hayret verecek bir yeri dahî afv u muhabbet şîme-i inciliyyesi ile müttehâllik olan muteriz balâdaki ayet-i kerimeye istinad ile kabail-i İslâmiyyeden bazılarının akraba-yı katilden birini katl ettiklerine teessüf ve terahhüm gösrerişidir. Ancak böyle bir gaddarın insanlardan suduruna acımak ile beraber Hazret-i Adem'den vâki olan bir zellenin altı bin sene müddette âleme gelip giden nice milyon evladına ve alel-husus enbiya-i mürselin hazaratına sirayetle babalarının mürtekib olduğu günahtan nâşî bunlar ceza görüp katlden nice bin kat eşedd olan nar-ı cahîmde azab olmalarına ve mükevvenat-ı yoktan var etmeye kadir Cenab-ı Allah haşa bu üç mahlukat-ı acize senin mürtekib olmadıkları günahları afv edemeyip ve ibn-i vahîdi dahî başka bir çare bulamayıp rahm-i meryem'den gelerek ve istemeyerek kendini enva-i hakaretle çarmıh ettirmesinde muterizin metanet-i imanı ber-kemaldir. Yani böyle (s.319) zulmun beşerden zuhuruna merhameti kail olmaz. Lâkin diğeri zalimin haşa Allah azimmüşşandan vukuunu vicdanı tasdik eder.

Sârik ve sârika hakkında kat'-i yed emrinin adem-i icrası dahî yalnız devlet-i Osmaniyede sonradan zuhur etmeyip düvel-i sabika-i İslâmiyyede dahî çok zamanlardan beri icra olunmadı ve bunun emsali hadd-i şurb ve hadd-i şehadet-i zûr gibi hudud-i şer'iyye idare-i İslâmiyyenin hulefâ-i erbaanın zamanı adaletlerinde kamilen icra olundu. Lâkin sonra saltanat ve devlet kavaidi zuhûruyla tevilat üzere fetvalar vererek onların yerine diğeri tazirat ikamesini kati tuttular. Fakat bir

memlekette icrasına riayet olunmamakla hududullahı tağyir ve tahvil etmez. Âhar beldede ve diğler asırda yine ikamesi mümkün ve şer’i mübîn-i Ahmedî kıyamete dek alemde baki ve daimdir.

Protestan papazının itirazlarından biri de temlik-i abidin din-i İslâm’da mücaz olmasıdır. Derler ki; (şeriat-ı Museviyye usûl-i esareti gerçı gereğı gibi tahrif ile esrâyı kanunun zîr-i himayesine almış ise de yine bey’ ve şera-yı esrâyı tecvize müsaade eylemiştir. Lâkin Hıristiyanlığın ruhu bütün bütün buna muhalif olarak ahkâmının tesirâtı nafız olduğı her yerde esaret usûlünü ilga etmektedir). Muterizin bu itirazı yalnız din-i İslâm’a (s.320) mahsus olmayıp Hazret-i İsa’nın ikmâline memur olduğı şeriat-ı Museviyyeye dahî şâmil olduğundan kendinin din-i Mesîh ashabından olduğuna şübhe olunur. Zira esaretin men’ine dair Enâcil-i Mevcudedede harf-i vahid olmamakla şeriat-ı Mesîhiyyede dahî bittabi devamı iktiza eder. Amma muteriz Avrupa’nın efkar-ı cedîde ashabından olmasıyla esareti muhal-i insaniyet görmesiyle onun ref’ini arzu ediyor ise o halde dinleri karıştırmayıp yalnız aklen esaretin kubhiyyatından bahs etmek iktiza eder idi. Bu cihetle itiraz-ı mezkur mebahise-i diniye dairesinden haric olmakla kendine cevap vermek icab etmezse de beyne’l-İslâm carî olan esaretle Hıristiyanların bildikleri esaret arasında olan farkı beyan-ı faideden hâlî olmayacağından onlardan bir mikdar beyan ederiz.

Malum-i âlem olduğı üzere işbu esaret maddesi nev’i beşerin rûy-i arzda zuhûrundan beri mevcut olup her millet esrâsı hakkında bir gûne muamele-i süfliye icra etmiş ve hiçbir millette malik ile memlûkün hukuku musavi tutulmamıştır. Atîk-i Yunanların buna dair muhtelif kanunları hâlâ kitablarda yazılıdır. Atîk-i Romalılarda ise esrâ hakkında icra olunan şedâid ve tahkirat hiçbir millette görülmemiştir ve ona dair (s.321) olan mufassal kanunları kitablarında yazılmıştır. Kezalik Asya ve Afrikada dahî pek kadîm zamanlardan beri ve bu adet carî idi. Lâkin esrâ alış-verişinin en ziyade kârcısı kurûn-i vüstada millet-i Mesîhiyye olmuştu. Evvela on dördüncü asırda bu ticarete Portekizliler başlayıp sonra Amerika keşf olunduk da bir yandan misyoner papazları yerli ahal-i vahşiyeyi itlaf ile araziyi halî bırakır. Bir yandan Portekizler, İngiliz ve Fransızlar Afrika’dan gemi gemi zenci esrâ yükletip Amerika esir pazarlarında sürü sürü satarlar ve milyon milyon para kazanırlar idi. Hattâ bunca bî-çareleri doldurdukları gemiler suret-i mahsusada yapıp geminin anbarı büsbütün boş

olmakla oraya birbiri üzerine bu zavallılar doldurulup ve nefes alamayıp esnâ-i rahda nısfından ziyadesi telef olsa da bakiyyesiyle yine matlub olan ticaret husule gelirdi ve bu hal-i zillete dayanamayıp kahice geminin anbarında isyan ettikleri dahî vaki olmakla o halde karabineler ile yukarıdan itlaf edilmeler için güverte tahtasında mazgal delikleri bırakılırdı. Protestanların hâmiyesi olan İngiltere kraliçesi Elizabeth esrâ ticaretini tervîc ve Fransa'da dahî Kral on üçüncü Lui tevsî eylemiştir. Fakat 1780 senesinde Amerika'da (s.322) Pensilvanya ahalisi bunun men'ine tasaddî ve ondan on iki sene sonra Danimarka ve ondan sonra 1807 ve 1811 ve 1824 senelerinde ki tenbihnameleriyle İngiltere devleti ve 1814 ve 1818 tarihlerinde dahî Fransa ve 1841 tarihinde dahî Prusya ve Rusya devletleri bey' ve şera-i esrâyı men eylediler. Ancak bunları satan tüccar Hıristiyan olduğu gibi olanlar dahî Hıristiyanlar olmakla zavallı zenciler bunların ellerine düştüklerinde evvela vaftiz edilerek din-i Mesîh'e idhal ba'dehu gece gündüz ve yaz ve kış enva-i sefaletler içinde çalışıp efendilerine para kazandırmak için tarlalara ve çiftliklere ve madenlere irsal olunurlar idi. Bundan on sene mukadem Amerika'yı şimali ile cenubu cumhuriyetleri arasında iştiâl eden harb ve kıtal dahî işbu esaret maddesinden neş'et edip mamafih hala Amerika kıtasında nice milyon zenci alınıp satılmakta ve nice Hıristiyanlar onların yüzünden milyonlar kazanmaktadırlar. Şimdi esaret denildik de bütün Avrupa ahalisi Amerika'da mübtelayı zill ve hüsrân olan zencilere kıyas ile çehre-i teneffür gösterirler.

Ve memâlik-i İslâmiyyede men'ine uğraştıkları esareti dahî ona tatbik ederler. Halbuki bizde olan esaretin hürriyetten farkı yalnız bir bedel-i nakdi ile kâhî bir elden diğer ele nakl (s.323) etmeden ibaret olup sâir muamelatta âdî hizmetkârdan fazla hiçbir hizmet-i şakkada bulunmazlar ve her ne zaman isterler ise âharının temlikine geçmek yed-i ihtiyarlarındadır. Esrânın bizde çektikleri zahmet dahî terbiye ve tahsil-i ulûm ve adab hususlarına münhasır olup bunun da mukabilinde rütbe-i celile-i devlete nâil ve hattâ makam-ı sadarete kadar vasıl olurlar. Memâlik-i Osmaniyye'nin büyük hanedanlarında hânım olan esirlerdir ve hala padişahımızın menkuha ve müştefrişeleri bil-cümle onlardandır. Kölesini kendine damad etmiş ve cariyesini nikah ile kendine zevce edip mal ve mülküne varis kılmış nice bin âdem bulunur ve bir âdem köle ve cariye aldık da elbise ve mekûlatta ve sâir hizmetler, muamelatta aylıklı hizmetkardan ayrı tutulmayıp ona dahî aylık vermek ve elbise yapmak ve kendini hoş tutmak mecburiyetinde bulunur. Eğer hoş tutmazsa esir denilen şahıs hizmetten istinkaf edip kendini âhara

sattırır. Ve yedi sekiz sene hizmetten sonra azad edip evlendirmek dahî adât-ı milliyededir. İmdi bunların hali Amerika esrâsının ahvaline kıyas ve tatbik kabul ederse bizde külliyyen men’-i tarafında bulunuruz.

Protestanların tarizatından biri dahî din-i İslâm’da meşru’ olan ta’dad-ı izdivac ile talak meseleleridir. (s.324) Ve derler ki; (şeriat-ı Museviyyede de taaddüd-i ezvâcın men’ine dair bir kanun vaz’ olunmayıp talak cevazına dahî sarahaten ruhsat verildiği halde İsâ el-Mesîh’in İncili doğrudan doğruya ikisini de men’ eylemiştir. Kur’an ise (Size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikah ediniz”.Nisa/3) âyetiyle, “dörde kadar nikah ile avrat alabilip” bundan mâadâ keyfe mâ yeşâ odalıklar dahî almağa müsaade göstermiş ve bu ise sınıf-ı nisâyı Allah Teâlâ’nın tahsis buyurduğu hale âdemin refîka-i adile ve muavene-i muvaffakası olmak mertebesine değil illâ arzu-yi nefsanıyyenin hizmetine mahsus bir hadime derecesine tenzil etmiştir. Taaddüd-i izdivac, izdivac-ı sahihe muhalif olup zevc ve zevcenin ittihad-ı kâmilini men’ ve hanedanın emniyet ve saadetini ref’ eder). Muteriz mutad olan fikr-i hile-i kârâneye mebnî burada dahî âyet-i kerimeyi işine geldiği mahalle kadar yazıp mâbâdından sükût eder. Âyet-i mezkure böyledir: (Nisâ/3) yani; “eğer siz eytâm-ı nisâyı tezevvüde adalet edememekten korkar iseniz onların gayr-i nisâdan size helal-i hoş olanları ikişer, üçer, (s.325) dörder tezevvüc edin. Eğer o nisvân-ı müteaddide beyninde adalet etmemekten havf ederseniz bir tanesi kâfidir. Yahut mülk-i yemininiz olan cevarîden teserrî edin. İşte bu mer’e-i vâhidin veyahut teserrî sizin adaletten meyl etmemenize akrebdir”. Âyet-i kerime-i mezkûrenin manasından münfehim olur ki; ma sebakta tezevvüc-i nisvân için bir hadd-i muayyen olmamakla beş, on yirmi kadar hatunu bir kimse tezevvüc edebilirken, şeriat-ı Ahmediyye onu dörde kasr etmiş ve fazla olarak ona da bir şart-ı adalet koymuştur.

Beyne’l ezvâc ifâ-yı adalette olan müşkilat pîş-i nazara getirildik de akli olan ve adaletsizlikten havf eden kimse için bir zevceden gayrı almak mümkün olamaz. Yani şeriat-ı İslâm surette dörde kadar cem’i ezvâca ruhsat gösterdiği halde der-miyan ettiği şartla zımmen birden ziyade almamağa tenbiye eder. Hatta beyne’l ezvâc adalet nedir diye Hazret-i Peygamberden sorduklarında: “Birinin elinden bir bardak su içersen diğerlerinin ellerinden dahî bir bardak su içmektir” cevabını verdi. Bu ise bir âdem için muhall olmakla hakikatte din-i İslâm zevceyi bire hasr etmiş demek olur.

Mûterizin ta'dad-ı ezvâcî İncil'in doğrudan doğru (s.326) men' etti dediği hilaf-ı vakiadır. Zira Enacîlde: "Bir hatundan ziyade nikah etmeyin", diye bir nehy mevcut değildir. Fakat Matta İncili'nin on dokuzuncu babında beyan olunduğu üzere: "Ferisîler Hazret-i İsâ'dan talak helal mıdır, diye sorduklarında ibtidada yaradan Allah onları erkek ve dişi yarattığını hem bunun için âdem babasını ve anasını terk ile kendi zevcesine yapışıp ikisi bir vücut olurlar, dediğini okumadınız mı? Artık onlar iki değil ama bir vücuddurlar. İmdi Allah'ın yapıştırdığını insan ayırmasın", cevabını verdi. Bundan taaddüd-i ezvâcın nehyi anlaşılmalı belki her zevce erkeği ile hem vücut itibar olunmakla emr-i talakta semâhat olunmamak emri istifham olunur. Hal böyle olunca muteriz yalnız şeriat-ı İslâm'a değil Hazret-i İsâ'nın ikmâline memur olduğu şeriat-ı Museviyye'nin dahî butlânını iddia etmekle din-i Mesîh dairesinden çıkmış olur.

Emr-i talakta dahî hal bu minval üzeredir. Vakıa, talak hususunda İncil'de zinadan başka bir cürm ile tatlikten nehy-i evârid olmuş ise de İncillerin sıhhati bizce meşkûk olduğundan bu nehyin Hazret-i İsâ'ya vahiy olunan İncil-i sahih ayâtından olduğunu teslim edemeyiz ve buna birkaç delilimiz vardır:

(Birincisi): Bu bahsi yazan Matta İncili'nde görülen âyet-i garîbedir ki, orada yazılıdır: (s.327) (Ferisîler Hazret-i İsâ'nın yanına gelip: "Her ne sebebden olsa kendi zevcesini boşamak âdeme helal midir?" diye sordular. O dahî onlara cevap verip: "İbtidada yaradan Allah onları erkek ve dişi yarattığını hem bunun için âdem babasını ve anasını terk ile kendi zevcesine yapışıp ikisi bir vücut olurlar, dediğini okumadınız mı? Artık onlar iki değil ama bir vücuddurlar. İmdi Allah'ın ilsâk ettiğini insan ayırmasın", dedi. Onlar dahî Ona: "İmdi Mûsâ niçin talakname verip onu boşamaya emr etti", dediler. O ise onlara cevaben: "Kasvet-i kalbleriniz için Mûsâ zevcelerinizi boşamak üzere size izin verdi. Lâkin ibtidâdan böyle değil idi. Ben dahî size derim ki, her kim zevcesini zinadan gayrı bir sebeble boşayıp başkasını tezevvüc ederse zina eder. Hem bu boşanmış avratı tezevvüc eden dahî zina eder", dedi. Şakirdleri ise Ona: "Eğer âdemin zevce hususunda hali böyle ise evlenmek hayırlı değildir", dediler. Lâkin onlara dedi ki: "Bu kelamı herkes kabul edemez. Ancak kendilerine kabulü verilmiş olanlar kabul eder. Zira bazı husyat olup ana rahminde öyle doğmuşlardır ve bazıları âdemlerden hussî

kılınmıştır. Bazı husyat dahî melekût'is-semavat için kendilerini hussî etmişlerdir. Kabul etmeğe (s.328) kabiliyeti olan etsin”).

İmdi birinci sual ki; Mûsâ'nın talakname vermesinin sebebidir. Ona Hazret-i İsâ tarafından sizin kasvet-i kalbiniz için bu tenbihi Mûsâ yazmıştır, cevabını verdirmek o iki nebî zîşanın ikisine de mucib-i şîn olur, birer nakîsa isnad eylemek olur. Zira o emirde bu cevabdan ferman-ı ilahî olmaksızın Mûsâ kendiliğinden emr ve nehy edebilirmiş. Hattâ ibtidaden böyle değil iken benî İsrâîl'in kasvet-i kalblerinden nâşî talaka izin vermiş manası çıkar. Ve ikinci derecede kasvet-i kalb ruhsat-ı talaka bâis-i ahvalden olmamakla böyle bir saçma cevabı Hazret-i İsâ'ya nisbet eylemek fazahati tebeyyün eder.

Bir garîbe dahî Hazreti İsâ Ferisîler ile mûkâleme ederken şakirdleri dehlizden sohbet-i sadra karışır gibi silsile-i mûkâlemeyi bozup: “Böyle zinadan başka bir sebeble avrat tatlık olunamayacak ise adem-i tezevvüc hayırlıdır”, kelim-ı ma'kulunu irad eylemeleridir. Çünkü Havariyyun gayet mübtedî ve Hazret-i İsâ ise kütüb-i mütekaddimîne vakıf olmakla Ona karşı makam-ı tarizde bu mukabeleyi etmelerine taaccüb olunur. Çünkü bu hükm o kadar hilaf-ı akl ve hikmet ve adet görünmüş ki hasımlarından evvel kendi şakirdleri kendine itiraz etmişler demek olur.

Ve diğer garîbe şakirdlerin (s.329) itirazına mukabil adem-i tezevvücü hussîler kabul eder ve onlar iki nev'i olup kimisi halkî, kimi dahî amelî ve bazısı dahî şevk-i melekût ile ihtiyarîdir, tafsilatını Hazret-i İsâ'ya isnad eylemektir. Hussîlerin adem-i kabule onlarca hiç mahal yoktur ve hususan sadede asla münasebeti olmayan tafsil enva-i husyat ise büsbütün hezeyan olarak öyle peygamber-i âlîşanın ka'bî ondan bâlâter olduğunda istibah olunamaz.

(İkincisi): Hazret-i İsâ: “Ben şeriatı ikmâle geldim, ilgaya gelmedim”, deyip dururken şeriat-ı Museviyyede bulunan böyle bir esasın tağyirine tasaddiden masun olmasıdır.

(Üçüncüsü): Markos İncili'nde Matta'da muharrer olan fıkranın mukaddemi bulunup sonraki şakirdlerin suali ve husyât fikrasının bulunmasıdır. Zira eğer bu haber mütevatir olaydı Markos fikra-i evveliyi yazdığı gibi berikleri dahî yazardı.

(Dördüncüsü): İki İncil ibareleri beyninde manaca bulunan mübayenettir. Çünkü Markos İncilinde yazıldığına göre Hazret-i İsâ'ya: "Talâk hususunda Mûsâ müsaade etmişti" dediklerinde İsâ cevap verip: "Kasvet-i kalbiniz için bu tenbihi sizlere yazmıştır ama yaradılışın ibtidâsından Allah onları erkek ve dişi yarattı", demiştir. Matta'da ise: (s.330) "Kasvet-i kalbiniz için Mûsâ zevcelerinizi boşamak üzere izin verdi. Lâkin ibtidâden böyle değil idi", demişti. İşbu iki ibare arasında iki türlü mübâyenet vardır. Matta'nın ibaresinde talaka izin verdi mefhumu zâhir olur. Markos'un beyanından talakın tenbihini yazıp bırakmıştır, meâli çıkar. Diğeri dahî şudur ki; Matta'nın ibaresine nazaran şeriat-ı Mûsâ'dan evvel talak yok imiş sonra benî İsrâîl'in kasvet-i kalblerine binaen Hazret-i Mûsâ onlara izin vermiş ama Markos'un beyanına göre ibtidâden kelimesi hilkate masrûf olup hülâsa-i mefhum, ibtidâ-yı hilkatte Cenab-ı Allah onları erkek ve dişi yarattı demek olur ki Matta'nın ibaresine muhaliftir.

(Beşincisi): Hazret-i İsâ Davud sülâlesinden olmakla iftihar ettiği ve Hazret-i Davud'un ise ezvâc-ı müteaddide sahibi olduğunu bildiği halde nehy etmesine akl kâil olamaz.

İşte biz bu deliller ile iş bu âyetlerin İncil-i sahîhadan olmayıp belki sonradan sokuşturma olduğunu isbat ederiz. Eğer muterizin nakîzini isbata iktidarı var ise beyan eylesin.

Bir de bu bahsde bize daha garîb görünen şu itirazın Protestanlar tarafından vukuudur. Çünkü tarihlerde beyan olunduğu üzere dört yüz tarihlerine (s.331) kadar Hıristiyanlar beyninde talaka dair asla muaraza vuku' bulmayıp hükm-i Tevrat ile amîl olunurdu. O asırda (Sen Agustın) nam-ı piskopos katiyen talaki nehy eylemekle Katolik kilisesi onun muktezası üzere el-halet-i hazihi hareket ederler. Eğer ki mülûk-i hükümdârândan bazıları hakkında papaların talaka ruhsat verdikleri dahî vaki' oldu ise de onlar politikaya mebni' olduğundan kilisenin itibari elyevm talakın adem-i vukuu cihetindedir.

Lâkin Protestanlar böyle olmayıp Luter sâir hususatta Katolik kilisesine muhalefet ettiği gibi talak hususunda erâe-i ruhsat eylemiştir. O halde Protestanların talaka itirazı imam-ı mezhepleri bulunan Luter'e dahî ait olur. Muteriz taaddüd-i ezvâc ve talakın

bazı ahvalde mucib-i muhserat olmayıp bilakis nice mazarratın hudusüne bâis olduğunu uzun uzun beyan ile nisvân-ı İslâmı dahî iğfal ve izlâl yolunda hayli tekellüfler eylemiştir. Madem ki, kendisi nakli bırakıp akıl cihetinde dahî sevki semend-i fesad etmeğe himmet etmiştir. Biz de hilâfında olan mahazîri beyan edelim.

Umur-i malumeden olduğu üzere her iklimin kendine mahsus tabiat ve havası olduğu gibi her iklimde bulunan milel ve akvâmın dahî kendilerine mahsus (s.332) bir takım adet-i milliyeleri vardır ki nice asırlardan beri o adet ile me'luf olduklarından onu terk etmeleri muhalattandır. Zira bu adâtın ekseri o iklimin âb-ı havasıyla muhammer olan tıynetlerinin iktizası olmakla onları ondan geçirmek tebdil-i mahiyet ettirmenin misalidir. İş bu taaddüd-i ezvâc ve talak-ı huhusî dahî mintıka-i hareye karîb olan ve havası yebuste mâil bulunan memâlik ve buldan ehalişi beyinde zaman-ı hilkatten beri müteârif bir adet olup ashab-ı iktidarın nâ-ma'dud ezvâc-ı nikah eylemeleri ahd-i Hazret-i Peygambere kadar mer'û iken nüzul-i Kur'an ile dörde kasr olunmuş. Ve ona dahî şart-ı adalet vaz'ı ilenmanada birebir tenzil kılınmıştır. Bu hale nazaran kavmi Arab gibi taaddüd-i ezvâca me'luf bir kavmi bu mertebeye getirmek mucizat-ı nebeviyyeden add olunmaya şayandır. Bununla beraber Asya ahalisinin meşrebi ve hilkatleri Avrupalılara benzemediğinden onlarda taaddüd-i ezvac sebebiyle muterizin zannettiği kadar uygunsuzluklar tahdis edemez. Zira emr-i tezevvüc üç sebep üzerine olur:

Birincisi: Tenâsil ile nev'i beşerin bekâsı.

İkincisi: Âharın mülküne tecavüzden ve zinadan ihtiraz ile iffetle yaşamak.

Üçüncüsü: Umûr-ı beytiyesinin hüsn-i tanzimi ile emval ü eşyasının muhafazasıdır.

İmdi bir hatun akîme olup çocuk (s.333) doğurmadığı halde sebep-i evvel müntefî olup nesl-i beşerin inkizarına bâis olur ve eğer zevce bir illetle mübtela veyahut hilkat-i bünyesi gayet zaif olduğu halde zevci ziyadesiyle kavî ve müstelzim olur. Ve eğer hatun müsrife ve sefihe ve gayr-i mutîa ve hâine ve bed-huy ve dilâzar ve nâşize ve selîta olursa üçüncü sebep münadem ve ömrü âhir oluncaya kadar iki tarafa dahî nekâl ve hüsrânı müstelzim olur. Erbab-ı servet ve haysiyetten nice Hıristiyanlar vardır ki zevcesi akîme veyahut müsenne ve sefine ve bed-ahlak olduğundan onu tatlik ile diğerini alamadığından dolayı dünyaya Hıristiyan geldiğine günde bin kere pişmandır.

Lâkin Müslümanlarda avratın tatliki zevcin yed-i ihtiyarında olmakla zevcesi kendine muvâfık olmazsa tatlikiyle halas olur. Ve muvâfık olduğu takdirce ahir-i ömürlerine kadar beraberce yek-vücut gibi muammer olurlar. Ve beyne'l-İslâm ekseriyet bu sınıftadır. Onun için millet-i İslâmiyyeden geldiklerine teessüf ve nedâmet edecek hiçbir sebep yoktur.

Vakıa, Hıristiyanlarda kable'n-nikâh görüşmek mümkün olmakla bir dereceye kadar iki taraf dahî diğerin ahlâk ve etvârını nazar-ı tahkîk ve em'andan geçirdikten sonra tarafeynden (s.334) muvafakat olursa izdivâc olunur. Fakat iki taraf dahî birbirine hoş görünmek için esra-i ihtilâtta ne kadar ihtiyatkârane davranıp ahlak-ı seyyielerini his ettirmemeğe çalışacakları ve tecrübesizliğin ve sebâb ile nazar-ı şehvetin hali düşününce bunun dahî çokluk lütfi olmadığı ekser Hıristiyan familyalarında ba'del-izdivac görülen ahvâl-i nâ-maraziye ile müstedleldir. Her memâlikde ve hususıyla Avrupa'da yalnız zevcesiyle ahir-i ömrüne kadar muammer olup âhara tecavüz etmemiş ashab-ı kudretin içinde yüzde on kişi bulunmak müteazzirdir. Ve bu dahî emri tabiidir. Zira onlarda nisvan ile ihtilat memnu' olmamakla herkes zevcesini alıp balolara ve misafirliğe gider ve orada artık zevcesiyle beraber bulunmak muayyibattan olduğundan herkes zevcesini diğeri bir âdeme teslim ile kendisi dahî bir âharının zevcesini alıp raks ve musahabata meşgul olur. Tabiat insana her şeyden mürûr-i zaman ile gına gelmek dahî umûr-i tabiye-i beşeriyyeden olup bir âdemin zevcesi ne kadar güzel ne kadar hoş ahlak olsa zaman ile ibtida ki muhabbet ateşi tedennî edeceğinden öyle bir mahalde gerek erkek bir diğeri kadına ve gerek zevce bir diğeri erkeğe nâ-çar meyl eder. İşte (s.335) bu suhûlet ihtilât sebebiyledir ki Avrupa'da zina etmeyerek ömür geçirmiş bir erkek ve kadın pek nadir bulunur. Bunlar gûya müsaid-i ihtilât ile tâife-i nisvâna hürmet ve haklarını ifâ ediyoruz sandıkları halde onları bu tehlikelere kendileri düşürerek hakikatte tahkir ederler.

Ama Müslümanların ezvâcı cevher-i arz u namus olarak zevceleri indinde muhterem olmakla onları o makûle muhatırâta ilga hakaretine lâıyk tutmazlar. Herkes en zî-kıymet sevdiği şeyini nefsi için sakladığı gibi ehl-i İslâm dahî kendilerine her şeyden aziz ve muhterem bildikleri zevcelerini uçan kuştan esirgerler. Bu ise kesret-i muhabbettendir. Avrupalılar bu hususta bir derece ileri gitmişlerdir ki, aralarında zevce zevcesini zevce zevcini kıskanmak şayan-ı zahik ve istihza ber-hamâkat add olunur.

Ve bir kimse hakkında, “falan kıskanç imiş” denildiğinde terbiyesizlik, hamakat manalarının hepsini şâmil olur. Ancak Avrupa’nın âdâb-ı insaniyyeye taban tabana zıt olan bu halinden ziyadesiyle müstefid olan papazlar girûhu olmakla, onlar için bunun devamını istemek tabîdir. Ve bizim bildiğimiz zevattan birisi Almanya’da doğup büyümüş ve Protestan mezhebinde terbiye olunmuş iken yalnız balolara hemşirelerini getirip âharlarının eline terk etmeğe (s.336) hamiyet kâil olmadığından vatanını ve dinini terk ile İstanbul’a gelip şeref-i İslâm ile müşerref olmuş ve elyevm devletin ûmûr-i mühimmesinde müstahdem bulunmuştur.

Avrupa’yı görmüş olanların malumu olduğu üzere ekser-i kibar familyalarından zevce ve zevce beyninde suverî bir ittihad ve ittifak görünüp hanelerine misafir geldiğinde ve kendileri misafirliğe gittiklerinde ahbabına karşı gûya birbirinin derdinden bayılır gibi hüsn-i muamele gösterirler. Lâkin biraz müddet ülfet ve ihtilât ile tarafeyn efkâr-ı sahihasi anlaşılır. Yani ikisi dahî birbirini görmek istemeyecek kadar bıkmış usanmış ve hattâ bazılarının; “ne sen bana karış, ne ben sana karışayım”, mukavelesiyle zevcin birkaç ma’şukası olduğu gibi zevcenin dahî bir nice aşık-ı üftâdesi olarak ikisi dahî kendi zevk ve sefalarında vakit geçirmekte oldukları görülür ve niceleri dahî müfarekat-ı cismaniye ile birbirinden ayrı oldukları halde yaşarlar. Katoliklerde talak katiyen memnu’ olmakla Fransa kanununda ona bedel iş bu müfarekat-ı cismaniye vardır. Lâkin iki taraftan biri ber-hayat oldukça ikisi dahî tezevvüc edemediklerinden birbirinin mevtine intizar ile vakit geçirirler. Bazen diğerinden kurtulmak için bir tarik ile canına kadar kasd eder. Hattâ talakın adem-i cevâzından (s.337) cemiyet-i medeniye için müretteb olan mazarrata had ve nihayet olmadığından 1793 senesinde resmen talakı Fransa kanununa derc ettiler. Lâkin 1816 senesinde papazların ikdam ve mesaisiyle yine ilga olundu. Talakın tekrar iadesi için 1830 ve 1848 senelerinde hükümet ve erbab-ı kanun ve hükümet taraflarından pek çok ikdam olundu ise de papazların entrikaları galebe edip muvaffak olamadılar. Avrupalılar esareti muğayir-i insaniyet gördüklerinden ilgası için sarf ettikleri mesai ve himmât ne kadar şayan-ı takdir ise kendilerinde ömür süren ve mal ve nesil ve iffet için mazarrat-ı adidesi her gün görülmekte olan adem-i talak esaretini hala kaldıramadıkları dahî o kadar taaccübe sezâdır. Ne demek müsennece bir âdemin genc zevcesi açık meşreb olur? İsteddiği delikanlılar ile ihtilatan men’ edemeyip taht-ı şübhede bulunsa bu hatunun doğurduğu çocuklar hergün gözünün önünde koşup gezer iken herif içinden ah edip: “Elbette

bunlar benden değildir fakat benim mirasımı taksim edeceklerdir”, diye ömrünü gam ve keder içinde geçirmek gibi dünyada bir azab olur mu? Yahut afife genç hatun farz edelim ki hezar emsali gibi kendi rızası olamayarak ihtiyar bî-iktidar ve yahut (s.338) hiç haz etmediği bir ademe tezvic olunsun. Bu hatunun o an şebabî böyle bir azab-ı cahîm içinde geçmek ve ondan gelecek sülaleden cemiyet-i medeniyyeyi mahrum bırakmak sezâvâr-ı hikmet ve mükteza-yı medeniyet midir? Artık bu hatun canından bezip zevci ber-hayat iken bu beladan halasın çaresi olmadığını bilince ya birgün sû-i kâd ile herifi ortadan kaldırmak fikrine düşse yahut zaten afife iken ye’s u ızdırab ve sevk-i şebâb ile yoldan çıksa ma’zur olmaz mı? Ve madem ki erkek kadın cemiyet ve ihtilat ve Hıristiyan devletlerinin resmi balolarında kadınların düş ve binâgûşları ve sine bostan-ı sîmînleri güşâde olarak raks etmek ve keza kilîsalara her hatun hilliyat ve tezyinatla gelip zükûr ve ünâs karma karışık oturmak mücazdır. Buralarda gözünü nazar-ı zinadan muhafaza edecek kaç erkek ve kaç kadın bulunabilir? Amma İslâm hanelerinde sık sık sokağa çıkmak erkeklerle ihtilat ve gülüp oynamak adetleri olmadığından bir âdemin zevcesi velev çirkin ve bed-huy olsa dahî. Çünkü kendisi ondan başka kadın görmediğinden ona kanaat eder. Kadın dahî kocası ne kadar na muvafık ise de kendisi âhar bir (s.339) erkekle ihtilat etmediğinden yine tahammül edip geçinir ve elhasıl indinde kıskançlık ayb olmayan bir âdem için Müslümanlıktan başka yerde huzur-i kalble yaşamak mümkün değildir. Maamafih ânifen dahî söylediğimiz üzere her kavmin kendine mahsus bazı âdâtı olup ondan ayrılması mümkün olamayacağından biz muterize iffet ve ismetin derece-i lezzet ve letâfetini tefhîme uğraşmayız. Zira bu bir lezzet-i vicdaniyedir. Fakat insan pek sevdiği bir bardaktan âharının su içtiğine bile kalben razı olmamak emr-i tabî olduğu halde kendinin hem vücudu ve ensâbının sanduka-i emaneti olan menkuhasını müştehiyyat-ı nefsanîye mehalikine ilkâya bir insan-ı aklın nasıl kâil olabileceğini anlamıyoruz.

Vakıa, bazıları buna cevab makamında: “Nisvânın terbiyesine vaktiyle ihtimam olunup da vezâif-i zevciyyeti gereği gibi tefhim olunduktan sonra her ne türlü mecliste bulunsa onun yoldan çıkmasından korkulmaz. Zira ilm nefese galabe eder”, derler. Lâkin bunu söyleyen zatı otuz yaşında kavi-bünye ve terbiyeli bir erkek ve onun zevcesi çirkince ve bed ahlak lâkin gayet terbiyeli bir hatun farz edip bunların beyninde tabî olan adem-i itilaf ile beraber ikisini bir ziyafet sofrasında farz eylesek ve erkek gayet (s.340) güzel ve şuyuhkâr bir genç hatunun yanına tesadüfle ülfet ve

muâşeret ve zevcesi dahî erken bir tûvâna delikanlı yanına oturup onunla idare-i ikdah üns ü muâşeret ettiklerini gözümüzün önüne getirdiğimizde gerek zevcin ve gerek zevcenin terbiyeleri hatırlarına gûna gûn efkâr-ı şeytaniye hatırından onları men' edebilir mi? İlm ve terbiye bir dereceye kadar mukteziyât-ı tabîyeyi zîr-i perde-i riyâda tutabilir. Lâkin vakt-i fırsatta hükm-i tabiat tamamıyla meydana gelip terbiye-i izâfiye ber-teraf olur. Sa'di'nin bu sözü ne güzeldir; (mülhid gersine der-hane-i hali pürhân-ı akl barenkend kez ramazan endişe). Evet eğer erkek anîn veyahut Hazret-i İsâ'nın dediği husyâtta ise o vakit emniyet edilebilir. Lâkin onda da melekut için surette cebr-i nefis ile mücazen kendilerini hussî edenler müstesnâ tutulmak icab eder. Zira biz bu kabilden nice papazlar görüyoruz ki; fiilleri müddaalarına asla tevafuk etmiyor amma Rusya memâlikinde bulunan fırka-i ma'hûde gibi sahihan melekut için nefisini hussî eden olursa onda şübhe götürür mahal kalmaz. Melekût için böyle bir cismani fedakarlık bizim muteriz gibi dindar ve itimada sezâvâr bir zattan zuhûr ederse din-i Nasâranın tesirat-ı ruhaniyyesine artık bir diyecek (s.341) bulunamaz.

Protestan rahibleri risâlelerinin birinde Hazret-i İsâ'nın envâ-i hakaretle katl olunmayıp da belki hayyen semaya ref' olunduğuna dair olan itikad-ı İslâm'a itiraz ile derler ki: (bu husus cümle tevarihe muhalif olduğu gibi tevatüre dahî münâkız olmakla ne gûne kabul olabilir? Zira Hazret-i İsâ'nın salbinde zelzele-i azim vaki' olup bir takım havârik-i âdeler zuhûr eylediği Enâcîl-i Erbaa'da musarrah ve Havariyyun hazeratı re'yil-ayn müşahede ettikleri tevatüren balig olduğu cihetle iş bu tevatürü inkar eylemek nasıl tecvîz olabilir?).

Malum olduğu üzere selefte vuku' bulan bir tevatürün ihlâfa medâr-ı emniyet ve itminan olması için vaka-i merviyeyi bizzat görüp rivayet eden cem-i gafirin kizb üzere ittifaklarını akl tecviz etmeyecek mertebe mahall-i emniyet olması lazımdır. Halbuki Hazret-i İsâ'yı tuttuklarında yanında bulunan şakirdanın cümlesi firar eyleyip yalnız Petrus arkası sıra gittiği ve o dahî bir horoz ötünceye kadar üç defa irtikâb-ı kizb eylediği ve Hazret-i İsâ'nın salbinden orada Havariyyundan hiçbiri bulunmayıp fakat birkaç avrat uzaktan seyr ettikleri Matta ve Markos'da muharrer (s.342) ve mevcut ve Yuhanna'da ise bu sözleri mefkût olmakla muterizin Enâcîl-i Erbaa'da musarrah ve Havariyyun reyil-ayn müşahede ettiler, dediği hilaf-ı vaki' ve tevatür ise

gayr-i sabittir. Hele muterizin delil makamına irâd ettiği tarihler bil-cümle bu zatların rivâyâtını me'haz ittihaz eylemiş olduklarından onlar asla sezâvâr-ı itimad değildirler.

Gelelim bu hususta Enâcilin rivâyâtına. İncil-i Matta'nın yirmi yedinci babında yazılıdır ki; (Hazret-i İsa çarmıh üzere teslim-i ruh eyledik de heykelin perdesi yukarıdan aşağıya dek yırtılıp iki pare oldu. Ve zelzele ile kayalar şak olarak mezarlar dahî açılmakla nâim olan nice mukaddeslerin cesedleri kıyâm ederek mezarlardan çıkıp onun kıyametden sonra Kudüs şehrine girip çok kimesnelere göründüler). İşte bu hikaye aslından yalandır. Fazıl (Norton) İncil'i hâmi iken kitabında, bu vakanın kizb-i sarfih olduğuna deliller serd eyledi. Ba'dehu dedi ki: "Bu hikaye kâzibdir ve zann-ı galib budur ki, Kudüs'ün harab edilmesi üzerine perişan olan kavm-i Yahudun heykele azv-i garaib zımmında tasni' eyledikleri ekâzibden biri dahî bu fikra olup sonradan bir ebleh fıkrayı Mesîh'in salbî zamanına münasib görerek İncil-i Matta'nın nusha-i (s.343) İbraniyyesi kenarına teberrüken yazmış. Ba'dehû kendi gibi bir ahmak katib o sözü hîn-i istinsahta metnin içine almış ve bu metin dahî onlar gibi bir mütercimim yedine geçip olduğu gibice tercüme edilmiştir. Hikayenin aslı olmadığı diğer bir nice vücuh ile dahî istidlal olunur:

(Evvelkisi): Matta'da yazıldığına göre hadise-i salbin ikinci günü Pilatus'a gidip: (Ey efendimiz! O müzill daha sağ iken ben üç günden sonra kıyam edeceğim demiş olduğu hatırımıza geldi. Onun için üçüncü güne değin mezarın hıfz olunmasına emr eyle. Şayet şakirdleri geceleyin gelip onu sirkat ettik de mevtadan kıyam etti, diye halka söylemeleri ile sonraki dalal evvelkinden fena olur, dediler ve yine Matta'nın kavlince Pilatus ve zevcesi Hazret-i İsa'nın katline kalben razı olmayıp Yahudilerin ibramına mebni nâ-çâr müsaade etmişti. İmdi eğer hadise böyle olaydı Yahudîlerin Pilatus'a sonradan gidip bu sözü söylemeleri mümkün olamazdı. Zira hicab-ı heykel menşûk olmuş ve kayalar yarılmış ve kabirler mekşûf olup meyyitler âşikâre Kudüs şehrinde gezinip dururlar. Ve Pilatus ile zevcesi İsa'nın katline razı olmadıkları halde bu kadar asâr-ı mucizeyi (s.344) reyu'l-ayn müşahede ederler iken Yahudîler onun huzurunda Hazreti İsa'ya muzill diyemeyecekleri ve demiş olsalar Pilatus onları tekzib edeceği emr-i zâhirdir.

(İkincisi) : Ruh Havariyyuna nâzil olup elsine-i muhtelifle ile tekellüme başladıklarında Kitap-ı A'mal bab-ı sânisinde yazıldığı üzere; "nâs taaccüb edip üç bin kadar âdem

derhal imana geldiği” gibi. Çünkü bu mucizat ondan ziyade ezhân-ı nâsa dehşet vereceğinden zuhûru eğer sahîh olaydı bir nice bin kişinin imana gelmesi iktiza ederdi. Halbuki bu kadar hariku'l-âdeler zuhûra gelmişken onları görenlerden hiçbir kimse imana geldiğine dair Enâcil'de bir işaret görülmez.

(Üçüncüsü): Markos ve Luka, yalnız heykelin perdesi münşak olduğunu söyleyip zelzele vukuunu ve kayaların yarıldığını ve mezarlar açılıp mukaddeslerin cesedleri kıyam ile şehir içinde gezdiklerini hiç söylemezler. Ve mucizât-ı Meshiyyeyi elinden geldiği kadar mübalağlı göstermeğe uğraşan İncil-i Rabi' ise ne perdenin inşikakına ne zelzele vukuuyla kayaların yarıldığına ne de emvât-ı mukaddesenin kıyam u reftâr eylediklerine dair harf-i vâhid yazmaz. Eğer bu vukûatın sıhhat ve şöhreti mütehakkik olaydı, iş bu Enâcil-i Selâsenin sukût etmeyecekleri der-kâr idi.

(Dördüncüsü): (s.345) Matta'nın yazışına göre hîn-i salbde Hazret-i İsâ şakirdanından hiçbir kimse bulunmayıp fakat Celile'den beri İsâ'ya pîr olmuş avratlar orada bulunup uzaktan bakmışlar ve onların arasına Meryemu'l-Mecdeliyye ve Yakub ile Yuşa'nın anası Meryem ve Zeydî oğullarının anası var imiş. Ve Markos'un beyanına nazaran yine orada avretlerden başka şakirdandan kimse bulunmayıp bunların arasında Meryemu'l-Mecediliyye ve küçük Yakub ile Yûşâ'nın anası Meryem ve Salome dahî var imiş. Ve bunlardan mâadâ onun ile beraber Orşilim'e çıkmış daha nice avratlar hazır imişler.

Amma Luka'nın ifadesi zikr olunan iki İncil'e muhalif olarak Hazret-i İsâ'nın cümle aşinaları Celile'den gelen avratlar ile beraber hazır imişler ve fazla olarak bu seyre cem' olan bil-cümle halk vaki' olan nesnelere görmekte göğüslerin döverek yerine geri dönmüşler. İmdi Matta ile Markos'a göre İsâ'nın hîn-i salbinde hazır bulunanlar hem birkaç avrattan ibaret olup hem de bunlar uzaktan seyr etmiş olduklarından o misillü birkaç nakısatu'l-aklın uzaktan gördükleri bir maddeye dair şehadetleri ashab-ı ukul nazarından itikad-ı din vaz' edecek edille-i bedîhiyyeden olamaz. Luka'nın âşına tabirinden dahî orada (s.346) bulunanlar İsâ'yı tanıyan bazı eşhas olup fakat kendine iman edenlerden olmadıkları tefehhüm olunur. Zira Luka İncili'nin her yerinde şakirdan ve Havariyyun tabirleri var iken yalnız burada âşına gelmesinin isti'mali şakirdandan orada kimsenin bulunmadığına işarettir.

Amma Yuhanna İncili şakirdandan ve Celileli avratlardan kimsenin bulunduğu dair bir şey söylememekle beraber orada yalnız sevdiği şakird ile üç hatun bulundurur ki, Onun biri Hazret-i İsâ'nın kendi validesi Meryem diğeri teyzesi Meryem ve üçüncüsü Meryemu'l-Mecediliyye'dir. Ve diğeri Enâcil'den fazla olarak çarmıh üzere iken mezkûr şakirdi ve validesini yanında görüp Hazret-i İsâ validesine: “Ey hatun işte oğlun”, deyip şakirdine işaret ve şakirde dahî: “İşte validen”, deyip validesini imâ eder. Ve diğeri Enâcil ise bu fıkradan büsbütün sükût ederler. Şübhe yoktur ki eğer keyfiyet salb sahîhan vuku' bulmuştu ve orada isbat-ı tevatür edecek kadar ashab-ı Mesih bulunmuş olsalar beyne'l-Enâcil bu merteye ihtilaf olmayıp cümlesi vuku'-i hali nehc-i vahid üzere yazarlar idi.

(Beşincisi) Matta İncili'ne göre Hazret-i İsâ vali konağına kamçı ile dövülüp başına dikenden tac ve kırmızı hilat iksâ olunarak ve yüzüne tükürüp (s.347) başına urarak tahkîr edildikten sonra çarmıha götürülmek üzere kapıdan çıkarken Simun nâmında Karineli bir adam bulup İsâ'nın haçını angarya olarak Ona taşıtırlar. Oradan Celcele [Golgota] nâm mahalle geldiklerinde ona öd ile karışmış sirke verdiler ve çarmıh üzere iken Ya Rab! Beni niçin terk ettin? dedik de, orada duranlardan biri bir süngeri sirkeye batırıp kamış ile ona uzattı.

Ve Markos İncili'nde kamçı ile dövülüp başına dikenden tac ve kırmızı bir libas giydirerek ve yüzüne tükürüp başına urarak tahkîr edildikten sonra taşra çıkarırlar ve İskender ile Rukus (Rufus)'un babası Kirine'li Simun nâmında bir kimse dahî tarladan geçerken Onun haçını buna angarya olarak yükletirler. Sonra Celcele (Golgota)'ye geldik de Ona mürr-i sâfi ile karışmış şarab verirler. O ise kabul etmez ve çarmıhta iken yanından geçenler başlarını salıp ona küfür ederek: “Vah heykeli yıkıp üç günde bina eden! Kendini kurtar”, derler ve onunla beraber çarmıh olunan iki hırsız ona şetm ederler. Ba'dehu: “Ya Rab, ya Rabb! Beni niçin terk ettin”, dedik de duranlardan biri süngeri sirkeye batırıp kamış ile uzattı.

Luka İncili'nde dahî Pilatus ölünce İsâ'yı Hirodes'e gönderdi. Hirodes onu görüp ziyadesiyle mesrûr (s.348) oldu. Zira Onun hakkında çok şeyler işitmiş olmakla ondan bir mucize icrâsını müşâhede etmek ümidiyle çoktan beri onu görmek isterdi ama İsâ onun suallerine cevab vermedi. Hirodes kendi ve askeri ona hakaret ile istihza ederek bir fahrir libas giydirip onu Pilatus'a gönderdi. O dahî onu Yehudîlerin eline teslim

eyledi. Bunlar onu götürür iken tarladan gelen Kirineli Simun’u tutup İsa’nın ardından haçını götürmek için buna tahmîl ettiler. O esnada gerek halktan ve gerek Onun için dövünerek ağlayan avratlardan azîm bir cemiyet ardınca giderler iken İsa mezkûrelere dönüp: “Ey Orşilim kızları benim için ağlamayın. Ancak kendiniz ile evladınız için ağlayın. Zira işte günler geliyor. Onlar ne mutlu âkireler ve doğurmamış rahimler ile emzirmemiş memelere diyerek o zaman dağlar üzerimize düşün ve bayırlara bizi örtün demeye başlıyor. Zira yaş ağaca bu nesnelere gösterirlerse kurusuna ve vâki’ olur” dedi. Ba’de İsa’yı çarmıh ettiklerinde: “Ey peder! Onları afv eyle. Zira ne işlediklerini bilmezler”, dediler ve askerler onu istihza ederek yanaşıp ona sirke takdim ettiler ve beraber salb olunan mücrimlerden biri ona küfr edip: “Eğer sen Mesih isen hem kendini hem bizi kurtar”, dedi. Amma diğeri cevap (s.349) verip onu azarladı. Onun üzerine İsa Ona: “Bugün benimle beraber cenette olursun”, dediği muharrerdir.

Yuhanna İncili’nde ise: “Platus’un İsa’yı kamçı ile dövdüğü ve askerler dahî dikenden bir tac örüp onu başına vaz’ ve kırmızı libas iksâ eyledikten sonra ona silleler urdukları ve baş kâhinler ile muhazzirler onu bu kıyafette görünce: ‘Çarmıh et’, diye bağıştıkları ve Pilatus onlara: ‘Onu siz çarmıh edin. Zira ben onda bir cürm bulamıyorum’, dedi ise de Yehudîler Ona cevap verip: ‘Bizim şeriatımız mucibince katle müstehaktır. Zira kendisini ‘ibnullah’ etti’, dedikleri ve Pilatus dahî bu sözü işittik de daha ziyade korkup İsa’ya hitaben: ‘Sen ne râhdansın’, dedi ise de İsa’nın cevap vermediği ve tekrar Pilatus Ona hitab ile: ‘Bana söylemez misin? Seni çarmıh etmeğe ve itlâka kudretim olduğunu bilmez misin?’ dedik de İsa cevap verip: ‘Yukarıdan verilmiş olmasaydı senin benim üzerime hiç kudretin olmazdı. Bunun için beni sana teslim edenin günahı büyüktür’, dediği ve bu sebebden Pilatus Onun itlâkına cehd ettiyse de Yehudîler bağırıp: ‘Eğer bunu itlâk etsen Kayser’in dostu değilsin. Kendini melik eden kimse Kayser’in aleyhinde söyler’ ,demeleriyle Pilatus İsa’yı harice çıkarıp Yehudîlere (s.350) teslim ettiği ve İsa dahî kendi haçını kendisi taşıyarak Celcele (Golgota)’ ye gidip orada çarmıh edildiği mesturdur”.

(Altıncısı): Matta kavlince esnâ-yı çarmıhta ta’lik olunan yaftada (Meliku’l-Yehudî İsa budur), Markos’a göre yalnız (Meliku’l-Yehud), Luka’nın kavline nazaran İsa’nın üzerinde (Yehudîlerin meliki budur), diye Yuhanî ve Latinî ve İbranî harflerle yazılmış bir cürümnâme var idi. Yuhanna’nın ifadesine göre Pilatus bir yafta yazıp haç üzerine

koydu idi. (Yehudîlerin meliki Nasıralı İsâ'dır) diye İbranî ve Yunanî ve Latin lisanları üzere yazılmış idi. İmdi Yehudîlerin baş kahinleri Pilatus'a Yehudîlerin meliki değil ancak bu kişi Yehudîlerin melikiyim, demiş olduğunu yazdılar. Pilatus ise: "Ne yazmış isem yazmışım", diye cevap verdi.

(Yedincisi): Markos'a göre İsâ'yı çarmıh ettiklerinde saat üç idi. Saat altı olduk da dokuza kadar bütün yer üzerinde karanlık oldu, diye muharrerdir. Amma Matta ve Luka'da saat altı raddelerinde olup dokuza kadar bütün yer yüzünde karanlık oldu diye mestûr ve Yuhanna'da ise saat maddesi ve karanlık fıkrası gayr-i mevcuddur.

(Sekizincisi) : Yuhanna İncili'nde sebt gününde cesedler haç üzerinde kalmamak için iki maslûbun inciklerini (s.351) kat' ettiler. Amma İsâ'ya gelip artık fevt olduğunu görmekle incikleri kat' etmediler, diye yazılmış ve sâir Enâcil'de bu fıkradan külliye sükût olunmuştur.

(Dokuzuncusu): Ba'de's-salb, İsâ'nın emvâttan kıyamına dair beyne'l-Enâcil mevcut olan ihtilafat-ı külliye olup buna dair olan ibarât Enâcil-i bâlâde ihtilafat-ı İncil sırasında aynen zıkr olunmakla oraya müracaat oluna.

İşte bu ihtilafâta nazar olunduk da Hazret-i İsâ'nın hakîka salb olunduğu taht-ı iştibâhta kalıp ulemâ-i Nasârâ ref'-i şekk edecek hiçbir delil irad edemezler amma Enâcil-i mezkûre bu ihtilafât ile bizce sezavar vusûktur derlerse o vakit saded-i tebeddül eder. Zira bir âdem her ne kadar bedâhetin hilaf-ı ise de ben bu hususta şu vechile itikad edeceğim diye ısrar edince onunla bahs etmek abes ve hususan Ehl-i Kitap olmayan bir hakîm için Enâcil-i mevcûdeden İsâ'nın katl ü salbi şöyle dursun aksi olarak halasını isbat edecek nice delâil istihracı mümkündür.

Meselâ: Hazret-i İsâ'yı çarmıh ettiklerinde kemal-i elem ve ızrâb ile bayılmış ve onu bu halde görenler vefat etmiş sanıp hususan sebt gününe kalmamak için çarmıhtan indirmeye ta'cîl olduğundan ve Yusuf nâmındaki şakirdi onu alıp tenhaca mezara (s.352) vaz' ettiğinden bir müddet sonra akli başına gelip kalkmış ve o esnada şakirdlerinden biri Ona bostancı libası giydirip bu şekilde Meryemu'l-Mecdeliyye'ye görünmüş olması ve sonra dahî şakirdanıya mülâkat edip biraz vakit murûrunda ya çarmıh yaralarından veyahut sâir bir hastalıktan tenhada vefat etmesi iddia olursa red ve cerhine ulema-yı Nasârâ muktedir olmazlar. Hattâ bu makûle şübehat o esnada dahî

vaki' olduğu Matta İncili'nde: "Yehudîlerin Pilatus'a varıp üç güne değin mezarın hıfz olunmasına emr ile şayet şakirdleri geceleyin gelip Onu sirkat ettik de mevtadan kıyam etti", diye halka söylerler demeleriyle sabit ve mütehakkaktır. Çünkü tahkikât-ı Enâcil sırasında beyan olunduğu üzere Matta'ya mensub olan işbu İncil urûc-i İsâ'dan kırk elli sene sonra yazılmış olduğundan o zamanlarda efvâk-ı nasta deveran eden bu rivayeti sahibi İncil'in kitabında bu şekilde derc etmiş ve diğer Enâcil ise tahrik-i şübhe etmemek gareziyle bu rivayetten tegâfûl etmiş olmaları ihtimale pek karibdir ve Matta'nın Yehudîlerin varıp mezar taşına mühürlediler ve bekçiler koydular kavli gibi ref'i şübheye medâr olacak deliller getirmekteki ihtiyâtı dahî şübheyi izâleden ziyade te'yid eder.

(İkinci Şübhe) Yuhanna İncili'nde (s.353) yazıldığı üzere Meryemu'l-Mecdeliyye İsâ'yı mezardan kalktıktan sonra görüp bostancı zan etmesidir. Zira yine Yuhanna kavlince Yusuf İsâ'nın cesedini aldık da çarmıh olduğu yerde bir bostan bulup orada henüz bir kimse konmamış yeni bir mezara koymuş idi. İmdi İsâ bir müddet mezarda baygın yattıktan sonra aklı başına gelip ya kendisi veyahut o esnada gelen bazı şakirdleri mezarın taşını kaldırmakla kefenleri çıkarıp bir bostancı libası giydirmelerinden mümkün olmasın.

(Üçüncü Şübhe) : Luka'nın yirmi yedinci babında yazıldığı üzere İsâ mezardan kalkıp şakirdlerine göründük de şaşır korkarak Onu bir ruh zan ettiler. Onların bu zannına def için İsâ onlara dedi ki: "Niçin ızdırab çekersiniz ve kalblerinizde inkar niçin kopar? Kendimim. Bana yapışın ve bakın. Zira bende gördüğünüz gibi ruhun lahmı ve kemikleri olmaz ve bunu söyleyip elleri işe ayaklarını gösterdi. Onlar dahî henüz inanamayıp taaccüb ettiklerinde onlara burada bir yiyecek nesneniz var mı ? dedi. Ona bir parça balık kebabı ile mikdar gömeç balı verdiler. O dahî alıp huzurlarında ekl eyledi". İmdi şu rivayete çeşm-i dikkatle bakıldıkda İsâ'nın çarmıh üzerinde fevt olmayıp bir takrib ile halâs olduğu ve ba'de'l-kıyâm acıkarak yemek yediği anlaşılır.

(Dördüncü Şübhe): Ba'de'l- (s.354) kıyam Orşilîm'de şakirdanıyla görüşemeyip Celîle'de mülâkat etmesidir. Eğer kıyam ba'de'l-vefat olsa artık Yehudîlerden korkmağa mahal olmadığından Orşilîm'de iken arz-ı nefes edebilirdi. Lâkin henüz âlem-i unsur u cismaniyyette olduğundan Yahudîler duyup tekrar kalt ederler havfıyla Celil tarafına savuşmuş olduğu mütebâdirdir.

(Beşinci Şübhe): Ba'de'l-kıyam icabından bazı eşhasa görünüb ve biraderlerine ve hususan validesine görünmemesidir. Zira Hazret-i İsa'nın bunlara muhabbet etmediği onlarla adem-i ihtilatından ve onları semtine uğratmadığından malumdur. İmdi onlara çendan emniyeti olmamakla şayed Yehudiler haber alırlar havfiyla mülakatını yalnız şakirdlerinden birkaç kimesneye hasr eylemiştir.

(Altıncı Şübhe): Ne hîn-i defninde ne hîn-i kıyamında şakirdanından kimse hazır bulunmayıp defn eden mahûd Yusuf ve sonra kıyamını herkesten evvel gören Meryemü'l- Mecdelye olmakla Yusuf Onun vefa etmediğini ketm etmek ve Meryem dahî onu mezarın haricinde görmekle ba'de'l-vefat kıyam etti zannında bulunmak muhtemelattandır.

(Yedinci Şübhe): Maslûbun incikleri kat' olunup da yalnız İsa'nın incikleri kesilmemesidir. Mahûd Yusuf Matta'nın kavlince İsa'nın şakirdanından (s.355) bir zengin âdem olup Luka'nın ifadesine göre şura azasından bulunup Pilatus nezdinde elbette bir dereceye kadar muhterem olacağından ya akçe ya hatır için Onu baygın halinde iken sebt bahanesiyle inciklerini kestirmeksizin Pilatus'tan alması ve sureta mezara koyup fakat mezarını ve lahd olmakla hayatına muzarrat iras etmeyip ba'dehu gece gelerek oradan götürmesinden akla baîd olsun.

(Sekizinci Şübhe): İsa bu ihtimalattan biriyle olmaksızın çarmitan halas olduk da şakirdanın her biri bir delikte muhtefi olarak sonradan Onu gördüklerinde çünkü suret halasını bilmediklerinden sahîhan ba'de'l-mevt kâim oldu zannında bulunmalarından istağrab olunsun. Hususen bu âdemlerin ne kadar ümmî oldukları Enâcilde muharrer olan hallerinden malumdur.

Amma Matta'nın on ikinci babında muharrer olan (âdem oğlu üç gün üç gece cevfi arzda duracaktır) âyetiyle Hazret-i İsa'nın mevtini istidlâl asla mümkün olamaz. Zira cesed-i Mesîh Cuma günü akşamı salîbden indirilip hemen defn olunduğu ve Pazar günü tulûf-i şemsten evvel cesedi mezarda bulunmadığı Enâcil-i Erbaa'da musarrah olmakla inde'l-hisab cesed-i Mesîh fekad iki gece bir gün mezarda durup ba'dehu kıyam etmiştir).

Bu halde (s.356) üç gün üç gece cevfi arzda durmadığından kavli-i mezkur hilaf-ı vâki' olur. Ve bir de eğer bu sözü sahihan Hazret-i İsa şakirdanına söylemiş ise artık Onun

kıyamında şakirdan asla şekk ü şüphe etmeyib hemen gördükleri anda kabul etmeleri lazım gelirdi. Halbuki, Onun kıyamını haber verenleri ve (hile-i ?) evlâda Havariyyun cümle tekzib ettikleri ve kıyamına asla inanmadıkları ve hattâ onları inandırmak için İsâ bizzat hayli uğraşp nihayet ellerinde ve ayaklarında bulunan eser-i cerihayı gösterdiği ve fazla olarak yanlarında oturup taam ettiği yine İncillerde mesturdur. İşte gerek bu yolda gerek sair sûretlerde İsâ'nın çarمیhta fevt olmayarak halâsına dair mütebâdir olan şübehata karşı ulemâ-yı Nasâra için sükuttan başka cevap yoktur.

Amma itikad-ı İslâm'da cemi-i enbiya-i izam aleyhimussalatu vesselâm hazerâtı masum olub kizb ve hile irtikabından masum olmalarıyla bir hakimın tasavvur edeceği muhtemelata ehemmiyet vermeksizin Cenab-ı Rabbü'l-Âlemîn Cellet-i kudrete hazretleri kudret-i ilahiyyesiyle esnâ-i salbde kavm-i Yehud'un gözüne âhar bir şahsı Hazret-i İsâ aleyhisselam şeklinde gösterip onu salb ettirmek ve Hazret-i İsâ aleyhisselamı ref (s.357) etmek daha müvecceh ve Cenab-ı Mesîh'in zânn-ı nübüvvetine daha evfektir. Ve cümle müfessirin-i izâm rahimallahu hazarâtı (Nisa/157) âyet-i kerimesini bu vecihle tefsir eylemişlerdir. Amma ulema-yı Nasârâ (Âli İmran/155) âyet-i kerimesini âyet-i sabıkaya münakız sanıp “müteveffik” lafzıyla Hazreti -İsâ aleyhisselamın vefatına istidlal etmek isterler. Halbuki “müteveffike” lafzı sıfat olup “eteveffâke” manasına olmadığını düşünmezler. Yani bu âyet-i kerimenin manasını: “Ben seni öldürürüm ve ref ederim”, demek olmayıp belki; “ben seni öldürmeye ve ref etmeye muktedirim” mefhumunu müş'ir olmakla Cenâb-ı Kadir-i Mutlak için bu iktidarı kimse istibad edemez ve madem ki, dilerse ref eder. Hazret-i İsâ aleyhisselam'ın ref'ini dileyip öldürmeği dilememiş olması der-kârdır. Ve bazı müfessirin “tüveffa” ya istifâ manasını verip; “Yehudun katlinden hıfz için yerden seni kelamla ahz u kabz ederim”, mealiyle tevil eylediler.

Ne garibdir ki, fırak-ı Nasârâ Hazret-i İsâ aleyhisselam'a “İbnullah” ve “Aynullah” dedikleri halde Onun hakkında Yehud gibi bir erzel mahluk tarafından eşedd ukubet ve tahkir ve katl ve salb vukuunu tecviz ederler. Din-i Mübin-i Cenâb-ı Muhammedi aleyhissalâtu veselam cenâb-ı Mesîh'i nev'-i beşerden (s.358) ve enbiyâ-i zışandan add eder iken Onun hakkında bu makule müftereyatı red ile muazzezen semaya ref olduğunu ve Yehudîler: “Onu biz katl u salb ettik” za'm-ı batılında kaldıklarını iddia eder. Hazret-i İsâ aleyhisselam için bu iki itikadın kangisi şerefli olup ve tavâif-i

Nasâra mı sarîhan İsevi yoksa Muhammedîler mi daha muhibb-i İsâ aleyhisselam oldukları muvâzene olsun. Ve Muhammedîler Cenâb-ı İsâ aleyhisselâmı şanına şayan olmayan ekâzibden tebrie için ettikleri iddiaya Mesîhiyyun darılıp aksini isbat için çalıştıklarına nazar-ı ibret ve insaf ile bakılsın. Muhammedîler hem Hazret-i Mûsâ hem de Hazret-i İsâ aleyhisselamı mebus bil-Hakk peygamber tanıdıkları itibariyle hem Musevî hem de İsevîdirler. Lâkin firak-ı Nasârâ ekâzib-i gûna gûn ile memlû ve muharref olan Tevrat-ı mevcude ve onda enbiya-i zîşan hazerâtı haklarında münderic olan nice bühtan ve müfteriyâta itikad ettiklerinden Hazret-i İsâ aleyhisselam hakkında dahî, ahırda doğdu ve Yehudi elinde zelîlen fevt olup cehenneme girdi, melun oldu gibi en terbiyesiz bir şahsın en nefret ettiği düşmanına bile azv etmekte tereddüt edeceği isnâdât-ı küfriyye ile tahkir ettiklerinden ne Musevî ne de İsevîdirler. Fakat teslis meselesinde rîze-i havâr-i sefere-i Eflatun (s.359) olmakla onlara Eflatunî demek münasibdir. İşbu katl u salb hususunda Nasârâyâ karşı daha nice delâil-i akliye ve nakliye bulunup onların tafsilatı “*İzhâru'l-Hakk*” ve “*Şemsu'l-Hakika*”da mestur olmakla istek edenler onlara müracaat eylesinler.

Muteriz-i mahûdun asli müddeası: “İki mezheb hakikatini muvâzene ile kangisi ahsen ise kabul eylemesi kaziyesi” olduğundan Kur’an-ı Kerim ile İncil’i muvazene bâlâde mürûr eyledi ise de tarafeynin hakikat-i akaidini muvâzeneye lüzum görüldüğünden delil-i nakliden sarf-ı nazar ile cüzice delil-i akli ile müdellel olarak tafsiline şuru’ ederiz. Evvelâ Nasârâ indinde Allah üçtür: Allah Teâlâ, İsâ aleyhisselam, Ruhü'l-Kuds’dür. Ve Hazret-i İsâ oğluyum dediği tevazuan olup ilm u kudret ve cemi-i sıfatta Cenâb-ı Hakk’a müsavi ise de ba’de’l-katl sekiz gün cehennemde yanıp Pavlus’un kavlince haşa lanet ağacına binip muahharan semaya suud edip kürsüsünü babanın sağına vaz’ ederek halk ve icad Hazret-i İsâ’nın yedinde olup elân hükm oğulda olup ve kıyamette dahî hâkim-i mutlak İsâ olacağından haşa baba ilmden mülga bir mütekâid hükmünde kalmıştır.

Gelelim ehl-i İslâm Hakk indinde celle ve alâ hazretleri (s.360) bir dir ki, yani zâtında ve sıfatında şeriki ve misli yoktur. Kaldı ki, vahdaniyet-i Hüdâ’yı bî-hemtâyı isbat sadedinde İmam Razi’dan nakl olunduğu üzere mütekelliminin serd eyledikleri berâhin-i akliye yirmi karibdir. Eşhuru (Enbiyâ/22) nass-ı şerifinin mucib-i işareti üzere burhan-ı temânü’dür. Yani sâni-i âlem iki farz olursa efalde muhtelif olurlar

yahut müttetik olurlar. İhtilaf sureti fesâd-ı âlemi yani semavat ve arzının işbu nizam-ı mahsus-i bedi'den hurucu yahut adem-i tekevvününü yahut ictimâ-i ezdâdı müstelzimidir. Meselâ, birisi Zeyd'in hareketini ve diğeri ân-ı muradda sükununu irade eylese ulûhiyyet hasebiyle kudretleri müessir olmakla ictima-i zıddını müstelzim olurlar. Ve suret-i ittifakta beyinlerinde muhalefetin ya sıhhat ve imkanı olur, ya olmaz, sûret-i evveli muhaldir. Zira tehalûf müstehildir. Suret-i sâni aczi müstelzimidir. Acz ise emâre-i hudüs olmakla şan-ı ilâhide muhaldir.

Suret-i diğersân'i-ı âlem iki farz olursa ehadühüma ya tedbirinde kâfi olur, yahut olmaz. Suret-i kifâyet-i evvelde sâni'-i sâni ve zayi' ve zaid olmak iktiza eder. Bu ise nakîsadır. Nâkıs ise sani' olmayacağı kâmile ayândır. Suver-i kifâyet-i sâni'ide sâni'-i evvel zayi' ve muattal olur.

Suret-i âhar-ı sâni'-i âlem iki farz olursa (s.361) tesir-i kudrette ya her biri âhara muhtac yahut müstağni yahut ehadühüma muhtac-ı âhara müstağni olur. Suvere-i evvelde ikisinde hasebu'l- ihtiyac noksanları lâzım gelir. Noksan ise şan-ı ulûhiyete münafidir. Suret-i sâniyeye göre her biri müstağni-i anh olmakla ikisinin de ilâh olmaması lâzım gelir. Zira muhtac-ı ileyh ve müstağni bih olmakla müstağni anh olmaz. Suvere-i sâliste muhtac nakıs ve müstağna ilâh olmak lazım gelir. Beydavi merhumun takriri bir gûne dir ki, sani'-i âlem iki farz olursa cemi'-i mümkünât her birine nisbetle makdûriyette müsavî olur.

Zira illet-i makduriyet imkandır. İmkan ise cem'-i mümkünât beyninde vâf-ı müşterek olmakla mümkünattan bir şey mevcut olmamak iktiza eder. Zira mevcut olacak şeyin vücudunda ya sâniayn-i mefrûzundan birisi müessir olmaz yahut birisi müessir olup âharı müessir olmaz. İki surette dahî tercih bilâ mürecceh lazım gelir. Sûret-i evvelde zâhirdir. Zira mümkünün vücud ve adem-i taraflarından biri ki mefrûzamızda adem-i taraftır. Bilâ-mürecceh tercih lazım gelir. Ve sûret-i sâni'de lüzumunun vechi budur ki, zikr olunan mümkün-i vâkiin iki sâni'den her birine nisbeti müsavi olmakla ehadühümanın tesiri ile bulunması la muhâle tercih bila-müreccehtir. Tercih bila-mürecceh ise batıldır ve eğer her biri müessir olur ise iki (s.362) müessir müstakillin bişşahs eser-i vahid üzerine tevarüdü lâzım gelir, bu ise mahal olmakla sâniîn-i farzı surette mümkünattan bir şeyin vücudu mümkün olmaz. Melzum ise lazım gibi batıl olmakla sâniin vahdaniyeti sabittir suret-i diğersâni-i âlem iki farz olursa ehadühüma

Zeyd'in kıyamını irâde eylediği surette âharı için Zeyd'in kuûdu mümkün olur ise vukuunu farz ederiz. Zira mümkünün vukuu farz-ı mahal değildir. İmdi ikisinin de muradı hasıl olur ise Zeyd'in vahide hem kâim ve hem de kaid olmak iktiza eder. Bu ise ictima-i nakîzeyn olmakla muhaldir ve eğer yalnız birinin muradı hasıl olur ise âharın aczi lazım gelir.

Âharın aczî ezeli olmak muhaldir. Zira acz vücudu sahih ve mümkün olan nesneden makul olur. Ezelde mahlukun vücudu ise muhaldir. Pes, acz-i ezeli muhal oldu. Acz-i hâdis olmakda dahî muhaldir. Zira acz-ı ezelde kadir olup bâdehu kudretin zevâliyle muhakkak olur. Bu ise kadîmin zevâlini muktedirdir ve eğer âhar için Zeyd'in kuûdunu irâde-i mümkün olmaz ise irade-i ehadümayı irâde-i âhar-ı mani olmakla aczi lazım gelir. Aciz ise ilah olmaz. Kaldiki, âyet-i mezkurda mestur olan "fihima" kelimesi karinesi ile murad-ı tesir olmakla nefy-i taaddüd-i sâni' babında huccet ve mülâzime-i katidir. Sadeddin merhumun huccet-i iknâiyye (s.363) ve mülâzime-i âdiyedir. Kelâmı mucib-i mantığı üzeredir. Bu takrir üzere hazret-i vacibul-vücüd-i halik cümle mevcudat ve vahid-i hakiki olup şerîk ve nazîrden münezzeh olduğu sabit olmuştur. Kezâlik hükemâ-i ilâhiyyunun dahî vahdaniyet-i hâlik biçin u (çerâyı ?) isbat murizinde serd u irad ettikleri berâhin on adede karîbdir. Mütetekellemun tarîka-i "inniye" üzere malul ile illette istidlâl ve hükema ve tire-i "Limmiye" üzere malul ile illette istidlâl ederler. Zira onlar vücudun vücub ve imkan cinetine nazar ile vacibin zatına ba'dehu vücub ve imkanı levazımına nazar ile sıfatına ve sıfatından sudur ve efali keyfiyetine istidlâl eylediler. İbn-i Sina *İşarete* bu menheci tercih etmiştir ve vahdaniyet-i zat-ı ehadiyyete dâll olan delâil-i nakliyye ile Kur'an-ı Kerim meşhundur. (İhlas-1), (Bakara 163) ve emsâlüha.

Ve kaldı ki ehl-i lugat indinde "ehad" "vahid" lafızlarından her iki yekdiğeri manasındadır. Lâkin inde't tahkik mevki-i istimalleri muğayyirdir. Zira ehad ile min cemî'l-vücuhi vahidî murad ederler. Zira ehadiyyet-i aded ya terkiben ancak teaddüdün cümlesinden âriye besâtet-i sarfadır. Ehad-ı mutlak mütetekessir ve bir şey ile müşterek olmayıp keyfiyyat ve kemiyyat ve elvân ve evzâ gibi arazı yoktur. Ve kendisine bir nev-i mücânis ve bir (s.364) ferd-i mümasil olmaz. Hissen ve aklen teczî ve inkisamı kabul eylemez. Ecsâm-ı muhtelefetül-bâyi' ve eczâ-ıla yetecezzâ ve ecsâm-i sağira sulbe ve maheva ve suret gibi eczâ-yi hariciye-i cins ve fasl gibi eczâ-yı

zihniyyeden müberrâdır. Pes, ehad unvanı ancak bir şeyi mümâsil ve müşabih ve müşârik olmayan ferd-i besîta itlâk olunur. O dahî zat-ı mukaddese-i muayyene-i ilâhidir. Amma vahid intifâ-i taaddüd-i adîden ibarettir. Pes, Zeyd vahid olur ehad olmaz. Kaldı ki hakk celle ve ala bu vechile ehad ve hem vahiddir. Nihayet ehadiyyet itibari vahidiyyeti itibarın gayrıdır. Zira mertebe-i ehadiyyette vücud-i hakk subhânehû ve tealâ cemî-i sulûb ve izafât ve itibarât ve sıfattan bit-tecerrüd itibar olunur. Bu itibarın müteallakı bütün zat-ı rabbani ve evveliyet ve ezelliyet-i subhânidir. Mertebe-i vahidiyyette cem-i sıfat ve itibarât gayr-ı mütenahiye ile ittisar itibar olunur. Bu itibarın müteallakı zuhûr ve zat ve âhiriyyet ve ebediyyet-i semedanîdir. Pes, mertebe-i ehadiyyet kesret-i nisbiyye-i vücudiyyenin intikal ve istihlâki makamıdır. Mertebe-i vahidiyyette kesret-i ayniye her ne kadar menfi oldu ise de yine müteakkil olur. Ve cemi-i taayyüm-i vücudiyye-i gayr-ı mütenâhiyye bu nisbet-i müteakkilinin muzâhiridir. İmdi cihet-i ehadiyyet ile vücud-i hakk-ı mutlak sübhanehu ve tealâ'ya ilm taalluku birun-i havza-i imkândır.

Zira (s.365) hicab-ı izzetinde muhtecibdir. Pes, bu itibar ile marifetine havz u inhimak ve talebine teşevvük ve temenni arzu-yi mahal olur. Nitekim hakk-ı celle ve alâ lisan-ı rahmet ile (Âl-i İmran-30) buyurmuştur.

(Bahs-ı İlm) Hakk celle ve alâ hazretlerinin ilm bahsinde Nasârâ her ne kadar lisanen eşya-yı alemdir demekle beraber envâ-i cehli isnada dahî geri durmazlar. Zira adem-i tahrifiyyetini iddiâ ile beraber kenîsalarında kıraatine devam eyledikleri Tevrat'ta musarrah ki; “cenab-ı hakk birinci semayı halk eyledi. Baktı ki güzel olmuş ikinci semayı halk eyledi. Baktı ki güzel olmuş sümme ve sümme”. İnsaf eyleyin ki bir dülger bir haneyi inşa ettik de evvela o binanın hüsni kubhune ilm-i tasavvur ile alim olmasa o fi'le şuru' sahih olmayacağı müttefekun fihdir. Cenab-ı hakk o abd-i acizi olan dülger karda mı ilmi yok?

Ve yine Tevrat'ta yazar ki cenab-ı hakk Nuh'a hitab eyledi ki: “Ey Nuh, bu insan azdı. Ben halk eylediğime pişman oldum. Böyle azacaklarını bilse idim halk etmezdim. Ve kavm-i Nuh'u suya gark etti ve Hazret-i Nuh gemide sakin olmasını emr etmiş iken kırk günden sonra Hazret-i Nuh Allah Teâlâ'nın hatırına geldi. Bu dahî insaf olunsun ki bir ahmak âdem fi'l-i cismini icad eylemiş olsa kırk yılda nisyan (s.366) etmez.

Hallâk-ı âlem olan Cenab-ı Allah nasıl nisyan eyledi?. Hasılı Nasâranın Cenab-ı Allah'a isnad ettikleri cehlin hadd u hesabı yok.

Amma ehl-i İslâm ile hükema indinde Hakk celle ve alâ hazretleri geçmiş ve gelecek her şeye âlimdir. O şeyi gerek vacib olsun gerek madum gerek mümkün gerek mümteni olsun gerek mevcut olsun daire-i celille-i ilm-i ilâhiden bir zerre mikdar şey haric değildir. Bunun böyle olmasına ehl-i İslâmın delil-i aklisi pek çok ise de cümleden biri Hakk Teâlâ'nın fi'lî mütkindir. Yani muhkemdir ki vücuh-i halelden halî ve hükm-i mesâlihi müştemildir. Her bir zatına fi'lî mümkün ile muhkem ola. Elbette o zata ecele a'la alimdir. Fi'lî muhkim-i mümkün olduğu yol vechile ki bir kimse bedâyi-i âyât-ı semaviye ve arziyyeyi ve eflâkın halkını ve anâsırda olan arâz ve cevâhiri ve envâ-i maden ve nebâtât ve esnâf-ı hayvânâtı iyice tefekkür eylese bunların ne vechile hüsn-i intizam ve itkan ve ahkam üzerine halk u icad buyurmuş olmasında mecmû-i ukûl-i beşer hayrette kalıp fehmler her vechile idrakten aciz kalp beyân-ı tefasiline kaffe-i defâtir-i aklâm mütehammil demez. Nitekim ilm-i heyet, ilm-i teşrihi ilm-i âsar-ı uluviyye ve süfliye ve ilm-i hayvan ve ilm-i nebâta âlim olanlar indinde izhar mine'ş-şemstir. Bu husus alem-i ruhaniyette terakkî eyleyenler indinde ef'alullah ne gûna mümkün ve muhkem olduğu bedîhidir (s.367) ve efal-i mümkünine failin ilmüne delalet eylediği şu vechiledir ki; bir kimesne bir hatt-ı hüsn görse kâtib ve nakkâşın ilimine elbette intikal ve istidlal eder. Nitekim âyet-i kerimede: "Esteizü billah" (Bakara/164) âyet-i âharde dahî (Fussilet/153) Bu âyet-i kerimede âyât-ı âfaktan murada yât-ı felekiyye ve kevkebiyye âyât-ı leyl u nehar ve âyât-ı ezvâ u ezlâ u zulumât ve âyât-ı anâsır-ı Erbaa misillü şeylerdir. Ve âyât-ı enfüsdan murad zulumât-ı rahimde sabinin tekevvün-i 'za-yı acibesi ve husul-i terakib-i garibesi gibi şeylerdir. Bu âyât-ı beyyinâtı beyan ve erâenin hükmü ve gayeti zıd ve misilden münezzeh hakîm, hakîm, alîm, kadir olan Allah teâlâ hazretlerinin vücuduna ibâd-i alem olsunlar içindir. Hasılı bu efal-i mümkünine faili olan Hakk Celle ve ala hazretlerinin kemal-i ilmüne delalet eyleyler. Hükema isbat eyledilerki, vacib Teâlâ hazretleri mücerredir. Yani cism-i cisman-i değildir. Her bir mücerred olan da cemi-i külliyyatı alemdir. İkinci delilleri; Vacib teâlâ hazretleri zatının müteakkil olan zat-ı ecel-i mâadayı da müteakkil olur. Ama zatını müteakkil. (s.368) olduğu sabittir ki taakkül demek bizatihî kâim olan şey-i mücerred için maddeden mücerred olan mahiyetin huzurudur. Bu dahî Hakk

Teâlâ hazretlerinin şan-ı ecel u olası maddeden mücerred olup zatından gaib değil. Emr böyle olduysa zatının künhüne alim olmak lazım gelir, ama zatına alim olanın ma sivâyâ alim olması sabittir ki, vacib Teâlâ hazretleri ma sivanın cemiyetine vasıta ile ve vasıtasız mebd-i mevcuddur. İllete ilm-i marure ilmi icab eder.

Bahs-i kudret; işbu Nasârâ lisanen Cenab-ı Hakkâ kudret isnad ederler ise de pek çok aczi dahî isnad ettikleri de ganî ani'l-beyândır. Evvelân; Tevrat muharrefir. Tahrir olunmuş ki Cenab-ı Hakk bu alemleri altı günde halk edip yedincisinde kürsüsüne oturup rahat eyledi. Acaba haşa dülgâr gibi alât-ı edevat ile mi icad eyleyip be tâb hasıl oldu. Ve yine kitab-ı mezkurede tahrir olunmuş ki Cenab-ı Hakk haşâ bir gece tebdil gelip Yakub aleyhisselam ile sabaha kadar güleş tutup yine müdd-i sabah olduk da buyurmuş "ki: sen nasıl insansın? Yerdeki âdeme galebe ettikten sonra gökteki Allahâ'da galebe ediyorsun. Der-akab Hazret-i Yakub Allah olduğunu bilip yakasından tutup neslini tebrik etmedikten sonra salıvermedi.

İnsaf olunsun ki halk eylediği kul ile sabaha kadar alt üst güleş yapıp yakasını ele (s.369) verip kurtaramaz. Böyle aciz ilâh olur mu? Teâla şana an zâlik uluvven kebiran. Amma ehl-i İslâm'a göre Hakk Celle ve alâ hazretleri cemi-i mümkünata kadir olup ve kudret sıfatıyla muttasıftır. Malum ola ki, kudret bir sıfat-i ezeldir li, ledettaalluk makdurata müsessir olur. Bu babda cümle ehl-i hakk müttefiklerdir ki Hakk teâlâ hazretleri cemi-i makdurata kadir ve kâffe-i havadis kudretiyle hadis olmuştur ki zira cemi-i makdurat makduriyette müsavîdir. Zira makduriyet musahhih-i imkandır. Vücub ve imtina makduriyette mümteni'lerdir. Ve imkan-ı cümle mümkünât beyninde mefhuk-i müşterek olmakla mecmu-i mümkünâtın bazısından sıhhat-i makduriyeti mükteza olan cemi-i mümkünatta kâim olmakla mecmu-i mümkünâtın makduriyeti istivâsı vacib olur. Ve kadiriyyetinin muktezisi zat-ı mukaddes olmakla zatın iktiza-yı kâdiriyyette âmme-i makdûrata nisbeti vahidir. Kadiriyyeti baza mahsus olsa muhassese muhtaç olacağı cihetle haşa kemalinde gayra ihtiyaç lazım gelir. Bu dahî zat-ı ecel-i ilâhiye nakzi mucibidir.

Nasârâ indinde Allah Teâlâ hazretleri cemi-i eşyaya kadir değildir. Zira Tevrat'da mesturdur ki: "Beni İsrâil ile Kenan'a berebar gideceğim. Boruyu kuvvetli çalsınlar ki ben dahî işiteyim". Amma ehl-i İslâm'a ve hükemaya göre Cenab-ı Hakk cemi-i mesmuata semi' cemisi mebsurata basirdir. Göz ve (s.370) kulak tabir olunan alât-ı

cismaniyeden münezzehtir. Nâsâra indinde Cenab-ı Hakk zat-ı Yehud sıfatı Hazret-i İsâ'ya hulul eylediği bâlâda beyan olundu.

Amma ehl-i İslâm ile hükemaya göre hakk celle ve alâ hazretleri gayr-i şeye hulul eylemekten münezzehtir. Zira bir şeyin şey-i âhara hululu iki tarik ile olur. Evvelkisi; şeyin mekana hululu, ikincisi sıfatın mevsufa hululudur. Cenab-ı Hakk'ın mekana hululden münezzehtir olmasına delil; zira cenab-ı Hakk mekana cüzden münezzehtir. Zira imkan ile cüz-i ecsâm ve cismaniyyetin havasından olduğundan Cenab-ı Hakk ecsâm ve cismaniyetten olmadığı müberhin ve bu husus hukema ile mütakellimin beyninde mütefektir. Hulul-i sıfat bi'l-mevsuf tarikiyle hululun muhal olması, zira bu surette ve yahut her cihette hulul-i vücuba münafidir. Zira bir şeye hal olan elbette o şeye fil-cümle muhtac olur. Gerek cismani mekana hululü olsun gerek arzın cevhere hululü olsun ve gerek suretin maddeye hululü olsun, hükemanın re'yine göre gerek sıfatın mevsufa hululü olsun. Sıfat-ı mücerredat gibi ve'l-hasıl hal elbette bir vechile mahalle muhtaçtır.

Nasâra indinde Cenab-ı Hakk cevher-i cisimdir. Zira Tevrat'ta yazar ki, Hak Teâlâ insanı kendi şeklinde halk ettiğinden için suver ve hattâ kenisalarından enva-i tasâvirle tasvir eyleyip perestiş (s.371) ederler. Ve semavatta mütemekkin olup yer ayağının başparmağıdır. Ehl-i İslâm indinde bu mezkruatın cümlesinden münezzehtir olduğu hükema ile müttefekun aleyh olup delilleri ilm-i kelimada mesturdur. Ve yine Nasârâ indinde bâlâdâ sebkât ettiği gibi Hazret-i Adem aleyhisselamın zellesi için cümle insan ve cemi-i enbiya-i izâm zaman-ı İsâ'ya gelinceye kadar cehennemde muazzeb idirler. Cenab-ı Hakk bunların afvına bir çare bulamayıp biricik oğlunu Yehud elinde envâ-i rezâlette katl ettirip ve sekiz gün cehennemde yaktıktan sonra bunların afvına çare buldu. Amma ehl-i İslâm indinde Cenâb-ı Hakk'ın üzerine hâkim ve sâil yoktur. Gafûru'r- Rahim'dir ki bir kulunu dilerse afv ve dilerse azab eder. Bu dahî istigrâb olunan mevaddan dır ki, Cenab-ı Hakk kullarının afvına oğlunu katleden mâadâ çare bulamadığı halde, halbuki papazlar köy be köy dolaşıp afv-ı günah eyleyip papa cenabları dahî cennetin miftahlarını cebine koyup karış karış para ile yer satar.

Gelelim enbiya-i izâm hazretlerine olan hürmetlerine, her bir peygambere bir türlü ma'siyet isnad ederler ki, ednâ bir papaza isnadını tecviz etmezler. Meselâ Hazret-i Lut aleyhisselamın haşa sekr halinde kerime-i muhteremlerine zina etmesi, Hazret-i

Yahuda'nın gelinine zina etmesi Hazret-i Davud aleyhisselamın Urya'nın ayâline zina etmesi. Hazret-i (s.372) Süleyman'ın puta tapması, müfteriyatı gibi ve alel-husus Hazret-i İsa aleyhisselam'ın telâmizlerinden on ikilerin nübüvvet ve risâletlerini itikad ederken Yahudâ-yı İsharputi otuz dirhem rüşvet alıp Hazret-i İsa'nın burnunu ısırarak Yehudîlere teslim etmesi; Petrus resul bir horoz ötünce kadar iman-ı galiza ile kizb ederek Hazret-i İsa'yı inkâr etmesi ve Pavlus rasul dahî on altı on yedi sene Hazret-i İsa'ya iman edenleri envâ'i ezâ ile katl eyleyip ve telâmizden bir resulun dahî diri diri cildini yüzüp ve ba'del-iman itikadlarında Hazret-i Mûsâ'dan efdal rasul olup hitanı ve vaftize ve yine İncil ve Tevrat'ta musarrah olan savm-ı perhize tahvîl ekser-i ahkamı Tevrat ve İncil'i tebdil ve tağyir eylemeleri kazıyyeleri enbiyâ-i izama olanlar iş bu misillü iftirafı gibi ve malum ola ki, Hazret-i İsa'ya ulûhiyet isbat etmek için her peygambere bir nev-i ma'siyet isnad ederler.

Hattâ bir mecmu-i Nasarâda ulûhiyet-i İsa iddia eden bir rahibe ulemâ-i İslam tarafından sual olundu ki: "Delinin nedir"? Cevabında: "Dört delilimiz vardır", diyerek tafsile-i şurû' eyleyip delil-i evvelim: "Bilâ eb halk olundu dediğinde taraf-ı İslâm'dan cevap verildi ki, "Hazret-i Âdem aleyhisselam hem anasız hem babasız halk olundu. Hususan melâike-i kiramda âbâ ve ümmehat olmayıp mûmâ ileyhimin (s.373) cümlesi Hazret-i İsa aleyhisselama kardeş olması lazım gelir" dedik. Rahib delil-i saniye intikal eyleyip: "Hazret-i İsa mevtâ ihya eyledi". Taraf-ı İslâm'dan cevap verildi ki: "Tevrat'ta musarrah olduğu üzere enbiya-yı beni İsrâil'den bir iki peygamber mevtâ ihyâ eyleyip hususan Hazret-i Mûsâ hayat-ı şanıdan olmayan asayı ihya eyledi. Bunlar dahî haşa Allah Teâlâ'nın evladı olmaları lazım gelir" dedik de yine rahib delil-i sâlise intikal eyleyip dedi ki: "Hazret-i İsa semaya ref' olundu". Hâce-i Müslim dedi ki: "za'mınız üzere Hazret-i İsa envâ-i hakarât ile katl olunduktan sonra ref olunup İdris aleyhisselam hal-i hayatından izzet ve rif'atle semaya ref' olduğunuz sizin ile bizim beynimizde müttfekun aleyh olduğundan mûma ileyh Allahû azimüş-şana oğul olmak daha elyak olması lazım gelir" dedik de Rahib yine delil-i âhara intikal eyleyip: "Her peygamber ma'siyet işledi. İllâ Hazret-i İsa işlemedi. İşte bu ulûhiyet sıfatıdır dedik de, hâce-i Müslim dedi ki, "kangi peygamber ma'siyet işledi", diye sual eyledik de cevap eyledi ki, "Hazret-i Davud". Hâce-i Müslim dedi ki: "Ey rahib senin Yahudî den eşnâ olmaklığın lazım geldi. Zira Hazret-i İsa aleyhisselam Enâcil-i Erbaada daima veled-i Davud İsa size der ki, diye netsinden hikaye etmesi musarrah (s.374) iken Hazret-i

Davud haşa zânî olunca Hazret-i İsâ'nın veled-i Davud'un demesi haşa haşa haşa Veled-i zânîyim demiş olmasında şübhe var mı? Ey rahib Hazret-i İsâ aleyhisselamın kudretini bir kere mâkam-ı ulûhiyete çıkarıp ve bir kere dahî haşa veled-i zânî rütbesine tenzîl etme beyninde ne kadar münafat var dedik de rahip kemâl-i ce'haletde mebhût olarak firar eyledi.

Bu dahî garâibdendir ki Allah Teâlâ'nın fazl u keremiyle kulları beyninden intihab eyleyip irsal eylediği Rusul-i kiramın cümlesine ma'siyet isnâd edegelmiştir iken kendi elleriyle intihab ettikleri papanın masumiyetini i'tikad ederler. Zehî hamâkat (Haşr/2).

Amma gelelim ehl-i İslâm indinde enbiya-i izâm aleyhim salavatu'r rahman hazeratı kable'n-nübüvve günah-ı kebâirden masum olup ba'de'n-nübüvve günah-ı kebâir ve seğâirden masumlardır. Şu tafsîlattan malum oldu ki ehl-i İslâm'ın din ve itikadı Allah Teâlâ'yı kemal derecede büyük bilip cümle nakayısdan tenzîh ile ta'zim ve tebcîl-i enbiyâ-i izam hazeratı dahî bizleri dalaletten kurtarıp veli nimetlerimiz oldukları için hürmet ve tekrîmden ibaret. Nasâranın itikadı Allah Teâlâ'nın şan-ı ulûhiyyetine şe'n verecek envâ-i nakayısı isnad ile taz'îf ve tasğîr ve enbiya-i izama türlü türlü ma'siyet (s.375) isnad ederek tahkirden ibaret olduğunda şübhe eder isen ey rahib iki dinden haric olan filozoflar vesâir tavâiflere işbu muvazeneyi sual eyleyip *Gadâi'l- Mûlahazat* nâm kitabında iki dini muvazene eyleyip ahsen hangisini sebat etmenle niyaz ederiz. Ve billahi't-tevfik.

SONUÇ

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti siyasî yönden olduğu gibi, kültürel yönden de baskı altında kalmıştır. Amerikan ve Amerikalı misyonerler özellikle Osmanlı ve Ortadoğu'ya, Hıristiyanlığı yaymak için yerleşmeğe başlamışlardır. Hıristiyan misyonerler bu dönemde gayr-i müslimlere gösterilen müsamahayı da fırsat bilerek faaliyetlerini artırmışlardır. İslâm dininin aleyhine yönelik iftiralar, eleştiriler ve itirazlar içeren eserler kaleme alarak, Müslümanların inançlarında şüphe uyandıрмаğa çalışmışlardır. Müslümanlar da onların bu faaliyetlerine karşı duyarsız kalmamışlar, dinleri aleyhine kaleme alınan eserlere yönelik metinlerle cevap vermişlerdir. Dolayısıyla XIX. yüzyıl aynı zamanda iki din arasında karşılıklı eserlerin en çok kaleme alındığı dönem olmuştur.

İshak Efendi de misyonerlerin çalışmalarına karşı sessiz kalmamış ve bu konuyla ilgili ilk olarak *Şemsu'l-Hakika* adlı eserini kaleme almıştır. Fakat misyonerler bu eseri görmezlikten gelip İslâm aleyhindeki yayınlara devam edince, yazar *Ziyâu'l-Kulûb* adlı metni ortaya koymuştur. İshak Efendi aynı zamanda bu eseri Protestan papazların; iki dinin karşılaştırılması davetine icabet etmek için kaleme almıştır.

Eser içerdiği konular açısından zengindir. Konular, içinde yer verdiği risalelerdeki İslâma yapılan eleştirilere göre şekillenmiştir. Tahrif, teslis, eb ve ibn kelimelerinin mecaziliği, Kitab-ı Mukaddesin tarihi süreci, Dört İncil'in konumu ve aralarındaki çelişkiler gibi konular Rahmetullah Hindî'nin eseri *İzhâru'l-Hakk*'ın etkisinde işlenmiştir.

Eserde İncillerin arasındaki çelişkiler ve kutsal metinlerin tarihi süreci verilerek tahrif ispatlanmağa çalışılmıştır. Teslisin batıllığı ve eb-ibn kelimelerinin mecaz anlamda kullanıldığına İncillerden delil getirilmiştir. Ekanim-i Selasenin Hıristiyanlığa giriş süreci işlenmiştir. İslâmın üstünlüğünü göstermek için İncil ve Kur'an'ın kapsadığı konular karşılaştırılmıştır. İslâmdaki ibadetlerin ruhanîliği izah edilmiştir. Çarmıh konusunda iki dinin inancı kıyaslanmıştır. Yine yapılan itirazlar doğrultusunda İslâmdaki çok eşlilik, kıyas, kölelik, cihad gibi hükümler de ele alınmıştır. Allah'ın birliği, ilim ve kudret sıfatı ve peygamberlere hürmetin iki din açısından kıyaslanmasıyla eser sona ermektedir. Kitabın içindeki itirazların ve konuların

temelinde hangi dinin daha üstün, daha ruhanî ve daha çok yayıldığı meselesi ortaya çıkmaktadır.

İshak Efendi İslâm aleyhindeki itirazlara, İslâm devleti altında yaşayan gayr-i müslimlerin inanç değerlerini küçümsemeden ilmî bir şekilde cevap vermek istediğini eserin giriş tarafında dile getirmiştir. Yapılan itirazlara göre İslâmiyet'in Hıristiyanlıktan üstünlüğünü ortaya koymağa çalışıp Müslümanların dinlerine sarıldıkça ilerlediklerini, Hıristiyanların ise dinlerinden uzaklaştıkça başarılı olduklarını savunmuştur. Hıristiyanlığın Museviliğin devamı olduğunu sık sık belirtmiştir.

Yazar, kendi dinine yapılan itirazların hepsine rahat bir şekilde cevap vermektedir. Bunu yaparken önce karşı tarafın kutsal metinlerinden ve yazarların eserlerinden daha sonra İslâmî kaynaklardan deliller getirmiş ve sürekli iki dini karşılaştırmıştır. Bu konuda karşı tarafın da objektif olmasını isteyen Harputî, bazı konularda gereksiz detaylara da girmiştir. *Ziyâu'l-Kulûb* Protestan misyonerleri faaliyetlerine karşılık kaleme alınan bir metin olması açısından Dinler Tarihi açısından önemlidir. Yazarın karşı tarafa hakaret etmeden, inanç değerlerini küçümsemeden eleştirilere cevap vermesi günümüz dinler arası diyalog açısından da güzel bir örnektir. Eserin dilinin Türkçe olması da yazarın kitabının herkes tarafından okunmasını istediğini göstermektedir.

Daha önce Hakikat yayınları tarafından yapılan *Ziyâul-Kulûb*'un sadeleştirilmesi takdire şayan olsa da, metnin orijinalliğini bozan müdahaleler olmuştur. Bu konudaki tespitlere örnekler çalışmamızda belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKSU, Hüsamettin (1998), “Hurûfîlik”, Cilt XVIII, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul
- AYDIN, Mehmet (1998), *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara
- AYDIN, Mehmet (2001), “İzhâru’l-Hakk”, Cilt XXIII, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara
- BEYDİLLİ, Kemal (2003), “Mahmud II”, Cilt XXVII, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara
- BİRİŞİK, Abdülhamit (2007), “Rahmetullah el-Hindî”, Cilt XXXIV, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara
- DEMİRPOLAT, Enver (2003), “Harputlu İshak Hoca’nın Hayatı ve Eserleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9, Konya
- el-HİNDÎ, Rahmetullah (2005), *İzhârü’l-Hakk*, Çeviren Abdulhâdi SİDDİK, Cilt I-II, Faran Yayıncılık, İstanbul
- ERDEM, Mustafa (2004), “Türkiye’de Azınlıklara Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri”, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, Editör Ö. Faruk HARMAN, Ensar Neşriyat, İstanbul
- ERGÜN, Mustafa (2001), “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemine Bir Bakış”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi (Tebliğler)*, Derleyen Hidayet Yavuz NUHOĞLU, IRCICA, İstanbul
- GÜNDÜZ, Şinasi (2008), “Misyonerlik”, Cilt XXX, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul
- HARPUTÎ, İshak (1861), *Es’ile-i Hikemiyye*, İstanbul
- HARPUTÎ, (trz.), *İcazetname*, y.y., İstanbul
- HARPUTÎ, (trz.), *Miftâhu’l-Uyûn*, y.y., İstanbul

- HARPUTÎ, (1861), *Şemsu'l-Hakîka*, İstanbul
- HARPUTÎ, (trz.), *Ziyâu'l-Kulûb*, İstanbul
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin (1999), *Osmanlı Devleti Tarihi*, Cilt II, Zaman Yayınları, İstanbul
- İPŞİRLİ, Mehmet (1998), “Huzur Dersleri”, Cilt XVIII, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul
- KARA, Mustafa (1998), “İshak Efendi, Harputlu”, Cilt XXIX, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul
- MALKOÇ, Mustafa Numan (2004), “Türkiye’de Protestan Misyonerliği”, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, Editör Ö. Faruk HARMAN, Ensar Neşriyat, İstanbul
- MARDİN, Ebu’l-Ulâ (1996), *Huzur Dersleri*, Yayına Hazırlayan İsmet SUNGURBEY, Cilt II-III, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- MEHMED SÜREYYA (1996), *Sicill-i Osmanî*, Yayına Hazırlayan Nuri AKBAYAR, Cilt III, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- ORTAYLI, İlber (2000), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler” *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadî ve Sosyal Değişimler (Makaleler I)*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara
- ÖZTÜRK, Cemil (2007), “Osmanlılar (Eğitim ve Eğitim Kurumları)”, Cilt XXXIII, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul
- ÖZTÜRK, Nazif (1995), “Evkaf-ı Hümayun Nezareti”, Cilt XI, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), “İrade-i Seniyye”, Cilt II, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), “İstanbul Payeliği”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara

- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), “Molla”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), “Muhatap”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), “Şehzâdegân Mektebi”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara
- SUNGUROĞLU, İshak (1958), *Harput Yollarında*, Cilt II, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı, İstanbul
- ŞENTÜRK, M. Hüdai (1993), “Daru’l-Maarif”, Cilt VIII, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul
- TOPALOĞLU, Aydın (2007), “PFANDER, KARL GOTTIEB”, Cilt XXX, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

15. 04. 1981 tarihinde Akçakoca'da doğdu. 1992'de Beyören İlköğretim okulunu bitirdi. Ortaokulu 1995 yılında Akçakoca İmam Hatip Lisesinde tamamladı. Liseyi 1999 yılında aynı okulda bitirdi. 2003 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden fakülte birincisi (üniversite ikincisi olarak) mezun oldu. 2004 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisansa başladı fakat ara verdi. Halen Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Onabilim Dinler Tarihi Bilim Dalında öğrenimine devam etmektedir.